

ПРИДНІПРОВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ
БУДІВНИЦТВА ТА АРХІТЕКТУРИ

ЕКОНОМІЧНИЙ ПРОСТІР

Збірник наукових праць

№ 153, 2020

Видавничий дім
«Гельветика»
2020

Головний редактор:

Орловська Юлія Валеріївна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної економіки ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Члени редакційної колегії:

Булатова Олена Валеріївна – доктор економічних наук, професор, перший проректор Маріупольського державного університету.

Дубницький Володимир Іванович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, організації виробництва та теоретичної і прикладної економіки Українського державного хіміко-технологічного університету.

Дугінець Ганна Володимирівна – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри світової економіки Київського національного торговельно-економічного університету.

Каховська Олена Володимирівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки та підприємництва ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Фісуненко Павло Анатолійович – кандидат економічних наук, доцент, декан економічного факультету, доцент кафедри обліку, економіки та управління персоналом підприємства ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Чала Вероніка Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародної економіки ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Черчата Анжела Олексіївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту, управління проектами і логістики ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Maija Šenfelde – PhD in Economics, Professor of Macroeconomics, Director of the Institute of National and Regional Economy at Riga Technical University (Latvia).

Друкується відповідно рішення Вченої ради
Придніпровської державної академії будівництва та архітектури
(Протокол № 6 от 28.01.2020 р.)

Свідоцтво про Державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації серія КВ № 12699-1583 Р,
видане Міністерством юстиції України 17.05.2007 р.

Науковий збірник «Економічний простір» включено до спеціалізованого
Переліку ВАК України з економіки (Наказ МОН України № 1081 від 29.09.2014 р.)

Збірник включений до міжнародних наукометричних баз даних
Index Copernicus та Google Scholar

Е 45 Економічний простір: Збірник наукових праць. – № 153. – Дніпро: ПДАБА, 2020. – 148 с.

У збірнику розглядаються сучасні проблеми просторових економічних систем, сталого екологозбережувачого розвитку економіки, інноваційних процесів макро і мікрорівня, кластерних форм організації бізнесу, ресурсозбереження, фінансових та інвестиційних аспектів економічного зростання, ефективності регуляційних дій органів державного управління та місцевого самоврядування. Особливої уваги в збірнику набувають питання підвищення якості освітянських функцій вищих навчальних закладів, ролі освіти в постіндустріальному суспільстві. Рекомендовано для студентів, аспірантів, науковців, викладачів, представників органів державного управління та місцевого самоврядування.

ЗМІСТ**ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ
ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ**

Дяченко Т. О., Франовська В. О. МІСЦЕ І РОЛЬ КОМУНІКАЦІЙ У СИСТЕМІ МЕНЕДЖМЕНТУ ОРГАНІЗАЦІЙ	7
--	---

**СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО
І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ**

Смельянова Л. О. КОРЕЛЯЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ФОНДОВИХ ІНДЕКСІВ КРАЇН СВІТУ ТА УКРАЇНИ.....	11
Чмерук Г. Г. ЦИФРОВІЗАЦІЯ – ТРЕНД СВІТОВОГО РОЗВИТКУ, ЯКИЙ ВИЗНАЧАЄ РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ І СУСПІЛЬСТВА.....	18

**ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ**

Колокольчикова І. В. ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗБУТОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА МІСТКІСТЬ РИНКУ ПЛОДОВО-ЯГІДНОЇ ПРОДУКЦІЇ ПІВДНЯ УКРАЇНИ.....	25
Черкашина Т. С. ОСОБЛИВОСТІ ДІЇ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИВОЇ КУЗНЕЦЯ В КРАЇНАХ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ.....	30

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Бєлова Т. Г., Фільченкова Я. К. МАРКЕТИНГОВА СТІЙКІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА В РИНКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ ТА ПОКАЗНИКИ ЇЇ ОЦІНЮВАННЯ.....	36
Герасимчук О. В. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВА.....	40
Дашко І. М. ПРАКТИКА ПРОГНОЗУВАННЯ ПОКАЗНИКІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ.....	46
Завідна Л. Д. КОНЦЕПЦІЯ УПРАВЛІННЯ СТРАТЕГІЧНИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА.....	51
Кобченко А. А. СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ.....	56
Ковальова О. М. РОЛЬ НОРМУВАННЯ ПРАЦІ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ТРУДОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ.....	61
Коптєва Г. М. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	65

Коробка С. В. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОПЕРАЦІЙНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	71
Смолич Д. В., Тимошук І. В. РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВА: СУТНІСТЬ, СКЛАДОВІ ТА МОДЕЛЬ УПРАВЛІННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	75
Харченко М. В. ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНА ІНФРАСТРУКТУРА ТА ЇЇ МІСЦЕ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ.....	83

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Євсєєва О. О., Підпригора І. В. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ (НА ПРИКЛАДІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 071 «ОБЛІК І ОПОДАТКУВАННЯ»).....	89
Кочин Т. М. СУЧАСНИЙ СТАН АУДИТУ В УКРАЇНІ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ АУДИТУ ЯКОСТІ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ.....	97
Мацьків Г. В., Ціцька Н. Є., Мирончук З. П. ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ В АГРАРНОМУ БІЗНЕСІ.....	105
Мельник І. М. ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ.....	110
Савіцька С. І. ВПЛИВ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ НА ІНВЕСТИЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ.....	118
Сьомак О. М. АНАЛІЗ ЕКСПОРТУ ТА ІМПОРТУ ДОБУВНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ.....	123
Широкопояс О. Ю. ВІДОБРАЖЕННЯ ПОСЛУГ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ БІЗНЕСУ НА РАХУНКАХ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА ЗВІТНОСТІ.....	128
Яремчук І. М. СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК РАХУНКОВОЇ ПАЛАТИ УКРАЇНИ.....	134

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Шумська С. С. КАПІТАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ТЕОРІЙ КАПІТАЛУ ТА МОДЕЛЕЙ ЕНДОГЕННОГО ЗРОСТАННЯ.....	141
Баженков Є. В. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ФАКТОРИ КОНТРОЛІНГУ В СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ.....	147

CONTENTS**ECONOMIC THEORY AND HISTORY
OF ECONOMIC THOUGHT**

Diachenko Tetiana, Franovska Viktoriia PLACE AND ROLE OF COMMUNICATIONS IN THE ORGANIZATIONS MANAGEMENT SYSTEM.....	7
--	---

**WORLD ECONOMY
AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS**

Yemelyanova Lidiya CORRELATION ANALYSIS OF THE DYNAMICS OF UKRAINIAN AND WORLD STOCK INDICES.....	11
Chmeruk Halyna DIGITALIZATION IS A TREND OF THE WORLD DEVELOPMENT DEFINING ECONOMIC AND SOCIAL DEVELOPMENT.....	18

**ECONOMY AND OPERATION
OF NATIONAL ECONOMY**

Kolokolchykova Iryna EFFICIENCY OF SALES ACTIVITY AND MARKET CAPACITY OF FRUIT AND BERRY PRODUCTS IN THE SOUTH OF UKRAINE.....	25
Cherkashyna Tetiana THE PECULIARITIES OF ACTION OF ENVIRONMENTAL KUZNETS CURVE IN THE VISEGRAD GROUP COUNTRIES.....	30

ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Belova Tatiana, Filchenkova Yana THE MARKETING SUSTAINABILITY OF ENTERPRISES IN MARKET AND ITS EVALUATION.....	36
Gerasimchuk Alexander WAYS TO INCREASE THE EFFICIENCY OF USE OF FINANCIAL RESOURCES OF THE ENTERPRISE.....	40
Dashko Iryna PRACTICE OF ENTERPRISE ACTIVITY INDICATORS FOR PROVIDING COMPETITIVENESS.....	46
Zavidna Liudmyla CONCEPT OF MANAGING THE STRATEGIC DEVELOPMENT OF HOTEL INDUSTRY ENTERPRISE.....	51
Kobchenko Andrii CURRENT STATE OF DEVELOPMENT OF UKRAINE'S TOURIST ENTERPRISES.....	56
Kovalova Olha THE ROLE OF WORK STANDARDIZING IN THE LABOR POTENTIAL MANAGEMENT SYSTEM.....	61

Koptieva Hanna	
FEATURES OF FORMATION OF METHODOLOGICAL TOOLS FOR ASSESSING THE ECONOMIC SECURITY OF BUSINESS PROCESSES OF TRADE ENTERPRISES.....	65
Korobka Svitlana	
THEORETICAL ASPECTS OF OPERATIONAL MANAGEMENT SMALL ENTERPRISES.....	71
Smolych Dariia, Timoshuk Irina	
ENTERPRISE RESOURCES POTENTIAL: THE ESSENCE OF THE COMPONENTS AND THE MODEL OF MANAGEMENT IN MODERN ECONOMIC CONDITIONS.....	75
Kharchenko Maryna	
TRANSPORT AND LOGISTICS INFRASTRUCTURE AND ITS PLACE IN THE SOCIO-ECONOMIC SYSTEM OF ENTERPRISES IN UKRAINE.....	83
ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT	
Ievsieieva Olga, Pidoprygora Iryna	
CONCEPTUAL APPROACHES TO THE FORMATION OF THE PROFESSIONAL TRAINING PROGRAM (EXAMPLE OF SPECIALTY 071 ACCOUNTING AND TAXATION).....	89
Kochyn Tetiana	
CURRENT STATUS OF AUDIT IN UKRAINE AND FIELD OF FINANCIAL REPORTING QUALITY AUDIT DEVELOPMENT.....	97
Matskiv Galyna, Tsitska Nadiya, Myronchuk Zoryana	
ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT OF E-COMMERCE IN AGRARIAN BUSINESS.....	105
Melnyk Iryna	
ECONOMIC ANALYSIS OF EFFICIENCY VICORISTAN LISOVICH RESOURCES.....	110
Savitska Svitlana	
INFLUENCE OF TAX POLICY ON INVESTMENT PROCESSES IN UKRAINE.....	118
S'omak Oleksandr	
ANALYSIS OF EXPORTS AND IMPORTS OF THE MINING INDUSTRY OF UKRAINE.....	123
Shyrokopoiias Oleksandr	
REFLECTION OF BUSINESS SECURITY SERVICES ON ACCOUNTING AND REPORTING ACCOUNTS.....	128
Yaremchuk Ihor	
MODERN DEVELOPMENT OF THE ACCOUNTING CHAMBER OF UKRAINE.....	134
MATHEMATICAL METHODS, MODELS AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMY	
Shumska Svitlana	
CAPITALIZATION OF ECONOMY THROUGH THE PRISM OF CAPITAL THEORIES AND MODELS OF ENDOGENOUS GROWTH.....	141
Bazhenkov Ievhen	
CONCEPTUAL FACTORS OF CONTROL IN THE SYSTEM OF STRATEGIC MANAGEMENT OF THE EDUCATION INDUSTRY.....	147

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 65.012

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/153-1>**Дяченко Т. О.**кандидат економічних наук, доцент,
Національний транспортний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3774-2396>**Франовська В. О.**магістр,
Національний транспортний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8009-3539>**Diachenko Tetiana, Franovska Viktoriia**
National Transport University

МІСЦЕ І РОЛЬ КОМУНІКАЦІЙ У СИСТЕМІ МЕНЕДЖМЕНТУ ОРГАНІЗАЦІЙ

Статтю присвячено питанням застосування комунікацій із позиції управління процесами в системі менеджменту на рівні організації. Розглянуто сутність комунікацій за допомогою лінгвістичного, філософського, психологічного та соціального підходів. Досліджено основні теоретичні аспекти внутрішніх комунікацій у системі управління підприємством як складової частини його ефективного функціонування. Визначено, що особлива роль у процесі функціонування підприємства належить комунікаціям, оскільки вони є інструментами забезпечення адаптивності підприємства до відповідних змін, а також формування організаційної культури. Комунікації належать до стратегічних ресурсів підприємства, оскільки задіяні в усіх бізнес-процесах. Розроблено з урахуванням визначених принципів стратегію розвитку, яка дає змогу ефективно управляти системою, знижувати ризики навіть в умовах невизначеності.

Ключові слова: комунікації, ринкова економіка, стратегічний менеджмент, персонал, бізнес-процеси.

PLACE AND ROLE OF COMMUNICATIONS IN THE ORGANIZATIONS MANAGEMENT SYSTEM

The article is dedicated to the nutrition of the right to communication with the position of managing processes in system management at the level of organization. Thus, communication should be considered as a tool of the process management that affects the internal and external environment of the enterprise. In the market conditions of the enterprise should pay attention not only to the economic condition of the enterprise, but and to develop an effective communication strategy for the exchange of management information. In management, communication skills and rhetorical abilities play an important role. Because of how well the manager will succeed establish interaction with subordinates and colleagues, convince them of necessity the implementation of management decisions depends on the effectiveness of the activity the organization as a whole or its individual structural units. Communication providing between people and organizations turn to strategic resource in today's unstable environment needed to ensure efficiency and creating conditions for new quality growth of companies, are concluded. The main theoretical aspects of internal communication in the system of managing the warehouse as an effective warehouse function are provided. It has been broken down with respect to the important principles of development strategy, so that you can effectively manage the system, to lower the risks in the minds of unintentionality. Communication is a pervasive and complex process that involves people talking during personal communication or in groups, at meetings, talking on the phone, or reading and writing business memos, letters, and reports. The development of management theory and practice has become the basis for developing principles of cooperation and integration that provide significant competitive advantages. Different approaches to the management of communications are studied and on this basis innovative measures to improve communication processes in the enterprise are formulated. The relevance and practical importance of the problem of organization of communication processes in organizations, as well as their insufficient degree of study, determined the choice of purpose of this article.

Keywords: communications, market economy, strategic management, personnel, business processes.

JEL classification: M12, M29, M59

Постановка проблеми. Розвиток ринкової економіки сприяє вдосконаленню механізмів управління організацією, які забезпечують його ефективне функціонування. Інструментом у цьому процесі є використання комунікацій у системі менеджменту. Проте сучасна практика діяльності організацій свідчить, що комунікації сприймаються як допоміжний складник, а не в комплексі з іншими еле-

ментами менеджменту. Проте це призводить до зниження сприйняття комунікацій, ускладнює їх інтеграцію у систему управління організацією і, як наслідок, призводить до неефективної діяльності. Але саме використання комунікацій є одним зі шляхів формування механізмів управління організацією, які б забезпечили його ефективне функціонування в умовах ринкової економіки. Саме внутрішні

комунікації відіграють важливу роль у розвитку організації, адже якість обміну інформацією може прямо вплинути на формулювання цілей організації та ступінь їх реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні серед авторів немає єдиної думки, як саме повинен відбуватися процес управління комунікаціями на підприємствах. Питанням управління комунікаційними процесами та визначенню місця комунікацій у системі управління підприємством присвячено праці багатьох вітчизняних та зарубіжних учених, таких як: Г. Стейнер, Б.З. Мільнер, А. Войчак, Т. Примак, Г. Почепцов, О. Фисун, Н. Григор'єва, В. Різун, В. Рева, Н. Шпак, А. Босак, М. Бабінець та ін.

Проте питання щодо застосування процесу комунікацій із позиції управління та взаємодії на рівні підприємства залишаються недостатньо дослідженими. Практичне використання організації комунікаційних процесів на підприємствах, а також їх недостатній ступінь вивчення визначили вибір мети цієї статті.

Мета статті полягає у визначенні необхідності комунікацій та практичної їх дії в системі менеджменту підприємств.

Виклад основного матеріалу. Саму сутність комунікацій можна трактувати за допомогою лінгвістичного, філософського, психологічного та соціального підходів. Лінгвістичний підхід акцентує увагу на передачі інформації шляхом символів між двома структурними елементами. Згідно з філософським підходом, комунікація – це словесна соціальна взаємодія. Звертаючись до психологічного підходу, комунікацію можна трактувати як процес двостороннього обміну інформацією, який веде до взаєморозуміння між суб'єктами цієї взаємодії. Соціальний підхід пропонує ототожнювати комунікації з процесом обміну, який забезпечує колективну взаємодопомогу через об'єднання всіх його учасників. Економічний підхід пропонує розглядати комунікації як управлінський інструмент, за допомогою якого надається інформація вибраній кількості людей усередині організації та за її межами (рис. 1).

Зовнішні та внутрішні комунікації ґрунтуються на єдиній корпоративній ідеології (філософії) організації. Зовнішні комунікації належать до масових, а внутрішні – до міжособистісних або групових у межах даної організації.

Особлива роль керівників прослідковується саме у внутрішніх комунікаціях. Об'єднуючою рисою і зовнішньої, і внутрішньої комунікації є спрямування на різні цілі.

Внутрішні комунікації й опосередковано, й безпосередньо торкаються зовнішньої громадськості через те, що співробітники мають сім'ї, друзів, сусідів, які отримують частину інформації щодо компанії, як-то кажучи, «з перших вуст». Коли члени сім'ї працівника стають об'єктом внутрішніх комунікацій через привітання зі святом, участь у корпоративних заходах, відбувається безпосередня взаємодія.

Таким чином, співробітники організації, які є об'єктом внутрішніх комунікацій, одночасно виступають суб'єктами зовнішніх комунікацій через посередництво між компанією та громадськістю, оскільки саме через них громадськість отримує інформацію щодо діяльності організації й формує своє ставлення до неї. Дослідження свідчать, що 70% свого часу людина витрачає на спілкування. Без ефективної комунікації зупинилося би багато виробничих процесів [1, с. 202].

Треба відзначити, що персонал знаходиться під впливом не лише внутрішніх комунікацій, а й зовнішніх (мешканець міста, споживач міських послуг тощо). Виникнення їх неузгодженості (суперечності) може привести до негативної дії як однієї, так і іншої комунікації.

Україна нестабільна ринкова кон'юнктура ставить перед бізнесом нові завдання, і для їх вирішення минулий досвід може виявитися марним. Хоча й не існує ідеальних правил, які б визначали, що необхідно запроваджувати керівнику для підвищення ефективності роботи свого підприємства, слід брати до уваги таке: використання найбільш ефективних у кожній економічній ситуації методів управління; впровадження комплексних програм і прогресивних технологічних засобів – високих технологій.

Характерною ознакою сьогодення є те, що сучасні менеджери працюють в умовах невизначеності і зазвичай приймають рішення за браком необхідної інформації. Проте сучасна організація управління намагається здолати цю невизначеність, беручи як відомі величини відповідні параметри внутрішнього і зовнішнього середовища. Майбутнє підприємства визначається з урахуванням його можливості виконання місії, досягнення головних цілей.

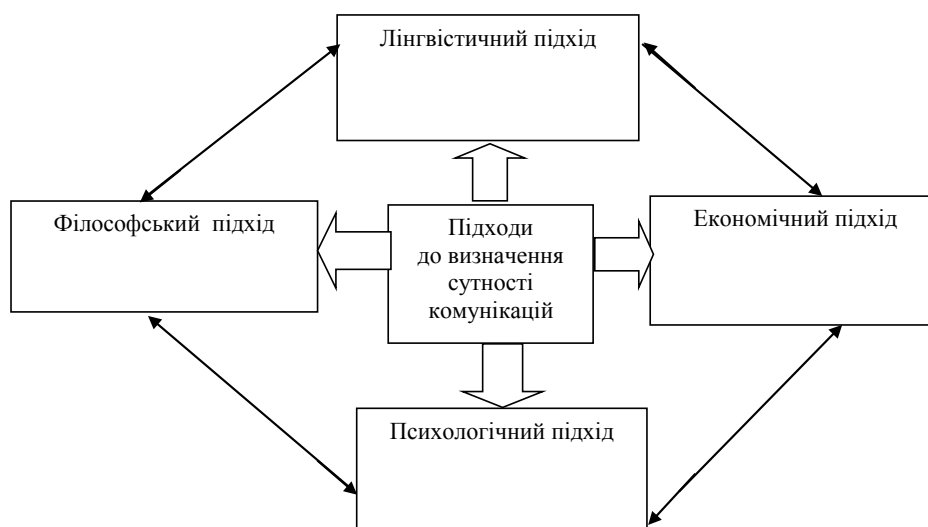

Рис. 1. Підходи до визначення сутності комунікацій

Джерело: побудовано авторами за [1]

Сприйняття організації і навколишнього середовища як єдиного цілого допомагає враховувати необхідні завдання та підходи до їх здійснення. Поточний і прогнозований стан ринку певною мірою визначає вибір управлінської стратегії діяльності підприємства. Необхідно зазначити, що у цьому разі суть стратегічного управління полягає у своєчасному і обґрунтованому виборі шляхів досягнення мети за ресурсних можливостей компанії, зумовлених зовнішніми чинниками перспектив, обмеження і загроз. При цьому ефективна конкурентна боротьба передбачає нарощування стратегічного потенціалу підприємства. Реалізуючи стратегію, менеджмент вирішує питання, що стосуються, по-перше, ефективності діяльності. Крім того, забезпечується підтримка вибраної траєкторії розвитку компанії. Здебільшого йдеться про такі завдання:

- забезпечення стійкості системи у цілому, а також її найважливіших елементів, що дає змогу виключити негативний вплив нестабільного зовнішнього середовища;
- раціональне використання внутрішніх можливостей та ефективну протидію різного роду обмежень, що створюють умови інтенсифікації бізнес-процесів.

Успішна реалізація цих завдань дає компанії змогу зайняти певну частку ринку і зберегти позиції.

Стратегічний процес розглядається як об'єкт стратегічного управління, що складається з певних етапів.

На першому етапі досліджується внутрішнє і зовнішнє середовище підприємства, тобто проводиться стратегічний аналіз.

На другому етапі визначаються місія і цілі організації, розробляються стратегії. При цьому важливо не випустити з уваги можливі альтернативні варіанти розвитку. У підсумку робиться остаточний вибір, на основі якого складаються плани дій. Цей етап називається «стратегічне планування».

Нарешті, на третьому етапі розглядається необхідність перетворень структури і системи менеджменту, виробляються відповідні принципи та пропонуються нові форми організації. Менеджмент визначає лінію діяльності, у тому числі з урахуванням несподівано виникаючих нових обставин. Заплановані зміни реалізуються на практиці. Оцінюються результати проведених реформ. У разі необхідності дії коригуються [3, с. 39].

Перші в історії форми стратегічного управління базувалися на плануванні, припускали стабільність, передбачуваність економічних трансформацій [2, с. 322]. Правильно складений і реалізований план давав змогу отримати конкурентні переваги, зокрема:

- оновити структуру організації;
- удосконалити управління;
- досягнути ефективного використання ресурсів (або знайти додаткові).

Однак у 70-і роки минулого століття ринок утратив стійкість, і використання описаної форми стратегічного управління стало безглуздом.

У нових умовах менеджмент спрямував зусилля на вирішення стратегічних завдань, наприклад на збереження позицій компанії на ринку. Слід зазначити, що в низці випадків стратегічним завданням може бути «виживання» підприємства за несприятливої кон'юнктури. Тобто, як бачимо, перехід від «епохи планування» був поступовим. Очевидно, що менеджмент досить довго використовував нові підходи поряд із традиційними.

Рішення стратегічних завдань передбачає оперативне та ефективно реагування на несподівані обста-

вини (у рамках системи і поза нею) [2, с. 325]. Зрозуміло, йдеться лише про непередбачені чинники, які можуть вплинути (не важливо, позитивно або негативно) на вирішення поставлених перед компанією завдань або на досягнення цілей. Професійні дії менеджменту націлені на отримання таких можливих результатів:

- запобігання несприятливим обставинам;
- негативну дію негативних чинників може бути пом'якшено;
- що стосується непередбачених сприятливих обставин, то завдання управління – використовувати їх із максимальною вигодою.

Особливу роль у процесі функціонування підприємства мають комунікації, оскільки вони є інструментами забезпечення адаптивності підприємства до відповідних змін, а також формування організаційної культури. Комунікації відносяться до стратегічних ресурсів підприємства, оскільки задіяні в усіх бізнес-процесах.

Незадоволеність співробітників якістю життя може спровокувати трудові конфлікти та появу соціальних проблем. У низці організацій високий відсоток персоналу пенсійного та передпенсійного віку або, навпаки, непропорційно велике число молодих співробітників. Керівництво має реагувати на ситуацію, але у разі виникнення обставин непереборної сили оперативне та ефективне управління уявляється досить складним. До таких обставин належать, наприклад: хвороби більшості персоналу; стихійні лиха; надзвичайні події політичного характеру. Добре налагоджений комунікаційний процес в організації дасть змогу реагувати на можливі виклики завчасно та ефективно. Але не треба відкидати комунікативні бар'єри – психологічні перепони, які людина устанавлює для захисту від, наприклад, небажаної інформації. Серед таких бар'єрів, залежно від причин їх виникнення, можна виділити: бар'єр взаєморозуміння (через похибки в процесі передачі інформації); семантичний бар'єр (виникає через різне тлумачення слів); стилістичний бар'єр (виникає з невідповідності стилю мови того, хто говорить, і того, хто слухає); соціально-культурний бар'єр (виникає через соціальні, політичні і професійні розбіжності в поглядах); бар'єр авторитету (виникає через неавторитетність комунікатора); бар'єр відносин (недовіра до комунікатора сприяє відторгненню інформації). Усунення відповідних бар'єрів дасть змогу швидше налагодити взаємодію між керівником та підлеглим, між суб'єктом та об'єктом комунікаційного процесу.

На діяльність підприємства впливають внутрішні та зовнішні чинники. Компанії відчувають на собі низку таких чинників. До внутрішніх чинників впливу належать економічний потенціал, внутрішні ризики, реальні перспективи розвитку, структура та якість елементів системи, особливості управління, кваліфікація менеджерів тощо. До зовнішніх чинників належать економічна ситуація в галузі, регіоні, країні, політична обстановка, соціальна сфера, рівень розвитку технологій, стан екології тощо.

Налагоджені комунікації дають змогу мінімізувати певні ризики та взаємодіяти в процесі діяльності підприємства. Зазначені групи чинників являють зміст таких взаємодій. Але виникає питання, як може статися відповідна інтеграція та який інструмент доречно використовувати. В останні два десятиліття з'явилися дослідження, які доводять, що на сучасному етапі розвитку управління провідна роль належить саме комунікації [3, с. 36–38], оскільки налагодження ефективної внутрішньої комунікації – важливий

елемент посилення спроможності організації. До внутрішньої комунікації передусім відносять спілкування зі співробітниками та колегами. Воно може бути оптимізоване за допомогою різноманітних інструментів, наприклад співбесіди, електронного листування або інтрамережі. Достойна увага внутрішній комунікації сприяє робочій атмосфері та забезпечує розуміння філософії організації [4].

Розвинена інфраструктура комунікації свідчить про високий рівень розвитку соціально-економічної системи компанії. Також ефективні комунікації сприяють удосконаленню зазначеної системи.

Оперативність та адекватність комунікації пришвидшує досягнення стратегічних цілей. З урахуванням цього факту, вочевидь, розвиток інформаційних технологій здатний радикально змінити стратегії бізнесу і змусити трансформації відомих економічних моделей.

Передбачити всі можливі перетворення, звичайно, неможливо. Однак деякі характерні риси нової суспільно-економічної реальності вже описані науковцями. Наприклад, зазначається, що кількість фізичних контактів суб'єктів ринкових відносин поступово скорочується. Контакти опосередковані, зокрема віртуальні, сприяють збереженню ресурсів, передусім тимчасових і матеріальних. Окрім того, інформація (про конкретні підприємства і організації, про ринок у цілому) стала більш доступною. Отже, суб'єктам економічної діяльності легше приймати рішення, наприклад про співпрацю. Таким чином, уявляється логічним, що навіть первинні зміни, що відбуваються на мікрорівні, за допомогою комунікацій можуть призвести до серйозних макроекономічних змін [1, с. 205].

Для інтеграційних процесів незалежно від рівня економічних відносин характерна така особливість: з усунення інформаційних бар'єрів починається подолання інших чинників, що перешкоджають взаємодії суб'єктів економічних відносин. Використовуючи ефективну та якісну комунікацію, можна знизити вплив монополістичних об'єднань та забезпечити певну технологічну рівність підприємств-партнерів. Таким чином, удосконалюються ринкові відносини, підтримується здорова конкуренція, зростає продуктивність праці, створюються реальні умови для прибуткової комерційної діяльності та взаємовигідного співробітництва [5].

Що стосується співпраці і взаємодії суб'єктів, то доцільно коротко представити основні його форми.

1. *Обмін.* Йдеться про такі процеси, як придбання і реалізація продукції, матеріалів, ресурсів, надання послуг та ін.

2. *Виробниче співробітництво.* У цьому разі основою спільної діяльності є спеціалізація й кооперація. Нерідко такі системи утворюються з метою випуску нових видів товарів. Добре налагоджені зв'язки між партнерами дають змогу підвищувати ефективність процесів, зокрема скорочуються витрати, зростає якість, розширюється асортимент. Приклади такої співпраці можна знайти в таких галузях, як автоматизація, машинобудування та ін.

3. *Техніко-економічне співробітництво.* У рамках такої взаємодії створюються спільні підприємства або ж партнери виконують частину робіт на умовах підяду. Найбільш поширене є використання техніко-економічного співробітництва під час будівництва або реконструкції різних об'єктів.

4. *Науково-технічне співробітництво.* Компанії-партнери об'єднують матеріальні, фінансові чи інші ресурси для проведення науково-технічних досліджень. Очевидно, що після закінчення цих досліджень партнери використовують їхні результати у своїй господарсько-економічній діяльності.

Без використання належних комунікацій форми даної взаємодії не будуть ефективними та результативними.

Висновки. Бізнес будується на комунікації: внутрішній – усередині компанії, зовнішній – із клієнтами, постачальниками, підрядниками, ЗМІ тощо. Не зменшуючи значення зовнішньої комунікації, слід відзначити, що саме внутрішні комунікації тримають всю організацію вкупі, це те, без чого компанія була б просто спільнотою індивідуумів, які працюють окремо один від одного над своїми індивідуальними завданнями.

Комунікація в організації відбувається в трьох напрямках: вертикально, тобто між керівником та підзвітним йому працівником; горизонтально – між співробітниками одного організаційного рівня чи між підрозділами компанії та по діагоналі – між керівником та працівником нижчого рівня іншого підрозділу. І для здорового функціонування компанії, для вирішення бізнес-завдань та виконання посадових обов'язків працівників украй важливо, щоб комунікація на всіх рівнях та між ними була налагоджена правильно.

Удосконалення та використання сучасних комунікацій сприяє стратегічному розвитку, знижує ризики навіть в умовах невизначеності. Використовуючи ефективні комунікації, організації продемонструють переконливі результати своєї діяльності, як кількісні (економічне зростання), так і якісні (структурні перетворення).

Список використаних джерел:

1. Тихомирова С.Б. Зв'язки з громадськістю : навчальний посібник. Київ : НМЦВО, 2011. С. 201–205.
2. Скотт М. Фактори вартості: Керівництво для менеджерів по виявленню важелів створення вартості. Київ, 2015. С. 320–325.
3. Deutcher E., Kochedorfer-Lucius G. Towards the Global Knowledge & Information. *Development & Cooperation*. 2019. Vol. 4. P. 36–39.
4. Внутрішня комунікація: як ефективно побудувати діалог в колективі. 2019. URL: <https://gurt.org.ua/articles/39901/> (дата звернення: 20.03.2020).

References:

1. Tykhomyrova E. B. (2011) *Zv'yazky z hromads'kistyuu* [Public Relations]. Kyiv, pp. 201–205.
2. Skott M. (2015) *Faktory vartosti: Kerivnytstvo dlya menedzheriv po vyyavlennyyu vazheliv stvorenniya vartosti* [Cost Factors: A Guide for Managers on Identifying Value Levers]. Kyiv, pp. 320–325.
3. Deutcher E., Kochedorfer-Lucius G. (2019) *Towards the Global Knowledge & Information // Development & Cooperation*. Vol. 4, pp. 36–39.
4. *Vnutrishnya komunikatsiya: yak efektyvno pobuduvaty dialoh v kolektyvi* [Internal communication: how to build dialogue in a team effectively] (2019). Available at: <https://gurt.org.ua/articles/39901/> (last accessed: 20.03.2020).

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.72

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/153-2>**Смельянова Л. О.**кандидат економічних наук, доцент,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9276-3624>**Yemelyanova Lidiya**

Ivan Franko National University of Lviv

КОРЕЛЯЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ФОНДОВИХ ІНДЕКСІВ КРАЇН СВІТУ ТА УКРАЇНИ

У статті досліджено взаємозв'язок фондового ринку України та фондових ринків країн світу. На основі кореляційного аналізу визначено силу взаємозв'язку динаміки фондових індексів країн світу залежно від рівня розвитку фондових ринків. Доведено, що чим менш розвинутими є фондові ринки, тим менше кореляція приростів їх фондових індексів як із загальносвітовими тенденціями, так і з приростами фондових індексів розвинутих ринків. Прирости фондового індексу «прикордонних» фондових ринків (MSCI Frontier Index) та індексу фондового ринку України (PFTS Index) мають дещо вищі коефіцієнти кореляції з індексом фондових ринків, що розвиваються (MSCI EM Index), ніж зі світовим (MSCI ACWI) та індексом розвинутих ринків (MSCI World). При цьому кореляція приросту індексу PFTS з усіма групами ринків є дуже слабкою, а з індексом MSCI Frontier Index – взагалі незначимою. Такий результат може бути пов'язаний, зокрема, з високою волатильністю українського фондового ринку. Рівень кореляції приросту індексу MSCI Frontier Index з іншими групами ринків є дещо вищим, ніж у PFTS. Проте кореляція «прикордонних» ринків зі світом загалом є такою слабкою. Кореляційний аналіз динаміки індексу PFTS із фондовими індексами таких країн, як США (S&P 500), Німеччина (DAX), Польща (WIG), Китай (SSEC) та Румунія (BET), які мають різні за рівнем розвитку фондові ринки, підтвердив висновки, отримані під час аналізування індексів MSCI.

Ключові слова: фондовий ринок, фондові індекси, волатильність, кореляція, індекс PFTS.

CORRELATION ANALYSIS OF THE DYNAMICS OF UKRAINIAN AND WORLD STOCK INDICES

Globalization processes spread to all spheres of human life, affect the economies of each country in the world, and determine the ever-increasing interconnection of the stock markets of different countries. Stock price dynamics are interconnected in different ways in different ways. In the context of current events at the world stock exchanges, the study of the relationship of stock markets of different countries seems quite relevant. The article investigates the relationship of the Ukrainian stock market with the stock markets of the world. From our opinion, the level of stock market development is an important aspect to consider when exploring the interconnections of stock markets in countries around the world. On the base of correlation analysis, we determined the strength of the interconnection of the dynamics of stock indices of the countries depending on the level of development of their stock markets. It is proved that the less developed are the stock markets, the less the growth of their stock indices correlates with the global trends and the growth of stock indices of the developed markets. The stock index of the “frontier” stock markets (MSCI Frontier Index) and the stock index of Ukraine (PFTS Index) have slightly higher correlation coefficients with the stock index of emerging markets (MSCI EM Index) than with the world index (MSCI ACWI) and developed markets index (MSCI World). At the same time, the correlation of the PFTS index with all groups of markets is very weak, and at all insignificant with the MSCI Frontier Index. This result may deal, in particular, with high volatility of the Ukrainian stock market. The level of correlation of MSCI Frontier Index with other groups of markets is slightly higher, than of PFTS. However, correlation of “frontier” stock markets with the world is also weak. A correlation analysis of the dynamics of the PFTS Index and the stock indices of countries such as the USA (S&P 500), Germany (DAX), Poland (WIG), China (SSEC) and Romania (BET), which have different levels of stock market development, confirmed the findings, obtained from the analysis of MSCI indices.

Keywords: stock market, stock indices, volatility, correlation, PFTS index.

JEL classification: F30, G10, G15

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси, які тісно чи іншою мірою стосуються економіки кожної країни світу, визначають постійно зростаючий взаємозв'язок фінансових, валютних, товарних та сировинних ринків різних країн. Наявність взаємозв'язку ринків передбачає залежність ситуації на ринку однієї

країни чи навіть регіону від подій та змін на ринку іншої країни. Чутливість країн до змін у світовому економічному середовищі є різною. Різними є також індикатори таких змін. Найяскравішими індикаторами змін на фондових ринках є біржові індекси, які є надзвичайно показовими барометрами економічних процесів у країні.

Рівень залежності економіки країни від ситуації на світових ринках є важливим аспектом, який необхідно враховувати під час прийняття макроекономічних рішень як у розвинутих країнах, так і в країнах, що розвиваються. В контексті сучасних подій на світових біржових майданчиках та глобальних проблем, пов'язаних з пандемією та рекордним падінням цін на нафту, досить актуальним є визначення рівня взаємозв'язку динаміки фондового ринку України із ситуацією на фондових ринках країн світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку фондових ринків загалом та динаміки фондових індексів країн світу та України зокрема висвітлені в працях багатьох вітчизняних учених, до яких, зокрема, належать В. Базилевич, І. Бланк, О. Мозговий, О. Сохацька, В. Шелудько. Серед сучасних вітчизняних досліджень, присвячених саме кореляційному аналізу фондових індексів країн світу, слід відзначити, зокрема, праці Л. Долінського [1] та М. Шуби [2]. Незважаючи на наявність певних напрацювань у сфері дослідження взаємозв'язку фондового ринку України з фондовими ринками країн світу, важливим є врахування в аналізі рівня розвитку досліджуваних ринків, а також ширшого масиву актуальних статистичних даних, зокрема, в контексті збільшення вибірки як за країнами, так і за часовими періодами, що обумовлює актуальність дослідження.

Мета статті полягає у дослідженні взаємозв'язку динаміки фондових індексів країн світу та України з урахуванням рівня розвитку їх фондових ринків.

Вклад основного матеріалу. Найбільш динамічним узагальнюючим показником фондового ринку серед усіх інших є фондовий індекс. Як відомо, фондові індекси є своєрідними барометрами ринку, які відображають основні тенденції та настрої на ринку в реальному часі й дають можливість інвесторам та фінансовим аналітикам скласти загальну картину ситуації на ринку. Фондові індекси можуть відображати ситуацію в країні, конкретній галузі чи регіоні.

Компанія “Morgan Stanley Capital International” (MSCI) розраховує індекси як для окремих країн та галузей, так і для регіонів. Враховуючи рівень розвитку фондових ринків у різних країнах світу, компанія розподіляє ринки на такі групи, як розвинуті (“developed markets”); фондові ринки, що формуються (“emerging markets”); «прикордонні» фондові ринки (“frontier markets”), а також усі інші, або так звані окремі фондові ринки (“standalone markets”), тобто найменш розвинуті. Відповідно до цієї класифікації компанія розраховує такі індекси, як MSCI World, MSCI EM Index та MSCI Frontier Index. Так, зокрема, індекс MSCI World відображає динаміку розвинутих фондових ринків, до яких станом на 2019 рік потрапили ринки 23 країн світу, таких як США, Канада, Австрія, Бельгія, Данія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Ірландія, Ізраїль, Італія, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Великобританія, Австралія, Гонконг, Японія, Нова Зеландія та Сінгапур. Індекс MSCI EM Index (Emerging Markets Index) відображає динаміку фондових ринків, що формуються, до яких станом на 2019 рік потрапили ринки 27 країн світу, таких як Аргентина, Бразилія, Чилі, Колумбія, Мексика, Перу, Чехія, Єгипет, Греція, Угорщина, Польща, Катар, Росія, Саудівська Аравія, Південна Африка, Туреччина, ОАЕ, Китай, Індія, Індонезія, Корея, Малайзія, Пакистан, Філіппіни, Тайвань, Тайланд. Індекс MSCI Frontier Index відображає динаміку так званих прикордонних фондових ринків, до яких станом на 2019 рік потрапили ринки 21 країни світу, а саме ринки Хорватії, Естонії, Литви, Казахстану, Румунії, Сербії, Словенії, Кенії, Мавританії, Марокко, Нігерії, Тунісу, ЗАЕБСУ, Бахреїну, Йорданії, Кувейту, Лівану, Оману, Бангладешу, Шрі-Ланки та В'єтнаму. Компанією MSCI розраховується також фондовий індекс MSCI ACWI (All Countries World Index), який відображає динаміку 23 розвинутих ринків та 27 ринків, що формуються [3].

Загальну динаміку зазначених вище індексів та фондового індексу PFTS зображено на рис. 1. Харак-

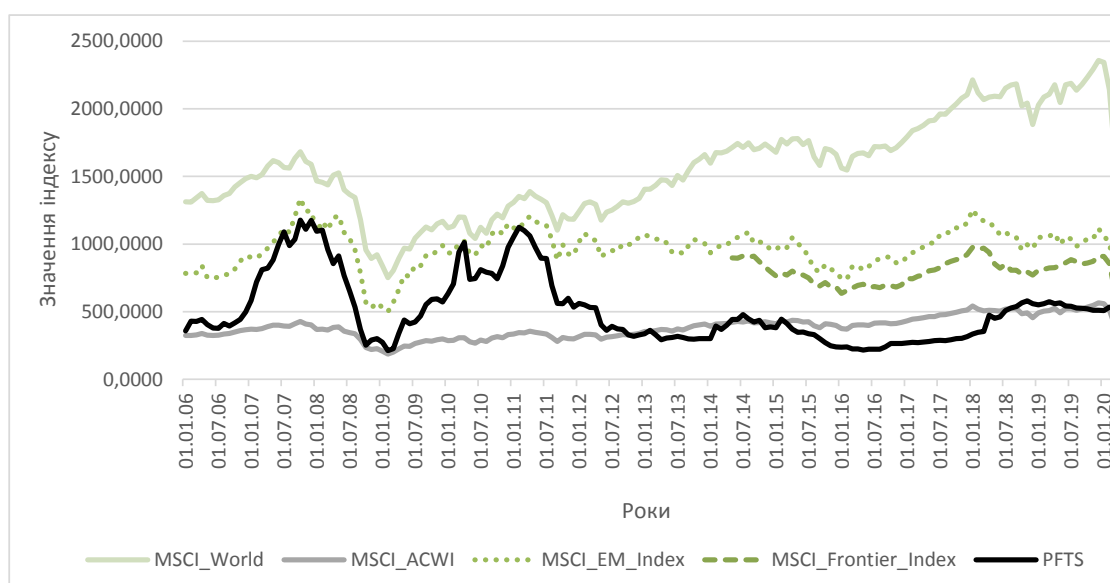
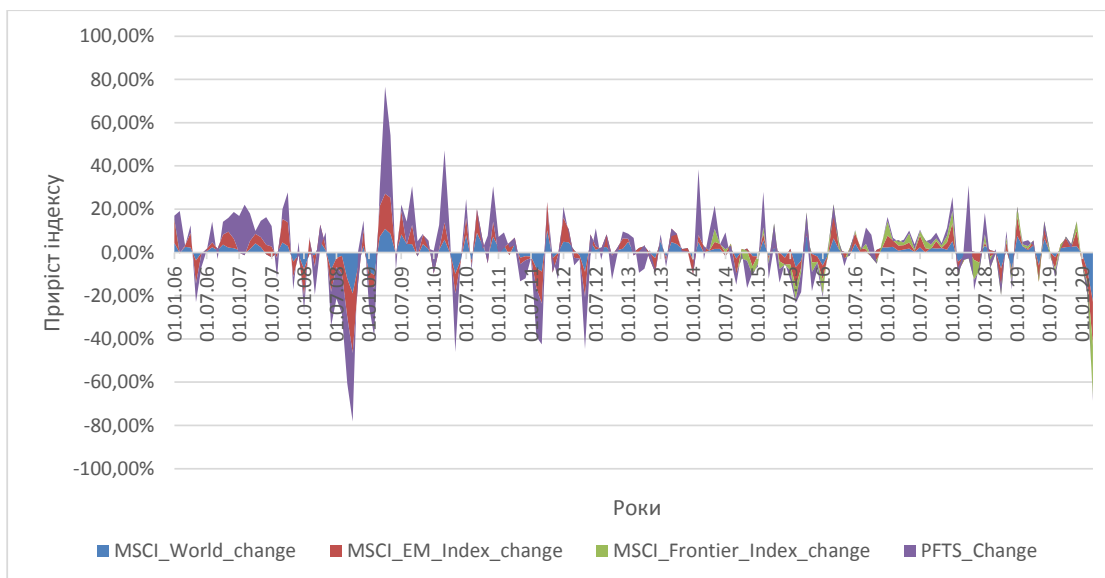

Рис. 1. Динаміка фондових індексів з 1 січня 2006 року по 1 квітня 2020 року

Джерело: побудовано автором на основі даних джерела [4]; побудовано на основі місячних даних, значення MSCI Frontier Index доступні з 1 травня 2014 року

Рис. 2. Прирости фондових індексів з 1 січня 2006 року по 1 березня 2020 року, % від попереднього значення

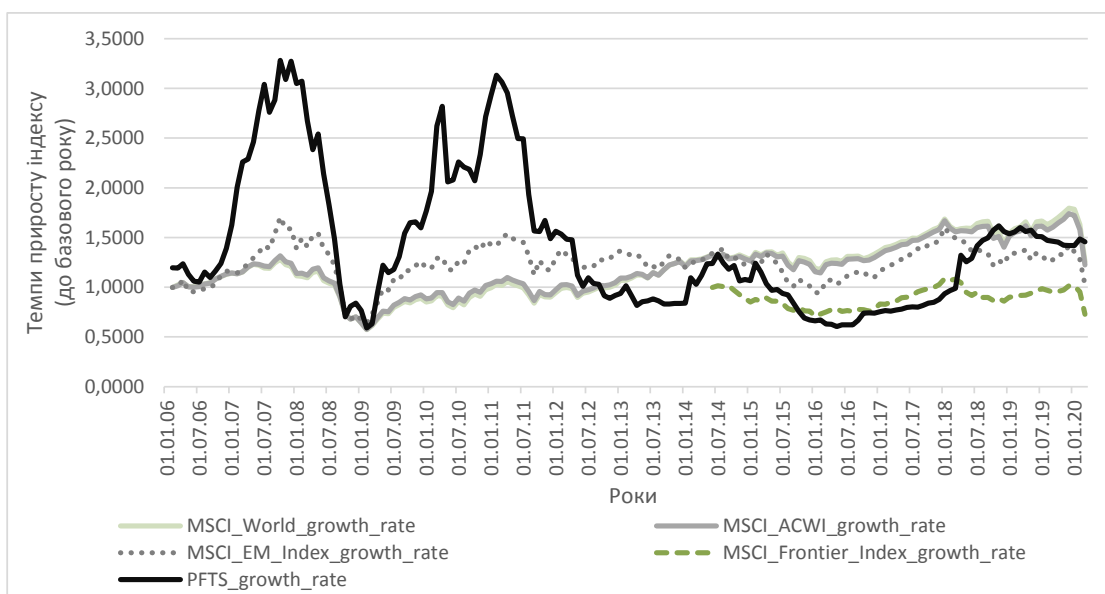
Джерело: побудовано автором на основі даних джерела [4]; побудовано на основі місячних даних, значення MSCI Frontier Index доступні з 1 травня 2014 року

терними сильними низхідними тенденціями всіх індексів були їх падіння під час світової фінансової кризи 2007–2008 років, падіння в другому півріччі 2011 року, а також падіння, яке ми спостерігаємо зараз із січня 2020 року, що ще досі не відобразилось на українському фондовому ринку.

Під час аналізування фондових індексів важливо звертати увагу не лише на саму динаміку значень індексів, але й на темпи їх приросту або зростання, які демонструють силу зміни індексу. Приріст, або, як часто зазначається у статистичних базах, зміна індексу, може бути

розрахований у відсотках від попереднього значення або у відсотках від певного базового чи початкового показника. В першому випадку говорять про ланцюгові значення приростів, в другому – про базисні. Темп зростання – це той самий приріст, тільки розрахований не у відсотках, а як коефіцієнт. На рис. 2, 3, 5, 6 маємо змогу побачити динаміку приростів досліджуваних фондових індексів порівняно з попередніми значеннями індексів, а також темпи зростання порівняно з базовим періодом.

Розглядаючи перераховані вище рисунки, не можемо не згадати про таку важливу та характерну для

Рис. 3. Темпи зростання фондових індексів з 1 січня 2006 року по 1 березня 2020 року (порівняно з базовим значенням на 1 січня 2006 року)

Джерело: розраховано та побудовано автором на основі даних джерела [4]; побудовано на основі місячних даних, значення MSCI Frontier Index доступні з 1 травня 2014 року

багатьох слабозрозумітих ринків ознаку, як волатильність. Загалом волатильність – це ступінь мінливості значення індикатора, змінної, параметра в часі. Іноді волатильність називають «розкидом» цін, курсів та інших кількісних показників. Волатильність зазвичай вимірюється дисперсією або представленим у річному виразі стандартним відхиленням змін. Вважається, що волатильність є високою, якщо показники істотно змінюються як в один, так і в інший бік. Чим вище волатильність, тим, як правило, вище ризик [5].

Порівнюючи амплітуду коливань приростів індексу PFTS із приростами фондових індексів досліджуваних груп країн (рис. 2), можемо зробити висновок про високу волатильність українського фондового ринку, що є свідченням, зокрема, його спекулятивного характеру. Високу амплітуду коливань індексу PFTS спостерігаємо також під час розрахунку приростів індексу порівняно з 2006 роком, який взято за базовий (рис. 3).

Загалом динаміка приростів індексу PFTS подібна до загальносвітової, проте якщо проаналізувати уважно статистичні дані, то можна побачити, що вони не завжди збігаються. Для визначення сили взаємозв'язку динаміки вітчизняного фондового індексу та ситуації на фондових ринках країн світу скористаємось кореляційним аналізом. Дослідження передбачатиме тестування гіпотези щодо наявності залежності сили взаємозв'язку приросту фондових індексів країн та рівня розвитку їх фондових ринків.

Відповідно, дослідимо, наскільки сильним та значимим є взаємозв'язок приростів фондового індексу PFTS як індексу, що належить до MSCI Standalone Indices, та приростів індексів, які представляють різні за рівнем розвитку фондові ринки, а саме MSCI World, MSCI EM Index та MSCI Frontier Index. Для порівняння слід додати в дослідження індекс MSCI ACWI. Розрахунки проведемо з використанням програми SPSS. Дослідження базується на місячних даних з 1 січня 2006 року по 1 березня 2020 року, для індексу MSCI Frontier Index дані доступні з 1 травня 2014 року. Спочатку перевіримо, чи нормально розподілені наші змінні. Задля цього використаємо критерій Колмогорова-Смірнова (табл. 1).

Оскільки відхилення від нормального розподілу є суттєвим у нашому випадку для трьох індексів з п'яти

(для яких $p < 0,05$) (табл. 1), для проведення дослідження потрібно використовувати непараметричні тести. Відповідно, для розрахунку сили взаємозв'язку індексів будемо використовувати коефіцієнти кореляції за Кендаллом (Kendall's tau_b) (табл. 2). Чим ближче значення коефіцієнта кореляції до 1, тим сильніше взаємозв'язок змінних, чим ближче до 0, тим взаємозв'язок слабше. Від'ємне значення коефіцієнта кореляції свідчить про обернений взаємозв'язок досліджуваних показників.

За результатами проведеного аналізу коефіцієнти кореляції є значимими для всіх пар індексів, окрім пари "PFTS – MSCI Frontier Index" (табл. 2). Отримані результати підтверджують нашу гіпотезу щодо залежності сили взаємозв'язку приростів фондових індексів та рівня розвитку фондових ринків. Чим менш розвинутими є фондові ринки, тим менше кореляція їх фондових індексів зі світовими тенденціями. Так, зокрема, коефіцієнт кореляції індексу PFTS з MSCI ACWI становить лише 0,211, тоді як MSCI Frontier Index з MSCI ACWI – 0,441, MSCI EM Index з MSCI ACWI – уже 0,690, а найсильнішим є кореляційний взаємозв'язок MSCI ACWI та MSCI World, а саме 0,939. Подібними є результати кореляції індексів MSCI World та MSCI EM Index з усіма досліджуваними індексами. Найсильніше ці індекси корелюють з MSCI ACWI (коефіцієнти кореляції становлять 0,939 та 0,690 відповідно), що не є дивним, оскільки останній вміщує як розвинуті ринки, так і ті, що формуються. Між собою індекси MSCI World та MSCI EM Index корелюються із середньою силою (коефіцієнт кореляції становить 0,629), слабкий взаємозв'язок вони демонструють з «прикордонними» ринками (0,404 та 0,485), а дуже слабкий – з індексом PFTS (0,193 та 0,253 відповідно).

«Прикордонні» ринки та фондовий ринок України трохи сильніше корелюють з ринками, що розвиваються, ніж з розвинутими ринками та ринками, що входять до індексу MSCI ACWI, при цьому сила кореляції цих менш розвинутих ринків зі світом загалом є досить слабкою. Такий висновок є досить передбачуваним, адже фінансові зв'язки вітчизняного та «прикордонних» ринків з країнами світу є порівняно більш обмеженими [6]. Кореляція ж між приростами MSCI Frontier Index та індексу PFTS виявилася взагалі незначимою (табл. 2).

Таблиця 1

Результати тесту Колмогорова-Смірнова

Показник	MSCI ACWI	MSCI World	MSCI EM Index	MSCI Frontier Index	PFTS
Кількість спостережень	171	171	171	71	171
Стандартне відхилення	0,04802	0,04706	0,06363	0,04346	0,10705
Статистична значимість (p) (двостороння)	0,040	0,041	0,416	0,246	0,043

Джерело: розраховано автором на основі даних джерела [4]

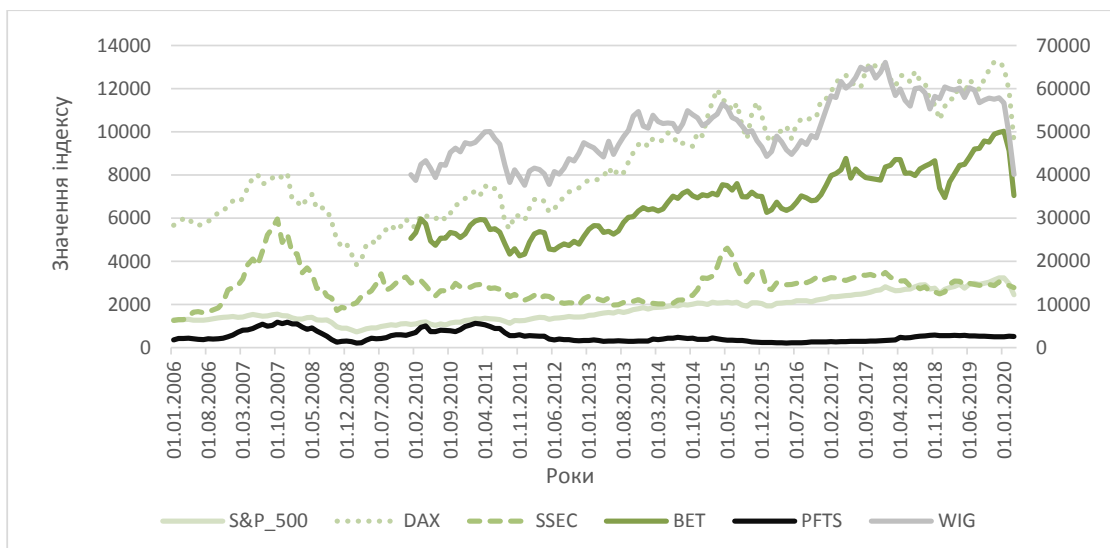
Таблиця 2

Коефіцієнти кореляції за Кендаллом

Індекси	MSCI ACWI	MSCI World	MSCI EM Index	MSCI Frontier Index	PFTS
MSCI ACWI	1,000	0,939**	0,690**	0,441**	0,211**
MSCI World	0,939**	1,000	0,629**	0,404**	0,193**
MSCI EM Index	0,690**	0,629**	1,000	0,485**	0,253**
MSCI Frontier Index	0,441**	0,404**	0,485**	1,000	0,120
PFTS	0,211**	0,193**	0,253**	0,120	1,000

Джерело: розраховано автором на основі даних джерела [4]

** кореляція значима на рівні 0,01, * кореляція значима на рівні 0,05

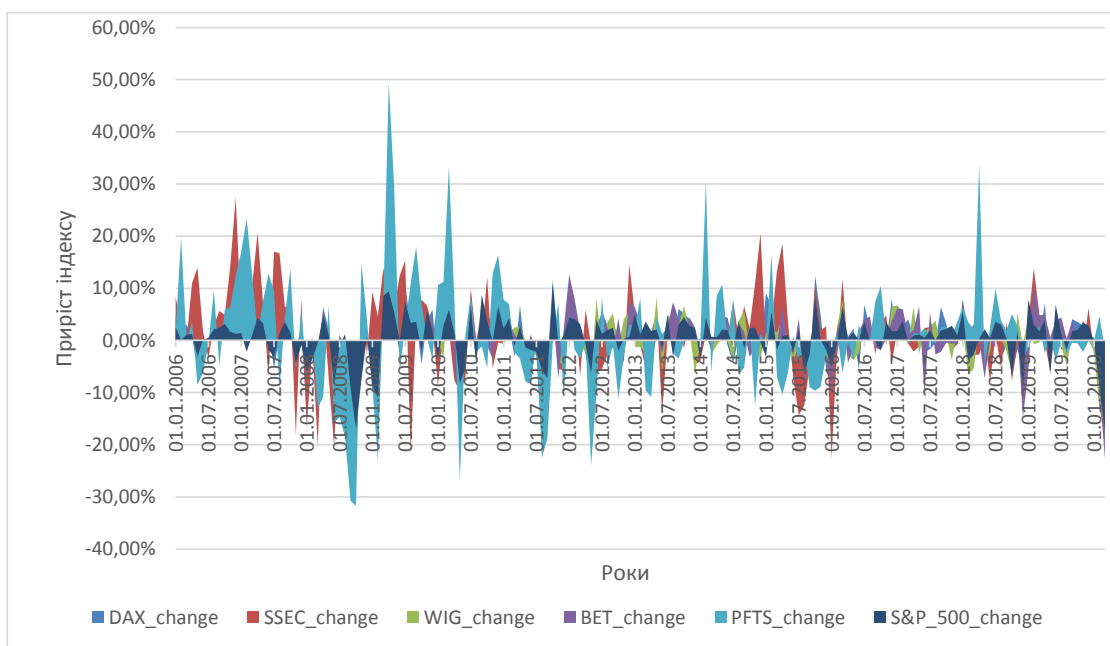
Рис. 4. Динаміка фондових індексів окремих країн з 1 січня 2006 року по 1 березня 2020 року

Джерело: побудовано автором на основі даних джерела [4]; побудовано на основі місячних даних, значення WIG та BET доступні з 1 січня 2010 року, значення індексу WIG відображаються на правій шкалі

Після дослідження взаємозв'язку динаміки індексу PFTS з індексами, що представляють групи країн, цікавим видається дослідження сили взаємозв'язку вітчизняного фондового індексу та індексів окремо взятих країн. Принцип, за яким будемо вибирати країни, полягає знову ж таки у врахуванні рівня розвитку їх фондових ринків. Відповідно, будемо досліджувати такі фондові індекси, як S&P 500 та DAX (як індекси розвинутих фондових ринків), WIG та SSEC (як індекси фондових ринків, що формуються) та BET (як індекс «прикордонного» фондового ринку). При цьому вибрані індекси паралельно віддзеркалювати-

муть певний регіональний аспект, адже демонструють динаміку фондового ринку США (як визначального для Латиноамериканського регіону), Німеччини (як важливого ринку Європейського регіону), Китаю (як ринку Азіатсько-Тихоокеанського регіону), а також Польщі та Румунії (як ринків Східної Європи, безпосередньо близьких до України).

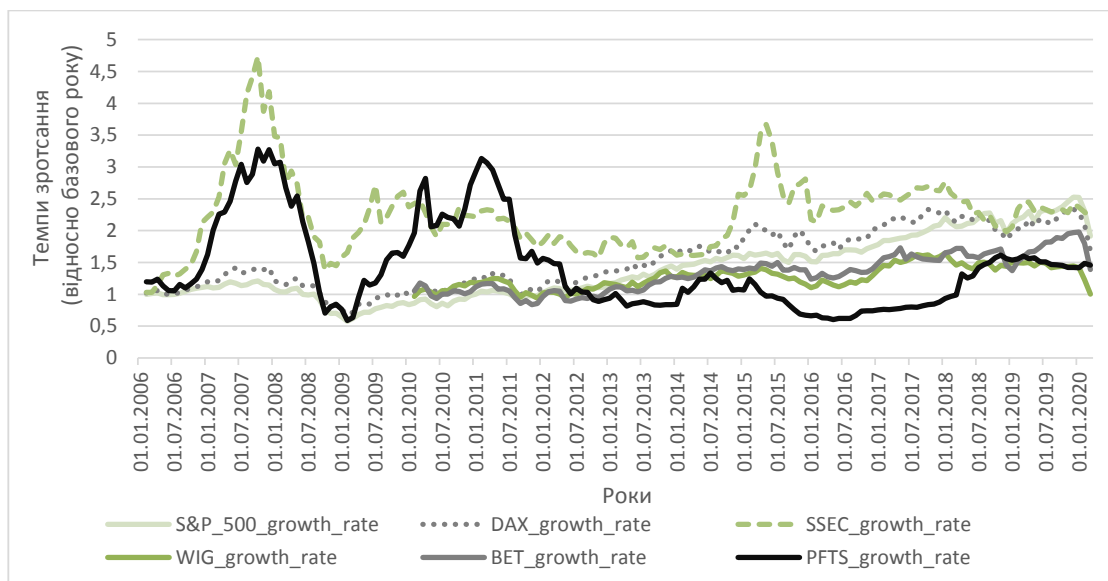
Загальну динаміку зазначених вище індексів подано на рис. 4. Характерними сильними низхідними тенденціями, спільними для більшості індексів, були знову ж таки їх падіння у 2007–2008 роках, падіння в другій половині 2011 року, а також теперішнє падіння, яке триває із

Рис. 5. Прирости фондових індексів окремих країн з 1 січня 2006 року по 1 березня 2020 року, % від попереднього значення

Джерело: побудовано автором на основі даних джерела [4]; побудовано на основі місячних даних, значення WIG та BET доступні з 1 січня 2010 року

Рис. 6. Темпи зростання фондових індексів окремих країн з 1 січня 2006 року по 1 березня 2020 року (порівняно з базовим значенням на 1 січня 2006 року)

Джерело: розраховано та побудовано автором на основі даних джерела [4]; побудовано на основі місячних даних, значення WIG та BET доступні з 1 січня 2010 року, що є для них базовим значенням

січня 2020 року. Для проведення співставлення сили взаємозв'язку фондових ринків зазначених країн звернемо увагу на значення приростів фондових індексів (рис. 5, 6).

Порівняння амплітуди коливань приростів індексу PFTS із приростами фондових індексів США, Німеччини, Китаю, Польщі та Румунії (рис. 5) дає нам знову ж таки можливість зробити висновок про високу волатильність українського фондового ринку. Високу амплітуду коливань індексу PFTS, близькою до якої є хіба що амплітуда коливань індексу SSEC, спостерігаємо також під час розрахунку приростів індексу по відношенню до базового 2006 року (рис. 6).

Для визначення сили взаємозв'язку приростів індексів PFTS, S&P 500, DAX, WIG, SSEC та BET скористаємося знову ж таки кореляційним аналізом. Дослідження базуються на місячних даних з 1 січня 2006 року

по 1 березня 2020 року, для індексів WIG та BET дані доступні з 1 січня 2010 року. Спочатку перевіримо, чи нормально розподілені наші змінні. Задля цього використаємо критерій Колмогорова-Смірнова (табл. 1).

В цьому разі відхилення від нормального розподілу є суттєвим для двох індексів із шести (для яких $p < 0,05$) (табл. 1), відповідно, для проведення дослідження будемо використовувати, як і в попередньому випадку, коефіцієнти кореляції за Кендаллом (табл. 4).

За результатами проведеного аналізу коефіцієнти кореляції є значимими для всіх пар індексів, окрім пари "PFTS – WIG" (табл. 4). Отримані результати загалом підтверджують нашу гіпотезу щодо залежності сили взаємозв'язку приростів фондових індексів та рівня розвитку фондових ринків. Чим менш розвинутими є фондові ринки, тим меншою є кореляція їх фондових індексів

Таблиця 3

Результати тесту Колмогорова-Смірнова

Показник	S&P 500	DAX	WIG	SSEC	BET	PFTS
Кількість спостережень	171	171	123	171	123	171
Стандартне відхилення	0,04333	0,05347	0,04607	0,08130	0,05464	0,10705
Статистична значимість (p) (двостороння)	0,016	0,454	0,272	0,831	0,069	0,043

Джерело: розраховано автором на основі даних джерела [4]

Таблиця 4

Коефіцієнти кореляції за Кендаллом

	S&P 500	DAX	WIG	SSEC	BET	PFTS
S&P 500	1,000	0,587**	0,429**	0,269**	0,356**	0,162**
DAX	0,587**	1,000	0,426**	0,272**	0,257**	0,156**
WIG	0,429**	0,426**	1,000	0,329**	0,317**	0,105
SSEC	0,269**	0,272**	0,329**	1,000	0,278**	0,122*
BET	0,356**	0,257**	0,317**	0,278**	1,000	0,172**
PFTS	0,162**	0,156**	0,105	0,122*	0,172**	1,000

Джерело: розраховано автором на основі даних джерела [4]

** кореляція значима на рівні 0,01, * кореляція значима на рівні 0,05

з фондовими індексами розвинутих ринків. Так, зокрема, коефіцієнт кореляції приростів індексів розвинутих ринків S&P 500 та DAX є порівняно досить високим, складаючи 0,587, тоді як кореляція WIG зі S&P 500 складає вже 0,429, кореляція BET зі S&P 500 дорівнює 0,356, а кореляція PFTS з S&P 500 є досить слабкою, становлячи 0,162. При цьому індекс Шанхайської фондової біржі SSEEC дещо сильніше корелює з WIG та BET, ніж з S&P 500 та DAX, хоча сила кореляції завжди є досить слабкою. Індекс вітчизняного фондового ринку знову ж таки демонструє дуже низький рівень взаємозв'язку як із розвинутими фондовими ринками, так і з географічно близькими до України фондовими ринками.

Стандартне відхилення приростів індексу PFTS в обох дослідженнях (табл. 1, 3) є вищим, ніж в інших індексів, що також є підтвердженням порівняно більшої волатильності вітчизняного фондового ринку. Дещо меншим, проте досить близьким до PFTS є хіба що стандартне відхилення індексу Шанхайської фондової біржі SSEEC (табл. 3). Щодо регіонального розподілу ринків характерні особливості прослідкувати не вдалося.

Висновки. За результатами проведеного дослідження можемо сформулювати декілька висновків. По-перше, сила взаємозв'язку фондових індексів різних країн залежить від рівня розвитку фондових ринків. Чим менш розвинутими є ринки, тим менше кореляція їх фондових індексів з індексами розвинутих ринків та загальносвітовими тенденціями. По-друге, взаємозв'язок динаміки вітчизняного фондового індексу з фондовими індексами країн світу є дуже слабким. По-третє, фондовий ринок України характеризується високою волатильністю. Проведений аналіз не дає однозначної відповіді на питання щодо можливої реакції вітчизняного фондового ринку на рекордне падіння на світових біржових майданчиках. В цьому разі, на нашу думку, можливі декілька сценаріїв, такі як незначне падіння вітчизняного фондового ринку з огляду на слабку кореляцію зі світом та значну частку державних облігацій, значне падіння ринку з огляду на притаманну українському ринку високу волатильність. При цьому детальний аналіз зазначених питань має стати предметом окремих досліджень.

Список використаних джерел:

1. Долінський Л. Кореляційно-регресійний аналіз залежності українських фондових індексів від кон'юнктури біржових ринків світу. *Ринок цінних паперів України*. 2012. № 1–2. URL: <http://www.securities.usmdi.org/?p=22&n=61&s=598> (дата звернення: 14.03.2020).
2. Шуба М. Фондові індекси як узагальнюючі індикатори стану фондових ринків країн Європейського Союзу. *Проблеми економіки*. 2015. № 3. С. 24–31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2015_3_4 (дата звернення: 15.03.2020).
3. Market classification. Morgan Stanley Capital International. URL: <https://www.msci.com/market-classification> (дата звернення: 15.03.2020).
4. Indices. Fusion Media Limited. URL: <https://www.investing.com/indices> (дата звернення: 15.03.2020).
5. Глосарій банківської термінології / Національний банк України. URL: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123193&cat_id=122978 (дата звернення: 16.03.2020).
6. Yap L. What Are Frontier Markets and Why Invest in Them? *Bloomberg Businessweek*. 2019. 26 May. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-05-25/what-are-frontier-markets-and-why-invest-in-them-quicktake> (дата звернення: 16.03.2020).

References:

1. Dolinskyi L. (2012) Koreliatsiino-rehresiyni analiz zalezhnosti ukrainskykh fondovykh indeksiv vid koniunktury birzhovykh rynkiv svitu [Correlation-regression analysis of the dependence of Ukrainian stock indices on the stock market conditions in the world]. *Rynok tsinnykh paperyv Ukrainy (№ 1–2, 2012)*. Available at: <http://www.securities.usmdi.org/?p=22&n=61&s=598> (accessed: 14 March 2020).
2. Shuba M. (2015) Fondovi indeksy yak uzahalniuiuchi indykatory stanu fondovykh rynkiv krain Yevropeiskoho Soiuzu [Stock indices as generalizing indicators of the stock markets condition in the European Union countries]. *Problemy ekonomiky (№ 3, 2015)*. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2015_3_4 (accessed: 15 March 2020).
3. Morgan Stanley Capital International (2019) Market classification. Available at: <https://www.msci.com/market-classification> (accessed: 15 March 2020).
4. Fusion Media Limited (2020) Indices. Available at: <https://www.investing.com/indices> (accessed: 15 March 2020).
5. Natsionalnyi bank Ukrainy (2020) Hlosarii bankivskoi terminolohii [Glossary of Banking Terminology]. Available at: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123193&cat_id=122978 (accessed: 16 March 2020).
6. Yap L. (2019) What Are Frontier Markets and Why Invest in Them? *Bloomberg Businessweek*. (May 26, 2019). Available at: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-05-25/what-are-frontier-markets-and-why-invest-in-them-quicktake> (accessed: 16 March 2020).

УДК 338.28:004.738.5

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/153-3>

Чмерук Г. Г.

кандидат економічних наук, доцент,
ДВНЗ «Університет банківської справи»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7620-4382>Chmeruk Halyna
Banking University

ЦИФРОВІЗАЦІЯ – ТРЕНД СВІТОВОГО РОЗВИТКУ, ЯКИЙ ВИЗНАЧАЄ РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ І СУСПІЛЬСТВА

У статті розглянуто цифровізацію економіки як сучасний загальносвітовий тренд розвитку економіки й суспільства, який заснований на використанні інформаційно-комп'ютерних технологій (ІКТ) та цифрових технологій і призводить до підвищення ефективності економіки та якості життя. Тенденції цифровізації економіки проаналізовані на прикладі країн Європи. Визначено, що на практиці досвід роботи з клієнтами, оптимізація, операційна гнучкість та інновації є ключовими рушіями та цілями цифрової трансформації разом із розробленням нових джерел доходу та інформаційними екосистемами, які мають цінність і приводять до перетворень бізнес-моделі та нових форм цифрових процесів. Запропоновано структурну схему усунення ризиків цифрової трансформації. Аналізуючи політику цифровізації держави, ми розглянули імплементацію світового досвіду трансформації фінансових відносин суб'єктів господарювання в умовах цифрової економіки в Україні у вигляді позитивних тенденцій.

Ключові слова: цифровізація економіки, цифрова трансформація, широкосмугові технології, електронна комерція, ризики цифрової трансформації.

DIGITALIZATION IS A TREND OF THE WORLD DEVELOPMENT DEFINING ECONOMIC AND SOCIAL DEVELOPMENT

The article discusses digitalization of the economy as a modern global trend of economic and social development, which is based on the use of information and computer technologies (ICT) and digital technologies and leads to economic efficiency and quality of life. In our analysis, the term "digitalization" is used more broadly than in the digital economy. Digitalization, in our understanding, is the process of introducing digital technologies for the generation, processing, transmission, storage and visualization of data in various fields of human activity, and not just in the economy. From this perspective, digitalization is a broader phenomenon than in the digital economy. It is emphasized that the use of ICT can lead to significant changes in the way businesses are managed; ICT-based decision making in business processes with e-business. Businesses are growing in importance with their online presence through the use of online orders, order tracking, product customization, and social media links. Trends in digitization of the economy are analyzed on the example of Europe. Digital transformation and innovation are deeply intertwined in the digital organization. In some cases, innovation leads to transformation, in others, successful transformation leads to increased innovation. Businesses take a holistic, systematic approach to digital transformation that reflects the deep and inseparable links between critical business aspects and the ever-changing market dynamics. In practice, customer experience, optimization, operational flexibility and innovation are key drivers and goals of digital transformation, along with developing new revenue streams and information ecosystems that have value and lead to business model transformations and new forms of digital processes. The paper proposes a structural scheme for eliminating the risks of digital transformation. Analyzing the state's digitalization policy, it considers the implementation of the global experience of transformation of financial relations of economic entities in the digital economy in the form of positive trends.

Keywords: digitalization of economy, digital transformation, broadband technologies, e-commerce, risks of digital transformation.

JEL classification: L81, L86, O33

Постановка проблеми. Сьогодні цифровізація як економістами, так і політиками вважається однією з основних тенденцій розвитку економіки й суспільства загалом. Цьому питанню присвячена значна кількість досліджень. В Україні останніми роками було прийнято низку законодавчих ініціатив, таких як «Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки», «Цифрова адженда України – 2020», «Цифровий порядок денний», після чого почалася вжиття досить енергійних заходів щодо їх реалізації. Таким чином, цифровізація сьогодні перебуває в центрі уваги громадськості та дослідників.

Ми спеціально використовуємо в нашому аналізі термін «цифровізація» як більш широкий порівняно з цифровою економікою. Цифровізація, на нашу думку, –

це процес впровадження цифрових технологій генерації, оброблення, передачі, зберігання й візуалізації даних у різних сферах людської діяльності, а не тільки в економіці. З цих позицій цифровізація – це більш широкий феномен порівняно з цифровою економікою, тому є сенс оцінити основні тенденції цифровізації економіки в Європі та Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням цифровізації присвячено багато наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Ми у своєму дослідженні аналізували ті, які підходять до питань цифровізації економіки за системного підходу. Зокрема, це такі науковці як Б. Міллер [1], В. Лейпциг [2], П. Грей [8]. Важливими є питання усунення ризиків цифрової трансформації. В цьому аспекті ми спиралась на праці

таких учених, як А. Баке, Х. Лінден [10], С. Албакрі, Б. Шанмугам, Г. Самі, Н. Ідріс та А. Ахмед [11]. Вважаємо, що найповніша та найактуальніша статистика з питань цифровізації відображена на сайті Eurostat [5].

Серед вітчизняних учених також є багато науковців, які займаються питаннями цифровізації. Це, зокрема, В.І. Ляшенко, О.С. Вишневський, І.Г. Яненко, В.В. Апалькова, І.В. Токмакова, В.В. Компанієць, Б.Б. Карагін, Г.Т. Карчева, Н.М. Краус. Документом, який узагальнює напрацювання українських науковців та уточнює вектор напрямку розвитку цифровізації української економіки, стала «Цифрова адженда України – 2020» [9]. Однак все ж таки зауважимо, що більшість публікацій складають зарубіжні, тому статтею хотілось би певним чином заповнити цю прогалину вітчизняного наукового простору.

Мета статті полягає в аналізі стану цифровізації економіки Європи та України.

Вклад основного матеріалу. Як було зазначено вище, цифровізація сприяє зростанню та продуктивності праці й підтримує інклюзивний розвиток. Це зростання демонструється прийняттям цифрових технологій великою кількістю споживачів, фірм та урядів, хоча з різними темпами по секторах і країнах. Прийняття та використання цифрових технологій підвищують продуктивність капіталу та праці, а також дають можливість участі у глобальних ланцюгах цінності [1]. Цифровізація економіки сприяє великому залученню суб'єктів господарювання шляхом зниження трансакційних витрат, вирішення проблем асиметрії інформації та використання ефекту масштабу та мережевих технологій. Через ці механізми цифрова економіка збільшила доступність до раніше маргіналізованих груп цілої низки ринків і послуг, а саме освіти, кредитування рівного доступу, економіки спільного використання, краудфандінгу, а також онлайн-платформ для пошуку роботи.

Цифрова революція є вкрай важливою для будь-якої країни. Використання переваг глобальної цифрової екосистеми є важливим як для розвинутих країн, так і для країн, що розвиваються. Багато розвинених економік вже мають розвинену цифрову економіку й широко використовують переваги цифровізації для їхнього економічного процвітання, а також для поліпшення та полегшення життя свого населення. Розвиток цифрової економіки може підтримувати інклюзивне зростання незалежно від стадії розвитку країни. З огляду на потрібну інфраструктуру країни на будь-якому етапі розвитку можуть використовувати цифрові технології для прискорення надання широкої, високоякісної медичної допомоги, освіти та державних послуг. Чим більше країн розробляють та налаштовують основи своєї цифрової економіки, тим більше вони можуть переходити до областей, де вони стають постачальниками цифрових продуктів і послуг у глобальній цифровій екосистемі.

Здійсненню вимог цифровізації як сучасного тренду розвитку економіки й суспільства, отже, підвищенню ефективності їх розвитку,

певною мірою відповідає наявність передумов цифровізації на державному, галузевому рівнях, а також на рівнях суб'єктів господарювання й громадян. Як перехід до цифрової інформації всіх сторін економічного й соціального життя цифровізація з простого методу поліпшення різних приватних сторін життя перетворюється на драйвер світового суспільного розвитку, що забезпечує підвищення ефективності економіки та якості життя, тому під цифровізацією в широкому сенсі розуміється сучасний загальносвітовий тренд розвитку економіки й суспільства, який заснований на використанні інформаційно-комп'ютерних технологій (ІКТ) та цифрових технологій, а також приводить до підвищення ефективності економіки та якості життя.

Цифрова трансформація та інновації глибоко переплетені в цифровій організації. Або інновації приводять до трансформації, або успішна трансформація приводить до посилення інновацій. Суб'єкти господарювання застосовують цілісний, системний підхід до цифрової трансформації, який відображає глибокі й нерозривні зв'язки між критичними аспектами бізнесу, а також постійно змінюється ринковою динамікою (рис. 1).

Широке використання ІКТ справило глибокий вплив на управління бізнесом, торкаючись цілої низки аспектів, таких як організація процесів їх виробництва, надання послуг, внутрішнє та зовнішнє спілкування. У травні 2015 року Європейська Комісія (ЄК) прийняла стратегію єдиного цифрового ринку, в якій підсумовувала ситуацію, окреслюючи дії стосовно онлайн-платформ, економіки даних та кібербезпеки, як один із 10 головних політичних пріоритетів на 2015–2019 роки. Стратегія єдиного ринку мала 16 ініціатив, які охоплювали сприяння кращому доступу до Інтернету товарів та послуг по всій Європі; розроблення оптимального середовища для розвитку цифрових мереж та послуг; забезпечення того, щоб європейська економіка та промисловість повністю використовували цифрову економіку як потенційний рушій для зростання.

Цифрові технології вже трансформували відносини споживача та постачальника. Сьогодні цифрова система трансформує структурування підприємств, їх функціонування та управління ними, а також надає можливості полегшення їх роботи, включаючи вимірювання, передачу інформації та сприяння створенню вартості підприємства. У цьому ракурсі широкосмугові технології вважаються важливими під час вимірювання доступу

Рис. 1. Структурний підхід до цифрової трансформації підприємств

Джерело: складено автором на основі джерел [2; 3; 4]

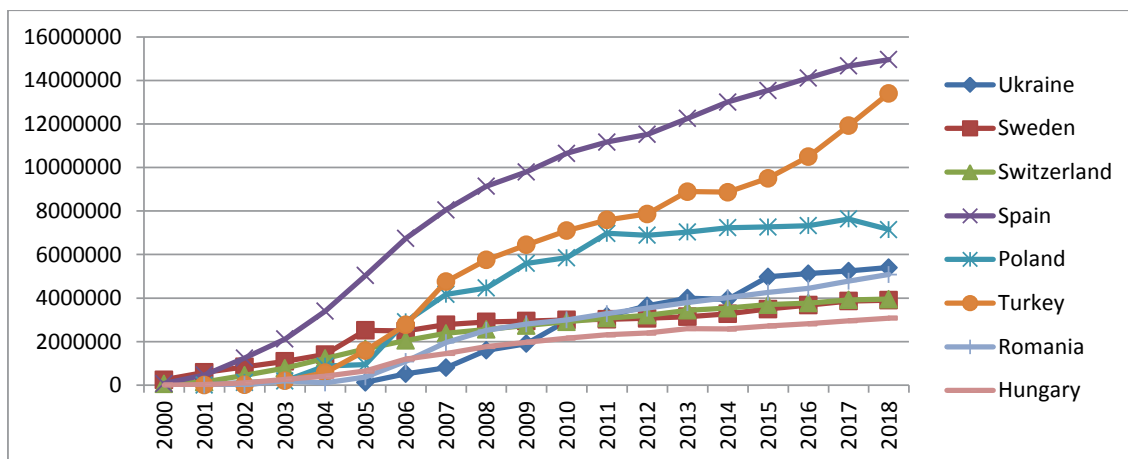

Рис. 2. Динаміка кількості фіксованих широкосмугових підписок у деяких країнах ЄС за 2000–2018 роки

Джерело: складено автором на основі джерела [5]

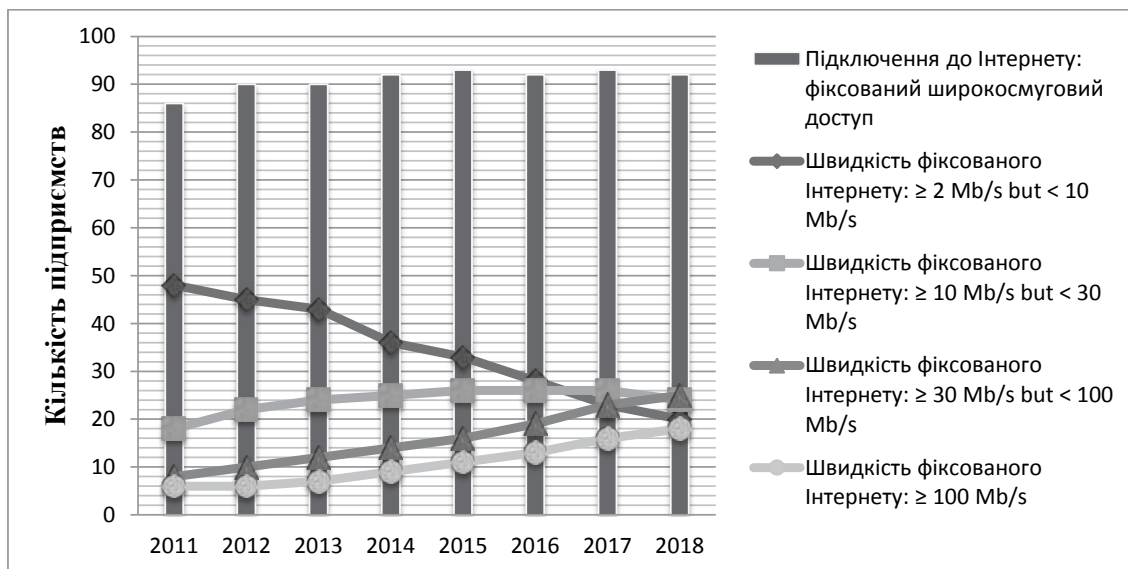

Рис. 3. Підприємства, що підключаються до Інтернету за допомогою фіксованої широкосмугової мережі, з розбивкою за швидкістю, ЄС-28, 2011–2018 роки (% від загальної кількості підприємств)

Джерело: [5]

до Інтернету та їх використання, оскільки вони пропонують користувачам можливість швидко передавати великі обсяги даних та тримати відкриті лінії доступу. Динаміка кількості фіксованих широкосмугових підписок (Fixed-broadband subscriptions) у деяких країнах ЄС за 2000–2018 роки наведена на рис. 2.

Справді, прийняття високошвидкісного та надшвидкого широкосмугового зв'язку розглядається як ключовий показник у сфері розроблення політики ІКТ. Хоча цифрові абонентські лінії (DSL) залишаються основною формою доставки широкосмугових технологій у ЄС (рис. 3), такі альтернативи, як кабельний, супутниковий, оптоволоконний та бездротовий Інтернет та локальні мережі, набувають все більшого поширення. У 2018 році більшість (92%) підприємств ЄС використовувала фіксований широкосмуговий зв'язок для доступу до Інтернету (рис. 3), що свідчить про те, що на рівні ЄС використання цієї технології досягло насичення.

Практично всі підприємства підключені до Інтернету через широкосмуговий зв'язок, а останнім часом перейшли до швидкості фіксованих широкосмугових з'єднань. Як видно з рис. 3, частка підприємств, які використовують найшвидші інтернет-зв'язки, збільшилася втричі за 2011–2018 роки, причому частка підприємств, які використовують найповільніші швидкості з'єднання, зменшилась (табл. 1).

Підкреслимо, що використання ІКТ може привести до значних змін у способі управління підприємствами, прийняття рішень на основі ІКТ в бізнес-процесах за умови електронного бізнесу. Підприємства надають все більшого значення своїй присутності в Інтернеті завдяки використанню онлайн-замовлень, відстеженню замовлень, налаштуванню продукту та посиланням на соціальні медіа. У табл. 2 представлена інформація стосовно продуктивності веб-сайту підприємств.

Таблиця 1

Частка підприємств у ЄС-28 у 2018 році за швидкістю фіксованого Інтернету (%)

Швидкість фіксованого Інтернету	Частка підприємств у ЄС-28 у 2018 році (%)
≥ 2 Mb/s but < 10 Mb/s	20
≥ 10 Mb/s but < 30 Mb/s	24
≥ 30 Mb/s but < 100 Mb/s	25
≥ 100 Mb/s	18

Джерело: складено автором на основі джерела [5]

Таблиця 2

Підприємства, які мають веб-сайт, за функціональністю та розміром, ЄС-28, 2018 рік (% до загальної кількості підприємств)

Функціональність веб-сайту	Усі підприємства	SMEs (10–249 зайнятих осіб)	Великі підприємства (>250 зайнятих осіб)
Підприємства, що мають сайт	77	77	94
Сайт надає опис товарів або послуг, прайс-листи	56	56	72
Веб-сайт містить посилання на профілі соціальних мереж підприємства	38	37	63
Веб-сайт забезпечує онлайн-замовлення чи онлайн-бронювання	19	18	29
Веб-сайт має відстеження замовлень в Інтернеті	9	8	20
Веб-сайт має персоналізований контент для постійних відвідувачів	8	8	19
Веб-сайт має можливість налаштування для відвідувачів	7	7	13

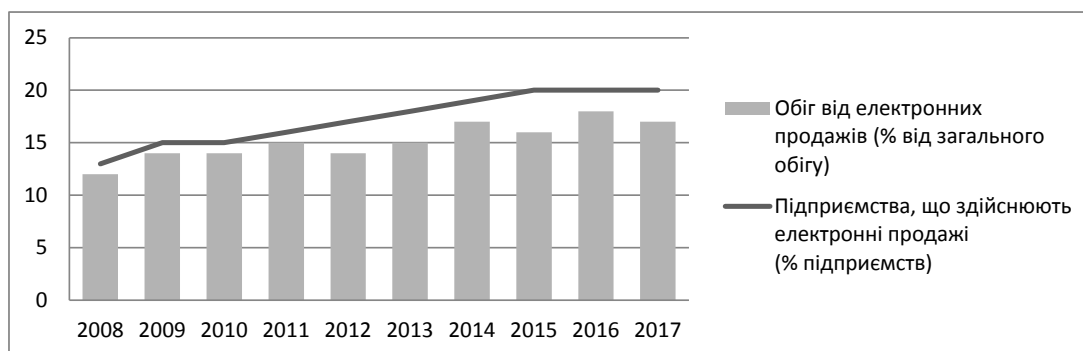
Джерело: [5]

Зауважимо, що на практиці підприємства переважно розраховують на власних працівників для розроблення, адаптування й підтримки ІТ-систем (веб-рішення для веб-сайтів підприємств та електронної комерції; планування ресурсів підприємства; управління ланцюгами поставок; програми управління відносинами з клієнтами; використання послуг хмарних обчислень) або на зовнішніх постачальників послуг. Для великих підприємств все частіше стає нормою власна спеціальна ІТ-команда чи відділ.

Відомо, що електронна комерція належить до торгівлі товарами чи послугами через комп'ютерні мережі. Електронний продаж здійснюється або через електронний обмін даними (EDI), або через веб-сайти

чи програми веб-продажу; причому замовлення, отримані за допомогою електронних повідомлень, введених вручну, не враховуються. 20% усіх підприємств у країнах ЄС-28 здійснили продаж електронної комерції у 2017 році, які становили 17% від загального обсягу обігу (рис. 4).

Зауважимо, що частка обігу від продажів типу EDI була більшою, ніж частка продажів через Інтернет. Хоча більша частка (16%) підприємств використовувала веб-сайти для здійснення електронних продажів у 2017 році, ніж продажі типу EDI (6%), частка веб-продажів у загальному обігу, створеному підприємствами ЄС-28, була відносно низькою, становлячи 7% порівняно з 11% для продажів типу EDI. У відносному вираженні розділення обігу між електронними про-

Рис. 4. Підприємства, що здійснюють електронні продажі та обіг від електронних продажів, ЄС-28, порівняння 2008 та 2017 років

Джерело: складено автором на основі джерела [5]

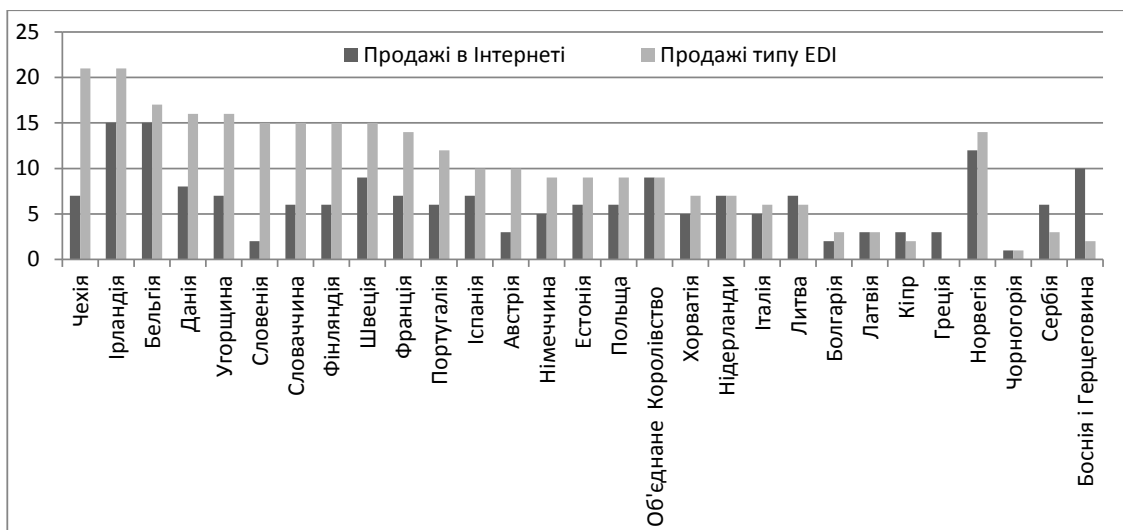

Рис. 5. Обіг від електронних продажів за типом замовлення у 2017 році (% від загального обігу)

Джерело: складено автором на основі джерела [5]

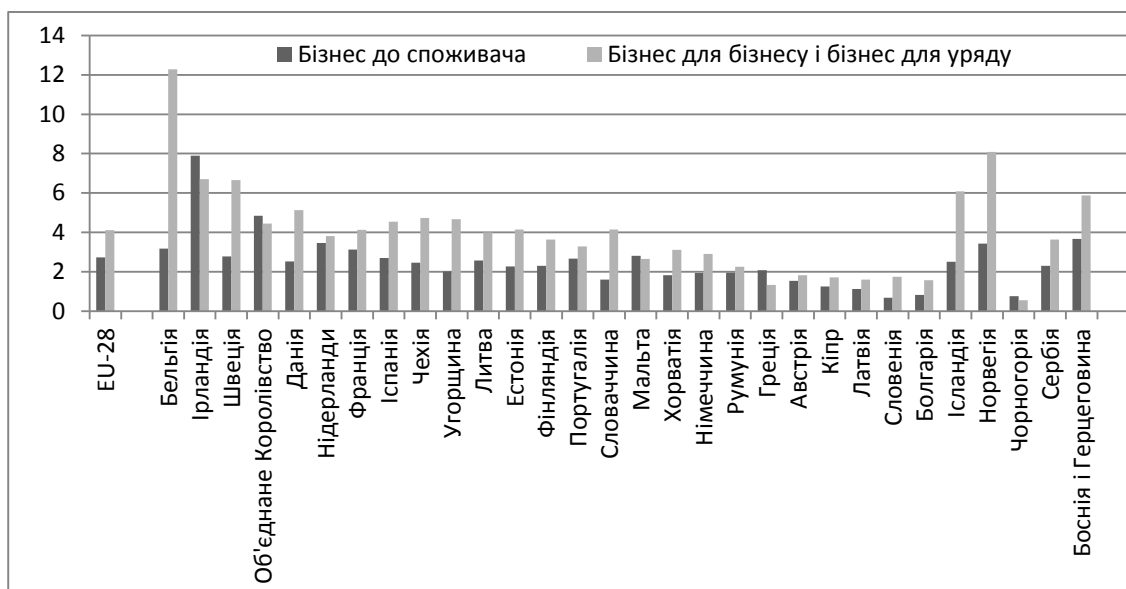

Рис. 6. Обіг від веб-продажів за типом замовника у 2017 році (% від загального обігу)

Джерело: складено автором на основі джерела [5]

дажами через повідомлення типу EDI та отриманими веб-продажами було найбільшим у Словенії, Австрії, Чехії, Словаччині, Фінляндії та Угорщині, де частка продажів типу EDI була більшою, ніж у веб-продажу. На Кіпрі, Литві та Греції ця частка була нижчою; у Латвії, Нідерландах та Великобританії ця частка становила 0,5 (рис. 5).

Водночас більше обігу надійшло від продажів в Інтернеті для підприємств та державних органів, ніж від аналогічних продажів для споживачів. На рис. 6 представлено розподіл продажів між різними типами покупців.

Наголосимо на тому, що підприємства використовували власні веб-сайти чи програми більше, ніж ринки електронної комерції для своїх веб-продажів (рис. 7).

З рис. 7 видно, що найвищі відсотки підприємств, які продають веб-сайти через власний веб-сайт або

додатки, зафіксовані у Словаччині, Хорватії та Фінляндії, Естонії, Австрії, Великобританії, Литві, Іспанії, Угорщині та Чехії; найнижчі – у Словенії, Люксембурзі, Італії (рис. 7).

У галузевій перспективі природа цифрових технологій змінила спосіб роботи галузей, особливо фінансової, за умови усунення традиційних меж між ними. Наприклад, останніми роками у галузі промисловості у виробництво впроваджено концепції «промисловість 4.0», «розумні фабрики» та «прогресивне виробництво», які прагнуть дати можливість промисловості просуватися шляхом цифровізації за умови використання не тільки кіберфізичних систем у виробництві, але й мережевої та сервісної орієнтації в традиційних галузях промисловості [4, с. 2; 6, с. 240]. Водночас цифрові технології характеризуються пристосуванням залучених клієнтів до цінностей цифрової екосистеми [7, с. 115].

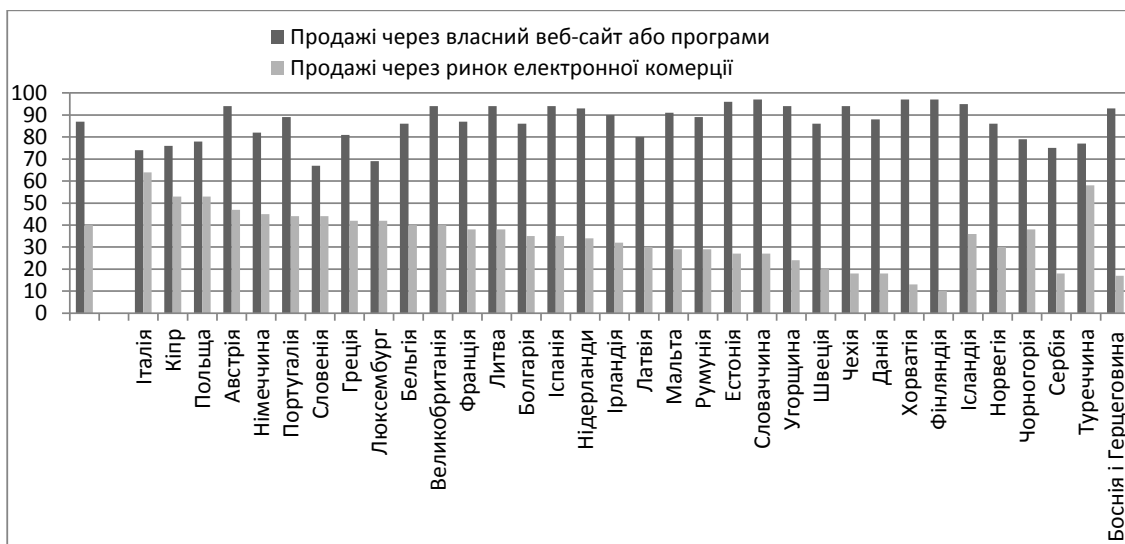

Рис. 7. Підприємства з веб-продажів за видами продажів у 2017 році (% підприємств з веб-продажів)

Джерело: складено автором на основі джерела [5]

Наприклад, промисловий конгломерат “Siemens” прагне оцифрувати повний ланцюжок вартості дискретних обробних виробництв: від дизайну продукції до виробництва та послуг. Як компанія-виробник вона сама є користувачем своєї цифровізації та автоматизації продуктів і послуг. Наприклад, рівень автоматизації заводу електроніки “Siemens” в м. Амберг (Німеччина) становить 75%. Це підвищило ефективність роботи заводу, виробництво було збільшено в 10 разів з тією ж кількістю працівників. Водночас показник якості становить 99,9%.

На практиці досвід роботи з клієнтами, оптимізація, операційна гнучкість та інновації є ключовими рушіями та цілями цифрової трансформації разом із розробленням нових джерел доходу та інформаційними екосистемами, які мають цінність, що приводить до перетворень бізнес-моделей та нових форм цифрових процесів. Людина є ключовим елементом на всіх рівнях, а саме на етапах трансформації (співпраця, екосистеми, навички, культура, розширення прав і можливостей тощо), у цільовій функції цифрової трансформації.

Однак для того, щоби цифрова трансформація впливала на економічний розвиток, необхідно застосувати відповідну політику для усунення ризиків, які заважають країнам, що розвиваються, повністю вступати в цифрову економіку та оптимізувати вигоди шляхом мінімізації ризиків.

На рис. 8 представлено структурну схему усунення ризиків цифрової трансформації.

Аналізуючи політику цифровізації держави, розглянемо імплементацію світового досвіду трансформації фінансових відносин суб'єктів господарювання в умовах цифрової економіки в Україні у вигляді позитивних тенденцій [9].

1) Експорт послуг з розроблення програмного забезпечення ІТ-консалтингу та ІТ-послуг (обсяг у 2015 році становив 2,5 млрд. дол. США) є найбільшим серед країн СЄ (100 тис. фахівців) за рахунок розвитку аутсорсингу й фріланс, що дає можли-

вість здійснювати консалтинг-партнерство цифрової трансформації. За даними Gartner світовий ринок розроблення програмного забезпечення на 2018 рік склав 300 млрд. дол. США зі щорічним ростом у 5–7%.

Інтенсивним є залучення до таких міжнародних комплексних проєктів (2016 рік):

– проєкт “Mars Hopper” (розробка додатків для “Space Apps Challenge”);

– проєкт “Ecoisme” («екорозумний» дім), що є переможцем конкурсу Едісона у США;

– фірми “Eleks”, “Stanfy”, “LembergSolutions”, що увійшли до високого рейтингу у сфері IoT (за даними Clutch);

– фірми “SoftServe”, “Luxoft”, “Miratech”, “Eram”, що увійшли до рейтингу топ-100 Outsourcing.

2) ІТ-галузь України має досвід зі створення програмних рішень у фінансовій сфері (банківська діяльність), сфері охорони здоров'я, телекомунікаційній сфері, медіа, е-комерції та ритейлі, автомобільній та виробничих індустріях, агросекторі із застосуванням IoT, BigData, Cloud Computing, Blockchain, Artificial Intellect тощо, а також може конкурувати на світовому глобальному ринку.

Висновки. Як перехід до цифрової інформації всіх сторін економічного й соціального життя цифровізація з простого методу поліпшення різних приватних сторін життя перетворюється на драйвер світового суспільного розвитку, що забезпечує підвищення ефективності економіки та якості життя. Цифровізацію в широкому сенсі можна розглядати як тренд ефективного світового розвитку тільки тоді, коли цифрова трансформація відповідає таким вимогам, як охоплення виробництва, бізнеса, науки, соціальної сфери та звичайного життя громадян; супроводження лише ефективним використанням її результатів, які доступні користувачам перетвореної інформації; використання її результатів не тільки фахівцями, але й пересічними громадянами; наявність у користувачів цифрової інформації навиків роботи з нею.

Рис. 8. Структурна схема усунення ризиків цифрової трансформації

Джерело: складено автором на основі джерел [9; 10; 11]

Список використаних джерел:

1. Miller B., Atkinson R.D. Raising European productivity growth through ICT. *The Information Technology & Innovation Foundation*. 2014. June. URL: <https://www2.itif.org/2014-raising-eu-productivity-growthict.pdf> (дата звернення: 05.02.2020).
2. Leipzig V. Initializing customer-orientated digital transformation in enterprises. *Procedia Manufacturing*. 2017. № 8. P. 517–524.
3. Зміна того, як світ думає про вплив технологій. URL: <https://www.idc.com> (дата звернення: 07.02.2020).
4. Что такое цифровая экономика? URL: <http://mindinvest.ru/chto-takoe-cifrovaya-ekonomika> (дата звернення: 17.02.2020).
5. Офіційний сайт європейської статистики Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>
6. Lasi H. et al. Industry 4.0. *Business and Information Systems Engineering*. 2014. № 6(4). P. 239–242.
7. Blau J., Gobble M.A.M. News and Analysis of the Global Innovation Scene. *Research Technology Management*. 2014. № 57(6). P. 2–3.
8. Gray P. et al. Realizing Strategic Value through Center-Edge Digital Transformation in Consumer-Centric Industries. *MIS Quarterly Executive*. 2013. № 12(1). P. 115–117.
9. Цифрова адженда України – 2020. URL: <https://uccr.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf> (дата звернення: 05.02.2020).
10. Backe A., Linden H. Cloud Computing Security: A Systematic Literature Review. *Department of informatics and media: Uppsala University*. 2015. P. 1–50.
11. Security risk assessment framework for cloud computing environments / S. Albakri, B. Shanmugam, G. Samy, N. Idris, A. Ahmed. *Security and Communication Networks, Wiley Online Library*. 2014.

References:

1. Miller B. and Atkinson R. D. (2014) "Raising European productivity growth through ICT", The Information Technology & Innovation Foundation, June. Available at: <https://www2.itif.org/2014-raising-eu-productivity-growthict.pdf> (accessed: 05 February 2020).
2. Von Leipzig, T. et al. (2017) Initializing customer-orientated digital transformation in enterprises. *Procedia Manufacturing*, 8(2017), pp. 517–524.
3. Zmina toho, yak svit dumaye pro vplyv tekhnolohiy. Available at: <https://www.idc.com> (accessed: 07 February 2020).
4. Chto takoye tsifrovaya ekonomika? Available at: <http://mindinvest.ru/chto-takoe-cifrovaya-ekonomika> (accessed: 17 February 2020).
5. Official website of European statistics. Available at: <https://ec.europa.eu/eurostat>
6. Lasi H. et al. (2014) Industry 4.0. *Business and Information Systems Engineering*, 6(4), pp. 239–242.
7. Blau J., Gobble M. A. M. (2014) News and Analysis of the Global Innovation Scene. *Research Technology Management*, 57(6), pp. 2–3.
8. Gray P. et al. (2013) Realizing Strategic Value through Center-Edge Digital Transformation in Consumer-Centric Industries. *MIS Quarterly Executive*, 12(1), pp. 115–117.
9. Tsyfrova adzhenda Ukrainy – 2020. Available at: <https://uccr.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf> (accessed: 05 February 2020).
10. Backe A., Linden H. (2015) Cloud Computing Security: A Systematic Literature Review. Department of informatics and media: Uppsala University, 1–50.
11. S. Albakri, B. Shanmugam, G. Samy, N. Idris, and A. Ahmed. "Security risk assessment framework for cloud computing environments," *Security and Communication Networks, Wiley Online Library*, 2014.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 634.1.076:338.439.5

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/153-4>**Колокольчикова І. В.**кандидат економічних наук, доцент, докторант,
Полтавська державна аграрна академія
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5692-0901>**Kolokolchikova Iryna**

Poltava State Agrarian Academy

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗБУТОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА МІСТКІСТЬ РИНКУ ПЛОДОВО-ЯГІДНОЇ ПРОДУКЦІЇ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

Одним зі шляхів успішного розвитку ринку плодово-ягідної продукції Півдня України є підвищення ефективності реалізаційної діяльності. Ці дії є стратегічними, тому що дають змогу оцінити збутову політику господарств-виробників, визначити характерні риси, притаманні лише цьому регіону, встановити місткість реального ринку продукції. Виявлення характерних тенденцій, які притаманні регіону, що досліджується, щодо товарної структури зерняткових та кісточкових плодів, а також ягід дає можливість виокремити регіональний аспект розвитку галузі. Аналіз тенденцій розвитку ринку плодів та ягід за реалізаційними показниками та оцінювання каналів збуту дають підстави говорити про міцність зв'язків з потенційними покупцями. Отримані результати є підставою висновків щодо недоліків та складності процесу збуту задля пошуку шляхів їх вирішення.

Ключові слова: ефективність, збут, ринок, місткість ринку, рівень рентабельності, потенційні покупці.

EFFICIENCY OF SALES ACTIVITY AND MARKET CAPACITY OF FRUIT AND BERRY PRODUCTS IN THE SOUTH OF UKRAINE

The article is devoted to research of the market of fruit and berry products in the South of Ukraine on the issues of product sales, market capacity and analysis of the situation that has developed. The volume of sales of fruits and berries in Ukraine as a whole, as well as in its southern regions, namely in Zaporozhe, Mykolaiv, Odessa and Kherson. The analysis of the level of marketability of products in the context of agricultural enterprises and households that represent the small business sector. An explanation is given for the value of the level of profitability of sales. The result of the study is the following. Regional features of the implementation activities of farms in the South of Ukraine in the context of seed and stone fruits that are being sold are established. The analysis revealed that the region reflects trends in General relative to the volume of sales of grain fruits, namely apples. However, among stone fruits, the production volumes of such types as cherries, cherries, peaches and apricots, give grounds to conclude that the best position of the South of Ukraine among other natural zones. One of the reasons for this state is the natural and climatic potential of this growing area. The market capacity of this regional segment is estimated and it is found that there is a tendency to decrease the size of the indicator. Comparing the level of marketability of fruits and berries among agricultural enterprises and households of the population, leads to the conclusion that the best position for representatives of medium-sized businesses. Farms of the population have a low level of marketability of products due to the fact that most of them are not commercial in the form of management. The products are produced by the population for their own consumption, and only a part of it is sold as leftovers. Also, the reason for the low indicator is the lack of permanent connections with potential buyers and the inability to enter sales markets. There are several channels for selling products in Ukraine and in the southern part of the country. The reasons for reducing the profitability of implementation activities by regions are determined. As a comprehensive solution to complex issues in the market of fruit and berry products in the South of Ukraine is the development of a regional concept of development and implementation of its components in order to improve performance indicators.

Keywords: efficiency, sales, market, market capacity, level of profitability, potential buyers.

JEL classification: Q13

Постановка проблеми. Розвиток ринку плодово-ягідної продукції – це складний процес взаємодії продавців та покупців, який охоплює технологічний цикл від виробництва та реалізації до споживання. Чим оптимальніше побудовано ланцюг взаємовідносин між суб'єктами, тим ефективніше збутова діяльність, тим більше реальна місткість ринку. Для ринку плодів та ягід це актуально, тому що рівень споживання продукції практично вдвічі нижче за міжнародні норми, а

потенційна ємність потребує заповнення сегменту продукцією саме вітчизняного виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню ефективності збутової діяльності виробників сільськогосподарської продукції приділяється багато уваги. Серед учених, які займаються цією проблематикою, слід назвати таких, як Ю.В. Пруднікова [1], О.М. Загородна та І.В. Спільник [2], коло досліджень яких охоплює аналіз збутової політики. Пошуками

шляхів підвищення ефективності реалізації плодово-ягідної продукції займалися Ю.В. Кернасюк [8] та А.О. Харенко [9]. І.А. Сало [3] зупиняється на розумінні місткості ринку плодів як прогнозованої категорії. Прибутковість та рентабельність є об'єктом аналізу таких учених, як В.П. Мартиненко та І.Л. Кушик [10]. Однак регіональні аспекти цієї діяльності розкриті неповністю, тому робота у цьому напрямі актуальна та спрямована на виявлення тенденцій змін та пошуку шляхів вирішення складних питань.

Мета статті полягає в аналізі збутової діяльності виробників плодово-ягідної продукції Півдня України та оцінюванні місткості внутрішнього ринку, а також виявленні регіональних особливостей та проблемних питань.

Виклад основного матеріалу. Господарства, які займаються виробництвом продукції, розкривають потенціал галузі та формують місткість ринку регіону та країни. Вектором дій усіх ринкових операторів є отримання максимальних результатів, а саме високих показників результативності збутової діяльності, росту внутрішнього та зовнішнього сегменту, тобто місткості ринку, досягнення високого рівня споживання.

Збутова діяльність є підсумовуючим етапом господарської діяльності. Важливість цього процесу підкреслює Ю.В. Пруднікова, яка робить висновок, що «реальний процес збуту (реалізації) сільськогосподарської продукції відбувається в інституційних межах структур, які прийнято називати ринками сільськогосподарської продукції, а з урахуванням територіальних аспектів – локальними ринками сільськогосподарської продукції. Інституціоналізація відносин між продавцями та покупцями відповідної продукції відбувається історично, під впливом багатьох чинників, подекуди суперечливих. Свідчити про сформованість та ефективність функціонування подібних інституцій ми можемо лише на основі результатів об'єктивних досліджень» [1, с. 55]. Думку про стратегічне значення збуту поділяють О.М. Загородна та І.В. Спільник, вважаючи, що у сучасних умовах ринкової економіки головними факторами «виживання» виробничих підприємств є ефективна збутова політика та її цілеспрямований розвиток. Це відбувається внаслідок значного загострення конкуренції на ринках збуту, зростання витрат діяльності, підвищення вимог споживачів щодо якісного обслуговування. У зв'язку з цим все більш значущими стають

питання якості та ефективності функціонування збутової системи підприємства [2].

Процес збуту характеризується показниками місткості ринку, які показують потенційні та реальні можливості галузі, надають кількісну оцінку місцю конкретного продукту, підприємства та країни в цьому процесі. І.А. Сало підкреслює, що коли йдеться про місткість ринку, то мається на увазі обсяг плодів, які реалізуються на ринку виробниками, посередниками та торговцями, тобто продукція, що безпосередньо перебуває у сфері товарно-грошових відносин. Саме показник місткості фактично характеризує ефективність функціонування ринку та його інфраструктури [3, с. 52].

Розміри реалізаційних партій формуються залежно від потреби в продукції з урахуванням потенціалу виробництва та напрацьованих зв'язків з покупцями. На збут впливають безліч факторів. Ці операції здійснюються в умовах жорсткої конкуренції серед суб'єктів ринку. За останні роки обсяги виробництва плодово-ягідної продукції мали сталу тенденцію росту. Про реалізаційні показники так говорити не можна. Загальний обсяг реалізації продукції підприємствами загалом по Україні становив у 2018 р. 341,9 тис. т. Товарні партії зерняткових плодів з 2013 по 2018 рр. збільшились лише на 3,0%, ягідних культур – на 12,8%. Щодо кісточкових плодів спостерігається скорочення показників майже на 40%. В структурі збуту за 2018 р. з 341,0 тис. т реалізованих плодів та ягід 91,4% складають зерняткові, 5,6% – кісточкові плоди. Серед зерняткових плодів 89,7% припадають на яблука. Серед кісточкових плодів на черешню припадає 2,6%, на персики й нектарини – 1,6% (рис. 1) [4].

Ситуація з аналогічними показниками у південному регіоні є такою. У 2018 р. областями, а саме Запорізькою, Миколаївською, Одеською та Херсонською, реалізовано 48 701,8 т продукції, з яких 36 150,3 т, або 74,2%, зерняткових плодів та 11 965 т, або 24,6%, кісточкових плодів, інше складають ягоди. За період аналізу найвищі показники реалізації зафіксовано у 2013 р., 2015 р. та 2018 р., а саме 53 266 т, 50 351,4 т та 48 701,8 т відповідно. Щодо зерняткових плодів найкращими є 2015–2016 рр., а саме 38 682 т та 39 201,7 т. Щодо кісточкових плодів більше всього реалізовано у 2013 р., а саме 14 823 т, щодо ягідних культур – у 2014–2015 рр., а саме 920,8 т, 952,5 т (табл. 1).

Кількість реалізованої продукції в динаміці в середньому зменшується на 5–10%. В розрізі областей тенденція є такою. Щодо Запорізької та Миколаївської областей вона зменшилась на 12,6% та 17,6% (за рахунок скорочення реалізації кісточкових плодів на 34,0% та 50,1%), щодо Одеської області товарні партії скоротились майже на 50%. Реалізація ягід знизилась у Миколаївській та Одеській областях на 77,3% та 61,3%. Лише виробники Херсонської області показали ріст показників на 8,9% загалом, щодо зерняткових плодів – на 7,1%, кісточкових та ягід – на 14,9% та 9,6% відповідно [4].

З аналітичних даних видно, що місткість ринку плодів та ягід Півдня України віддзеркалює загальні тенденції. Якщо по Україні лідирують зерняткові культури, а саме продаж яблук, то в південному регіоні тенденція є аналогічною. Однак треба відзначити, що кісточкові плоди за обся-

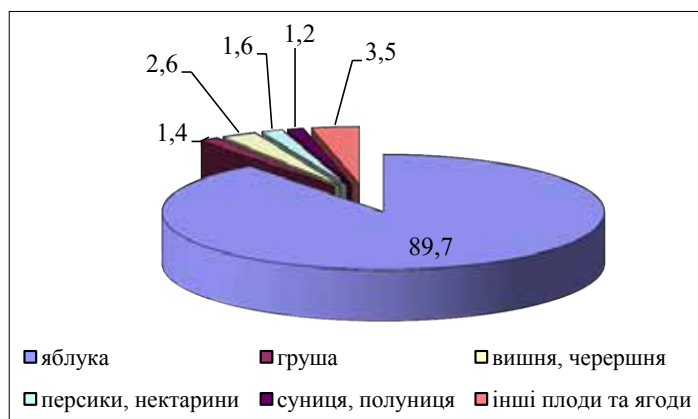

Рис. 1. Структура реалізації плодово-ягідної продукції в Україні, 2018 р.

Джерело: [4]

Таблиця 1

Динаміка обсягів реалізації плодів та ягід у південному регіоні за 2013–2018 рр., т

Найменування продукції	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2018 до 2013 рр., %
Культури плодові та ягідні, всього	53 266	46 186	50 351,4	47 773,3	39 222,4	48 701,8	91,4
зокрема, плоди культур зерняткових	37 770	35 137,9	38 682	39 201,7	28 281,1	36 150,3	95,7
плоди культур кісточкових	14 823	10 127,3	10 716,9	7 997,4	10 431	11 965	80,7
культури ягідні	673	920,8	952,5	560,2	510,3	588,1	87,3

Джерело: [4]

гами практично покривають потреби в продукції загалом по країні, і вони значно більші порівняно з іншими областями. Обсяги реалізації черешні, вишні, персику та абрикосу вищі серед інших регіонів, і ці стратегічні пріоритети регіону обумовлені частково наявним природно-кліматичним потенціалом зони Степу.

Рівень товарності, якій відображає, наскільки стабільні канали збуту продукції мають виробники, представлено на рис. 2.

Згідно з представленою динамікою видно, що рівень товарності по сільськогосподарських підприємствах практично в 4 рази перевищує аналогічні по господарствах населення. Сільськогосподарські підприємства у 2013 та 2014 рр. досягли максимального рівня показника, а саме 91,6% та 370%. Вплив імпорту в ці роки був суттєвим. Цю тенденцію також висвітлює Ю.В. Кернасюк, зазначаючи, що «у структурі споживання плодів, ягід і винограду частка імпорту останніми роками досить суттєво зросла, незважаючи на аналогічне збільшення виробництва продукції. Це свідчить про значний невикористаний потенціал внутрішнього ринку, який можливо ефективно використати за рахунок розвитку малого і середнього бізнесу на вирощуванні плодів, ягід і винограду» [8].

Низький рівень товарності плодів та ягід у господарствах населення пояснюється тим, що їх більшість не є товарною, вони вирощують продукцію для власного споживання, а продають лише залишки. Товарні господарства реалізують у середньому 35–40% від виробленого, тому що більше просто не в змозі продати (неналагоджені зв'язки з постійними покупцями). За статистичними даними у 2013 р. рівень товарності по плодах становив 19,2%, а у 2015 р. він виріс до 26,1%.

Протягом 2013–2018 рр. у структурі каналів реалізації плодово-ягідної продукції переробні підприємства становили 24,5%, ринок – 11,2%, а інші напрями – 64,2%. Щодо структури каналів А.О. Харенко звертає увагу на те, що основними покупцями плодів та овочів є комерційні організації, які купують зазначену продукцію задля подальшого перепродажу. Щодо плодів спостерігається аналогічна тенденція, але стосовно продажу комерційним організаціям (до 80%). Сільськогосподарські підприємства перестали збувати плоди переробним підприємствам, що є негативною тенденцією, оскільки реалізація продукції безпосередньо їм є в перспективі одним з найбільш ефективних та стабільних каналів збуту. Останніми роками в Україні спостерігається стрімке зростання кількості роздрібних мереж супермаркетів. Проте обіг продукції через них здебільшого не перевищує 4–5% від загального товарообігу, тоді як у західних країнах цей показник коливається в межах 15–20% [9].

Виробниками Півдня України продукція реалізується за такими каналами, як ринок (від 24% до 28%, лише по Одеській області – 12–15%); інші напрями (від 50,0% до 73%). Найбільш нестабільним є канал «реалізація переробним підприємствам», тому що є коливання питомої ваги цього каналу.

З використанням АВС-методу було виділено області, які забезпечують дохідність галузі. За 2010–2011 рр. до групи А входили Херсонська та Миколаївська, до групи В – Запорізька та Одеська. За 2013–2014 рр. такою областю була Львівська область. У 2015–2018 рр. Херсонська та Запорізька області перебували у групі А, у групу В та С входили Миколаївська та Одеська області.

Отримання прибутку та підвищення рентабельності збутової діяльності має як економічне, так і соці-

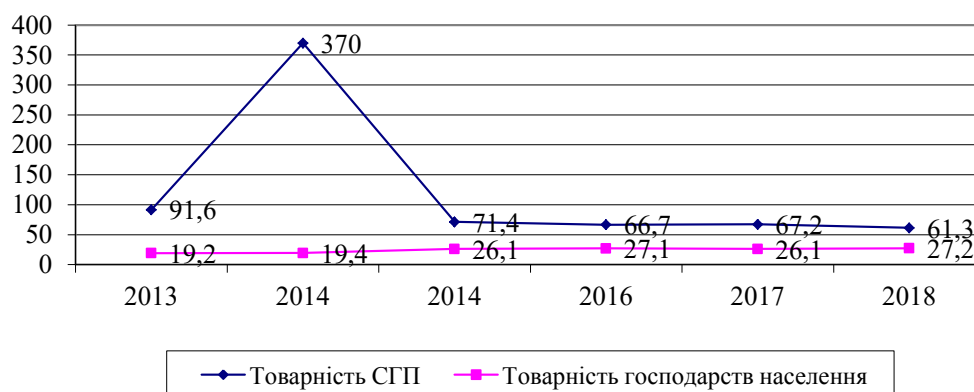

Рис. 2. Рівень товарності плодово-ягідної продукції по сільськогосподарських підприємствах та господарствах населення України

Джерело: розраховано на основі джерел [4; 6; 7]

Таблиця 2

Рівень рентабельності продукції плодів та ягід у підприємствах за регіонами

Області	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Україна	127,5	65,8	58,3	25,0	35,4	6,4
Запорізька	22,3	0,1	27,9	6,1	-6,8	-27,3
Миколаївська	12,8	-6,9	13,5	-7,3	-11,1	-29,8
Одеська	39,6	-14,1	21,7	2,7	9,2	-2,2
Херсонська	5,3	31,4	26,5	-1,3	-2,6	-17,5

Джерело: [6]

альне значення. Економічне значення проявляється в розвитку виробництва, насиченні внутрішнього ринку, підвищенні продовольчої безпеки держави, а соціальне значення – у зменшенні безробіття, збільшенні підприємницької активності населення, задоволенні соціальних потреб суспільства [10].

Рівень рентабельності збутової діяльності загалом по Україні показує, що найвищим він був у 2013 р. щодо сільськогосподарських підприємств, адже становив 127,5%, у 2015 р. – щодо фермерських господарств, адже становив 66,2%. 2018 р. – це рік з найнижчими показниками рентабельності в галузі садівництва за останні 6 років. За даними державної статистики рентабельність збутової діяльності сільськогосподарських підприємств дорівнювала 6,4%, фермерських господарств – 22,6% [6].

В розрізі областей Півдня України розрахункові показники рівня рентабельності представлені в табл. 2.

Згідно з даними, по всіх областях лише у 2013 та 2015 рр. реалізація плодів та ягід була рентабельною. У звітному році найнижчими були показники рівня збитковості по Запорізькій та Миколаївській областях, а саме 27,3% та 29,8% відповідно. Практично пододала збитковість Одеська область, маючи лише -2,2%.

В.П. Мартиненко та І.Л. Кушик вважають, що головною проблемою аграрних підприємств України є недостатньо висока рентабельність виробництва, яка пов'язана з двома причинами, такими як занижена ціна на продукцію та надмірні витрати. Це дає підстави стверджувати, що управління рентабельністю на сільськогосподарських підприємствах менеджерами приділялась увага не на достатньому рівні. Основними цілями управління рентабельністю є мінімізація витрат і, як наслідок, максимізація прибутку, підтримання сталих темпів зростання економічного потенціалу підприємства, забезпечення максимізації ринкової вартості підприємства, мінімізація фінансових невдач і запобігання банкрутству. Для досягнення цих цілей, як пока-

зало дослідження, підприємствам аграрного сектору в Україні необхідна державна підтримка, в основу якої має бути покладено вдосконалення цінової, податкової, кредитної та митної політики щодо сільськогосподарських товаровиробників. Крім того, особливе значення для отримання максимального прибутку аграрними підприємства має оптимізація структури посівів, яка не потребує додаткових інвестицій, але сприяє збільшенню виробництва продукції [10]. Причин такого погіршення ситуації на ринку плодів та ягід багато. Погоджуючись з цими висновками, можемо доповнити, що на рівень рентабельності впливають ціни в певні періоди року, а основною причиною є відсутність стійких зв'язків з потенційними покупцями, неможливість зберігання та власної переробки продукції, неможливість безпосереднього продажу продукції споживачеві з уникненням ланки посередників.

Висновки. Держава завжди ставить перед собою мету більш повного задоволення потреб пересічних громадян. Плоди та ягоди є складовими частинами споживчого кошику пересічного громадянина, мають цінні властивості та постійний попит. Сьогодні показує, що місткість регіонального ринку невелика. Незважаючи на сприятливі природно-кліматичні умови, потенціал галузі розкрито неповністю. Збитковість підприємств не дає можливості зміцнювати матеріально-технічну базу. Низька підприємницька активність не сприяє створенню сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів серед представників малого бізнесу для уникнення ланки комерційних посередників. Таким чином, основними шляхами збільшення ємності ринку плодів та ягід Півдня України є розроблення та реалізація регіональних концепцій та заходів, які будуть прийнятними для всіх операторів ринку і які врахують всі важелі, що впливають на розвиток ринку, спрогнозують поведінку цільових факторів та індикаторів цього процесу.

Список використаних джерел:

1. Пруднікова Ю.В. Аналіз динаміки та структури реалізації сільськогосподарської продукції в Україні на рівні локальних ринків. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 13. Ч. 1. С. 54–60.
2. Загородна О.М., Спільник І.В. Збутова діяльність підприємства: аналіз ефективності. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/21047/2/TRM_2017_Zahorodna_O_M-Zbutova_diiialnist_pidpriemstva_93-105.pdf (дата звернення: 20.03.2020).
3. Сало І.А. Сучасний стан і прогноз місткості ринку плодів в Україні. *Вісник аграрної науки*. 2014. № 12. С. 52–55.
4. Реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами за 2013–2018 : статистичний бюлетень 2013–2018 рр. URL: <https://ukrstat.org> (дата звернення: 18.03.2020).
5. Рослинництво України : статистичний збірник за 2018 р. Київ, 2019. 222 с.
6. Сільське господарство України за 2018 р. : статистичний збірник. Київ, 2019. 235 с.
7. Основні показники сільськогосподарської діяльності домогосподарств у сільській місцевості в 2018. URL: <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 18.03.2020).
8. Кернасук Ю.В. Ринок плодово-ягідної продукції: стан, прогнози та рентабельність. *Агробізнес. Економічний гектар*. 2019. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/15148-rynok-plodovoi-ahidnoi-produktsii-stan-prohnozy-ta-rentabelnist.html> (дата звернення: 20.03.2020).

9. Харенко А.О. Канали реалізації плодоовочевої продукції сільськогосподарськими підприємствами. URL: <http://lib.udau.edu.ua/handle/123456789/960> (дата звернення: 20.03.2020).

10. Мартиненко В.П., Кушик І.Л. Управління рентабельністю сільськогосподарських підприємств. URL: <http://global-national.in.ua/archive/17-2017/78.pdf> (дата звернення: 20.03.2020).

References:

1. Prudnikova Yu. V. (2015) Analiz dynamiky ta struktury realizatsii silskohospodarskoi produktsii v Ukraini na rivni lokalnykh rynkiv [Analysis of dynamics and structure of sales of agricultural products in Ukraine at the level of local markets]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, no. 13(1), pp. 54–60.

2. Zahorodna O. M., Spilnyk I. V. Zbutova diialnist pidpriemstva: analiz efektyvnosti [Sales activity of the company: efficiency analysis]. Available at: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/21047/2/TRM_2017_Zahorodna_O_M-Zbutova_diialnist_pidpriemstva_93-105.pdf (accessed: 20 March 2020).

3. Salo I. A. (2014) Suchasnyi stan i prohnoz mistkosti rynku plodiv v Ukraini [Current state and forecast of fruit market capacity in Ukraine]. *Visnyk ahrarnoi nauky*, no. 12, pp. 52–55.

4. State Statistics Service of Ukraine (2019) Realizatsiia produktsii silskohospodarskymy pidpriemstvamy za 2013–2018 [Sales of products by agricultural enterprises in 2013–2018]. Available at: <https://ukrstat.org/druk/publicat/Arhiv> (accessed: 18 March 2020).

5. State Statistics Service of Ukraine (2019) Roslynnystvo Ukrainy: statystychnyi zbirnyk za 2018 rik [Crop production of Ukraine: statistical yearbook for 2018], Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.

6. State Statistics Service of Ukraine (2019) Silske gospodarstvo Ukrainy za 2018 rik [Agriculture of Ukraine for the year 2018], Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.

7. State Statistics Service of Ukraine (2019) Osnovni pokaznyky silskohospodarskoi diialnosti domohospodarstv u silskii mistse- vosti v 2018 [Key indicators of agricultural activity of households in rural areas in 2018]. Available at: <https://ukrstat.gov.ua> (accessed: 18 March 2020).

8. Kernasiuk Yu. V. (2019) Rynok plodovo-yahidnoi produktsii: stan, prohnozy ta rentabelnist [Market of fruit and berry products: state, forecasts and profitability]. *Ahrobiznes. Ekonomichnyi hektar*. Available at: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hek- tar/item/15148-rynok-plodovoiahidnoi-produktsii-stan-prohnozy-ta-rentabelnist.html> (accessed: 20 March 2020).

9. Kharenko A. O. Kanaly realizatsii plodoovochevoi produktsii silskohospodarskymy pidpriemstvamy [Channels for the sale of fruit and vegetable products by agricultural enterprises]. Available at: <http://lib.udau.edu.ua/handle/123456789/960> (accessed: 20 March 2020).

10. Martynenko V. P., Kushyk I. L. Upravlinnia rentabelnistiu silskohospodarskykh pidpriemstv [Managing the profitability of agricultural enterprises]. Available at: <http://global-national.in.ua/archive/17-2017/78.pdf> (accessed: 20 March 2020).

УДК 630:339.9:504

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/153-5>**Черкашина Т. С.**

кандидат економічних наук, доцент,
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3675-0391>

Cherkashyna Tetiana

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

ОСОБЛИВОСТІ ДІЇ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИВОЇ КУЗНЕЦЯ В КРАЇНАХ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ

У статті досліджено особливості дії еколого-економічної кривої Кузнеця (ЕЕКК) в країнах Вишеградської групи (Польщі, Словаччині, Угорщині та Чехії). Результати дослідження показали, що, незважаючи на те, що країни Вишеградської групи є членами ЄС і виконують усі екологічні директиви Європарламенту, обсяг викидів CO₂ все ще залишається порівняно високим, тому еколого-економічна крива Кузнеця в цій групі країн не діє, адже збільшення ВВП на душу населення сприяє зменшенню забруднення навколишнього середовища у вигляді викидів CO₂, але не в тій пропорції, в якій зростає добробут людей. Це положення підтвердилося графічно, адже еколого-економічна крива Кузнеця має вигляд спадаючої N-подібної кривої. Розроблено науково-практичні рекомендації щодо вдосконалення стратегії еколого-економічного розвитку країн Вишеградської групи, які передбачають розвиток «зеленого» кредитування, формування національних ринків «екологічних» облігацій, збільшення розміру екологічних податків, поширення відновлювальних джерел енергії.

Ключові слова: еколого-економічна крива Кузнеця (ЕЕКК), сталий розвиток, «зелена» економіка, «зелене» зростання, еко-інновації, екологічні податки, Вишеградська група, регресійний аналіз, часові ряди.

THE PECULIARITIES OF ACTION OF ENVIRONMENTAL KUZNETS CURVE IN THE VISEGRAD GROUP COUNTRIES

The peculiarities of action of environmental Kuznets curve in the Visegrad Group countries (Czech Republic, Hungary, Poland and Slovakia) have been investigated. In order to do this, it has been used regression analysis and built correlation-regression model. The task of one-factor regression analysis has been solved using logarithmic function and time series. The results of the investigation showed that despite the fact that Visegrad Group countries are the members of the EU and implement all ecological directives of the European Parliament, the size of CO₂ emissions still remains rather high. For instance, it is more than 10 t per capita in the Czech Republic, it varies from 8 to 9 t per capita in Poland, it is almost 7 t per capita in Slovakia. In other words, increase in GDP per capita really results in decrease in pollution but this process is lagging behind comparing with increase in wealth of nations. In this regard, environmental Kuznets curve does not work in the Visegrad Group countries and it can be described as N-curve. So it is needed to improve the strategies of ecological and economic development in the Visegrad Group countries and that strategies must be not only corresponded to European standards but also include historical, social, economic and ecological peculiarities of that region. Firstly, it is necessary to reform taxation system towards further shifting from accent on individual taxes to accent on ecological taxes, namely payments for environmental pollution and climate change. Secondly, it is important to resuscitate financial markets in these countries inculcating "ecological" (or "green") bonds. Private investors from different countries will buy "green" bonds and profits from such deals will be distributed on financing the programs aiming the decrease in anthropogenic load for regional ecosystem. Thirdly, it is necessary to stimulate development of electric transport (electric buses and electric cars). Fourthly, it is needed to increase significantly the specific weight of renewable resources such as wind energy, bioenergy and small hydropower in the energy sector of these countries.

Keywords: environmental Kuznets Curve (EKC), sustainable development, "green" economy, "green" growth, ecological innovation, ecological taxes, Visegrad Group, regression analysis, times series.

JEL classification: P48, Q55, Q57

Постановка проблеми. Відомо, що стратегічною метою розвитку будь-якої країни світу є досягнення високих темпів економічного зростання й забезпечення високих стандартів життя її населення. Однак часто ці процеси призводять до забруднення навколишнього середовища й погіршення стану довкілля в країні. На це ще у 70-х рр. XX ст. звернув увагу відомий американський економіст, Нобелівський лауреат 1971 р. С. Кузнець, який науково довів і графічно підтвердив, що залежність між рівнем добробуту людей та станом навколишнього середовища має вигляд оберненої U-кривої: по мірі економічного зростання країни обсяг викидів забруднюючих речовин (двоокису вуглецю (CO₂), двоокису сірки (SO₂), оксиду азоту (NO_x), діоксиду кремнію (SiO₂), альдегідів (HCHO),

багатокомпонентних сумішей органічних сполук (NH₃, H₂S) тощо) зростає, однак після досягнення певного рівня ВВП (так званого екстремуму, або «поворотної точки») стан навколишнього середовища поступово починає поліпшуватися. Ця залежність в економічній науці отримала назву еколого-економічної кривої Кузнеця (ЕЕКК). З огляду на загострення екологічних проблем у багатьох країнах світу інтерес науковців і практиків до перевірки дії ЕЕКК у різних типах економічних систем невинно зростає. Це обумовило вибір теми статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Докладний аналіз наукових публікацій з цієї проблематики показав, що більшість учених (А. Адемувагун, О. Ажао, У. Аль-Мулалі, Ф. Балан, Є. Георгієв, І. Данасіфар,

К. Кілік, С. Михальов, К. Огундарі, І. Озтурк, Х. Тагучі, К. Танг) особливості дії еколого-економічної кривої Кузнеця вивчають для груп країн. Зокрема, результати дослідження, що провели К. Кілік та Ф. Балан [5], підтвердили дію ЕЕKK для країн з ринковою економікою. Також цим ученим вдалося встановити позитивний вплив деяких інших змінних (обсягу споживання електроенергії, ступеня політичної стабільності, показника ефективності уряду, показника ефективності фінансового ринку) на стан навколишнього середовища в цій групі країн впродовж 1996–2010 рр. Натомість С. Хассан і М. Ношін [4] дослідили вплив трьох основних забруднювачів на залізничному транспорті (карбондіоксиду, нітродіоксиду та метану) на динаміку економічного розвитку провідних країн за 1990–2017 рр. Проведені розрахунки підтвердили актуальність U-подібної кривої Кузнеця для цієї групи країн, адже економічне зростання справді супроводжується зменшенням обсягу викидів карбондіоксиду та метану в атмосферу.

Водночас багато вчених (А. Акбоба, Дж. Баек, С. Гамбхір, Л. Гранда, Д. Жао, С. Катірсіоглу, Т. Лі, Х. Мусібау, М. Назір, С. Хассан, Б. Хуанг, З. Фанг, О. Чайкін, В. Шітту, З. Янг) особливості дії еколого-економічної кривої Кузнеця досліджують на прикладі окремих країн. Так, Л. Українець та І. Триш [1] дослідили вплив п'яти забруднюючих речовин на динаміку ВВП на душу населення Китаю у 1997–2010 рр. Отримані результати показали, що цей вплив не є однаковим, адже він по-різному проявляється у різних провінціях (муниципалітетах) країни. Окрім того, лінеаризація вхідних панельних даних дала змогу авторам [1, с. 459] проаналізувати вплив інших факторів (питомої ваги промислового виробництва у ВВП, питомої ваги експорту у ВВП, питомої ваги імпорту у ВВП, обсягу прямих портфельних інвестицій, чисельності населення) на екологічну ситуацію в країні. Вчені встановили, що обсяг прямих портфельних інвестицій та питома вага імпорту у ВВП позитивно впливають на стан навколишнього середовища в Китаї, тоді як питома вага експорту у ВВП і чисельність населення чинять негативний вплив на стан довкілля в цій країні. Тим часом О. Чайкін [3] застосував криву Кузнеця як методологічний інструментарій дослідження взаємозв'язку ВВП на душу населення й кількості сертифікатів міжнародної системи управління навколишнім середовищем ISO 14001 в Україні. Для цього він побудував графічні моделі, які відображають динаміку відповідних показників, і зробив висновок про те, що, незважаючи на постійне зростання ВВП на душу населення в Україні, динаміка кількості сертифікатів ISO 14001 має уривчастий характер. Це дало змогу автору [3, с. 55] дійти висновку про те, що у короткостроковому періоді (2005 р., 2007–2008 рр., 2010–2012 рр.) крива Кузнеця в економіці України не діє. Однак впродовж 2002–2013 рр. разом зі зростанням ВВП на душу населення зростала й кількість екологічно сертифікованих українських виробництв, що підтверджує дію кривої Кузнеця в довгостроковому періоді.

Існує також ціла низка наукових досліджень, у яких вплив темпу економічного зростання на екологічну ситуацію в країні аналізується за допомогою методів багатовимірної статистичної моделювання. Так, Т. Туниця [2] побудував кореляційно-регресійну модель для 38 країн, у якій як регресанд використав обсяг викидів CO₂, а як регресор – обсяг ВВП на душу

населення. Результати аналізу підтвердили існування оберненої U-подібної кривої для всіх досліджуваних країн. Водночас «поворотні точки», на яких обсяг викидів CO₂ припиняє зростати й починає поступово зменшуватися, для різних країн виявлялися різними. Так, для більшості країн Західної та Північної Європи (Австрії, Бельгії, Великої Британії, Данії, Ірландії, Ісландії, Люксембургу, Нідерландів, Німеччини, Норвегії, Фінляндії, Франції, Швейцарії та Швеції) «поворотна точка» відповідає обсягу ВВП на душу населення на рівні 42 000–54 000 дол. США. Водночас для країн Південної та Східної Європи (Албанії, Боснії, Іспанії, Італії, Польщі, Угорщини, Чехії) «поворотна точка» розташовується приблизно на рівні 18 500 дол. США. Щодо України, то, на відміну від інших європейських країн, «поворотна точка» розташовується на дуже низькому рівні (приблизно 2 000 дол. США), що, на думку Т. Туниці, обумовлено високою питомою вагою тіньового сектору, який варіюється від 40% до 55%.

Розвиваючи ідею застосування методів економіко-математичного моделювання для визначення залежності між рівнем економічного добробуту населення та екологічною ситуацією в країні, К. Мурсі та С. Гамбхір побудували економетричну модель взаємозв'язку обсягу CO₂ та обсягу ВВП на душу населення для економіки Індії. Вчені встановили, що впродовж 1991–2014 рр. економічний розвиток Індії характеризувався M-подібною кривою: зі збільшенням ВВП більш активно впроваджувались еко-технології, відповідно, знижувався рівень деградації довкілля в країні. Доповнюючи наукові розробки К. Мурсі та С. Гамбхіра, І. Юртагулер і С. Кутлу [6] за допомогою часових рядів динаміки дослідили залежність між доходами населення та обсягом викидів CO₂ в економіці Туреччини й дійшли висновку про те, що впродовж 1960–2011 рр. динаміка зазначених показників мала V-подібну тенденцію. До того ж, на думку І. Юртагулера і С. Кутлу, держава не має втручатись у вирішення екологічних питань, адже вирішення проблеми забруднення навколишнього середовища відбудеться автоматично зі зростанням економіки країни.

Враховуючи вагомий теоретичний і практичний внесок вищезгаданих вчених і не заперечуючи важливості їх наукових розробок для розвитку сучасної науки, ми вважаємо необхідним більш ґрунтовно дослідити особливості дії еколого-економічної кривої Кузнеця в країнах Вишеградської групи.

Мета статті полягає у вивченні особливостей дії еколого-економічної кривої Кузнеця в країнах Вишеградської групи й розробленні на цій основі науково-практичних рекомендацій щодо вдосконалення стратегій еколого-економічного розвитку країн цього регіону.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення поставленої мети та емпіричної перевірки дії еколого-економічної кривої Кузнеця в країнах Вишеградської групи використано регресійну модель І. Юртагулера і С. Кутлу. В загальному вигляді ця модель має такий вигляд:

$$\log(E_t) = \beta_0 + \beta_1 \log(Y_t) + \beta_2 \log(Y_t)^2 + \beta_3 \log(Y_t)^3 + \varepsilon_t \quad (1)$$

де E_t – обсяг викидів CO₂, т/особу; Y – обсяг ВВП на душу населення, дол. США; Z – пояснювальна змінна, що характеризує вплив рівня економічного розвитку країни на стан довкілля в країні; $\beta_0, \beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4$ – коефіцієнти, які характеризують кількісний вплив змінних і які необхідно розрахувати; ε_t – стандартна похибка [6, с. 121–122].

Таблиця 1

Матриця даних для перевірки дії еколого-економічної кривої Кузнеца в країнах Вишеградської групи

Показник	Роки														
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Обсяг ВВП/особу у Польщі, дол.	6 583	6 312	6 570	6 993	7 501	8 174	8 836	9 618	10 205	10 819	11 654	12 056	12 427	13 117	14 172
Обсяг CO ₂ у Польщі, т/особу	9,79	9,41	9,14	8,75	8,61	9,25	9,53	9,26	8,57	8,31	8,1	7,94	7,65	7,93	8,04
Обсяг ВВП/особу в Словаччині, дол.	6 362	7 119	7 725	8 200	8 845	9 687	10 527	11 245	11 809	11 942	12 345	13 082	13 890	14 926	16 142
Обсяг CO ₂ у Словаччині, т/особу	11,45	9,89	9,22	8,91	8,45	8,47	8,54	8,54	8,33	8,26	7,84	7,9	7,83	7,88	7,83
Обсяг ВВП/особу в Угорщині, дол.	11 104	10 114	10 027	10 214	10 755	11 274	11 500	12 112	12 793	13 427	14 348	15 259	16 242	17 236	18 632
Обсяг CO ₂ в Угорщині, т/особу	6,94	6,49	5,83	5,91	5,9	5,94	6,03	5,92	5,9	5,94	5,71	5,82	5,75	6,06	5,87
Обсяг ВВП/особу в Чехії, дол.	7 195	8 380	8 510	9 287	12 670	13 938	14 852	15 036	15 170	15 624	16 674	17 614	18 244	19 268	20 752
Обсяг CO ₂ в Чехії, т/особу	15,75	14,84	13,68	13,27	12,65	12,95	12,85	12,74	12,2	11,51	12,7	12,56	12,01	12,5	12,65
Показник	Роки														
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Обсяг ВВП/особу у Польщі, дол.	15 131	16 559	18 215	19 364	20 091	21 079	22 575	23 360	24 068	25 333	26 856	27 811	29 349	31 430	33 891
Обсяг CO ₂ у Польщі, т/особу	8,25	8,36	8,4	8,27	7,9	8,57	8,57	7,98	7,85	7,85	7,96	7,77	8,58	8,76	8,7
Обсяг ВВП/особу в Словаччині, дол.	17 766	19 850	22 584	24 306	23 136	25 759	26 610	27 409	28 590	29 907	30 632	33 055	34 272	34 621	35 130
Обсяг CO ₂ у Словаччині, т/особу	7,81	7,94	7,72	7,73	7,00	7,33	7,14	6,98	7,06	6,62	6,36	6,77	6,96	6,99	6,95
Обсяг ВВП/особу в Угорщині, дол.	20 093	21 544	22 240	22 913	21 592	22 026	22 811	22 983	23 904	25 399	26 436	26 681	28 965	31 914	34 046
Обсяг CO ₂ в Угорщині, т/особу	5,94	5,88	5,77	5,68	5,09	5,23	5,02	4,92	4,8	4,77	4,83	5,23	5,31	5,38	5,05
Обсяг ВВП/особу в Чехії, дол.	22 789	25 027	27 058	28 080	26 722	27 552	28 803	29 097	30 432	32 076	33 743	34 711	34 849	37 546	38 834
Обсяг CO ₂ в Чехії, т/особу	12,33	12,4	12,42	11,93	11,02	11,00	11,2	11,0	10,59	10,18	10,15	10,55	10,4	10,44	10,41

Джерело: побудовано автором на основі джерел [7; 8]

Таблиця 2

Результати проведення тесту Йохансена

Показник	Фактор 0	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3
Оціночні значення матриці	0,54912	0,41219	0,31124	0,18109
t-статистика	86,12189	55,11055	28,19124	10,08624
Критичне значення	55,09805	39,18835	27,24189	10,00851
$\lambda_{\max}$	44,11716	25,24408	19,11239	10,08199
Критичне значення	35,01122	24,11006	17,08198	9,174594

У рівнянні (1) коефіцієнти $\beta_0, \beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4$ мають різні значення, що вказує на існування різних типів залежності між доходами населення й станом забруднення навколишнього середовища в країні: якщо $\beta_1 < 0, \beta_2 > 0, \text{ а } \beta_3 = 0$, то еколого-економічна крива Кузнеця має вигляд U-подібної кривої; якщо $\beta_1 > 0, \beta_2 < 0, \text{ а } \beta_3 = 0$, то еколого-економічна крива Кузнеця має вигляд оберненої U-подібної кривої; якщо $\beta_1 > 0, \beta_2 < 0, \text{ а } \beta_3 > 0$, то еколого-економічна крива Кузнеця має вигляд N-подібної кривої; якщо $\beta_1 > 0, \beta_2 < 0, \text{ а } \beta_3 < 0$, то еколого-економічна крива Кузнеця має вигляд оберненої кубічної параболи; якщо $\beta_1 \neq 0, \beta_2 = 0, \text{ а } \beta_3 = 0$, то еколого-економічна крива Кузнеця має вигляд вертикальної або горизонтальної прямої; якщо екстремумом є точка $\frac{\beta_1}{2\beta_2}$, то еколого-економічна крива Кузнеця має вигляд параболи [1, с. 457; 4, с. 185–186; 6, с. 122].

Для проведення необхідних розрахунків автором було зібрано та опрацьовано статистичну інформацію, що характеризує еколого-економічний розвиток чотирьох країн Вишеградської групи, а саме Польщі, Словаччини, Угорщини та Чехії (табл. 1). Період дослідження склав 30 років (з 1991 р. по 2019 р.). З табл. 1 видно, що обсяг ВВП на душу населення в цих країнах зростає експоненціально. Це дало змогу автору розрахувати регресії рівняння (1) й провести статистичний аналіз часових рядів. Обґрунтування форми залежності між обсягом ВВП на душу населення та обсягом викидів CO_2 було проведено за допомогою розв'язання задачі однофакторного кореляційно-регресійного аналізу з використанням логарифмічної функції. Для перевірки адекватності отриманої моделі автором були розраховані коефіцієнт детермінації ($R^2 = 0,8971$), критерій Фішера ($F\text{-ratio} = 3$), критерій Фішера-Снедекора ($F\text{-критерій} = 0,0001$). Високі значення цих показників підтвердили статистичну значущість моделі та вказали на доцільність побудови регресійної моделі. Задля виключення взаємопов'язаних змінних було застосовано тест Йохансена:

$$\begin{aligned} \lambda_{\text{трасе}}(r) &= -T \cdot \sum (\ln 1 - \lambda_i); \\ \lambda_{\text{max}}(r, r+1) &= -T \cdot \ln(1 - \lambda_{r+1}), \end{aligned} \quad (2)$$

де r – кількість взаємопов'язаних векторів; λ_i – оціночні значення матриці; $\lambda_{\text{трасе}}$ – параметри t-статистики.

Згідно з правилами t-статистики, кількість взаємопов'язаних факторів має бути меншою або дорівнювати кількості взаємопов'язаних векторів (r). Це означає, що якщо значення λ_i і r є більшими за критичні, то між вхідними змінними існує зв'язок. Зв'язок між обсягом ВВП на душу населення й обсягом викидів CO_2 може бути описаний у формі рівняння:

$$LC_{2r} = \beta_1 L(Y_i) + \beta_2 L(Y_i)^2 + \beta_3 L(Y_i)^3. \quad (3)$$

В отриманій моделі це положення виконується ($\lambda > \lambda_{\text{крит}}, r > r_{\text{крит}}$), що дає змогу стверджувати, що на

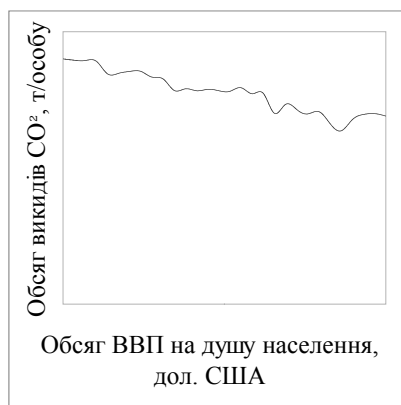
рівні довірчої ймовірності зв'язку 95% ($t_{\text{кр1}} = 1,95; t_{\text{кр2}} = 1,81$) існує три взаємопов'язані фактори (табл. 2).

Як бачимо, початкова гіпотеза про існування щільного зв'язку між обсягом ВВП на душу населення й обсягом викидів CO_2 підтвердилась; $\beta_1 > 0, \beta_2 < 0, \text{ а } \beta_3 > 0$, що вказує на те, що еколого-економічна крива Кузнеця в країнах Вишеградської групи (Польщі, Словаччині, Угорщині та Чехії) має вигляд N-подібної кривої. Це положення підтверджується графічно (рис. 1): збільшення ВВП на душу населення сприяє зменшенню забруднення навколишнього середовища у вигляді викидів CO_2 , але не в тій пропорції, у якій зростає добробут людей.

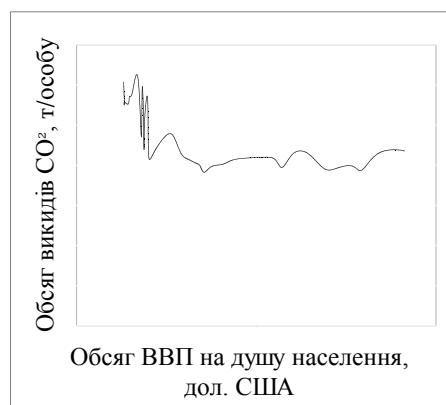
Так, у Польщі за 1991–2019 рр. ВВП на душу населення збільшився у 4,8 рази, у Словаччині – у 4,4 рази, в Угорщині – у 2,8 рази, у Чехії – у 3,7 рази. Натомість зменшення викидів CO_2 у цей період відбувалося значно повільнішими темпами: у Польщі – в 1,2 рази (або на 11,8%), у Словаччині – в 1,6 рази (або на 63,8%), в Угорщині – в 1,3 рази (або на 29%), у Чехії – у 1,5 рази (або на 50,9%). Відповідно, еколого-економічні криві Кузнеця мають хвилеподібний спадаючий вигляд, а не вигляд оберненої U-кривої.

Отже, результати дослідження показали, що, незважаючи на те, що країни Вишеградської групи є членами ЄС і виконують усі екологічні директиви Європарламенту (Рамкову директиву про відходи № 75/442/ЄС, Директиву про небезпечні відходи № 91/689/ЄС, Директиву № 96/61/ЄС, стандарт Euro5, Директиву № 98/34/ЄС, «Процедуру інформування про стандарти, технічні регламенти і правила надання послуг в інформаційному суспільстві» тощо [7]), обсяг викидів CO_2 все ще залишається порівняно високим. Відповідно, понад 10 т/особу він складає у Чехії, від 8 до 9 т/особу – у Польщі, приблизно 7 т/особу – у Словаччині. Для порівняння, обсяг викидів CO_2 у Латвії становить 4,05 т/особу, у Литві – 5,01 т/особу, у Швеції – 4,47 т/особу, у Великій Британії – 5,59 т/особу, у Данії – 5,76 т/особу [8]. Така ситуація потребує подальшого вдосконалення стратегій еколого-економічного розвитку країн Вишеградської групи, які мають не лише відповідати загальноєвропейським стандартам, але й враховувати історичні, соціальні, економічні та екологічні особливості цього регіону.

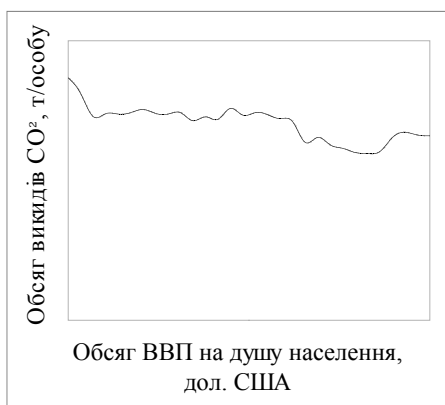
По-перше, в країнах Вишеградської групи необхідно реформувати систему оподаткування в бік подальшого зміщення акценту з податків на доходи фізичних і юридичних осіб на податки за користування природними ресурсами, забруднення навколишнього середовища й зміну клімату. Певні кроки в цьому напрямі досліджуваними країнами вже зроблені. Так, базуючись на досвіді Франції, Бельгії та Люксембургу, польський та чеський уряди скасували індивідуальні податки для громадян віком від 18 до 26 років, сукупні річні доходи яких не перевищують 22 тис. дол. США (85,5 тис. злотих у Польщі і 494 917,98 чеських крон у

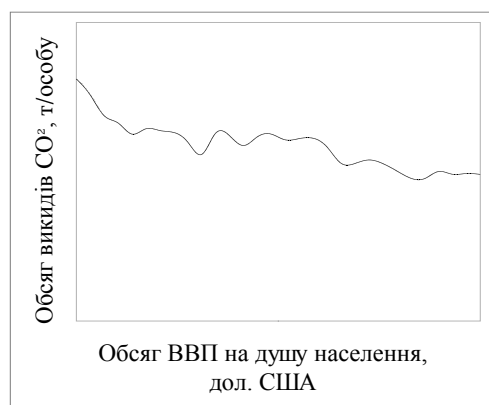
а) еколого-економічна крива Кузнеця;

б) еколого-економічна крива Кузнеця для Польщі для Словаччини;

в) еколого-економічна крива Кузнеця;

г) еколого-економічна крива Кузнеця для Угорщини для Чехії

Рис. 1. Графічна інтерпретація еколого-економічних кривих Кузнеця для країн Вишеградської групи

Чехії). Водночас розмір екологічних податків у країнах Вишеградської групи є порівняно низьким. Наприклад, ставка енергетичного податку дорівнює 40 євро/т викидів CO_2 у Польщі і 50 євро/т викидів CO_2 в Угорщині. Натомість розмір аналогічних податків становить 120 євро/т викидів CO_2 у Великій Британії, 90 євро/т викидів CO_2 у Норвегії, 80 євро/т викидів CO_2 у Литві [7]. З огляду на це країнам Вишеградської групи пропонується використати успішний латвійський досвід, де збільшення екологічних податків дало змогу досягти найнижчого рівня викидів CO_2 серед країн ЄС. Зрозуміло, що необгрунтоване підвищення екологічних податків може призвести до опортуністичної поведінки суб'єктів господарювання та їх ухилення від сплати податків взагалі. Ми вважаємо, що оптимальною є така ставка екологічного оподаткування, за якої в країні активно впроваджуються еко-інновації, збільшуються податкові надходження до державного бюджету й зростає обсяг національного виробництва.

Зауважимо, що екологічні податки, як усі інші види податків, є структурним компонентом собівартості продукції, тому фактично сплачуються споживачами. У зв'язку з цим країнам Вишеградської групи слід активніше впроваджувати систему надання податкових пільг для підприємств, економічна діяльність яких спрямована на збереження та/або відновлення приро-

ди. На нашу думку, великим промисловим підприємствам Польщі та Чехії, які беруть участь у розробленні екологічно чистих інноваційних технологій, слід надати податкові пільги під час сплати податку на прибуток у розмірі 200% від суми витрат на НДДР. Малим і середнім за розміром підприємствам, які впроваджують екологічні інновації, доцільно надати так звані податкові канікули, тобто звільнити від сплати податків на період від 1 до 3 років залежно від фаз інноваційного циклу. Такі дії сприятимуть прискоренню переходу до «зеленої» економіки й сприятимуть подальшій модернізації промислових виробництв на засадах високої енергоефективності.

По-друге, слід поживити ринок цінних паперів країн Вишеградської групи шляхом доповнення його новітнім фінансовим інструментом, а саме «екологічними» облігаціями. «Екологічні» облігації – це фінансові інновації у формі «зелених» і «кліматичних» облігацій, що емітуються транснаціональними компаніями й транснаціональними банками, а також є досить поширеними у США, Японії, Південній Кореї та деяких країнах Північної Європи. В країнах Вишеградської групи покупцями «зелених» облігацій можуть бути приватні інституційні інвестори з усього світу, а кошти, отримані від їх продажу, будуть спрямовуватися виключно за призначенням, а саме на фінансування програм з вивчення причин змі-

ни клімату та зниження антропогенного навантаження на регіональну екосистему.

По-третє, потрібно надалі стимулювати розвиток електричного транспорту, а саме електричних автобусів та електричних автомобілів. Серйозні зрушення у цьому питанні відбуваються нині у Польщі. Так, у 2020 р. Міністерство енергетики Польщі планує прийняти закон, згідно з яким весь транспорт, яким користуються державні службовці, має бути переобладнаний електричними двигунами, а в усіх польських містах мають бути виділені спеціальні зони для руху «чистого» (електричного) транспорту. Водночас польський уряд планує відкрити близько 6 тис. пунктів (станцій) підзарядки електричного транспорту.

По-четверте, в енергетичному секторі країн Вишеградської групи необхідно суттєво збільшити питому вагу відновлювальних джерел енергії, зокрема вітряної енергії, біоенергії та малої гідроенергетики. Задля цього Європарламент планує ввести новий вид податків, а саме податок на «брудну» електроенергію, що імпортується з так званих вуглеродних оффшорів, тобто країн – сусідів ЄС (України, Росії, Білорусі), де екологічне законодавство є вкрай неефективним. Такі заходи допоможуть зменшити антропогенне навантаження на екосистему країн Вишеградської групи і стануть дієвим інструментом у боротьбі зі зміною клімату.

Висновки. За допомогою кореляційно-регресійного аналізу з використанням логарифмічної функції було досліджено особливості дії еколого-економічної кривої Кузнеця в країнах Вишеградської групи. Результати дослідження показали, що, незважаючи на те, що ці країни є членами ЄС і виконують усі екологічні директиви Європарламенту, обсяг викидів CO₂ все ще залишається порівняно високим. Отже, еколого-економічна крива

Кузнеця для країн Вишеградської групи не діє й має вигляд N-подібної кривої, тобто збільшення ВВП на душу населення сприяє зменшенню забруднення навколишнього середовища у вигляді викидів CO₂, але не в тій пропорції, у якій зростає добробут людей. Така ситуація потребує вдосконалення стратегій еколого-економічного розвитку країн Вишеградської групи, які мають не лише відповідати загальноєвропейським стандартам, але й враховувати історичні, соціальні, економічні та екологічні особливості цього регіону. По-перше, необхідно реформувати систему оподаткування в бік подальшого зміщення акценту з податків на доходи фізичних і юридичних осіб на податки за користування природними ресурсами, забруднення навколишнього середовища й зміну клімату. По-друге, слід поживити ринок цінних паперів країн Вишеградської групи шляхом доповнення його новітнім фінансовим інструментом, а саме «екологічними» облігаціями. Покупцями «зелених» облігацій можуть бути приватні інституційні інвестори з усього світу, а кошти, отримані від їх продажу, будуть спрямовуватися виключно за призначенням, а саме на фінансування програм з вивчення причин зміни клімату та проектів, спрямованих на зниження антропогенного навантаження на регіональну екосистему. По-третє, потрібно надалі стимулювати розвиток електричного транспорту, а саме електричних автобусів та електричних автомобілів. По-четверте, в енергетичному секторі країн Вишеградської групи необхідно суттєво збільшити питому вагу відновлювальних джерел енергії, зокрема вітряної енергії, біоенергії та малої гідроенергетики. Такі дії допоможуть зменшити негативний антропогенний вплив і сприятимуть більш швидкому переходу національних економічних систем до збалансованого еколого-економічного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Українець Л., Тришч І. Вплив економічного зростання на стан навколишнього середовища у Китаї. *Вісник Львівського політехнічного університету*. 2012. № 12(727). С. 455–460.
2. Туниця Т. Дослідження можливостей адаптації теорії Кузнеця до вирішення сучасних еколого-економічних проблем сталого розвитку. *Лісове господарство і промисловість*. 2006. № 30. С. 167–177.
3. Чайкін Н. Крива Кузнеця: погляд з позиції екологічної сертифікації виробництва. *Економіст*. 2014. № 6. С. 53–55.
4. Hassan S.A., Nosheen M. Estimating the railways Kuznets curve for high income nations – A GMM approach for three pollution indicators. *Energy Reports*. 2019. № 5. P. 170–186.
5. Kılıç C., Balan F. Is there an environmental Kuznets inverted-U shaped curve? *Panoeconomicus*. 2018. Vol. 65. Iss. 1. P. 79–94.
6. Yurttagüler İ.M., Kutlu S. An econometric analysis of the environmental Kuznets curve: The case of Turkey. *The Journal of Operations Research, Statistics, Econometrics and Management Information Systems*. 2017. Vol. 5. Iss. 1. P. 115–125.
7. Global Statistics of Environmental Pollution. URL: <http://www.globalcarbonatlas.org> (дата звернення: 10.03.2020).
8. Global Statistics of Environmental Pollution. URL: <http://www.globalcarbonatlas.org> (дата звернення: 10.03.2020).

References:

1. Ukrainets L., Trishch I. Vplyv ekonomichnoho zrostannia na stan navkolyshnoho seredovishcha u Kytai [The impact of economic growth on environment in China]. *Visnyk Lvivskoho politekhnichnoho universytetu*. 2012. № 12(727). S. 455–460.
2. Tunytsia T. Doslidzhennia mozhlyvostei adaptatsii teorii Kuznietsa do vyrishennia suchasnykh ekoloho-ekonomichnykh problem staloho rozvytku [Investigation of the possibilities of Kuznets theory adaptation to the solving of actual economic and ecological problems of sustainable development]. *Lisove hospodarstvo i promyslovist*. 2006. № 30. S. 167–177.
3. Chaikin N. Kryva Kuznetsia: pohliad z pozytsii ekolohichnoi sertyfikatsii vyrobnytstva [Kuznets curve: a view from ecological certification of production]. *Ekonomist*. 2014. № 6. S. 53–55.
4. Hassan S. A., Nosheen M. Estimating the railways Kuznets curve for high income nations – A GMM approach for three pollution indicators. *Energy Reports*. 2019. № 5. P. 170–186.
5. Kılıç C., Balan F. Is there an environmental Kuznets inverted-U shaped curve? *Panoeconomicus*. 2018. Vol. 65. Iss. 1. P. 79–94.
6. Yurttagüler İ. M., Kutlu S. (2017) An econometric analysis of the environmental Kuznets curve: The case of Turkey. *The Journal of Operations Research, Statistics, Econometrics and Management Information Systems*. Vol. 5. Iss. 1. P. 115–125.
7. Global Statistics of Environmental Pollution. Available at: <http://www.globalcarbonatlas.org> (accessed: 10 March 2020).
8. Global Statistics of Environmental Pollution. Available at: <http://www.globalcarbonatlas.org> (accessed: 10 March 2020).

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 339.138

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/153-6>

Белова Т. Г.

кандидат економічних наук, доцент,
Національний університет харчових технологій
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5829-8060>

Фільченкова Я. К.

магістрант,
Національний університет харчових технологійBelova Tatiana, Filchenkova Yana
National University of Food TechnologyМАРКЕТИНГОВА СТІЙКІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА
В РИНКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ ТА ПОКАЗНИКИ ЇЇ ОЦІНЮВАННЯ

Метою статті є визначення алгоритму та показників оцінювання маркетингової стійкості підприємства. Маркетингова стійкість є необхідною умовою функціонування підприємства. Вона забезпечує впевненість у своїх силах та конкурентну позицію на ринку. Найчастіше для аналізу використовують такі види маркетингової стійкості: ринкову, конкурентну та споживчу. Але для комплексної оцінки її рівня доцільно розглядати ще товарно-інноваційний, ціновий, збутовий та комунікаційний складники. Для оцінювання рівня маркетингової стійкості пропонується використовувати систему показників. Загальна оцінка буде визначатися шляхом добутку рангу на коефіцієнт важливості по кожному показнику та підсумовуванням значень за кожним видом. На основі отриманого результату потрібно розробити заходи щодо підвищення рівня маркетингової стійкості.

Ключові слова: сталий розвиток, економічна стійкість, маркетингова стійкість, види маркетингової стійкості, чинники впливу, показники оцінювання маркетингової стійкості.

THE MARKETING SUSTAINABILITY OF ENTERPRISES
IN MARKET AND ITS EVALUATION

In order to be successful in the market, businesses need to have sustainable development. It allows to use economically all the resources of the enterprise. It also helps to reduce the negative impact on the environment. When considering sustainable development, the emphasis is on the economic component. Economic sustainability of the enterprise is a complex concept. It is based on marketing sustainability. Different approaches to the concept of "marketing sustainability" have been analyzed. We will consider it as a tool for achieving sustainable market position. A high level of marketing sustainability will help to counter the threats of the environment by fully utilizing the capabilities of the marketing complex (commodity, price, marketing and communication policy) to meet the needs of consumers. The article proposes an algorithm for determining the marketing stability of an enterprise, which consists of seven stages. The first stage outlines the goals that the company wants to achieve. In the second stage, the classification of factors of influence is developed. It allows you to cover all the important elements. Then, the SWOT analysis identifies strengths and opportunities that can be used to overcome threats. In the third stage, criteria are created and indicators are selected for evaluation. In the fourth stage, the calculation of marketing sustainability indicators. They are used to measure both quantitative and qualitative indicators. In the fifth stage, the results are compared and conclusions are drawn. And at the last stage, recommendations and measures are being developed to increase the level of marketing stability sustainability of the enterprise. The stage at which marketing sustainability indicators are selected is important. They are grouped according to what type of marketing sustainability is being considered. Most often use the following types of marketing stability: market, competitive, consumer. For a comprehensive assessment, it is proposed to further consider the types of marketing sustainability based on the components of the marketing complex: product, price, distribution and communication. According to the results of the analysis, recommendations and appropriate measures are developed that will help to increase the level of marketing stability of the enterprise in the market.

Keywords: sustainable development, economic sustainability, marketing sustainability, types of marketing sustainability, factors of influence, indicators of evaluation of marketing sustainability.

JEL classification: M 31

Постановка проблеми. У сучасних умовах успішно функціонувати можуть тільки ті компанії, які мають сталий розвиток. Він передбачає скорочення екологічного навантаження на природу, зниження соціальної нерівності, створення інноваційних технологій, що дає змогу економічно витратити природні ресурси,

не забруднюючи навколишнє середовище. Це матиме позитивний вплив на економічне зростання і зниження загрози екологічних, економічних і соціальних катастроф [1, с. 9]. Таким чином, розглядаються три складники, які є основою стійкості й які відчувають взаємний вплив: економічний, соціальний та екологіч-

ний. Разом вони характеризують стійке зростання соціально-економічних систем, до яких належать і промислові підприємства [5, с. 21].

Підприємства є основою зростання країни, які забезпечують її економічну безпеку, тому наголос зроблено саме на економічному складнику стійкого розвитку підприємства, який містить у тому числі й маркетинговий. Маркетинговий складник є підґрунтям економічної стійкості підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Це питання не є новим, але воно продовжує викликати зацікавленість у сучасних умовах. Інтерес пов'язаний із тим, що зростає роль маркетингу та маркетингових інструментів у забезпеченні конкурентних позицій підприємства на ринку.

Вирішенню проблем забезпечення маркетингової стійкості підприємства присвячено праці зарубіжних та вітчизняних учених: О.С. Дубрової, О.А. Гушуватої, А.Г. Виноградова, І.П. Геращенко, А.А. Василенка, Д.С. Кондаурової, А.В. Краснікової тощо. Вони розглядають це поняття з різних точок зору та висвітлюють найважливіші аспекти. Але не вирішеними є підходи до визначення видів маркетингової стійкості та складу показників задля її оцінювання.

Мета статті полягає у визначенні алгоритму, видів та показників оцінювання маркетингової стійкості підприємства.

Виклад основного матеріалу. Підходи до сутності поняття «маркетингова стійкість» різноманітні. Його трактування різними вченими наведено в табл. 1.

Проаналізуємо різні підходи до визначення сутності маркетингової стійкості. О.С. Дуброва робить наголос на тому, що маркетингова стійкість допоможе підприємству підтримувати конкурентну позицію на ринку, протистояти змінам, які відбуваються у ринковому середовищі.

О.А. Гушуватая та А.Г. Виноградов уважають маркетингову стійкість сукупністю маркетингових стратегій, які допоможуть завдяки отриманню інформації врахувати вплив на діяльність підприємства ринкових чинників. Такої ж думки притримується Д.С. Кондаурова, яка підкреслює значення маркетингових страте-

гій у досягненні цілей організації, що забезпечать її стійкий маркетинговий розвиток.

І.П. Геращенко та А.А. Василенко розглядають маркетингову стійкість як інструмент, який зміцнить конкурентні переваги підприємства та зменшить вплив невизначеності ринкових умов функціонування.

А.В. Краснікова та С.С. Фролов поєднують роль у забезпеченні маркетингової стійкості стратегій та інформації, які будуть сприяти підвищенню ділової репутації компанії та її рейтингу.

Проаналізувавши різні підходи до поняття «маркетингова стійкість», дійшли висновку, що до цього часу його єдиного визначення не існує. Автори розглядають різні аспекти маркетингової стійкості. Об'єднавши всі підходи до визначення цього поняття, будемо розглядати його як інструмент досягнення сталого становища на ринку, який допоможе протистояти загрозам оточуючого середовища шляхом повного застосування можливостей маркетингового комплексу (товарної, цінової, збутової та комунікаційної політики) для забезпечення потреб споживачів.

Алгоритм визначення маркетингової стійкості підприємства складається з таких етапів:

- окреслення цілей, які підприємство планує досягнути;
- визначення чинників впливу з метою подолання загроз;
- створення критеріїв та відбір показників, якими будуть оцінюватися результати;
- розрахунок показників маркетингової стійкості;
- порівняння отриманих результатів та висновки;
- розроблення рекомендацій та заходів щодо підвищення маркетингової стійкості підприємства.

Головною метою підприємства, яку воно може досягти інструментами маркетингу, є підвищення рівня рентабельності маркетингової діяльності. Вона складається з основних цілей, якими можуть бути: підвищення частки ринку, зайняття лідерських позицій на ринку, підвищення якості продукції, збільшення кількості споживачів продукції підприємства, поліпшення стану елементів комплексу маркетингу тощо. Кожної основної мети можна досягнути, якщо поставити дру-

Таблиця 1

Визначення маркетингової стійкості підприємства

Автор	Визначення
О.С. Дуброва [4, с. 17]	Маркетингова стійкість – це здатність підприємства утримувати стійку конкурентоздатну позицію на ринку, досягати запланованого обсягу продажів, адаптуватися до змін ринкової кон'юнктури та відповідати сучасним і майбутнім запитам споживачів щодо співвідношення якості/ціни.
О.А. Гушуватая, А.Г. Виноградов [3, с. 199]	Маркетингова стійкість відображає сукупність маркетингових стратегій, які гарантують отримання точної та об'єктивної інформації про попит на різних сегментах ринку, зменшення ризику нерегулярного отримання замовлень, ефективність рекламної політики, стимулювання продажів, підвищення рейтингу підприємства, вивчення залежності підприємства від ринкових чинників, якими можуть бути еластичність попиту, смність ринку, конкуренція.
І.П. Геращенко, А.А. Василенко [2, с. 18]	Маркетингова стійкість відображає здатність компанії здійснювати свою діяльність в умовах невизначеності розвитку ринкового середовища з метою зміцнення конкурентних переваг компанії з урахуванням інтересів власників, суспільства і держави.
Д.С. Кондаурова [5, с. 23]	Маркетингова стійкість відображає сукупність маркетингових стратегій у реалізації досягнення цілей підприємства (отримання спеціалізованої інформації про попит, вивчення залежності підприємства від ринкових чинників та ін.).
А.В. Краснікова, С.С. Фролов [6]	Маркетингова стійкість – сукупність маркетингових тактик та стратегій, зосереджених на досягненні цілей підприємства, зокрема придбанні вірної та спеціалізованої інформації про попит та пропозицію на різноманітних сегментах ринку. Спроможність підприємства реагувати на нерегулярність отриманих замовлень та зменшення ризику їхньої появи, підвищення ділової репутації та рейтингу.

Джерело: складено авторами за [2–6]

горядні цілі. Якщо підприємство має «дерево цілей», йому легше зрозуміти, в якому напрямі рухатися, тому починати роботу із забезпечення маркетингової стійкості треба саме з побудови «дерева цілей».

На другому етапі необхідно визначити чинники впливу. На маркетингову стійкість підприємства чинять вплив різноманітні чинники, класифікувати які можна за такими напрямками: спосіб вимірювання, інтенсивність взаємодії, характер впливу, місце виникнення, термін дії, характер результатів оцінювання (табл. 2).

Після такої загальної класифікації необхідно виявити реальні чинники впливу та скласти їх ієрархію з метою виявлення тих, на які треба звернути увагу в першу чергу. Допоможе у цьому проведення SWOT-аналізу. Він дасть можливість визначити сильні і слабкі сторони, можливості та загрози, кількісно їх оцінити з метою з'ясування чинників, які мають великий або незначний вплив на маркетингову стійкість. Такий аналіз дасть змогу зосередитися саме на таких, які впливають значно. Їх урахування буде сприяти подоланню негативного втручання у діяльність підприємства.

Важливим є наступний етап, який передбачає визначення напрямів та показників, за якими буде відбуватися оцінювання рівня маркетингової стійкості. В економічній літературі частіше розглядаються такі види маркетингової стійкості: ринкова, конкурентна та споживча [2, с. 18–29].

Але насправді це поняття набагато ширше, тому пропонуємо доповнити існуючі її види ще такими: товарно-інноваційна, цінова, збутова, комунікаційна. Таким чином, буде враховано вплив комплексу маркетингу.

Кожний складник має оцінюватися групою показників.

Ринкова маркетингова стійкість може бути оцінена такими основними показниками:

- темпами розвитку ринку;
- динамікою місткості ринку, на якому діє компанія;
- динамікою відносної частки ринку;
- чотирьохчастковим показником концентрації ринку у динаміці;
- коефіцієнтом Харфіндела-Хіршмана в динаміці;
- рівнем монополізації ринку;
- наявністю товарів-замінників на ринку.

Для оцінювання конкурентної маркетингової стійкості можна скористатися такими показниками, як:

- кількість конкурентів на ринку у динаміці;
- наявність та складність бар'єрів проникнення на ринок нових конкурентів;
- рівень конкурентоспроможності підприємства та його продукції;
- кількість сильних сторін досліджуваного підприємства порівняно з основними конкурентами у динаміці;
- наявність конкурентних переваг;
- реакція конкурентів на дії, які здійснює досліджуване підприємство (конкурент, який не поспішає; тигровий конкурент, непередбачуваний та вибірковий конкурент);
- ринкова сила конкурентів;
- стратегії конкурентної боротьби (ринкові лідери, челенджери, послідовники, нішери).

Оцінювання споживчої маркетингової стійкості може здійснюватися такими показниками, як:

Таблиця 2

Класифікація чинників впливу на маркетингову стійкість підприємства

Класифікаційна ознака	Група чинників	Характеристика
1. Спосіб вимірювання	Об'єктивний	Чинники впливу діють так, що результатом є збільшення обсягів реалізації продукції, зростання чистого доходу від реалізації продукції тощо, тобто є можливість об'єктивно їх оцінити.
	Суб'єктивний	Чинники, що впливають на поліпшення ставлення споживачів до продукції підприємства, підвищення їхнього рівня лояльності та задоволення, мають суб'єктивне оцінювання.
2. Інтенсивність взаємодії	Взаємопов'язані	Визначення чинників впливу, які мають зв'язок між собою під час забезпечення маркетингової стійкості (наприклад, асортимент продукції, ціна, стан збутової мережі, комунікаційні заходи, обсяги реалізації).
	Невзаємопов'язані	Чинники, які між собою майже не мають зв'язку (наприклад, демографічна ситуація та екологічна безпека).
3. Характер впливу	Великий	Залежно від того, внутрішні чи зовнішні чинники приймаються до уваги, вони можуть мати позитивний результат, який виражається у збільшенні обсягів реалізації, підвищенні частки ринку та конкурентних переваг, тобто характер впливу великий.
	Малий	Вплив різних чинників не відчувався або їхня роль майже не мала значення.
4. Місце виникнення	Внутрішні	Мають пряму залежність від підприємства (вдбір постачальників та посередників, досвід роботи персоналу, асортимент виробленої продукції).
	Зовнішні	Мають великий вплив, але від підприємства не залежать (економічні кризи, політична нестабільність в країні, митна політика держави, курс національної валюти).
5. Термін дії	Короткостроковий	Вплив чинників дав змогу отримати тільки короткостроковий результат (у межах року).
	Середньостроковий	Результат буде мати прояв протягом 2–3-х років.
	Довгостроковий	Передбачається, що вплив різних чинників буде мати значення у стратегічній перспективі (5 і більше років).
6. Характер результатів оцінювання	Кількісні	Результатом впливу чинників є зростання ринкової частки, рентабельності реалізованої продукції, тобто показники мають кількісну оцінку.
	Якісні	Унаслідок впливу чинників підвищилися імідж та конкурентоспроможність підприємства, що можна оцінити здебільшого тільки якісними показниками.

Джерело: розроблено авторами

- кількість сегментів споживачів, які обслуговує підприємство, у динаміці;
- розмір цільового ринку у динаміці;
- кількість споживачів, які лояльні до продукції підприємства та роблять повторні покупки;
- рівень задоволеності споживачів продукцією підприємства.

Якщо підприємство хоче мати орієнтири для поведення на ринку, цих видів маркетингової стійкості та запропонованих для її оцінювання показників буде достатньо. Але якщо компанія хоче мати комплексне уявлення з урахуванням якомога більшої кількості чинників, їй можна рекомендувати розглянути додаткові показники оцінки.

Під час визначення маркетингової стійкості за комплексом маркетингу можна оцінити такі показники:

- ширину та глибину асортименту в динаміці;
- зміни у структурі асортименту;
- раціональність структури асортименту;
- питому вагу інноваційних видів продукції у загальній кількості;
- кількість нових видів продукції та технологічних процесів, які впроваджувалися протягом трьох-п'яти років;
- асортиментні стратегії компанії;
- відповідність ціни очікуванням споживачів;
- витрати на 1 грн чистої виручки від реалізації продукції;
- цінові стратегії компанії;
- зростання обсягів реалізованої продукції;
- структуру каналів розподілу;

- величину дистрибуторської мережі;
- кількість фірмових магазинів та питому вагу продукції, яка реалізована ними;
- питому вагу витрат на збут у загальних витратах;
- рентабельність продаж у динаміці;
- рентабельність реалізованої продукції в динаміці;
- збутові стратегії компанії;
- витрати на маркетинг у динаміці;
- витрати на комунікаційні заходи в динаміці.

Цей перелік не є повним. За необхідності його ще можна доповнити. Але треба пам'ятати про те, що надто велика кількість показників є обтяжливою для аналізу, тому необхідно визначити їхню оптимальну кількість для досягнення поставленої мети.

Після цього створюється група експертів із досвідчених спеціалістів підприємства для отримання об'єктивної оцінки.

Відібраним досліджуваним показникам присвоюються ранг та ваговий коефіцієнт. Шляхом добутку вагового коефіцієнту та рангу розраховується загальна оцінка за кожним показником та за всіма показниками разом. Визначена загальна оцінка (за п'ятизначною шкалою) порівнюється з еталоном: 4–5 балів – маркетингова стійкість є високою; 3–3,9 бали – середньою; 1–2,9 бали – низькою.

Висновки. Здійснена оцінка маркетингової стійкості підприємства є підставою щодо розроблення рекомендацій та заходів, які спрямовані на підвищення її рівня. Запропоновані дії можуть розроблятися для кожного виду маркетингової стійкості, оскільки вони у цьому разі будуть мати більший ефект.

Список використаних джерел:

1. Анпилов С.М. Экономическое содержание устойчивости развития современного предприятия. *Вестник Самарского ГУ*. 2012. № 1(92). С. 5–11.
2. Геращенко И.П., Василенко А.А. Построение модели оценки маркетинговой устойчивости компании. *Вестник Томского государственного университета. Экономика*. 2014. № 1. С. 18–29.
3. Гушуватая О.А., Виноградов А.Г. Маркетинговая устойчивость предприятия как фактор его успешного функционирования и развития. *Актуальные вопросы экономики и управления: теоретические и прикладные аспекты АДИ ГОУВПО «ДонНТУ»*. Донецкий национальный технический университет». 2016. С. 198–201.
4. Дуброва О.С. Стратегічна стійкість підприємства: складові та напрями її забезпечення. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2010. Т. 1. № 1. С. 15–19. URL: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2010_1_1/pdf/015-019.pdf (дата звернення: 16.02.2020).
5. Кондаурова Д.С. Совершенствование механизма управления устойчивым развитием промышленного предприятия : дис. ... к.э.н. : 08.00.05 ; Самарский ГУ. Самара, 2015, 208 с.
6. Красникова А.В., Фролов С.С. Понятие и пути повышения экономической устойчивости предприятия. *Экономинфо. Воронежский государственный технический университет*. 2018. № 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatiya-i-puti-povysheniya-ekonomicheskoy-ustoychivosti-predpriyatiya/viewer> (дата звернення: 05.03.2020).

References:

1. Anpilov S. M. (2012) Ekonomicheskoe sodержanie ustoychivosti razvitiya sovremennogo predpriyatiya [The economic content of the sustainability of the development of a modern enterprise]. *Vestnik Samarskogo GU*, No 1(92), pp. 5–11.
2. Gerashchenko I. P., Vasilenko A. A. (2014) Postroenie modeli otsenki marketingovoy ustoychivosti kompanii [Building a company's marketing sustainability assessment model]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Ekonomika*, No 1, pp. 18–29.
3. Gushuvataya O. A., Vinogradov A. G. (2016) Marketingovaya ustoychivost' predpriyatiya kak faktor ego uspehnogo funktsionirovaniya i razvitiya [Marketing sustainability of the enterprise as a factor in its successful functioning and development]. *Aktual'nye voprosy ekonomiki i upravleniya: teoreticheskie i prikladnye aspekty ADI GOUVPO «DonNTU»*. Donetskii natsional'nyi tekhnicheskii universitet», pp. 198–201.
4. Dubrova O. S. (2010) Stratehichna stiykist' pidpriyemstva: skladovi ta naprjamy ii zabezpechnnja [Strategic sustainability of the enterprise: its components and directions]. *Visnyk Xmel'nyc'koho nacional'noho universytetu*, vol. 1, pp. 15–19. Available at: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2010_1_1/pdf/015-019.pdf (accessed: 16 February 2020).
5. Kondaurova D. S. (2015) Sovershenstvovanie mekhanizma upravleniya ustoychivym razvitiem promyshlennogo predpriyatiya [Improving the mechanism for managing the sustainable development of an industrial enterprise]: dis. na soiskanie uchenoy stepeni kandidata ekonomicheskikh nauk: 08.00.05 / Samarskiy GU. Samara, 208 p.
6. Krasnikova A. V., Frolov S. S. (2018) Ponyatie i puti povysheniya ekonomicheskoy ustoychivosti predpriyatiya [The concept and ways to improve the economic sustainability of the enterprise]. *Экономинфо. Воронежский государственный текhnicheskiiy universitet*, No 1. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatiya-i-puti-povysheniya-ekonomicheskoy-ustoychivosti-predpriyatiya/viewer> (accessed: 05 March 2020).

УДК 330.658.2

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/153-7>

Герасимчук О. В.

аспірант,

Житомирський державний технологічний університет

Gerasimchuk Alexander

Zhytomyr State Technological University

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто шляхи підвищення ефективності використання підприємством фінансових ресурсів. Визначено, що важливими напрямками формування системи ефективного управління використанням ресурсного потенціалу є: ефективне використання трудових ресурсів; забезпечення стабільності формування й ефективності використання внутрішніх і зовнішніх фінансових ресурсів; розвиток інноваційних процесів та впровадження їх у діяльність. Розглянуто створену модель підвищення ефективності використання фінансових ресурсів на прикладі Концерну «Військторгсервіс». Відомо, що для поліпшення фінансового добробуту підприємства необхідне раціональне, економне використання наявних фінансових ресурсів. Із цієї причини у статті акцент зроблено на понятті «ефективне використання фінансових ресурсів». Таким чином, Концерну необхідно використовувати комплексний підхід до управління своїми фінансовими ресурсами.

Ключові слова: фінансові ресурси, підприємство, мирова угода, управління, ресурсний потенціал.

WAYS TO INCREASE THE EFFICIENCY OF USE OF FINANCIAL RESOURCES OF THE ENTERPRISE

The article discusses ways to improve the efficiency of use of financial resources by an enterprise. It was stated that in order to effectively manage the enterprise resource potential, it is necessary to form the subject's mission; building goals of the enterprise; analysis of external factors (identification of potential threats and opportunities) and internal environments; assessment of resource efficiency, which should include a set of indicators and criteria to further determine the optimal direction of enterprise resource management and control as a basic and necessary step to build a system of effective management of enterprise resource potential. It is determined that the important directions of formation of the system of effective management of the use of resource potential are: efficient use of labor resources; ensuring the stability of formation and efficiency of use of internal and external financial resources; development of innovation processes and their implementation. The problem of managing the formation and use of financial resources must be analyzed at a strategic, tactical and operational level. In order to ensure an effective solution to the economic and social problems of the enterprise, it is necessary to learn how to distribute financial resources and choose the best options for increasing capital both from external and internal financial resources. The created model of increase of efficiency of use of financial resources on an example of Concern "Vyvtorgservice" is considered. So, the Concern is a state-owned economic association based on state property in the form of a concern. The concern belongs to the sphere of management of the Ministry of Defense of Ukraine. Under the terms of the agreement, a significant increase of the revenue part of the Voentorgservice Concern (hereinafter referred to as Concern) is planned, taking into account the possibilities in the future, and above all taking into account the real, to date, state of financial and economic activity of the Concern. It is known that to improve the financial well-being of the company requires rational, economical use of available financial resources. For this reason, the article focuses on the concept of "efficient use of financial resources" Therefore, the Group needs to take a comprehensive approach to managing its financial resources.

Keywords: financial resources, enterprise, amicable settlement, management, resource potential.

JEL classification: G3, G32, L53

Постановка проблеми. Сучасні зміни, що відбуваються нині у фінансовій системі, а саме реальні трансформації фінансової системи, формування єдиного міжнародного фінансового простору, реально обтяжують взаємозв'язок підприємств із зовнішнім і внутрішнім фінансовими середовищем, міняються можливості фінансової діяльності вітчизняних підприємств у стратегічному періоді, загострюються проблеми ефективності використання фінансових ресурсів.

Із метою глобалізаційного розвитку економіки України потрібно підвищити ефективність використання фінансових ресурсів підприємств. Таким чином, для забезпечення ефективного управління фінансовими ресурсами підприємств необхідно вдосконалювати і розвивати наявні, а також розробляти нові методичні підходи. Одним із найважливіших видів ресурсів є фінансові.

Сьогодні у чинних нормативно-законодавчих актах в Україні поняття «фінансові ресурси» часто використовується, але донині відсутні чіткі визначення даного терміна. Крім того, різні вчені-економісти у своїх дослідженнях не мають єдиної позиції щодо даного визначення. Отже, зважаючи на вищезазначені проблеми, актуальність дослідження не викликає сумніву.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у вдосконалення формування та управління фінансовими ресурсами зробили як і зарубіжні, так і вітчизняні вчені, зокрема: О. Близнюк, О. Віханський, П. Горпинченко, М. Маркова, М. Маркова, М. Поддєрьогін, С. Стоянова, А. Шеремет, Р. Фатхутдінов та ін.

Проте проблеми вдосконалення формування та управління фінансовими ресурсами на підприємстві

все ще залишаються актуальними, незважаючи на вагомих внесок дослідників.

Мета статті полягає у дослідженні проблем формування та використання, фінансових ресурсів, а також пошуку шляхів підвищення ефективності управління ними з метою поліпшення фінансової діяльності підприємства (на прикладі Концерну «Військторгсервіс»).

Виклад основного матеріалу. Сьогодні в умовах кризової економічної ситуації вітчизняним підприємствам необхідно акцентувати увагу на детальному аналізі досліджень у сфері управління ресурсним потенціалом. Результативне управління ресурсним потенціалом підприємств має в сучасному суспільстві швидко змінюватися, пристосовуватися до ринкових умов, але при цьому встигати виробляти якісну продукцію, надавати послуги та забезпечувати успішний розвиток підприємства [5].

Під час створення системи ефективного управління ресурсним потенціалом підприємства на першому місці стоїть формування місії суб'єкта господарювання, в якій має бути встановлено призначення підприємства і його значення у суспільстві. Наступним етапом є побудова цілей діяльності підприємства. Крім того, велике значення під час формування ефективного управління ресурсним потенціалом підприємств має аналіз чинників зовнішнього (виявлення потенційних загроз та можливостей) та внутрішнього середовища [2].

Наступним кроком формування системи ефективного управління ресурсним потенціалом є оцінювання ефективності використання ресурсів, яка має включати в себе сукупність показників та критеріїв для подальшого визначення оптимального напрямку управління ресурсами підприємства. Констатуємо, що в майбутньому це дасть можливість зрозуміти, як функціонує суб'єкт господарювання, чи досягаються поставлені цілі.

Система показників має велике значення для оцінювання ефективності, але при цьому економічний ефект досягається за рахунок виробництва якісної продукції, надання відповідних послуг та отримання прибутку [6].

Управління ефективністю ресурсного потенціалу необхідно розглядати як допоміжний етап, який повинен містити такі напрями, як якість управління та управління результатами. Якість управління включає у себе культуру управління та формується за рахунок мотивації та контролю над поставленими цілями підприємства. Напрямок «управління результатами діяльністю» характеризується сукупністю систематичних процедур і підходів, які можуть використовуватися з метою оцінки результатів діяльності підприємства.

Контроль як основний та необхідний етап є кінцевим кроком побудови системи ефективного управління ресурсним потенціалом підприємств; окрім того, він має використовувати системи спостереження і перевірки відповідності використання ресурсів підприємства встановленим нормам та стандартам [7].

Ефективність досягається за рахунок реалізації послідовних дій, які здійснюються під час управління. Забезпечення внутрішньої рухливості та гнучкості підприємства є основою ефективного управління ресурсним потенціалом підприємства та досягнення його загального економічного розвитку.

Важливими напрямками формування системи ефективного управління використанням ресурсного потенціалу є: ефективне використання трудових ресурсів; забезпечення

стабільності формування й ефективності використання внутрішніх і зовнішніх фінансових ресурсів; розвиток інноваційних процесів і впровадження їх у діяльність.

Проблему управління формуванням та використанням фінансових ресурсів необхідно аналізувати на стратегічному, тактичному та оперативному рівнях. На стратегічному рівні головним чинником управління є забезпечення необхідним обсягом фінансових ресурсів найбільш вагомим проектам та заходів, результатом яких можуть стати зміни фінансового стану підприємства, швидка зміна структури усіх активів та ін. [3].

Тактичний рівень управління фінансовими ресурсами підприємств характеризується пошуком та розподілом необхідної кількості фінансових ресурсів для забезпечення окремих напрямів діяльності підприємства (закупівлі, виробництва, збуту) та його середньо- та короткотермінових цілей. Комплексна система заходів із розподілу та контролю фінансових ресурсів для забезпечення діяльності підприємства розглядається як оперативним управлінням [1; 2].

Удосконалення організації управління фінансовими ресурсами підприємств необхідно розглядати як один із головних чинників підвищення ефективності їх формування та використання, що в подальшому забезпечить високий рівень планування фінансових ресурсів, прийняття оптимальних рішень, включаючи їх економічний ефект [7].

Для забезпечення ефективного розв'язання економічних і соціальних завдань підприємству необхідно навчитися розподіляти фінансові ресурси та вибрати оптимальні варіанти збільшення капіталу як за рахунок зовнішніх, так і внутрішніх фінансових ресурсів.

Нами було проведено економічний аналіз Концерну «Військторгсервіс» (далі – Концерн). У процесі дослідження ми показали вдосконалення організації управління фінансовими ресурсами підприємства.

Отже, Концерн є державним господарським об'єднанням, заснованим на державній власності у формі концерну. Концерн належить до сфери управління Міністерства оборони України, здійснює свою діяльність на основі та відповідно до законодавства України і Статуту Концерну, який затверджується уповноваженим органом управління.

Метою діяльності Концерну є забезпечення єдиної системи управління, координації і централізації функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної, іншої діяльності учасників Концерну; забезпечення контролю над ефективним використанням державного майна, закріпленого за учасниками Концерну; забезпечення Збройних сил України та інших військових формувань продукцією (товарами, роботами, послугами). У результаті проведеного економічного аналізу Концерну ми розглянули мирову угоду як один із напрямів відновлення платоспроможності підприємства.

В умовах мирової угоди планується значне збільшення дохідної частини Концерну «Військторгсервіс» з урахуванням можливостей у майбутньому та, насамперед, з урахуванням реального стану фінансово-господарської діяльності Концерну, а саме:

1) Відокремленими структурними підрозділами Концерну організовано виїзну торгівлю на територіях: 235 загальновійськового полігону (Миколаївська обл., с. Ульяновка), 33 загальновійськового полігону (Черні-

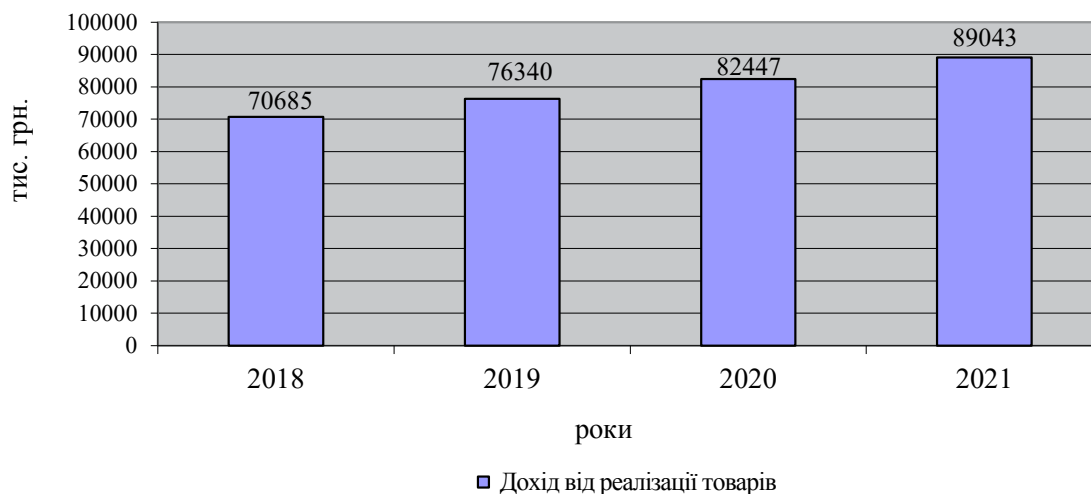

Рис. 1. Дохід від реалізації товарів по галузі «Торгівля»

гівська обл., смт Десна), 37 загальновійськового полігону ВДВ (Житомирська обл., с. Перлівка), 233 загальновійськового полігону (м. Рівне), 184 навчального центру Академії сухопутних військ ім. П. Сагайдачного (м. Яворів), загальновійськового полігону в/ч А 1089 (с. Старичі Львівської обл.), загальновійськового полігону в/ч А 1363 (м. Новомосковськ).

Так, за рахунок виїзної торгівлі товарообіг філій (Одеське управління військової торгівлі, Житомирська філія, Львівська філія, філія «Військторг») за період 2014–2017 рр. збільшився на 300%.

У зв'язку з інфляцією відбудеться збільшення цін на продукти та продукцію, ціни зростуть кожного року в середньому на 0,08%. При цьому надходження від реалізації товарів збільшаться так:

Плановий обсяг реалізації товарів по галузі «Торгівля» становить:

2018 р.: $(70685,0 \times 0,08 = 5654,8 \text{ тис грн})$ $(70685 + 5654,8 = 76340 \text{ тис грн})$, де 70 685 тис грн – дохід від реалізації товарів; 0,08 – коефіцієнт інфляції;

2019 р.: $(76340,0 \times 0,08 = 6107,2 \text{ тис грн})$ $(76340,0 + 6107,2 = 82447 \text{ тис грн})$, де 76 340 тис грн – дохід від реалізації товарів; 0,08 – коефіцієнт інфляції;

2020 р.: $(82447,0 \times 0,08 = 6595,7 \text{ тис грн})$ $(82447,0 + 6595,7 = 89042,7 \text{ тис грн})$, де 82 447 тис грн – дохід від реалізації товарів; 0,08 – коефіцієнт інфляції;

2021 р.: $(89042,7 \times 0,08 = 7123,3 \text{ тис грн})$ $(89042,7 + 7123,3 = 96166 \text{ тис грн})$, де 89 042,7 тис грн – дохід від реалізації товарів; 0,08 – коефіцієнт інфляції.

Галузь Громадське харчування становить:

2018 р.: $(24962,9 \times 0,08 = 1997,0 \text{ тис грн})$ $(24962,9 + 1997,0 = 26960,0 \text{ тис грн})$, де 24 962,9 тис грн – дохід від реалізації товарів; 0,08 – коефіцієнт інфляції;

2019 р.: $(26960,0 \times 0,08 = 2156,8 \text{ тис грн})$ $(26960,0 + 2156,8 = 29116,8 \text{ тис грн})$, де 26 960,0 тис грн – дохід від реалізації товарів; 0,08 – коефіцієнт інфляції;

2020 р.: $(29116,8 \times 0,08 = 2329,3 \text{ тис грн})$ $(29116,8 + 2329,3 = 31446,1 \text{ тис грн})$, де 29 116,8 тис грн – дохід від реалізації товарів; 0,08 – коефіцієнт інфляції.

Таким чином, подальші надходження грошових коштів збільшуватимуться в тому числі за рахунок інфляції.

Разом із цим проводяться заходи щодо організації роботи та матеріально-технічного забезпечення діяльності чотирьох польових відділень торгівлі в містах проведення антитерористичних операцій, а саме:

- здійснюється реєстрація «об'єктів торгівлі» у відповідних підрозділах ДФС за місцем здійснення торговельної діяльності;
- забезпечуються пост-терміналами для здійснення безготівкового розрахунку;
- оформлюються реєстратори розрахункових операцій;
- отримано ліцензії на право здійснення торгівлі тютюновими виробами;
- проводяться заходи щодо порядку ціноутворення та асортиментного переліку товарів;
- проводяться заходи щодо підбору персоналу (з особовою медичною книжкою).

Так, за рахунок торговельної діяльності одного польового відділення дохідна частина Концерну орієнтовно збільшиться на 8 640,0 тис грн на рік, а саме:

Сума середнього чеку на день становить близько 80,0 грн., у середньому потік відвідувачів на день становить близько 300 осіб.

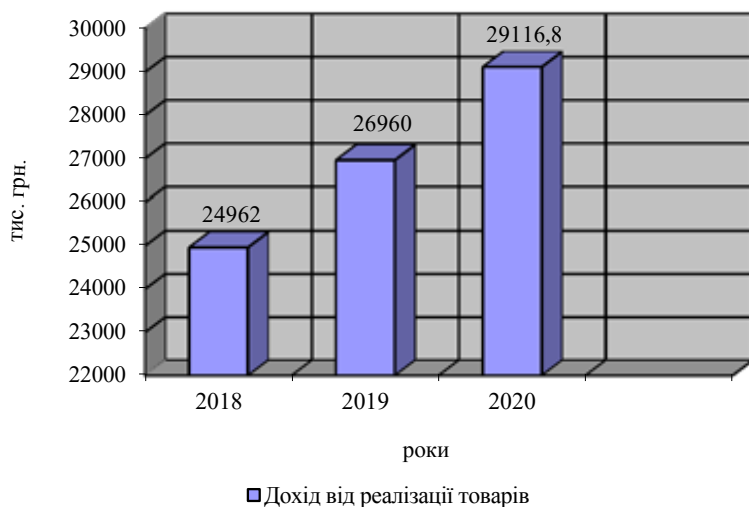

Рис. 2. Дохід від реалізації товарів по галузі «Громадське харчування»

Таблиця 1

Дохідна частина Концерну

Найменування закладу	Середній чек, тис грн	Потік відвідувачів, осіб	Дохід на день, грн	Дохід на місяць, грн	Дохід на рік, грн
Польове відділення № 1	80,0	300	24 000,0	720 000,0	8 640 000,0
Разом	80,0	300	24 000,0	720 000,0	8 640 000,0

Слід зазначити, що в подальшому наявна можливість збільшення надходжень від торгівельної діяльності та громадського харчування на 35% за рахунок таких заходів, як:

- організація якісного та своєчасного товарозабезпечення необхідним асортиментом продовольчих та непродовольчих товарів;

- розширення у товарообігу сегменту товарів військового асортименту та забезпечення стійкою тенденцією росту закупівлі та реалізації товарів цієї групи;

- забезпечення відкриття нових об'єктів торгівлі, громадського харчування та поновлення роботи раніше закритих;

- розміщення стаціонарних та пересувних торговельних точок на території військових частин;

- збільшення мереж літніх майданчиків та вдосконалення обслуговування споживачів у місцях відпочинку (південні райони);

- здійснення максимальної адаптації структурної і територіальної організації роздрібною торговельною мережі та мережі громадського харчування до стереотипів і моделей поведінки споживачів та їхніх запитів (перепрофілювання закладів);

- поліпшення торгового обслуговування, пришвидшення руху товару до споживача та впровадження методів позамагазинного продажу товарів (Інтернет-магазини);

- підвищення технічного та технологічного рівнів торговельної мережі, продовження роботи щодо модернізації об'єктів та впровадження сучасних методів обслуговування покупців;

- збільшення ефективності використання площ, які використовуються в торговельній діяльності та для надання послуг громадського харчування.

- організація роботи солдатських чайних за принципом, що чайна є не лише пунктом харчування, а й місцем відпочинку для військовослужбовців;

- ширше впровадження надання додаткових послуг для військовослужбовців;

- забезпечення наявності обідньою продукцією у солдатських чайних для організації харчування військовослужбовців;

- збільшення реалізації продукції власного виробництва за рахунок поліпшення діяльності діючих борошняних, кондитерських цехів та організації діяльності нових виробничих потужностей;

- упровадження у цехах прогресивних технологій із застосуванням сучасних інгредієнтів під час виробництва продукції;

- здійснення пошуку ринків збуту кондитерських борошняних виробів;

- із метою конкурентоспроможності закладів громадського харчування розширення асортименту власної продукції та розроблення фірмових страв та виробів;

- створення матеріально-технічної бази для надання виїзних послуг (обслуговування в місці замовника). Через рекламу в засобах масової інформації,

розміщення інформації в спеціалізованих каталогах, участь у спеціалізованих виставках просувати на ринок послуги з реалізації обідньої продукції на винос, виробництва високохудожніх виробів на замовлення, реалізації напівфабрикатів тощо;

- продовження співпраці з різними фондами щодо організації харчування малозабезпечених, соціально незахищених та інших верств населення;

- постійне проведення моніторингу, аналізу та контролю цін на товари та послуги по регіонах із метою вибору вигідних для підприємств комерційних угод із закупівлі товарів (за більш низькими закупівельними цінами), що сприятиме формуванню конкурентоспроможної роздрібною ціни;

- активна участь у торгах із надання послуг з організації харчування військовослужбовців Збройних сил України.

2) Проводяться заходи щодо ефективності використання площ, які використовуються в торговельній діяльності та для надання послуг громадського харчування, шляхом:

- відновлення непрацюючих військових чайних (реконструкція, модернізація, дообладнання, переобладнання);

- збільшення асортиментного переліку в наявних солдатських чайних (збільшення товарів повсякденного користування, збільшення асортименту тютюнових виробів, на зимній період збільшення гарячих напоїв);

- запровадження солдатських чайних у військових частинах, в яких незначна кількість закладів торгівлі та громадського харчування, для задоволення потреб військовослужбовців та членів їхніх сімей.

Ураховуючи, що для початку буде відновлено лише частину приміщень солдатських чайних, то з розрахунку можливо встановити, що надходження орієнтовно збільшаться на 11 520,00 тис грн (попереднє відновлення чотирьох солдатських чайних, які знаходяться в занедбаному стані).

3) Витрати на відновлення чотирьох солдатських чайних становитимуть 117,85 тис грн, дохід на рік відновлених закладів – 115 200,0 тис грн.

4) Концерном у 2018 р. намічено основні напрями розвитку туристичних підприємств: бази відпочинку «Ювілейна» (Одеська обл., Овідіопольський р-н, с. Молодіжне, вул. Набережна, 6) та бази відпочинку «Приморськ» (Одеська обл., Білгород-Дністровський р-н, смт Курортне, вул. Набережна, 5д).

Бази відпочинку мають інфраструктуру (номерний фонд закладів налічує 500 ліжко-місць) для повноцінного, комфортабельного відпочинку та оздоровлення військовослужбовців, членів їхніх сімей, працівників Збройних сил України та інших верств населення.

Одним із важливих аспектів діяльності баз повинно стати виконання заходів щодо задоволення попиту населення на конкретні види послуг та поліпшення їхньої якості, комфорту, збереження та раціонального

використання природних лікувальних ресурсів, підвищення рентабельності, а саме:

– проведення заходів, спрямованих на забезпечення баз для роботи протягом року, а не сезонно;

– систематичне поновлення на сайтах інформації щодо баз відпочинку та надання її в рекламні агентства;

– залучення для відпочинку на базах різних категорій населення (дітей, учасників бойових дій, чорнобильців, спортивних команд тощо), що дасть змогу заповнити номери в міжсезоння;

– збільшення ліжок-місць за рахунок реконструкції та ремонту наявного фонду приміщень та номерів.

Орієнтовні витрати на переоснащення та відновлення номерного фонду та інше становитиме в середньому 131,85 тис грн. Це дасть змогу приймати $\approx$ на 20% відпочиваючих більше, ніж в попередньому відпусковому сезоні;

– розширення сфери послуг за рахунок облагородження спортивних майданчиків (волейбольного, футбольного та баскетбольного);

– вдосконалення роботи медичних пунктів, забезпечення їх медикаментами, необхідними для надання першої медичної допомоги, та організація лікувальних кабінетів (фізіопроцедурного, масажного);

– розчищення та обладнання майданчиків під розміщення туристичних палаток;

– організація різноманітних культурно-масових заходів та відкриття кафетеріїв на території баз відпочинку, де відпочиваючі зможуть проводити своє дозвілля у вечірній час;

– на території бази відпочинку «Ювілейна», в приміщенні центрального корпусу, організувати прокат пляжного інвентаря (м'ячів, парасольок, надувних матраців та кругів);

– розміщення на базах відпочинку кіосків із продажу товарів продовольчої групи, передусім напоїв та морозива. У середньому дохід від кіосків становитиме 4 500 грн на день.

Виконання лише частини перерахованих заходів у подальшому дасть змогу збільшити дохід орієнтовно на 25% та призведе до збільшення на 1 477,5 тис грн на рік (5 910,2 тис грн за відпусковий період травня-вересня 2017 р.). За 10 років, відповідно, сума становитиме 14 775,0 тис грн.

5) Концерн надає послуги з миття особового складу на території кількох областей.

Слід зазначити, що даний комплекс Концерну має достатню потужність для забезпечення потреб усієї Київської області.

Слід також відзначити, що у зв'язку з посиленням Збройних сил України та подіями в АТО обсяги послуг із прання білизни та послуг лазень, які надаються військовим формуванням, із кожним роком значно зростають, що, відповідно, створює додаткові можливості для розширення та економічного розвитку даної галузі.

6) Структурні підрозділи Концерну надають послуги з ремонту та індивідуального пошиття одягу, формених головних уборів, індивідуального пошиття та ремонту взуття, перукарські послуги та ін.

Концерн має всі умови та необхідну кваліфікацію для повного забезпечення високого рівня під час пошиття форменого одягу, у тому числі й для вищого командного складу Збройних сил України.

Представники Таджикистану та Туркменістану планують у найближчі роки розширити співробітництво з дирекцією «Дома побуту та торгівлі» Концерну, що орієнтовно збільшить дохідність на 10%.

Проведення вищевказаних заходів дасть змогу підвищити ефективність та керованість Концерном і державними підприємствами.

7) Концерн має достатньо активів для забезпечення кредитних зобов'язань у рамках мирової угоди.

Таким чином, у межах мирової угоди Концерн зможе розрахуватися з наявними боргами та повернутися до провадження нормальної фінансово-господарської діяльності та виконання стратегічних оборонних завдань, які нині постали перед нашою державою.

Висновки. Таким чином, Концерну необхідно використовувати комплексний підхід до управління своїми фінансовими ресурсами. В умовах трансформації головною метою управління фінансовими ресурсами повинно бути забезпечення Концерну необхідними й достатніми коштами на основі дотримання таких принципів: аналізу фінансового стану та оцінки перспектив його розвитку; аналізу структури й ціни фінансових ресурсів, їх оптимізації й структуризації; вироблення політики зростання й раціонального розподілу прибутку; визначення податкової та цінової політики Концерну; формування політики з розширення виробничої та фінансово-інвестиційної діяльності; диверсифікації вкладень капіталу з урахуванням реальної ринкової кон'юнктури, перспектив розвитку організацій та впливу макроекономічних чинників зовнішнього середовища.

Отже, від ефективної організації та правильного управління фінансовими ресурсами підприємства залежить як його фінансово-економічний стан, так і його положення на ринку в сучасних конкурентних умовах.

Список використаних джерел:

1. Александрова Г.М. Управління фінансовим ресурсозбереженням торговельних підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 ; Донець, нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, Донецьк, 2009. 19 с.
2. Григораш Т.Ф. Шляхи вдосконалення управління фінансовими ресурсами підприємства. *Економічні науки*. 2014. № 10(13). С. 59–61.
3. Кузьмін О.Є., Тимошук М.Р., Фещур Р.В. Методи оцінювання потенціалу розвитку підприємств. *Економіка: проблеми теорії і практики*. Харків : ХЕУ, 2005. С. 374–383.
4. Міценко Н.Г., Кумечко О.І. Ресурсний потенціал підприємства: сутність, структура, стратегія використання. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20.9. С. 193–198.
5. Сердак С.Е. Принципи ефективного управління ресурсами суб'єктів господарювання. *Академічний огляд*. 2008. № 2. С. 83–88.
6. Шаманська О.І. Основні напрями підвищення ефективності управління ресурсним потенціалом підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 6. С. 166–172.
7. Шевченко В.О. Напрями використання фінансових ресурсів підприємств. *Фінансове право*. 2014. № 5. С. 126–133.

References:

1. Aleksandrova G. M. (2009) Upravlinnya finansovy`m resursozberezhennyam torgovel`ny`x pidpry`yemstv [Management of financial resources saving of trade enterprises]: avtoref. dy`s. ... kand. ekon. nauk: 08.00.08; Donecz. nac. un-t ekonomiky` i torgivli im. M. Tugan-Baranovs`kogo. Donecz`k, 2009. 19 p. (in Ukrainian)
2. Grigorash T. F. (2014) Shljahi vdoskonalennja upravlinnja finansovimi resursami pidpriemstva [Ways to improve the management of financial resources of the enterprise]. Ekonomichni nauki, no 10(13), pp. 59–61. (in Ukrainian)
3. Kuz`min O. E., Timoshuk M. R., Feshhur R. V. (2005) Metodi ocinjuvannja potencialu rozvitku pidpriemstv [Methods of potential development potential development]. Ekonomika: problemi teorii i praktiki. Harkiv: HEU, pp. 374–383. (in Ukrainian)
4. Micenko N. G., Kumechko O. I. (2010) Resursnij potencial pidpriemstva: sutnist', struktura, strategija vikoristannja [Resource potential of enterprises: daily life, structure, strategy]. Naukovij visnik NLTU Ukraïni: zb. nauk.-tehn. prac'. Vol. 20.9, pp. 193–198. (in Ukrainian)
5. Serdak S. E. (2008) Principi efektyvnogo upravlinnja resursami sub'ektiv gospodarjuvannja [Principles of effective resource management of business entities]. Akademichnij ogljad, no 2, pp. 83–88. (in Ukrainian)
6. Shamans'ka O. I. (2012) Osnovni naprjamki pidvishhennja efektyvnosti upravlinnja resursnim potencialom pidpriemstva [The main steps in managing the efficiency of managing the resource potential of the company]. Aktual'ni problemi ekonomiki, no 6, pp. 166–172. (in Ukrainian)
7. Shevchenko V. O. (2014) Naprjami vikoristannja finansovih resursiv pidpriemstv [Directions for the use of financial resources of enterprises]. Finansove pravo, no 5, pp. 126–133. (in Ukrainian)

УДК 005.521:339.137

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/153-8>**Дашко І. М.**

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і менеджменту,
Криворізький факультет
Запорізького національного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5784-4237>

Dashko Iryna

Faculty of Kryvyi Rih Zaporizhzhya National University

ПРАКТИКА ПРОГНОЗУВАННЯ ПОКАЗНИКІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Досліджено і проаналізовано перспективний прогноз конкурентоспроможності підприємства на засадах екстраполяції показників діяльності підприємства з необхідною точністю. Побудовано аналітичні залежності щодо показників діяльності підприємства і відповідних чинників впливу для підприємства «ПрАТ «Північний гірничозбагачувальний комбінат». Особливу увагу приділено порівняльному аналізу отриманих результатів прогнозу чинників впливу на конкурентоспроможність гірничорудного підприємства. Проаналізовано основні складники впливу на конкурентоспроможність: витрати на заробітну платню (тис грн), оборотні кошти (тис грн), основні засоби (тис грн), чистий дохід (тис грн). Отримані результати дали змогу дійти висновку, що гармонізація методів регресійного аналізу та кількісних методів прогнозування є підґрунтям щодо забезпечення конкурентоспроможності підприємства.

Ключові слова: прогноз, показники, метод, регресія, підприємство.

PRACTICE OF ENTERPRISE ACTIVITY INDICATORS FOR PROVIDING COMPETITIVENESS

Prospective forecast of enterprise competitiveness on the basis of extrapolation of enterprise performance indicators with necessary accuracy is investigated and analyzed. Analytical dependencies on the performance indicators of the enterprise and the relevant factors of influence for the enterprise of PJSC "NORTHERN MINING AND PROCESSING PLANT" were constructed. Particular attention is paid to the comparative analysis of the results of the forecast of factors of influence on the competitiveness of the mining enterprise. The main components of the impact on competitiveness are analyzed: expenses on wages (thousand UAH), working capital (thousand UAH), fixed assets (thousand UAH), net income (thousand UAH). A feature of extrapolation in the narrow sense is that it can rely on a rather small amount of data, which is often related to the properties of the processes under study. In the case of industrial enterprises, the data volumes are usually small, which is primarily explained by the presentation of information in the form of discrete time series with a time interval of one year. As a result, the use of extrapolation methods and conclusions of mathematical statistics is not justified and leads to significant errors. In such calculations, it is advisable to rely on point forecasts, since the methods of mathematical statistics are used in the calculation of interval forecasts. It is therefore considered appropriate to extrapolate in such cases by carefully examining the features of the data. Moreover, in analyzing the results of forecasting it is necessary to rely on the opinion of decision makers, that is, experts. The processes of transformation of Ukrainian society require comprehensive forecasting of the results of the enterprise in order to ensure adequate competitiveness. Competitiveness of the enterprise's potential involves exploring the factors of uncertainty and taking into account various risks allows to profit from new opportunities. Extrapolation allows to transfer the regularities of formation of the basic indicators on the activity of the enterprise beyond the current time interval and to provide the scientific basis for the managers to make the appropriate effective decisions. The results obtained lead to the following conclusions: harmonization of regression analysis methods and quantitative forecasting methods is the basis for ensuring the competitiveness of the enterprise.

Keywords: forecast, indicators, method, regression, enterprise.

JEL classification: C22, C53

Постановка проблеми. Тенденції сучасного економічного розвитку в Україні характеризуються пожевленням конкуренції та активізацією структурних зрушень в економіці, що спонукають підприємства шукати нові ефективні підходи до управління їхньою конкурентоспроможністю. Конкурентоспроможність об'єктів виступає критерієм їх економічної доцільності, тому в ринковому механізмі управління підприємством конкурентоспроможність потребує постійної уваги та контролю, що зумовлює необхідність її перетворення в самостійну ділянку аналітичної роботи, результати якої повинні стати складником прийняття управлінських рішень. На сучасному етапі економічного роз-

витку формування та ефективного використання певних конкурентних переваг сприяє прискореному розвитку продуктивних сил, науково-технічному прогресу, зростанню інтенсивності у взаємовідносинах між економіками країн. Процеси трансформації українського суспільства потребують усебічного прогнозування результатів діяльності підприємства для забезпечення відповідної конкурентоспроможності. Конкурентоспроможність потенціалу підприємства передбачає на підставі вивчення чинників невизначеності й урахування різноманітних ризиків здобувати прибуток завдяки новим можливостям. Процеси трансформації виробничої діяльності підприємств потребують від-

повідного прогнозування щодо забезпечення конкурентоспроможності та розвитку загалом. Економічна політика діяльності підприємств має бути прозорою й прогнозованою. Природно, що існує взаємозв'язок конкурентоспроможності з результатами діяльності одиниці бізнесу. Науковці пов'язують конкурентоспроможність із такою властивістю підприємства, як «здатність приносити прибуток на вкладений капітал у короткостроковому періоді не нижче заданого, або як перевищення над середньостатистичним прибутком у відповідній сфері бізнесу» [1]. Тому актуальним є вирішення проблеми екстраполяції результатів діяльності підприємства на визначений період часу

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові підходи до забезпечення конкурентоспроможності підприємства та обґрунтування шляхів її підвищення широко висвітлено в наукових працях відомих зарубіжних та вітчизняних учених. Методи і моделі прогнозування розглядалися в дослідженнях Л.І. Бровко, О.А. Чепіга, де обґрунтовано сутність фінансового прогнозування, визначено методи та стадії фінансового прогнозування [2]. У роботі Т.А. Васильєва, В.О. Касьяненко, Л.С. Захаркіна [3] проаналізовано ефективність заходів державного стимулювання інноваційної діяльності, досліджено динаміку бюджетного фінансування інноваційної діяльності та трансферу технологій за стратегічними пріоритетами. О. Жук дослідила питання прогнозування прибутку та його місце у діяльності підприємства. Здійснено прогноз прибутку підприємства на основі використання методу екстраполяції [4]. Зазначено, що економічні прогнози полягають у тому, щоб виявити та дослідити принципи, структуру, взаємозв'язки та механізми функціонування соціально-економічних процесів [5]. Проте, незважаючи на вагомий напрацювання, залишаються проблеми, що потребують спеціального наукового аналізу.

Багатогранність аспектів конкурентних взаємовідносин підприємств за сучасних умов економічного розвитку, варіативність умов суперництва між ними зумовлюють різноплановість підходів до формування їхніх переваг у конкуренції й, відповідно, шляхів досягнення конкурентоспроможності. Гармонізація методів регресійного аналізу і прогнозування є підґрунтям інноваційних підходів до визначення та аналізу процесів забезпечення конкурентоспроможності підприємства.

Мета статті полягає у дослідженні методів прогнозування показників діяльності підприємства і визначенні перспективного прогнозу щодо забезпечення конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу. Більшість кількісних методів прогнозування базується на використанні історичної інформації, представленої у вигляді часових рядів, тобто рядів динаміки, які впорядковуються за часовою ознакою. Головна ідея аналізу часових рядів полягає у побудові тренду на основі минулих даних і подальшому екстраполюванні у майбутнє. Для здійснення розрахунків, пов'язаних з аналізом часових рядів, зазвичай використовуються спеціальні комп'ютерні програми. Перевага цього методу полягає у тому, що він базується на чомусь іншому, ніж думка експерта, а саме на цифрових даних. Аналіз часових рядів доцільно використовувати тоді, коли в наявності є достатній обсяг «історичної» інформації, а зовнішнє середовище досить

стабільне. Недоліком можна вважати те, що головне припущення, яке приймається під час застосування аналізу часових рядів, може бути помилковим: майбутнє насправді може бути несхожим на минуле.

До кількісних методів прогнозування належать дві великі підгрупи методів: екстраполяції і моделювання. Методи екстраполяції – це прийоми найменших квадратів, рухомих середніх, експоненційного згладжування. До методів моделювання належать прийоми структурного, сітьового і матричного моделювання.

Маючи достатню кількість певної статистичної інформації, вважаємо за доцільне застосовувати методи екстраполяції під час визначення прогнозної інформації щодо показників діяльності підприємства. Екстраполяційні методи є одними з найбільш розповсюджених і розроблених серед усіх способів економічного прогнозування [6]. Для стратегічного прогнозу корисними є також методи прогнозування за допомогою регресійного аналізу [7]. Показники діяльності підприємства «ПрАТ «Північний гірничозбагачувальний комбінат» (ПВНГЗК) подано в табл. 1.

Таблиця 1

Показники діяльності ПрАТ «Північний гірничозбагачувальний комбінат» [8]

Рік	ВП (x1)	ОК (x2)	ОЗ(x3)	ДРП(y)
2003	72498,00	378681,00	821313,00	796086,00
2004	90422,00	348862,00	792836,00	886660,00
2005	118874,00	525939,00	915598,00	1136460,00
2006	146511,00	406689,00	735313,00	1446530,00
2007	207203,00	835021,00	812229,00	2053653,00
2008	249876,00	852886,00	1012412,00	2084934,00
2009	306953,00	1617929,00	1228221,00	2998135,00
2010	317326,00	6726606,00	1312242,00	6441396,00
2011	287365,00	5632716,00	4117950,00	4384200,00
2012	338240,00	7225286,00	4041718,00	8897838,00
2013	342604,00	11822216,00	4361040,00	14507916,00
2014	335975,00	12263759,00	6506394,00	9986708,00
2015	355995,00	17185530,00	6626622,00	10352257,00
2016	405726,00	17032936,00	8940619,00	11341151,00
2017	469718,00	25161471,00	10461594,00	9489519,00

де ВП (x1) – витрати на заробітну платню (тис грн), ОК (x2) – оборотні кошти (тис грн), ОЗ(x3) – основні засоби (тис грн), ДРП(y) – чистий дохід (тис грн).

Регресійний аналіз – це математичний метод прогнозування, результатом якого є рівняння з однією або більшою кількістю незалежних змінних, яке використовується для визначення значень залежної змінної. Один раз визначені взаємозв'язки вважаються ustalеними (у вигляді рівняння регресії). Регресійний аналіз є відносно дорогим, але комплексним і надійним прийомом [8].

Використовуючи дані табл. 1 і програмні засоби Excel, будемо багатофакторну регресійну модель (1).

$$Y = -47,1 + 16,65573 X_1 + 0,394577 X_2 - 0,30422 X_3 \quad (1)$$

Отримане регресійне рівняння дає підстави провести відповідний аналіз щодо показників діяльності підприємства. Аналіз багатофакторної регресійної моделі (1) є підґрунтям для визначення прогнозу функціонування підприємства.

Першим елементом успішного прогнозування є вибір часового ряду. При цьому потрібно керуватися такими правилами:

– часовий ряд включає результати спостережень – від першого і до останнього;

– усі часові проміжки між елементами часового ряду повинні мати однакову тривалість – не варто включати в один ряд дані за декади і місяці;

– спостереження фіксуються в один і той самий момент кожного часового періоду;

– пропуск даних у часовому ряді не допускається [9].

Метод екстраполяції полягає у тому, що кожен новий прогноз отримується шляхом зсуву попереднього прогнозу в напрямку, який би давав кращі результати порівняно зі старим прогнозом [9].

Екстраполяція дає позитивні результати максимум на п'ять-сім років.

Для знаходження параметрів між двома або декількома прогнозованими величинами за їх емпіричними значеннями найчастіше застосовується метод найменших квадратів. Його зміст полягає у мінімізації суми квадратичних відхилень між величинами, що спостерігаються, й оцінками, розрахованими відповідно до рівняння зв'язку.

Потрібно враховувати, що різні тенденції можуть мати взаємний вплив або, інакше кажучи, можуть бути тенденції, «приховані» в інших тенденціях.

Отже, для аналізу існуючих методів щодо визначення діагностичного прогнозу рівнів доцільно застосовувати методику експоненціального згладжування та регресійного аналізу [10].

Розглянемо розрахункові формули [10]:

$$\hat{y} = a_0 + a_1 t. \quad (2)$$

Експоненціальні середні розраховуються за формулами:

$$S_t^1(y) = ay_t + (1-a)S_{t-1}^1(y), \quad (3)$$

$$S_t^2(y) = ay_t + (1-a)S_{t-1}^2(y).$$

Оскільки за формулами (2, 3) неможливо розрахувати $S_t^1(y)$ за $t=1$, то для 1-го елемента, тобто $t=1$, визначаються початкові умови (4):

$$S_t^1(y) = a_0 - \frac{1-a}{a} a_1,$$

$$S_t^2(y) = a_0 - \frac{2(1-a)}{a} a_1. \quad (4)$$

У формулах (3) a_0 і a_1 відповідають коефіцієнтам рівняння часового тренду, що був одержаний методом найменших квадратів.

Щоб виразити коефіцієнти рівнянь тренду (4) через експоненціальні середні, використовується система рівнянь, що пов'язує оцінки коефіцієнтів a_0 і a_1 з експоненціальними середніми [11].

$$S_t^1(y) = \hat{a}_0 - \frac{1-a}{a} \hat{a}_1,$$

$$S_t^2(y) = \hat{a}_0 - \frac{2(1-a)}{a} \hat{a}_1. \quad (5)$$

Реалізувавши систему рівнянь відносно a_0 і a_1 , отримаємо (6):

$$\hat{a}_0 = 2S_t^1(y) - 2S_t^2(y),$$

$$\hat{a}_1 \approx \frac{a}{1-a} [S_t^1(y) - S_t^2(y)]. \quad (6)$$

Прогноз розраховується за формулою (7):

$$\hat{y}_{t+p} = \hat{a}_0 + p\hat{a}_1, \quad (7)$$

де p – величина горизонту прогнозу.

Таблиця 2

Прогнозні значення показників діяльності ПрАТ «ПІВННГЗК»

Часова шкала	Значення	Прогноз	Прив'язка низької ймовірності	Прив'язка високої ймовірності
2003	796086			
2004	886660			
2005	1136460			
2006	1446530			
2007	2053653			
2008	2084934			
2009	2998135			
2010	6441396			
2011	4384200			
2012	8897838			
2013	14507916			
2014	9986708			
2015	10352257			
2016	11341151			
2017	9489519	9489519	9489519,00	9489519,00
2018		13214510	8788144,29	17640875,16
2019		14119898	9657979,23	18581817,37
2020		15025287	10527539,79	19523033,95
2019		15930675	11396828,17	20464522,72
2021		16836064	12265846,53	21406281,51
2022		17741453	13134597,00	22348308,18
2023		18646841	14003081,72	23290600,62
2024		19552230	14871302,77	24233156,71
2025		20457618	15739262,25	25175974,39

Джерело: розраховано автором

Рис. 1. Прогноз показників діяльності ПрАТ «Півніжк»

Джерело: розраховано автором

Помилка прогнозу розраховується за такою формулою (8):

$$\sigma^2 y_{t+1} = \sigma_{\varepsilon t} \sqrt{\frac{a}{(2-a)^2} [1 + 4(1-a) + 5(1-a)^2 + 2a(4-3a)p + 2a^2 p^2]},$$

$$\sigma_{\varepsilon t} = \sqrt{\frac{\sum (\varepsilon_t - \bar{\varepsilon})}{k-1}}, \quad \bar{\varepsilon} = \frac{\sum |\varepsilon_t|}{r-1}, \quad \varepsilon_t = y_t - \hat{y}_t. \quad (8)$$

Інтервал довіри визначається так: для «передісторії»:

$$\hat{y}_t^* = \hat{y}_t \pm \Delta t, \quad (9)$$

де $\hat{y}_t^*$ – інтервал довіри – верхній (нижній) у t -ому періоді; $\hat{y}_t$ – розрахункове значення показника в періоді t ;

$$\Delta t = t_T D_{об} \sqrt{\frac{(t - \bar{t})^2}{k(\sum \frac{t^2}{k} - \bar{t}^2)} + \frac{1}{k}}, \quad (10)$$

де t_T – табличне значення t -критерію Ст'юдента.

$$D_{об} = \sqrt{\frac{\sum (y_t - \bar{y}_t)^2}{k-2}},$$

$$\bar{t} = \frac{\sum t}{k}.$$

Отримані результати прогнозування представлено в табл. 2 та на рис. 1.

Візуальний аналіз отриманого графіка дає підстави зазначити про зростання чистого доходу в подальшому. Таке зростання значень показників дає підстави стверджувати про певну забезпеченість конкурентоспроможності ресурсами підприємства.

Висновки. Отримані результати дають підстави дійти висновку, що гармонізація методів регресійного аналізу та кількісних методів прогнозування є підґрунтям для забезпечення конкурентоспроможності підприємства. У подальшому доцільно провести аналіз конкурентного статусу підприємства. Для підприємства ПрАТ «Північний гірничозбагачувальний комбінат» існує можливість у подальшому забезпечити зростання чистого доходу. Це може свідчити про відповідну забезпеченість конкурентоспроможності підприємства.

Список використаних джерел:

1. Жовковська Т. Методологія прийняття управлінських рішень за рефлексивного підходу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 19. Ч. 1. С. 146–151.
2. Бровко Л.І., Чепіга О.А. Фінансове прогнозування в системі фінансового забезпечення сільськогосподарського підприємства. *Ефективна економіка*. 2015. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4520> (дата звернення: 04.12.2019).
3. Васильєва Т.А., Касьяненко В.О., Захаркіна Л.С. Державна підтримка інноваційного розвитку у стратегічних секторах національної економіки. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 40. С. 23–29.
4. Жук О. Прогнозування прибутку підприємства на основі методу екстраполяції. URL: https://naub.oa.edu.ua/author/oksana_zhuk/
5. Вітряк Т.Б. Особливості кластерного моделювання регіональних ринків праці України. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2016. № 1. С. 60–65.
6. Кузьміна О.М., Печериця Ю.С., Гришук Л.В. Методи прогнозування фінансових показників діяльності підприємства. *Молодий вчений*. 2016. № 1(28). Ч. 1. С. 89–93.
7. SMIDA. URL: <http://smida.gov.ua/> (дата звернення: 20.12.2019).
8. Хаустова В.С. Промислова політика в Україні: формування та прогнозування: монографія. Харків: ІНЖЕК, 2015. 384 с.
9. Нужна О.А., Пиріг С.О. Прогнозування показників ефективності використання основних засобів у сільському господарстві України методом екстраполяції тренду. *Економічний форум*. 2017. № 2. С. 35–41.
10. Сич О.А., Калічак І.І. Дискримінантний аналіз і його застосування в прогнозуванні банкрутства підприємства. *Молодий вчений*. 2017. № 2(42). С. 333–339.
11. Шарко В.В. Конкурентоспроможність підприємства: методи оцінки, стратегії підвищення. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Економіка»*. 2015. Вип. 2(4). Ч. 2. С. 120–125.

References:

1. Govkivska T. (2018) Metodologiya pryinyattya upravlinskykh rishen za refleksyvnoho pidhodu [Methodology of making managerial decisions in a reflexive approach]. *Naukovyi visnyk Ujgorodskogo nacionalnogo universytetu*, vol. 19, p. 1, pp. 146-151
2. Brovko L. I. and Chepiha O. A. (2015) Financial forecasting in the system of financial support of an agricultural enterprise [Finansove prohnouzuvannya v systemi finansovoho zabezpechennia sil'skohospodars'koho pidpryiemstva] *Efektivna ekonomika*. [Online] № 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4520> (accessed 04 December 2019)
3. Vasyli'eva T. A. Kas'ianenko V. O. and Zakharkina L. S. (2019) State support for innovative development in strategic sectors of the national economy [Derzhavna pidtrymka innovatsijnoho rozvytku u stratehichnykh sektorakh natsional'noi ekonomiky]. *Prychornomors'ki ekonomichni studii*, vol. 40, pp. 23–29.
4. Zhuk O. Predicting company profits based on extrapolation method [Prohnouzuvannya prybutku pidpryiemstva na osnovi metodu ekstrapoliatsii]. [Online]. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4520> (accessed 4 Aug 2019).
5. Vitriak T. B. (2016) Osoblyvosti klasternoho modeliuвання rehional'nykh rynkiv pratsi Ukrainy [Features of cluster modeling of regional labor markets of Ukraine]. *Rynok pratsi ta zajniatist' naselennia*, № 1. 2016, pp. 60–65.
6. Kuz'mina O. M., Pecherytsia Yu. S. and Hryshchuk L. V. (2016) Methods of forecasting financial performance of the enterprise. [Metody prohnouzuvannya finansovykh pokaznykiv diial'nosti pidpryiemstva]. *Molodyj vchenyj*. № 1(28), chastyna 1, pp. 89–93.
7. SMIDA. Available at: <http://smida.gov.ua/> (accessed 20 December 2019).
8. Khaustova V. Ye. (2015) Promyslova polityka v Ukraini: formuvannya ta prohnouzuvannya : monohrafiia [Industrial Policy in Ukraine: Formation and Forecasting: Monograph]. Kharkiv: VD. INZhEK
9. Nuzhna O. Yu. and Pyrih S. O. Prohnouzuvannya pokaznykiv efektyvnosti vykorystannia osnovnykh zasobiv u sil'skomu hospodarstvi Ukrainy metodom ekstrapoliatsii trendu [Predicting indicators of efficiency of use of fixed assets in the agriculture of Ukraine by the method of trend extrapolation]. *Ekonomichnyj forum*, № 2, pp. 35–41.
10. Sych O. A. and Kalichak I. I. (2017) Discriminant analysis and its application in the prediction of bankruptcy of an enterprise. [Dyskryminantnyj analiz i joho zastosuvannya v prohnouzuvanni bankrutstva pidpryiemstva]. *Molodyj vchenyj*, № 2(42), pp. 333–339.
11. Sharko V. V. (2015) Competitiveness of the enterprise: valuation methods, promotion strategies [Konkurentospromozhnist' pidpryiemstva: metody otsinky, stratehii pidvyschennia]. *Naukovyj visnyk Mukachivs'koho derzhavnogo universytetu*, vypusk 2(4). Chastyna 2, pp. 120–125.

УДК 005.21:005.412]:640.412

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/153-9>**Завідна Л. Д.**

доктор економічних наук, доцент,
Ужгородський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5014-5564>

Zavidna Liudmyla

Uzhhorod Trade and Economics Institute
of Kyiv National Trade and Economics University

КОНЦЕПЦІЯ УПРАВЛІННЯ СТРАТЕГІЧНИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Вибір і формування стратегії в бізнесі є одними з провідних питань в управлінні, що дають змогу підприємству визначити напрями та способи руху до досягнення цілей. На основі теоретичних та методологічних підходів дослідження стратегічного менеджменту розроблено концепцію формування стратегії розвитку підприємства готельного господарства, у якій враховано галузеву специфіку та запропоновано оптимізувати процес вибору, узгодження та реалізації конкурентної, фінансової, кадрової стратегії, стратегії управління якістю та управління ризиками, що сприятиме підвищенню ефективності прийняття та імплементації стратегічних рішень у процесі вирішення завдань стратегічного розвитку підприємства готельного господарства. Задля забезпечення горизонтальної та вертикальної ієрархічності підходів до визначення цільових орієнтирів розвитку підприємств та розроблення управлінських заходів, спрямованих на їх досягнення, створено науково-методологічний підхід до концепції управління стратегічним розвитком підприємства готельного господарства.

Ключові слова: стратегія, формування стратегії розвитку, підприємства готельного господарства, концепція управління стратегічним розвитком підприємства, стратегічний аналіз, управлінські рішення, стратегічні рішення.

CONCEPT OF MANAGING THE STRATEGIC DEVELOPMENT OF HOTEL INDUSTRY ENTERPRISE

Adaptation of enterprises activity to the turbulence of economic processes in the internal and external environment requires the system of interrelated views and approaches to the rational and efficient management of enterprise strategic development. On the basis of theoretical and methodological approaches to investigation of strategic management author has suggested the concept approach to stages of development strategy formation for hotel industry enterprise. It takes into account the industry specificity and proposes to optimize the process of selection, coordination and implementation of competitive, financial, human resources, quality control and risk management strategies that will facilitate the increase of efficiency in taking and implementing the strategic decisions in process of solving the objectives of strategic development of hotel industry enterprise. Present approach is based on the analysis of external and internal environment and their relevance to the global objective of enterprise development that will help to achieve a significant economic stability. Failure to solve the actual problems in modeling the control processes of strategic development of hotel industry enterprise led to elaboration of scientific and methodological approach to concept of managing the enterprise strategic development that is being a system of interrelated views and approaches to understanding of its essence, in which author suggests to distinguish two research levels for carrying out analysis and taking management decisions related to organizational development: level of understanding of development and its management in the enterprise, and level of strategic development as a process of ensuring the progressive changes in the long term perspective, which provides horizontal and vertical hierarchy of approaches to defining the targets in development of hotel industry enterprises and arrangement of management activities aimed at achieving them. That is why an efficient and clearly defined strategy makes an enterprise strong and sustainable in financial and competitive relation on the market of hospitality services.

Key words: strategy, formation of development strategy, hotel business, concept of strategic development management of enterprise, strategic analysis, management decisions, strategic decisions.

JEL classification: M11, O14, O41

Постановка проблеми. Раціональне й ефективне господарювання підприємства протягом тривалого періоду часу вимагає окреслення та оцінювання можливих альтернативних варіантів розвитку бізнесу, а також визначення серед них оптимальних. Стратегія фактично є інтегральним підходом до організації діяльності підприємства та розвитку на основі поєднання ресурсів і потенціалу, його навичок, з одного боку, і можливостей та загроз (ризик), що існують у навколишньому оточенні та діятимуть у майбутньому, з іншого боку, за яких підприємство сподівається досягти своєї основної мети. Отже, ефективність вирі-

шення проблем, пов'язаних із забезпеченням ефективного існування підприємства в перспективі, залежить перш за все від ступеня освоєння методології та методів формування стратегії.

Підприємства, які володіють стратегією та запроваджують стратегічне управління, завжди мають можливість поводитись послідовно та системно у своєму бізнесі зокрема та в умовах мінливого й конкурентного оточення загалом, що збільшує ймовірність досягнення ними поставлених цілей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, присвячені проблемам управління стратегічним розви-

твом підприємств, досліджувались у працях багатьох зарубіжних та вітчизняних учених, таких як І. Ансофф [12], Н.В. Афанасьєв, В.Д. Рогожин, В.І. Рудика [1], Д.К. Воронков, Ю.С. Погорелов [2], В.Г. Герасимчук [3], І.А. Ігнат'єва [6], В.С. Пономаренко [7], М. Портер [14], О.В. Раєвнева [8], О.В. Ревенко [9], А.В. Сидорова [10], О.М. Тридід [11]. В.С. Пономаренко, О.В. Раєвнева та О.М. Тридід стверджують, що проблема управління розвитком підприємства є складною та багатофакторною, яка складається з цілого спектру задач, що визначають комплекс підходів до її вирішення [7; 8; 11]. О.В. Раєвнева в поняття «управління розвитком» вкладає процес усунення протиріч, що виникають на двох рівнях, а саме між генетичною схильністю підприємства до розвитку й орієнтирами розвитку та між сформованою моделлю розвитку підприємства і стохастичними флуктуаціями зовнішнього або внутрішнього середовища, що або змінюють уявлення про образ майбутнього розвитку, або провокують несподівану зміну стадії чи фази циклу розвитку підприємства [8, с. 213–216].

Мета статті полягає в розвитку теоретичних та розробленні науково-методологічних підходів до концепції управління стратегічним розвитком підприємства готельного господарства, а також формуванні стратегії розвитку підприємства з урахуванням її галузевої специфіки.

Виклад основного матеріалу. Спроби виділити концептуальні положення, на яких має базуватися стратегічне управління та які покликані служити характерними рисами тієї чи іншої стратегічної школи, дають змогу зробити висновок, що загалом механізм поведінки чи наслідування моделі поведінки є спільним для всіх шкіл стратегій, які розрізняються лише концентрацією уваги на дослідженні окремих компонентів цього механізму. Різниця наукових шкіл стратегічного управління полягає у їх відмінності способу управління процесом формування стратегії. Проведений аналіз дає змогу виділити такі найбільш істотні аспекти стратегічного підходу до управління розвитком підприємством:

- формування стратегії розуміється як продуманий процес свідомого, напруженого та жорстко контролюваного процесу мислення;
- стратегія розглядається як перспектива;
- однією з умов ефективного стратегічного управління є необхідність урахування безлічі різноманітних чинників функціонування підприємства.

У контексті стратегічного підходу зв'язки між складовими частинами системи можна структурувати таким чином, що виникає можливість їх розгляду не тільки в статично, але й у динаміці розвитку, або як еволюційно-кумулятивний процес.

Ч. Дарвін та Т. Веблен відносять такий процес до типу, траєкторія якого, відповідно до початкової біологічної (або економічної) метафори, складається крок за кроком згідно з правилами, які самі можуть змінюватися за ступенем розвитку процесу [3, с. 49–62]. Цим відрізняється кумулятивний підхід до дослідження від діалектичної логіки. Діалектична логіка спирається на принцип адекватності історичного та логічного, намагається вивести перспективи розвитку будь-якого явища з попередніх процесів і нав'язує минуле теперішньому часу й навіть майбутньому. Кумулятивний підхід передбачає, що кожний новий крок є своєрідним звільненням від минулого, якісним стрибком від мину-

лого в майбутнє. Кумулятивний підхід до управління розвитком дає змогу поєднати принцип адекватності історичного та логічного з методом ретроспективи, сутність якого полягає в порівнянні теперішнього часу з реально досяжним майбутнім, а також в оцінюванні сучасності та більш-менш віддаленого минулого як своєрідної історичної межі пізнання з позицій майбутнього як логічно допустимого [11, с. 217; 15].

Отже, стратегічний розвиток підприємства – це складне багатопланове й багатоаспектне явище. Під час побудови механізмів стратегічного розвитку може бути використаний весь арсенал економічної науки, теорії стратегічного управління та теорії розвитку. Він найбільшою мірою відповідає наповненню якісних змін, оскільки дає змогу отримати уявлення про те, як підприємство може забезпечити досягнення окреслених стратегічних цілей [6, с. 24].

Основним інструментом досягнення цільових стратегічних орієнтирів є базова конкурентна стратегія (лідерства в мінімізації витрат, диференціації, сфокусованих стратегій, стратегії оптимальних витрат), вибір якої здійснюється в процесі стратегічного позиціонування й аналізування внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства, що включає оцінювання його ресурсних можливостей і бар'єрів, що склалися на ринку. Величина бар'єрів залежить від рівня розвитку конкуренції (монополії) на галузевих ринках, тому визначення рівнів розвитку конкуренції є найважливішим етапом вибору базових стратегій розвитку підприємства, особливо стратегій вертикальної, горизонтальної інтеграції та квазіінтеграції [10, с. 94; 13, с. 114–135].

У готельному господарстві на сучасному етапі відбувається дивергентний процес, тобто формується стійка система або сукупність різних ланок, відповідних одна одній. Найчастіше ми копіюємо західний досвід, але необхідно враховувати, що система має складний, багатолікий відтінок у просторі. Формування стратегії перебуває на зрізі балансування інтересів у межах поєднання інтересів підприємства та працівника, розуміння стратегічного виміру в управлінні персоналом. Стратегії, які використовують підприємства готельного господарства (ПГГ), здебільшого є нетрадиційними, тому немає універсальних рішень. Відсутній також «стандартний» набір правил та порядків рішень стратегічних завдань.

На основі теоретичних та методологічних підходів до дослідження стратегічного менеджменту представлено концептуальний підхід до етапів формування стратегії розвитку підприємства готельного господарства (рис. 1) [4; 5], в якій враховано галузеву специфіку та запропоновано оптимізацію процесу вибору, узгодження та реалізації конкурентної, фінансової, кадрової стратегії, стратегії управління якістю та управління ризиками, що сприятиме підвищенню ефективності прийняття та імплементації стратегічних рішень у процесі вирішення завдань стратегічного розвитку підприємств готельного господарства. Цей підхід базується на аналізі зовнішнього та внутрішнього середовища, їх відповідності глобальній меті розвитку підприємства, що дасть змогу досягти значної економічної стабільності.

Найважливішими елементами концепції управління стратегічним розвитком підприємства є принципи організації стратегічного менеджменту. Складність відбору

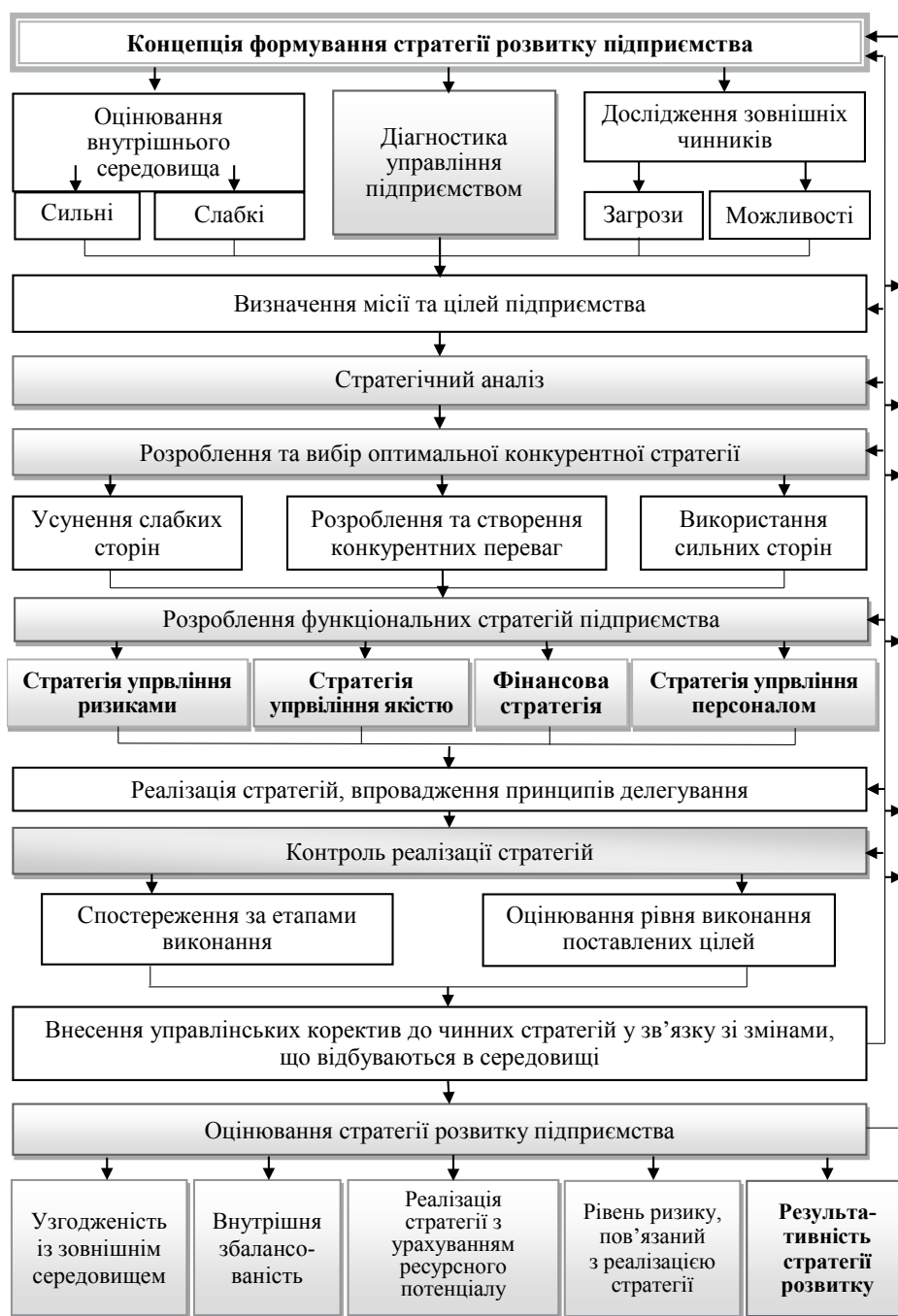

Рис. 1. Концептуальний підхід до етапів формування стратегії розвитку підприємства готельного господарства

Джерело: розроблено та побудовано автором

цих принципів пов'язана з розумінням підприємства як керованої та одночасно самоорганізованої системи. У зв'язку з цим виникає необхідність поєднання кібернетичних та синергетичних принципів організації стратегічного управління, а саме принципів плановірності, ієрархічності, ефективності, відкритості, гнучкості, випадковості, невизначеності, нелінійності [1, с. 26].

Отже, вироблення стратегії – це, по-перше, отримання певного уявлення про майбутній розвиток підприємства; по-друге, активне використання підприємством сучасних методів управління, що забезпечують збалансованість та майбутні напрями розвитку підприємства.

Неспроможність вирішення актуальних проблем моделювання процесів управління стратегічним розвитком підприємства готельного господарства обумовило розроблення науково-методологічного підходу до концепції управління стратегічним розвитком підприємства (рис. 2), що є системою взаємопов'язаних поглядів і підходів до розуміння його сутності, в якій запропоновано виділяти два дослідницькі рівні для проведення аналізу та прийняття управлінських рішень щодо організаційного розвитку, а саме рівень розуміння розвитку та управління ним на підприємстві, рівень стратегічного розвитку як процесу забезпечення

Рис. 2. Структурна модель науково-методологічного підходу до концепції управління стратегічним розвитком підприємства

Джерело: розроблено автором

прогресивних змін у довгостроковій перспективі, що забезпечує горизонтальну та вертикальну ієрархічність підходів до визначення цільових орієнтирів розвитку підприємств готельного господарства та розроблення управлінських заходів, спрямованих на їх досягнення.

Висновки. Підсумовуючи результати проведеного дослідження теоретичних та концептуальних засад управління стратегічним розвитком підприємства, наголосимо на таких ключових аспектах.

1) Успішна діяльність підприємства готельного господарства в сучасних нестійких умовах ринку залежить від того, наскільки ефективно приймаються стратегічні

рішення. Для підвищення ефективності прийнятих управлінських рішень, а також досягнення економічної стабільності запропоновано концептуальну схему етапів формування стратегії розвитку підприємства готельного господарства, в якій враховано галузеву специфіку та запропоновано оптимізувати процес вибору, узгодження та реалізації конкурентної, фінансової, кадрової стратегії, стратегії якості та управління ризиками, що сприятиме підвищенню ефективності прийняття та імплементації стратегічних рішень у процесі вирішення завдань стратегічного розвитку підприємств готельного господарства.

2) Запропонована концепція управління стратегічним розвитком підприємства готельного господарства є системою взаємопов'язаних наукових поглядів і підходів до розуміння сутності стратегічного розвитку підприємства, визначає його цільові орієнтири та інструменти, механізми їх досягнення, вибору моделей

організації управління, що відповідають стратегічним цілям розвитку, обґрунтуванню критеріїв оцінювання стратегічного розвитку підприємства готельного господарства. Ефективна й чітко визначена стратегія робить підприємство сильним і стійким у фінансово-конкурентному аспекті на ринку послуг гостинності.

Список використаних джерел:

1. Афанасьев Н.В., Рогожин В.Д., Рудика В.И. Управление развитием предприятия : монография. Харьков : ИНЖЭК, 2003. 184 с.
2. Воронков Д.К., Погорелов Ю.С. Развитие предприятия: управление змiнами та iнновацiї : монографiя. Харкiв : АДВА™, 2009. 436 с.
3. Герасимчук В.Г. Развитие предприятия: диагностика, стратегия, эффективность. Киев : Вища школа, 1995. 319 с.
4. Завiдна Л.Д. Готельний бiзнес: стратегiї розвитку : монографiя. Київ : Київський національний торговельно-економічний університет, 2017. 600 с.
5. Завiдна Л.Д. Управління стратегічним розвитком підприємства готельного господарства : автореф. дис. ... докт. екон. наук : спец. 08.00.04 ; Київський національний торговельно-економічний університет. Київ, 2018. 39 с.
6. Ігнат'єва І.А. Методологічні основи стратегічного управління підприємством : автореф. дис. ... докт. екон. наук : спец. 08.06.01 ; Київський національний університет технологій та дизайну. Київ, 2006. 45 с.
7. Пономаренко В.С., Пушкар О.І., Тридід О.М. Стратегічне управління розвитком підприємства : навчальний посібник. Харкiв : ХДЕУ, 2002. 640 с.
8. Раєвнєва О.В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі : монографія. Харкiв : ІНЖЕК, 2006. 496 с.
9. Ревенко О.В. Стратегічне управління розвитком підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.01 ; Харкiвський національний економічний університет. Харкiв, 2006. 23 с.
10. Сидорова А.В. Управление развитием предприятий на основе процессных инноваций : монография. Донецк : ДонНУ, 2012. 204 с.
11. Тридід О.М. Організаційно-економічний механізм стратегічного розвитку підприємства : монографія. Харкiв : ХДЕУ, 2002. 364 с.
12. Ansoff H. Strategic Management. *Springer*, 2007. 251 p.
13. Grant R.M. The resource-based theory of competitive advantage: implications for strategy formulation. *California Management Review*. 1991. № 33(3). P. 114–135.
14. Porter M.E., Magretta J., Kramer M.R. Strategy and Competition: The Porter Collection. 3 Items. *Kindle Edition Harvard Business Review Press*. 2014. 870 p.
15. Donatas J. Startup Evolution Curve From Idea to Profitable and Scalable Business: *Startup Marketing Manual*. *Amazon Digital Services LLC*. 2017. 338 p.

References:

1. Afanasev N. V., Rogozhin V. D., Rudika V. I. (2003) Upravlenie razvitiem predpriyatiya: monografiya [Enterprise development management: monograph]. Kharkiv: INZHEK, 184 p. (in Russian)
2. Voronkov D. K., Pohorelov Y. S. (2009) Rozvytok pidpriyemstva: upravlinnia zminamy ta innovatsii: monohrafiia [Enterprise Development: Changes Management and Innovation: monograph]. Kharkiv: AdvA™, 436 p. (in Ukrainian)
3. Gherasymchuk V. G. (1995) Rozvytok pidpriyemstva: diaghnostyka, strateghiya, efektyvnistj [Enterprise development: diagnostics, strategy, efficiency]. Kyiv: Vysha shkola, 319 p. (in Ukrainian)
4. Zavidna L. D. (2017) Ghoteljnyj biznes: strateghiji rozvytku: monohrafiya [Hotel business: development strategies: monograph]. Kyiv: Kyiv National University of Trade and Economics, 600 p. (in Ukrainian)
5. Zavidna L. D. (2018) Upravlinnia stratehichnym rozvytkom pidpriyemstva hotelnoho hospodarstva [Strategic Development Management of Hotel Industry Enterprise]: (PhD Thesis), Kyiv National University of Trade and Economics.
6. Ighnatjjeva I. A. (2006) Metodologichni osnovy strateghichnogho upravlinnja pidpriyemstvom [Methodological bases of enterprise strategic management] (Autoessay of Doctor of Economic Sciences Thesis: speciality 08.06.01). Kyiv: Kyiv National University of Technology and Design, 45 p. (in Ukrainian)
7. Ponomarenko V. S., Pushkar O. I., Trydid O. M. (2002) Strateghichne upravlinnja rozvytkom pidpriyemstva: navchalnyj posibnyk [Strategic management of enterprise development: educational handbook]. Kharkiv: KHDEU, 640 p. (in Ukrainian)
8. Rajevnjjeva O. V. (2006) Upravlinnja rozvytkom pidpriyemstva: metodologhiya, mekhanizmy, modeli: monohrafiya [Management of enterprise development: methodology, mechanisms, models: monograph]. Kharkiv: INZHEK, 496 p. (in Ukrainian)
9. Revenko O. V. (2006) Strateghichne upravlinnja rozvytkom pidpriyemstva [Strategic management of enterprise development] (Autoessay of Thesis of PhD in Economics: speciality 08.06.01). Kharkiv: Kharkiv National University of Economics, 23 p. (in Ukrainian)
10. Sydorova A. V. (2012) Upravlenie razvitiem predpriyatiy na osnovе protsessnykh innovatsiy: monografiya [Management of enterprises development on the basis of process innovations: monograph]. Donetsk: DonNU, 204 p. (in Russian)
11. Trydid O. M. (2002) Orghanizacijno-ekonomichnyj mekhanizm strateghichnogho rozvytku pidpriyemstva: monografiya [Organizational and economic mechanism of enterprise strategic development: monograph]. Kharkiv: KHDEU, 364 p. (in Ukrainian)
12. Ansoff H. (2007) Strategic Management. *Springer*, 251 p. (in English)
13. Grant R. M. (1991) The resource-based theory of competitive advantage: implications for strategy formulation. *California Management Review*. 33(3). P. 114–135 (in English)
14. Porter M. E., Magretta J., Mark R. Kramer (2014) Strategy and Competition: The Porter Collection. 3 Items. *Kindle Edition Harvard Business Review Press*. 870 p. (in English)
15. Jonikas Donatas (2017) Startup Evolution Curve From Idea to Profitable and Scalable Business: *Startup Marketing Manual*. *Amazon Digital Services LLC*. 338 p. (in English)

УДК 338.482

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/153-10>**Кобченко А. А.**

старший викладач,

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5095-6815>**Kobchenko Andrii**

Oles Honchar Dnipro National University

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу сучасного стану, проблемам та подальшому розвитку туристичної галузі України. Проведено ретроспективний аналіз динаміки міжнародних туристичних прибуттів та грошових надходжень за регіонами світу, можливостями та наявними проблемами розвитку підприємств туристичної галузі України, а також досліджено основні чинники, що вплинули на формування проблем. Зокрема, проведено аналіз динаміки показників іноземних та туристичних потоків за 2010–2018 роки. Проаналізовано дані Державної служби статистики та Всесвітньої організації туризму щодо кількості туристів, значення туристів у європейському регіоні. Виявлено пріоритетні напрями розвитку туристичної галузі, які впливають на підвищення якості життя в Україні, формування нових робочих місць, покращення іміджу України на міжнародній арені.

Ключові слова: туризм, туристична галузь, туристичні потоки, економіка, проблеми та перспективи розвитку туристичної галузі.

CURRENT STATE OF DEVELOPMENT OF UKRAINE'S TOURIST ENTERPRISES

The article is devoted to the analysis of the current state, problems and further development of the tourism industry of Ukraine. A retrospective analysis of the dynamics of international tourist arrivals and cash inflows by regions of the world is conducted. Problems and prospects of development of tourist industry in Ukraine and the main factors that influenced the formation of problems were investigated. In particular, the dynamics of indicators of foreign and tourist flows for 2010–2018 was analyzed. The data of the State Statistics Service and the World Tourism Organization, the number of tourists (foreign and domestic tourists) and the importance of tourists in the European region are analyzed. It is revealed that the priority directions of development of the tourism industry, which influences the changing the quality of life in Ukraine for the better; the creation of new jobs, the improvement of the image of Ukraine in the international arena. Improving and improving the development of tourism enterprises in the regions in the current trends of the world economy provides motivation for related industries such as trade, food industry, construction, transport, agriculture, small and medium-sized enterprises and creates preconditions for sustainable socio-economic development of the country. The direct contribution of tourism to world GDP depends on the spending of residents and non-residents of all countries on tourism entertainment and business trips, as well as the government's "individual" expenditures to support tourism-related sectors, such as cultural (museums, galleries) or entertainment (national parks). Indirect contribution to GDP and job creation is estimated by the size of investment inflows into tourism and travel. The main problems of low economic efficiency of the tourism industry in Ukraine are caused by seasonal nature of the work of the vast majority of enterprises in the tourism industry, poor competitiveness of certain services due to the limited quality of services, low quality assortment inflexible pricing, depreciation of fixed assets. The efficiency and effective functioning of the tourism industry in Ukraine depends on the quality work of all participants in the tourism industry and enterprises of related industries.

Keywords: tourism, tourist industry, tourist flows, economy, problems and prospects of tourism industry development.

JEL classification: L83, Z42

Постановка проблеми. Світові процеси глобалізації, що відбуваються, впливають на розвиток туристичної галузі та інших галузей України. Розвиток туристичної галузі є важливою складовою частиною економіки регіонів України, тому вдосконалення та покращення розвитку туристичної галузі в регіонах у сучасних тенденціях світової економіки дає мотивацію супутнім галузям, таким як торгівля, харчова промисловість, будівництво, транспорт, сільське господарство, підприємства малого та середнього бізнесу, а також формує концепції успішного розвитку країни. Розвиток туристичної галузі України дає змогу вирішувати проблему зайнятості та зростання доходів населення. Туризм є важливим джерелом валютних надходжень, позитивно впливає на розвиток торгівлі, є прискорювачом соціальних змін у суспільстві, стимулює розвиток

та модернізацію транспортно-комунікаційної інфраструктури, а також відіграє важливу роль у подоланні негативних наслідків в економіці країн.

Основні проблеми низької економічної ефективності функціонування туристичної галузі України викликані сезонним характером роботи більшості підприємств туристичної галузі, відсутністю конкурентоспроможності певних послуг внаслідок обмеженого асортименту, низької якості товарів та послуг, негнучкого ціноутворення, а також зношеністю основних фондів. Результативність та ефективне функціонування туристичної галузі України залежать від якісної роботи всіх учасників туристичної галузі та підприємств супутніх галузей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам та тенденціям розвитку й функціонування туристич-

ної галузі Україні було приділено увагу в роботах вітчизняних учених, таких як О.О. Бейдик [1], В.Ф. Кицяк [2], В.К. Бабарицька, О.Ю. Малиновська [3], М.В. Борушак [4], Т.І. Ткаченко [5], В.К. Федорченко, В.С. Пазенок, О.А. Кручек, Т.А. Дьорова, О.О. Любіцева [6], Г.І. Михайліченко [7], Т.В. Гринько [8; 9], В.Г. Герасименко [10], Є.А. Фалько [11], В.М. Пестушко [12]. Згадані науковці та практики здійснили вагомий внесок у теоретичні основи розвитку туристичної діяльності, виявлення чинників впливу на розвиток туристичної галузі, механізмів функціонування, вивчення ресурсного потенціалу в туристичній галузі України, стратегій розвитку туризму в регіонах тощо. Провівши аналіз публікацій з вищезазначених питань, можемо зробити висновок про існування як позитивних зрушень та тенденцій у розвитку туристичної галузі, так і проблемних питань у туристичній діяльності підприємств України. Туристична галузь України потребує постійної уваги та вивчення, а також виокремлення сучасних світових тенденцій у розвитку для підвищення ефективності її функціонування.

Мета статті полягає в дослідженні сучасного стану розвитку та функціонування туристичної галузі України.

Виклад основного матеріалу. Розвиток світового туристського ринку із середини ХХ ст. характеризується вираженою позитивною динамікою. За винятком окремих періодів незначного скорочення попиту у 2009 році через світову кризу, загалом за останні 60 років відбувалося поступове збільшення числа міжнародних туристських прибуттів і надходжень від них.

Так, у 1970 році у світі було зафіксовано 165,8 млн. міжнародних прибуттів подорожуючих осіб, у 1980 році – 278,1 млн., у 2010 році – 939,9, а у 2018 році – 1,4 млрд. (табл. 1). Значення цього показника зросло за 1970–2018 роки у 8,4 разів. Крім того, відзначалася розгалуження основних напрямків міжнародних туристичних поїздок.

Табл. 1 демонструє, що протягом останніх 50 років відбувалось поступове збільшення міжнародних турист-

ських прибуттів і надходжень від міжнародного туризму, а також змінювалась регіональна структура туристичного ринку світу. Разом з традиційними напрямками в Європі та Північній Америці інтенсивний розвиток нових країн, що розвиваються, привів до втрати позицій на світовому ринку в'їзного туризму «класичних» напрямків. Так, частка Європейського туристичного ринку у загальному обсязі міжнародних туристських прибуттів скоротилась на 20% у 1970–2018 роки, водночас на 21,9% збільшилась частка такого регіону, як Азія та Океанія.

Прямий внесок туризму у світовий ВВП залежить від витрат резидентів та нерезидентів усіх країн на туристичні розважальні та бізнес-поїздки, а також «індивідуальних» витрат уряду на підтримку секторів, пов'язаних з туризмом, наприклад культурного (музеї, галереї) або розважального (національні парки).

Непрямий внесок у ВВП та створення робочих місць оцінюється розміром інвестиційних вливань у сферу туризму та подорожей.

Міжнародні туристичні прибуття станом на 2019 рік збільшились більш ніж у 3 рази, досягнувши показника в 1,4 млрд. у 2018 році, а грошові надходження від міжнародного туризму зросли в 5,4 рази, а саме до рівня 1 451 млрд. дол. У 1990–2018 роки найбільш динамічного розвитку досяг ринок міжнародного в'їзного туризму в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні.

Таким чином, розширення світового туризму за рахунок виникнення нових туристських регіонів привело до посилення конкуренції. У нових умовах з'явилась необхідність спільного розроблення загальних «умов гри» у світовій туристичній галузі за рахунок спеціалізованих туристських міжнародних організацій, національних та міждержавних об'єднань туризму.

Враховуючи те, що Україна належить до Європейського регіону, вважаємо доцільним розгляд туристичних потоків та динаміки надходжень від туристичної діяльності (табл. 2) з використанням даних Всесвітньої туристичної організації UNWTO.

Таблиця 1

Регіональна структура туристичного ринку 1970–2018 років

Рік	Міжнародні туристичні прибуття											
	Світ		Європа		Азія та Океанія		Північна та Південна Америка		Близький Схід		Африка	
	кількість, млн. од.	частка у світі, %	кількість, млн. од.	частка у світі, %	кількість, млн. од.	частка у світі, %	кількість, млн. од.	частка у світі, %	кількість, млн. од.	частка у світі, %	кількість, млн. од.	частка у світі, %
1970	165,8	100	113,0	68,2	6,2	3,7	42,3	25,5	1,9	1,1	2,4	1,4
1980	278,1	100	178,5	64,2	23,0	8,3	62,3	22,4	7,1	2,6	7,2	2,6
1990	438	100	254,6	60,4	58,7	12,8	99,4	21,1	8,2	2,2	9,8	3,5
2000	680,0	100	396,4	57,6	113,8	16,4	130,6	18,6	12,8	1,8	14,9	2,1
2010	952	100	490,8	50,7	205,3	21,7	155,4	15,9	33,5	3,5	28,3	2,9
2018	1401	100	672,3	48,0	358,7	25,6	235,0	16,8	40,6	2,9	45,5	3,2
<i>Надходження від міжнародного туризму, млрд. дол. США</i>												
1970	17,9	100	11,0	61,5	1,2	6,7	4,8	26,8	0,4	2,2	0,5	2,8
1980	104,4	100	61,6	59,0	11,2	10,7	24,7	23,7	3,5	3,4	3,4	3,3
1990	270,2	100	142,9	52,9	46,5	17,2	69,3	25,6	5,1	1,9	6,4	2,4
2000	481,6	100	232,5	48,3	90,2	18,7	130,8	27,2	17,6	3,7	10,5	2,2
2010	975,0	100	422,8	43,3	254,4	26,05	215,5	22,05	30,4	3,1	52,8	5,4
2018	1451	100	570,5	39,3	435,5	29,3	333,6	22,9	38,4	2,6	73,0	5,0

Джерело: побудовано на основі даних джерела [13]

Таблиця 2

Структура Європейського туристичного ринку за 1970–2018 роки

Рік	Міжнародні туристичні прибуття											
	Європа		Північна Європа		Західна Європа		Центральна та Східна Європа		Україна		Південна Європа	
	кількість, млн. од.	частка, %	кількість, млн. од.	частка, %	кількість, млн. од.	частка, %	кількість, млн. од.	частка, %	кількість, млн. од.	частка, %	кількість, млн. од.	частка, %
2010	486,3	100	56,9	11,7	154,3	31,6	98,13	20,22	21,2	4,3	176,8	36,2
2011	516,0	100	64,48	12,4	161,4	31,2	103,1	19,9	21,41	4,1	186,9	36,04
2012	534,3	100	65,08	12,1	167,1	31,2	111,6	20,9	23,01	4,3	190,4	35,8
2013	563,4	100	68,86	12,3	174,2	30,9	118,9	20,9	24,67	4,1	201,3	35,7
2014	576,1	100	70,79	14,9	175,3	33,6	115,1	20,8	12,71	2,2	214,8	36,9
2015	603,6	100	75,41	15,3	181,4	32,5	121,3	20,8	12,42	2,0	225,4	37,1
2016	616,2	100	80,2	13,0	181,4	29,4	126,0	20,5	13,33	2,2	228,4	37,1
2017	673,2	100	78,4	11,6	192,7	28,7	134,6	19,9	14,42	2,1	267,4	39,7
2018	709,9	100	78,8	11,1	200,4	28,2	141,3	19,9	14,2	2,0	289,3	40,8
<i>Надходження від туристичної діяльності, млрд. дол. США</i>												
2010	422,8	100	60,6	14,3	152,3	36,08	48,3	11,44	3,788	0,8	161,5	38,1
2011	464,7	100	66,32	14,2	162,8	35,08	56,02	12,0	4,294	0,9	179,5	38,6
2012	454,0	100	67,63	15,8	157,9	34,3	56,29	12,4	4,842	1,1	172,1	37,4
2013	489,2	100	74,2	14,3	167,8	36,8	59,92	16,7	5,083	1,4	187,2	38,2
2014	513,7	100	81,47	12,3	174,2	30	58,8	11,3	1,612	2,2	199,2	36,9
2015	449,6	100	77,3	12,5	145,7	29,6	50,4	11,3	1,082	2,0	176,1	37,1
2016	447,3	100	74,6	15,9	145,7	32,5	52,6	11,8	1,078	0,2	174,7	39,1
2017	519,4	100	88,5	17,5	170,9	32,8	60,6	11,5	1,261	0,2	199,2	38,4
2018	570,4	100	93,8	17,8	187,4	32,9	68,6	12,0	1,145	0,3	220,4	38,6

Джерело: [13]

З рис. 1 видно, що з 2014 року кількість прибуттів знизилась, і у 2018 році вона в 1,5 рази менше, ніж у 2010 році, а надходження від туристичної діяльності скоротились у 3 рази у 2018 році порівняно з 2010 роком.

Сучасний світовий туристичний ринок – це тісна взаємодія національних ринків. У процесі свого розвитку окремих локальних ринків вирішує масштабні

завдання, що переростають у площину інтеграції зі світовою системою.

Дослідивши динаміку туристичних потоків у світі, проаналізуємо показники в Україні за даними Державної служби статистики України (рис. 2).

За 2014 по 2018 роки динаміка туристичних потоків наведена без урахування тимчасово окупованих територій України.

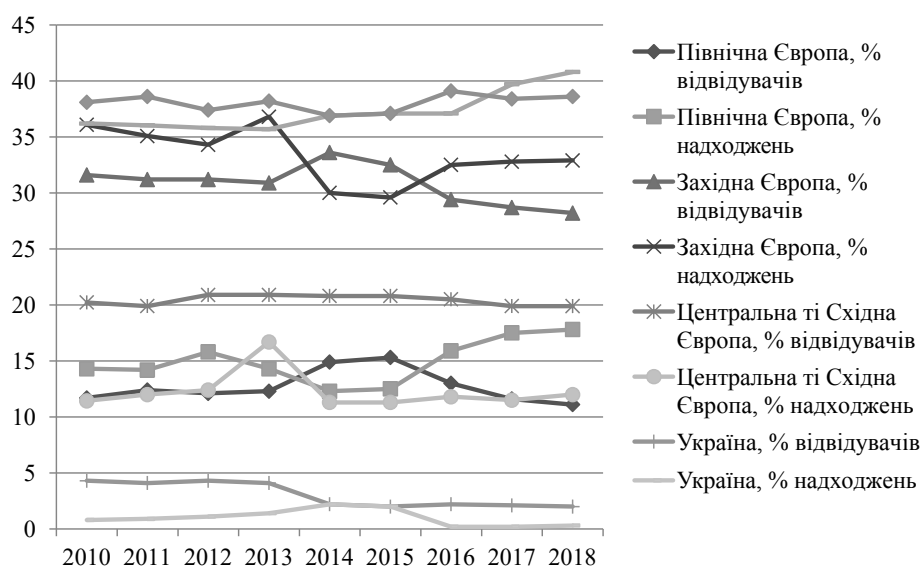

Рис. 1. Структура Європейського туристичного ринку за 2010–2018 роки

Джерело: [14]

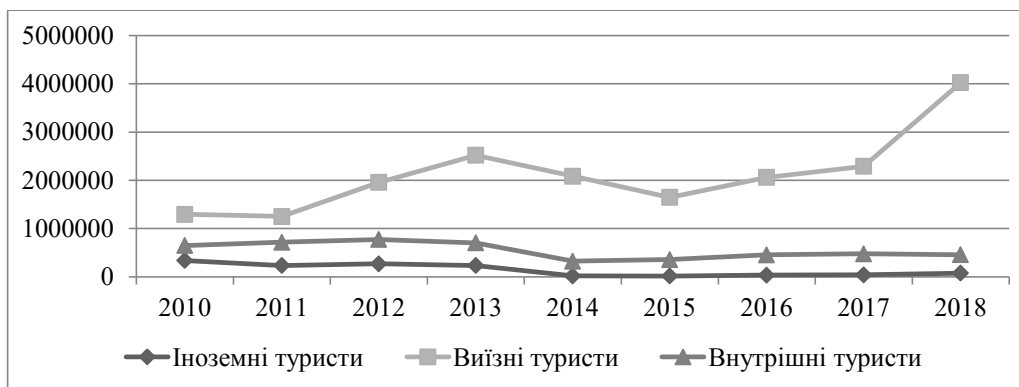

Рис. 2. Динаміка туристичних потоків України за 2010–2018 роки, осіб

Джерело: [14]

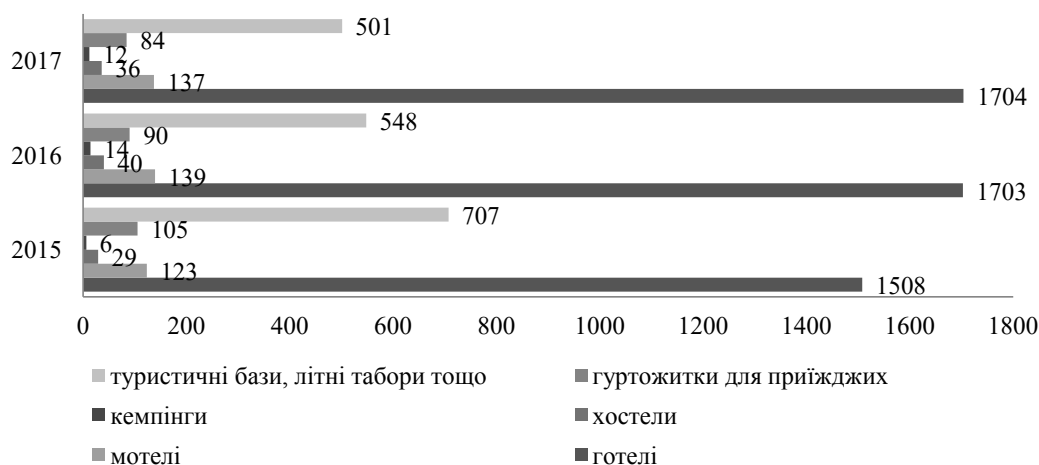

Рис. 3. Структура колективних засобів розміщення України, од.

Джерело: [14]

Проблеми розвитку української туристичної галузі посилилися з другої половини 2014 року, зменшилась кількість іноземних громадян, що відвідали Україну, скоротився потік виїзних туристів, серед причин якого слід назвати нестабільність політичної ситуації та проведення АТО на сході України; нерозвинену інфраструктуру, знос наявної матеріальної бази, малу кількість засобів розміщення туристського класу із сучасним рівнем комфорту; недостатні інвестиції в оновлення колективних засобів розміщення; недостатню рекламу туристських можливостей України за кордоном, формування позитивного іміджу нашої країни за кордоном; відсутність послідовної політики з боку уряду щодо розвитку туристичної галузі; невисоку якість обслуговування в усіх секторах туристичної індустрії.

Також необхідно зазначити, що протягом 2015–2017 років кількість колективних засобів розміщення в Україні залишається досить стабільною за кількістю без різких перепадів, проте збільшилась частка готелів, водночас зменшилась кількість тимчасових засобів розміщення (рис. 2).

Розвиток внутрішнього туризму в Україні обмежується низькою інформаційною пропагандою щодо відпочинку та подорожей Україною. Інформаційна політика в державі не дає повного уявлення про розвиток видів туризму всередині країни, мало висвітлю-

ються можливості та переваги туристичних об'єктів. Як через ЗМІ, так і через інтернет-мережу необхідно надавати інформацію про умови, акції та події в туристичній галузі, які здатні вплинути на відвідуваність туристичних атракцій.

У країнах Європи існують програми розвитку внутрішнього туризму, яким приділяється особлива увага. Внутрішній туризм сприяє стійкому положенню власної економіки завдяки перерозподілу національного доходу, а також впливає на розвиток інших видів діяльності, що сприяють розвитку економіки загалом. Організація привабливого внутрішнього продукту, що відрізняється різноманіттям основних і додаткових послуг, має стати основним завданням розвитку туристичної галузі в Україні.

Висновки. Вирішення перерахованих проблем неможливо без належної уваги державних органів влади. Необхідно забезпечити дієві умови для роботи підприємств туристичної галузі шляхом удосконалення законодавчої бази; сприяти розвитку малого й середнього підприємництва в туристичній галузі; залучити іноземні інвестиції; формувати інфраструктуру туризму для забезпечення конкурентоспроможності України на світовому ринку туристичних послуг; забезпечити розроблення й використання сучасних методів і стандартів обслуговування; відроджувати соціальний

туризм. До цих завдань належить вирішення питань збереження історико-культурної спадщини та природного середовища. Крім того, необхідне активне проведення рекламно-інформаційної діяльності, зосередженої на просуванні та формуванні сприятливого образу

України як туристичного регіону Європи. Подальший розвиток туристичної галузі України потребує застосування інноваційних інструментів в управлінні як на рівні підприємств галузі, що прагнуть розвитку, так і на державному рівні управління.

Список використаних джерел:

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування : монографія. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. 395 с.
2. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні : навчальний посібник. Чернівці : Книги – XXI, 2003. 300 с.
3. Бабарицька В.К., Малиновська О.Ю. Менеджмент туризму. Туроперейтинг. Понятійно-теоретичні основи : навчальний посібник. Київ : Альтер-прес, 2004. 288 с.
4. Борушак М.В. Проблеми формування стратегії розвитку туристичних регіонів : монографія. Львів : ІРД НАН України, 2006. 288 с.
5. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : монографія. Київ : Київський національний торговельно-економічний університет, 2006. 537 с.
6. Туризмологія: концептуальні засади теорії туризму : монографія / В.К. Федорченко, В.С. Пазенок, О.А. Кручек, Т.А. Дьорова, О.О. Любіцева та ін. Київ : ВЦ «Академія», 2013. 368 с.
7. Михайліченко Г.І. Інноваційний розвиток туризму : монографія. Київ : Київський національний торговельно-економічний університет, 2012. 608 с.
8. Гринько Т.В. Напрямки підвищення конкурентоспроможності підприємств галузі міжнародного туризму в Україні. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка»*. 2012. Вип. 6(4). № 10/1. С. 12–16.
9. Гринько Т.В. Удосконалення управління підприємствами туристичної сфери. *Економіка, фінанси, право*. 2013. № 5. С. 13–15.
10. Ринки туристичних послуг: стан і тенденції розвитку : монографія / за заг. ред. В.Г. Герасименка. Одеса : Астропринт, 2013. 335 с.
11. Фалько Є.А. Розвиток інформатизації міжнародного туристичного бізнесу в умовах глобалізації : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.02. Дніпро, 2014. 296 с.
12. Пестушко В.М. Український туризм у контексті глобалізації: сучасний стан і перспективи. *Географія та основи економіки*. 2015. № 7. С. 257–265.
13. UNWTO World Tourism Barometr. URL: <http://mkt.unwto.org/barometer> (дата звернення: 10.01.2020).
14. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 10.01.2020).

References:

1. Bejdyk O. O. (2001) *Rekreacijno-tury'sts'ki resursy' Ukrayiny' : Metodologiya ta metody'ka analizu, terminologiya, rajonuvannya* [Recreational and tourism resources of Ukraine: Methodology and methodology of analysis, terminology, zoning]. Ky'yiv: Vy'davny'cho-poligrafichny'j centr "Ky'yivs'ky'j universy'tet". (in Ukrainian)
2. Kifyak V. F. (2003) *Orhanizatsiia turystychnoi diial'nosti v Ukraini* [Organization of tourism activity in Ukraine]. Chernivtsi: Books XXI. (in Ukrainian)
3. Babarycz'ka V. K., Maly'nov's'ka O. Yu. (2004) *Menedzhment tury'zmu. Turoperejty'ng. Ponyatijno-teorety'chni osnovy'* [Tourism management. Touring. Conceptual and theoretical foundations]. Ky'yiv: Al'ter-pres. (in Ukrainian)
4. Borushhak M. V. (2006) *Problemy'formuvannya strategiyi rozvy'tku tury'sty'chny'x Regioniv* [Problems of formation of tourist development strategy regions]. L'viv: IRDNAN Ukrayiny'. (in Ukrainian)
5. Tkachenko T. I. (2006) *Staly'j rozvy'tok tury'zmu: teoriya, metodologiya, realiyi biznesu* [Sustainable development of tourism: theory, methodology, realities business]. Ky'yiv: Ky'yiv. nacz. torg.-ekon. un-t. (in Ukrainian)
6. Fedorchenko V. K., Pazenok V. S., Kruchek O. A., D'orova T. A., Lyubiceva O. O. ta in. (2013) *Tury'zmologiya: konceptual'ni zasady'teoriyi tury'zmu* [Tourism: conceptual foundations of tourism theory]. Ky'yiv: VCz «Akademiya». (in Ukrainian)
7. My'hajlichenko G. I. (2012) *Innovacijny'j rozvy'tok tury'zmu* [Innovative tourism development]. Ky'yiv: Ky'yiv. nacz. torg.-ekon. un-t. (in Ukrainian)
8. Hryn'ko T. V. (2012) *Napryamky pidvyshchennya konkurentospromozhnosti pidpryemstv haluzi mizhnarodnoho turyzmu v Ukrayini* [Directions of increasing the competitiveness of international tourism enterprises in Ukraine]. *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu. Seriya "Ekonomika"*. Vol. 6(4). № 10/1. P. 12–16.
9. Hryn'ko T. V. (2013) *Udoskonalennya upravlinnya pidpryemstvamy turystychnoi sfery* [Improving the management of tourism enterprises]. *Ekonomika, finansy, pravo*, № 5, pp. 13–15.
10. Gerasy'menko V. G. (2013) *Ry'nky'tury'sty'chny'x poslug: stan i tendencyi rozvy'tku* [Tourist services markets: status and trends]. Odessa: Astropy'nt. (in Ukrainian)
11. Falko E. A. (2014) *Rozvytok informatyzatsii mizhnarodnogo turystychnogo biznesu v umovach globalizatsii* [Development of informatization of international tourism business in the conditions of globalization] (PhD thesis). Dnipro: *Oles Honchar Dnipro National University*.
12. Pestushko V. M. (2015) *Ukrainian tourism in the context of globalization: current state and prospects. Geography and basics of economics*, vol. 7, pp. 257–265.
13. The official site of United Nations World Tourism Organization Barometr (2018) "World Tourism Organization Barometr". Available at: <http://mkt.unwto.org/barometer> (accessed: 10 January 2020).
14. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2018) Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed: 10 January 2020).

УДК 331.103

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/153-11>**Ковальова О. М.**кандидат економічних наук, доцент,
Сумський національний аграрний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4240-4498>**Kovalova Olha**

Sumy National Agrarian University

РОЛЬ НОРМУВАННЯ ПРАЦІ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ТРУДОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ

На початку розбудови ринкової економіки в Україні у сільськогосподарських підприємствах значно скоротилися роботи з нормування праці, а посада нормувальника праці була ліквідована зі штатних розписів підприємств. Однак сьогодні, в умовах обмеженості та високої ціни на ресурси, аграрні товаровиробники поступово починають усвідомлювати необхідність використання нормування праці та її організації на наукових засадах, оскільки нормування праці та планування діяльності є умовами раціонального використання ресурсів. Відповідно, сьогодні зростає попит на здійснення робіт з нормування праці. Деякі власники сільськогосподарських підприємств готові платити за послуги з нормування праці, залучаючи фахівців на умовах аутсорсингу. Представлені у статті результати отримані на основі дослідження умов праці та її організації, а також здійснення нормування праці на конкретних сільськогосподарських підприємствах. Результати показали, що після впровадження розроблених норм праці, кількості працівників, організаційних структур та розцінок на оплату праці зменшилися витрати на оплату праці та матеріальні витрати, а також збільшилась продуктивність праці на досліджуваних підприємствах.

Ключові слова: праця, трудовий потенціал, управління трудовим потенціалом підприємства, нормування праці, організація праці, норми обслуговування, оптимальна кількість працівників.

THE ROLE OF WORK STANDARDIZING IN THE LABOR POTENTIAL MANAGEMENT SYSTEM

At the beginning of market economy development, work on labor standardizing in agricultural enterprises in Ukraine was significantly reduced. And the position of work study man was eliminated from the regular lists of enterprises. However, today, in the conditions of limited and expensive resources, agricultural producers are gradually becoming aware of the need to use the standardizing of labor and its organization on a scientific basis, since the work standardizing and planning activities is a condition for rational use of resources. Accordingly, there is a growing demand for work standardizing today. Some farm owners are willing to pay for labor standardization services by outsourcing professionals. The results presented in the article are obtained on the basis of the study of working conditions and its organization and implementation of work standardizing at specific agricultural enterprises of Sumy region. Studies have shown that in all enterprises there are no specialists-regulators; outdated labor standards are used; persistent conflicts between workers and employers over conditions and pay; constant violation of labor discipline by employees; large losses of working time due to the fault of the employee, irrational organization of work and distribution of responsibilities; duplication of functions not only by employees but also by structural departments of the enterprise; lack of control over the execution of tasks. On the basis of the analysis of the organization of work and observations for the surveyed enterprises, the following measures have been developed for the work standardization: substantiated standards of service and norms of the number of employees; job responsibilities for all categories of employees; substantiated project organizational structures for each enterprise, taking into account measures to optimize the number of staff; reserves were found to save costs, which became the basis for the increase in chargeable man-hour rate. The results show that after the implementation of the developed labor standards, the number of employees, organizational structures, job responsibilities and wage rates reduced the time lost from 28% to 13% and increased the coordination of the work of livestock farms. Therefore, labor rationing has become the basis for increasing the efficiency of labor potential.

Keywords: work, labor potential, labor potential management of the enterprise, work standardization, organization of labor, norms of service, optimal number of employees.

JEL classification: M12, M5

Постановка проблеми. Важливу роль в управлінні трудовим потенціалом відіграє нормування праці, яке дає можливість визначити норми праці, а на їх підставі – оптимальну кількість працівників, що впливає на витрати. Отже, нормування праці є ключовим елементом менеджменту й набуває особливої актуальності в ринкових умовах господарювання.

Однак, незважаючи на визначну роль нормування праці в управлінні трудовим потенціалом, значна частина керівників підприємств та органів управління економікою стала взагалі відкидати доцільність нормування праці в умовах ринку та зменшує значущість

організації праці й заробітної плати [7], тим паче сьогодні завдання організації та нормування праці покладено безпосередньо на самі підприємства. Однак разом з названими керівниками існують інші менеджери, що намагаються організувати виробництво за стандартами розвинених країн. Вони намагаються відродити роботу з нормування праці у своїх підприємствах задля оптимізації кількості персоналу та оптимізації витрат, оскільки розуміють, що від цього залежить успіх у конкурентній боротьбі.

Враховуючи велику роль нормування праці в системі управління трудовим потенціалом, вважаємо доцільним

вивчення світового та вітчизняного досвіду нормування праці, а також виявлення проблем, що виникають сьогодні в процесі нормування праці та організації виробництва на вітчизняних підприємствах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям статті стали праці вітчизняних учених, зокрема роботи В.В. Вітвіцького [1], О.А. Грішнєвої [4], В.О. Крайнього [7], О.В. Чумаченко [13], В.Г. Уманської [12], В.М. Серединської [10], В.В. Вудвуд [2], С.В. Позднякової [10], В.М. Зливка [5], В.В. Скриль [11], А.А. Нечипорук [9].

В більшості праць увага приділяється висвітленню сутності та визначенню завдань нормування праці, вивченню досвіду нормування праці та розробленню заходів з удосконалення системи нормування праці. Велика кількість публікацій з цього питання свідчить про те, що теоретичний аспект нормування праці добре напрацьований.

В роботі В.М. Зливка зазначено, що наявні норми є застарілими, не відповідають сучасним реаліям, а також наведені результати впровадження нових норм продуктивності в рослинництві [6]. В роботі А.А. Нечипорука проаналізовано організацію нормування праці у рослинництві [9].

Однак все ж таки бракує публікацій, що мають практичний характер і стосуються аналізу наявних проблем нормування та організації праці на сучасних підприємствах.

Мета статті полягає у визначенні ролі нормування праці в системі управління трудовим потенціалом; вивченні закордонного та вітчизняного досвіду нормування праці; визначенні проблем нормування праці, що існують на галузевому рівні та рівні окремих підприємств; аналізі процесів нормування та організації праці на прикладі сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу. Розвиток виробництва не може бути ефективним без науково обґрунтованих систем організації та нормування праці, планування праці та управління її організацією, застосування прогресивних норм і нормативів для організації праці на робочих місцях.

Сьогодні щодо нормування існують дві досить певні позиції. З одного боку, поширеним є уявлення про те, що норми, тарифи, оклади, доплати тощо є атрибутами бюрократичної системи, які мають зникнути разом з нею. З іншого боку, значна частина фахівців впевнена, що без нормування праці та елементів тарифної системи неможливо забезпечити ефективне управління суспільним виробництвом та розподіл матеріальних благ.

Проаналізувавши досвід нормування праці в закордонних країнах [6, с. 105], ми виявили, що в країнах з розвинутою ринковою економікою створена методологічна й матеріально-технічна база, що дає змогу здійснювати нормування праці практично всіх категорій працівників.

В Україні щодо наукової організації та нормування праці до початку незалежності було багато напрацьовано. Однак на початку періоду розбудови ринкових відносин нормування праці, як і загалом планування на підприємстві, було ліквідоване як пережиток планової економіки. Відповідно, існувала явна недооцінка ролі наукової організації праці, що пояснюється наявністю дешевих і доступних ресурсів, що залишились у спадок від Радянського Союзу. Однак сьогодні, коли рин-

кова економіка запрацювала повною мірою, а підприємці відчули обмеженість ресурсів та їх високу ціну, потреба планування та нормування праці знову стала актуальною.

Відзначимо, що сьогодні значно змінились технологія та технічні засоби у сільському господарстві, а нових норм виробітку на них не розроблено. Посади нормувальника відсутні. Використання застарілих норм привело до завищених витрат на паливе й нераціонального використання техніки та робочої сили. Відсутність тісного зв'язку між нормуванням праці та її оплатою привела до неефективної системи соціального партнерства, в результаті чого на підприємствах часто виникають конфлікти між працівниками та роботодавцями.

Однак сьогодні з'являється все більше керівників, які добре усвідомлюють значення нормування праці та його вплив на витрати виробництва. Про це свідчить готовність таких менеджерів платити за послуги нормування праці. Нами було проведено дослідження процесів нормування та організації праці в галузі скотарства на прикладі сільськогосподарських підприємств Сумської області.

Проведені дослідження процесів нормування та організації праці в скотарстві дали можливість сформулювати такі висновки.

1) В кожному з досліджених підприємств відсутні працівники-нормувальники. Нормативи праці визначаються за застарілими довідниками. Хронометражі зрідка проводяться, але їх мета переважно полягає у виявленні перевитрат пального. Хронометражі проводять економісти або обліковці.

2) Внаслідок дефіциту робочої сили (насамперед, молодих людей) на селі виникає проблема щодо найму працівників. Працівники добре освідомлені про це й часто шантажують роботодавців, погрожуючи тим, що не вийдуть на роботу, вимагаючи, збільшення заробітної плати. В результаті виникають конфлікти, що негативно відбивається на робочому процесі.

3) Внаслідок того, що останніми роками сільські мешканці звикли жити за рахунок домашнього господарства та поїздок на заробітки, працівники, працюючи по-старому, перестали дорожити робочим місцем, вважаючи роботу на фермі неprestижною та малодохідною.

4) Небажання працівників змінювати своє ставлення до роботи, а також бажання залишити все в старому порядку, коли можна було щось вкрасти, є причиною того, що раціоналізація трудового процесу на підприємствах часто зустрічає опір з боку працівників.

5) Порушення розпорядку робочого дня, коли працівники на годину-півтори запізнюються на роботу або раніше залишають роботу, було виявлено майже в усіх досліджуваних підприємствах. Це свідчить про відсутність чіткої системи організації праці на підприємствах.

6) На кожному з досліджених підприємств були виявлені працівники, що працюють з низьким темпом, допускаючи велику кількість перерв у роботі, в результаті чого існує велика питома вага простоїв з вини виконавця, що підтверджують проведені хронографічні спостереження. Так, у середньому по підприємствах на простої з вини виконавця припадає до 28% часу, а загалом витрати часу на простої та виконання чужих обов'язків складають 47%.

7) На всіх досліджених підприємствах були відсутні якісні посадові інструкції, часто вони «скачані» з Інтернету без урахування особливостей самого підприємства. В посадових обов'язках відсутній чіткий перелік обов'язків працівників відповідно до професії чи посади, обов'язки дуже часто дублюються. Так, нами було виявлено, що в посадових інструкціях завідувача відділу технічного обслуговування тваринництва та завідувача відділу механізації тваринництва з 15 обов'язків збігаються 14.

8) На одному з підприємств існують два сектори, функції яких майже повністю дублюються, а саме сектор ремонту та прибирання території та сектор технічного обслуговування. В результаті працівники мають двох безпосередніх керівників, функції яких дублюються. В результаті завдання мають несистемний характер та можуть суперечити одне одному.

9) Не прописані чітко обов'язки допоміжних працівників, що зайняті на загальногосподарських роботах. В результаті цього інтенсивність праці цих працівників дуже низька, зафіксована велика кількість випадків (на всіх підприємствах), коли ці працівники взагалі не були нічим зайняті, витрачаючи робочий час на бесіди з колегами або перекури.

10) В деяких підрозділах були відсутні плани роботи на день, в результаті чого на початку робочої зміни витрачалось багато часу на з'ясування та розподіл завдань між працівниками, між якими іноді виникали суперечки щодо розподілу завдань.

11) Відсутній контроль за виконанням завдань.

12) Зафіксовано відсутність єдиного місця зберігання інструмента, в результаті чого є велика кількість безсистемних переходів від одного місця виконання роботи до іншого. Так, дослідження виявило випадок, коли на виконання підготовчо-заклучних робіт витрачено 55 хвилин, а норматив затверджує лише 20 хвилин.

13) На одному з підприємств встановлені норми обслуговування для операторів машинного доїння перевищували норми, рекомендовані для наявної в тому підприємстві технології. В результаті цього між роботодавцем та операторами машинного доїння постійно виникали конфлікти.

14) Спостереження показали, що існують робітники, які працюють сумлінно, але через недобросовісність інших працівників також бувають простої в роботі відповідальних робітників.

15) В одному з підприємств розцінка за молоко перебувала на значно нижчому рівні, ніж у сусідніх підприємствах. Причиною було скрутне фінансове становище підприємства, внаслідок чого було неможливо платити гідну заробітну плату. Низька розцінка була основою постійних конфліктів між працівниками та керівником, що негативно позначалось на продуктивності праці.

Таким чином, для вдосконалення організації праці в молочному скотарстві у досліджуваних сільськогосподарських підприємствах було вжито таких заходів:

– визначені раціональні норми обслуговування на підставі даних хронометражних спостережень;

– на основі розрахованих норм та результатів хронометражних спостережень визначена оптимальна кількість працівників за всіма категоріями працівників;

– розроблені посадові обов'язки для всіх категорій працівників з урахуванням особливостей орга-

нізаційного та технологічного процесів конкретних підприємств;

– обґрунтовані проєктні організаційні структури для кожного підприємства з урахуванням заходів щодо оптимізації кількості персоналу на основі нормування праці;

– для підприємства, в якому діяла низька розцінка за молоко, в результаті аналізу робочого процесу були виявлені резерви для економії витрат, що стало основою збільшення розцінки.

Повторне спостереження за роботою працівників на досліджуваних скотарських підприємствах, що було проведене після вжиття зазначених заходів, показало, що внаслідок більш раціональної організації праці зменшилися втрати робочого часу з 28% до 13%, а робота колективів стала більш злагодженою. Отже, нормування праці стало причиною підвищення ефективності використання трудового потенціалу.

Висновки. Сьогодні відбуваються істотні зміни економічних умов, які створюють сприятливе середовище для відродження та розвитку системи нормування праці. Серед таких змін можна виділити формування конкурентного середовища в низці галузей економіки, прихід західних виробників з іншою філософією бізнесу, значну зміну технологій та технічних засобів. Ці зміни підвищили зацікавленість роботодавця до нормування праці, що додатково обумовлено посиленням соціальної спрямованості сучасного управління підприємством, підвищенням юридичної грамотності працівників у відстоюванні своїх прав. Роботодавець і працівник зацікавлені у застосуванні обґрунтованих норм трудових витрат та раціональному використанні робочого часу як за тривалістю, так і за ступенем інтенсивності праці. У таких умовах зростає вимога до точності, обґрунтованості, достовірності норм витрат праці.

Проведені дослідження особливостей нормування та організації праці на сільськогосподарських підприємствах свідчать про готовність керівників платити за послуги нормування праці та розроблення заходів щодо вдосконалення системи організації праці.

Результатом заходів з нормування праці в декількох сільськогосподарських підприємствах Сумської області є розроблення норм праці, норм чисельності персоналу, організаційних структур, посадових інструкцій та розцінок, що спричинило зменшення втрат праці та злагоджену роботу колективів на тваринницьких фермах. Отримані результати підтверджують важливість відродження нормування праці, яке є основою організації праці та складовою частиною системи управління трудовим потенціалом.

Для подальшого вдосконалення системи нормування праці доцільно відновити професію нормувальника. Для кожного підприємства доцільно розробити нові або переглянути діючі норми й нормативи праці, що будуть відповідати сучасним технологіям виробництва. Для розроблення нових нормативів слід сформулювати методiku врахування темпу виконання роботи працівниками. Розроблені норми та нормативи треба затвердити у встановленому порядку, за погодженням з профспілкою та науково-дослідним центром, включити окремим розділом у колективний договір та використовувати в практичній діяльності.

Список використаних джерел:

1. Вітвіцький В.В. Управління галузевими системами економічних норм і нормативів в АПК. Київ : ТОВ «ТАТ», 2001. 568 с.
2. Вудвуд В.В. Нормування праці на підприємствах як елемент підвищення продуктивності. *Інноваційна економіка*. 2013. № 4. С. 60–63. URL: [http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/%D0%86nnovastijna-ekonomika/IE-4\(42\)-2013/InnEco_4-42-2013_60-63.pdf](http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/%D0%86nnovastijna-ekonomika/IE-4(42)-2013/InnEco_4-42-2013_60-63.pdf) (дата звернення: 16.03.2020).
3. Гайдай І.Ю. Роль нормування праці в плануванні трудової діяльності підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 4. Т. 1. С. 19–22. URL: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2009_4_1/pdf/019-022.pdf (дата звернення: 18.03.2020).
4. Грішнова О.А. Економіка праці та соціально-трудові відносини : підручник. Київ : Знання, 2004. 535 с.
5. Зливка В.М. Роль нормування праці в забезпеченні раціонального та ефективного застосування всіх видів ресурсів. *Економіка АПК*. 2009. № 4. С. 22–25.
6. Ковальова О.М. Проблеми системи нормування праці та перспективи її розвитку. *Україна – територія можливостей для розвитку підприємництва* : збірник матеріалів міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Економічні перспективи підприємництва в Україні» (м. Ірпін, 26-27 жовтня 2017 р.). Ірпін, 2017. Ч. 1. С. 104–107.
7. Крайній В.О. Вдосконалення системи нормування праці в сучасних умовах. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2014. URL: <http://global-national.in.ua/archive/1-2014/17.pdf> (дата звернення: 18.03.2020).
8. Кучеренко С.Ю., Леваєва Л.Ю. Особливості організації та нормування праці в Україні. *Економічний вісник університету*. 2019. № 40. С. 96–101.
9. Нечипорук А.А. Формування системи норм і нормативів праці у рослинництві : автореф. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04. Житомир, 2009. 21 с.
10. Серединська В.М., Загородна О.М., Спільник І.В. Аналіз системи нормування праці на підприємстві. *Економічний аналіз*. 2015. Т. 19. № 2. С. 136–147.
11. Скриль В.В., Галайда Т.О. Удосконалення системи нормування праці на промислових підприємствах. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 7. Ч. 3. С. 181–184.
12. Уманська В.Г., Школьна Д.Р. Особливості організації, контролю та нормування праці в умовах ринкової економіки. *Економіка і суспільство*. 2017. № 9. С. 935–939. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/9_ukr/161.pdf (дата звернення: 18.03.2020).
13. Чумаченко О.В., Шульгіна Т.С. Особливості нормування управлінської праці. *Економічний вісник Донбасу*. 2011. № 1(23). С. 186–190. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/24039/33-Chumachenko.pdf?sequence=1> (дата звернення: 18.03.2020).

References:

1. Vitvitskyi V. V. (2001) Upravlinnia haluzevymy systemamy ekonomichnykh norm i normatyviv v APK [Management of sectoral systems of economic norms and standards in agroindustrial complex]. Kyiv: LTD "TAT". (in Ukrainian)
2. Vudvud V. V. (2013) Normuvannia pratsi na pidpriemstvakh yak element pidvyshchennia produktyvnosti [Rationing of work at enterprises as an element of productivity increase]. *Innovatsiina ekonomika*, vol. 4, pp. 60–63. Available at: [http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/%D0%86nnovastijna-ekonomika/IE-4\(42\)-2013/InnEco_4-42-2013_60-63.pdf](http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/%D0%86nnovastijna-ekonomika/IE-4(42)-2013/InnEco_4-42-2013_60-63.pdf) (accessed: 16.03.2020).
3. Haidai I. Yu. (2009) Rol normuvannia pratsi v planuvanni trudovoi diialnosti pidpriemstv [The role of labor normalization in the planning of the employment of enterprises]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu* [Bulletin of Khmelnytsky National University], vol. 4, no. 1, pp. 19–22. Available at: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2009_4_1/pdf/019-022.pdf (accessed: 18.03.2020).
4. Hrishnova O. A. (2004) Ekonomika pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyny [Labor economics and social and labor relations]. Kyiv: Znannia. (in Ukrainian)
5. Zlyvka V. M. (2009) Rol normuvannia pratsi v zabezpechenni ratsionalnoho ta efektyvnoho zastosuvannia vsikh vydiv resursiv [The role of labor normalization in ensuring the rational and effective use of all types of resources]. *Ekonomika APK*, no. 4, pp. 22–25.
6. Kovalova O. M. (2017) Problemy systemy normuvannia pratsi ta perspektyvy yii rozvytku [Problems of the system of labor normalization and prospects for its development]. Proceedings of the *Ukraina – terytoriiia mozhlyvostei dlia rozvytku pidpriemnytstva: zbirnyk materialiv mizhnarodnoi nauково-praktychnoi internet-konferentsii "Ekonomichni perspektyvy pidpriemnytstva v Ukraini" (Ukraine, Irpin, October 26-27, 2017)*. Irpin: Ekonomichni perspektyvy pidpriemnytstva v Ukraini, pp. 104–107.
7. Krainii V. O. (2014) Vdoskonalennia systemy normuvannia pratsi v suchasnykh umovakh [Improvement of the system of labor normalization in modern conditions]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky* [Global and national problems of economy] (electronic journal). Available at: <http://global-national.in.ua/archive/1-2014/17.pdf> (accessed: 18.03.2020).
8. Kucherenko S. Yu., Levaieva L. Yu. (2019) Osoblyvosti orhanizatsii ta normuvannia pratsi v Ukraini [Features of organization and normalization of labor in Ukraine]. *Ekonomichni visnyk universytetu*, no. 40, pp. 96–101.
9. Nechyporuk A. A. (2009) *Formuvannia systemy norm i normatyviv pratsi u roslynnytstvi* [Formation of a system of norms and norms of labor in plant growing] (PhD Thesis). Zhytomyr: Zhytomyrskyi natsionalnyi ahroekolohichni universytet.
10. Seredynska V. M., Zahorodna O. M., Spilnyk I. V. (2015) Analiz systemy normuvannia pratsi na pidpriemstvi [Seredinskaya V. M., Zagorodna O. M., Spilnyk I. V. Analysis of the system of labor standardization at the enterprise]. *Ekonomichni analiz*, vol. 19, no. 2, pp. 136–147.
11. Skryl V. V., Halaida T. O. (2014) Udokonalennia systemy normuvannia pratsi na promyslovykh pidpriemstvakh [Improvement of the system of labor standardization at industrial enterprises]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, vol. 7, no. 3, pp. 181–184.
12. Umanska V. H., Shkolna D. R. (2017) Osoblyvosti orhanizatsii, kontroliu ta normuvannia pratsi v umovakh rynkovoї ekonomiky [Features of organization, control and normalization of labor in the conditions of market economy]. *Ekonomika i suspilstvo* [Economy and society], no. 9, pp. 935–939. Available at: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/9_ukr/161.pdf (accessed: 18.03.2020).
13. Chumachenko O. V., Shulhina T. S. (2011) Osoblyvosti normuvannia upravlinskoї pratsi [Features of normalization of managerial work]. *Ekonomichni visnyk Donbasu* [Economic Bulletin of Donbass], no. 1(23), pp. 186–190. Available at: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/24039/33-Chumachenko.pdf?sequence=1> (accessed: 18.03.2020).

УДК 65.012.8

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/153-12>**Коптєва Г. М.**

кандидат економічних наук, доцент,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3082-2094>

Koptieva Hanna

National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті проаналізовано наявні методичні підходи до оцінювання рівня економічної безпеки підприємства. Обґрунтовано вартісно-орієнтований підхід до комплексного оцінювання рівня економічної безпеки бізнес-процесів торговельного підприємства. Крім того, оцінювання рівня економічної безпеки бізнес-процесів торговельних підприємств, на наш погляд, має проводитися за певними етапами, яким притаманні комплексність, системність, використання інструментарію для здійснення розрахунків, врахування впливу факторів внутрішнього й зовнішнього середовища тощо. Розроблена авторська модель оцінювання економічної безпеки бізнес-процесів торговельного підприємства є уніфікованою та комплексною, а також дає змогу ґрунтовно, тобто з урахуванням складності ієрархічної системи економічної безпеки, здійснювати розрахунки та приймати ефективні управлінські рішення задля забезпечення економічної безпеки підприємства.

Ключові слова: методичні підходи, інструментарій оцінювання, оцінка рівня економічної безпеки, оцінка рівня економічної безпеки бізнес-процесів, торговельні підприємства.

FEATURES OF FORMATION OF METHODOLOGICAL TOOLS FOR ASSESSING THE ECONOMIC SECURITY OF BUSINESS PROCESSES OF TRADE ENTERPRISES

In unstable market conditions and a tough competitive environment, economic security diagnostics is an important tool for identifying reserves and opportunities to increase the efficiency of trading enterprises. A reliable assessment of the economic condition of a trade enterprise is crucial for forming correct conclusions and making adequate management decisions. The purpose of the article is to generalize the methodological tools for assessing the economic security of business processes of commercial enterprises and identify the features of its practical application. The article analyzes the existing methodological approaches to assessing the level of economic security of an enterprise. Assessment of the level of economic security is not identical to estimation of level of economic safety of business processes of the enterprise, so the author's approach to the assessment of economic security of business processes of a trade enterprise. A cost-based approach to a comprehensive assessment of the level of economic security of business processes of a trade enterprise is justified. In addition, the assessment of the level of economic security of business processes of trade enterprises, in our opinion, should be carried out at certain stages, which are characterized by complexity, consistency, the use of tools for making calculations, taking into account the influence of internal and external factors. In the article the indicators for assessing business processes from a position of ensuring economic security of commercial enterprises, the analysis of which will allow to assess the state of enterprise economic security and its potential development. These indicators influence or as stimulants, increasing which enhances the security level of an enterprise, or as destimulation, the growth of which leads to a decrease in its level. The author's model of assessing the economic security of business processes of a trade enterprise is unified and complex and allows you to thoroughly, taking into account the complexity of the hierarchical system of economic security, to make calculations and make effective management decisions to ensure the economic security of the enterprise.

Keywords: methodological approaches, assessment tools, assessment of the level of economic security, assessment of the level of economic security of business processes, trade enterprises.

JEL classification: D46, G32, L81

Постановка проблеми. Важливим питанням дослідження економічної безпеки бізнес-процесів торговельного підприємства є проблема оцінювання її рівня, визначення підходів та детермінації сукупності показників такого оцінювання, визначення порогових (граничних) значень, вибір та обґрунтування критеріїв та методів групування, інтегрування тощо.

У нестабільних ринкових умовах та в умовах жорсткого конкурентного середовища діагностика економічної безпеки є важливим інструментом для виявлення резервів та можливостей збільшення ефек-

тивності функціонування торговельних підприємств. Об'єктивне оцінювання економічного стану торговельного підприємства є визначальним для формування правильних висновків та прийняття адекватних управлінських рішень. Завдання оцінювання стану економічної безпеки бізнес-процесів торговельного підприємства є досить складним і вимагає значних зусиль для визначення основних тенденцій його розвитку, економічних інтересів тощо. Реалізація поставленого завдання обумовлює необхідність розроблення методичного інструментарію оцінювання економічної безпеки

бізнес-процесів підприємства торгівлі, тому актуальним є питання визначення методики оцінювання рівня економічної безпеки бізнес-процесів торговельного підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізом та оцінюванням економічної безпеки підприємства за різними науковими підходами займалися такі вітчизняні та іноземні вчені, як В.Г. Алькема, Н.М. Літвін, О.С. Кириченко [1], Н.І. Гордієнко, Т.В. Гордієнко, Т.В. Азарова [9], Д.В. Ковальов, І.М. Плетникова [6], О.М. Підхонний, Л.С. Яструбецька [4], Л.В. Фролова, О.В. Роженько [5], О.В. Нусінова [11], Г.А. Смоквіна [10], Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко [3], І.П. Мойсеєнко, М.Я. Демчишин [7], А.М. Ткаченко [8], З.В. Якубович [12], В.Т. Шлемко [2]. Водночас аналіз наукової літератури свідчить про відсутність універсального методичного інструментарію оцінювання економічної безпеки бізнес-процесів підприємств торгівлі, що обумовлює необхідність подальших розробок у цьому напрямі.

Мета статті полягає в узагальненні методичного інструментарію оцінювання економічної безпеки бізнес-процесів торговельних підприємств та виявленні особливостей його практичного застосування.

Виклад основного матеріалу. Оцінювання рівня економічної безпеки підприємств є важливим та необхідним етапом планування, розбудови та функціонування системи економічної безпеки підприємства, вжиття заходів із забезпечення його економічної безпеки.

Для оцінювання рівня економічної безпеки науковці розробили та застосовують значну кількість сучасних методів і моделей, що є універсальними для застосування задля оцінювання економічної безпеки підприємств різних напрямів та сфер діяльності. Водночас погоджуємося з думкою авторів [1, с. 94] про те, що кожне підприємство є унікальним за своєю сутністю, а проблеми економічної безпеки, їх рівень за основними складовими частинами для кожного підприємства є індивідуальними. Отже, для визначення відповідних загроз, ризиків і небезпек кожне підприємство вибирає найбільш зручні в розрахунок методи, за якими воно оцінює рівень безпеки.

Методичні підходи до оцінювання рівня економічної безпеки підприємства наведені на рис. 1.

Методичні підходи до оцінювання рівня економічної безпеки на підставі зіставлення значень індикаторів граничних (критичних і нормальних) та фактичних досліджені такими вченими, як В.Т. Шлемко [2], О.М. Підхонний, Л.С. Яструбецька [4, с. 234–237], Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьова, О.М. Ляшенко [3, с. 138–139].

Індикаторами рівня безпеки підприємств за такими методичними підходами є нормовані значення показників відносно мінімального та максимального значення показника. При цьому показники, що відповідають максимальному значенню найкращих показників, називаються стимуляторами, а показники, що відповідають мінімальному значенню, – дестимуляторами. Недоліком цього методичного підходу є відсутність загальноприйнятої методичної бази визначення індикаторів, що враховують особливості діяльності підприємства, зокрема галузеву приналежність, форму власності, структуру капіталу, організаційно-технічний рівень.

Методичний підхід до оцінювання рівня економічної безпеки підприємства за допомогою інтегрального показника досліджено С.Ф. Покропивним [13], Н.Й. Реверчук [14], Д.В. Ковальовим, І.М. Плетниковою [6], Л.В. Фроловою, О.В. Роженько [5] та іншими науковцями. До основних переваг цього методичного підходу належить його комплексний характер, оскільки вивчаються основні процеси, які впливають на рівень економічної безпеки підприємства. До основних його недоліків можна віднести обмеженість її внутрішнім станом підприємства та ігнорування зовнішнього середовища.

Методичний підхід до оцінювання рівня економічної безпеки підприємства з використанням функціональної залежності показників економічної безпеки від показників діяльності підприємства досліджено у працях Д.В. Ковальова, І.М. Плетникової [6], І.П. Мойсеєнко, М.Я. Демчишин [7] та інших науковців. Для оцінювання рівня економічної безпеки підприємства використовують функціональну залежність, яка базується на локальних функціях залежності рівня еконо-

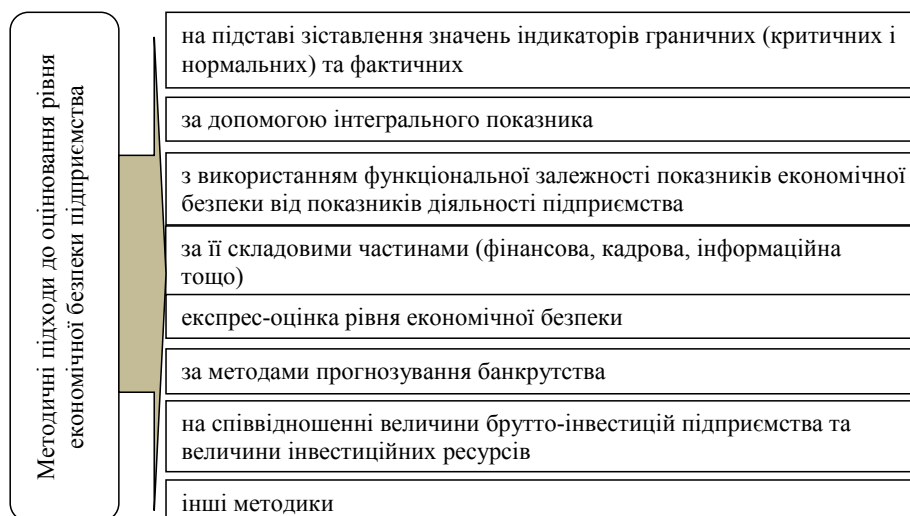

Рис. 1. Методичні підходи до оцінювання рівня економічної безпеки підприємства

Джерело: сформовано автором на основі джерел [1–16]

мічної безпеки від відповідних показників діяльності підприємств та коефіцієнтах, які відображають значущість кожного показника.

Доцільність застосування такого методичного підходу зумовлена здатністю виявити основні прями (зворотні), лінійні (нелінійні) взаємозв'язки між різними факторами, які визначають напрями та можливості зміцнення економічної безпеки підприємства. Також можуть бути сформовані різні сценарії розвитку підприємства за умови зміни того чи іншого фактору (показника), що є важливим під час обґрунтування вибору економічної стратегії розвитку підприємства. Недоліками цього методичного підходу є відсутність обґрунтованих рекомендацій щодо формування системи оціночних показників та видів локальних функцій; здійснення прогнозування зазначених процесів на основі ретроспективного аналізу та лінійної проєкції рядів динаміки окремих факторів.

Методичний підхід до оцінювання рівня економічної безпеки підприємства за її складовими частинами та зведення в єдиний комплекс їхньої оцінки знайшов відображення та подальший розвиток у працях С.М. Ілляшенка [15], Д.В. Ковальова, І.М. Плетникової [6] та інших дослідників. Цей методичний підхід є найбільш обґрунтованим та надає найбільшу кількість рекомендацій з визначення критеріїв ЕБП та їх інтерпретації, формування системи оціночних показників на підприємстві, визначення локальних показників для оцінювання рівня певних складових частин ЕБП тощо. Водночас, на думку А.М. Ткаченко [8, с. 105], оцінювання рівня економічної безпеки підприємства за її складовими частинами є одним з найбільш трудомістких та вимагає найбільшої кількості релевантної інформації, оцінювання рівня ЕБП за таким методом рекомендується проводити раз на рік.

Методичний підхід до оцінювання рівня безпеки, що базується на співвідношенні величини брутоінвестицій підприємства та ресурсів, необхідних для інвестиційної підтримки умов, що забезпечують економічну безпеку, розробили Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, Г.М. Ляшенко [3].

Недоліками цього методичного підходу є його статичність і відсутність передбачення оцінювання ймовірності настання загроз фінансовій стійкості та економічній безпеці загалом. Цей підхід концентрується на аналізі конкурентних переваг підприємства та не дає змоги провести діагностику загроз, що виникають у сфері операційного циклу, фінансування, кадрів тощо. Проблемою також є коректне визначення величини потрібних для забезпечення економічної безпеки інвестицій, оскільки чітких рекомендацій та методичної бази не існує.

Деякі науковці наголошують на пріоритетності оцінювання фінансової складової частини економічної безпеки підприємства [16, с. 6–16], інші пропонують проводити оцінювання рівня економічної безпеки підприємства, що ґрунтується на аналізі фінансової стійкості [15, с. 13], базовій моделі економічної доданої вартості [9, с. 170–171] тощо.

Отже, розглянуті основні методичні підходи до оцінювання рівня економічної безпеки підприємства мають низку спільних недоліків. У кожному випадку досліджується сукупність показників діяльності підприємства, склад якої визначається неоднозначно, а

для конкретних методичних підходів є недостатньо обґрунтованим. Деякі методичні підходи до оцінювання рівня економічної безпеки підприємства пропонують значну сукупність показників, які потребують використання серйозного апарату економіко-математичних та інформаційних технологій, але не охоплюють усі процеси діяльності підприємства.

Проведений аналіз методичних підходів до оцінювання економічної безпеки підприємства вказує на наявність розбіжностей як методологічного характеру, так і підходів до формування переліку показників.

З огляду на наведені недоліки наявних методичних підходів до оцінювання рівня економічної безпеки необхідно сформулювати перелік показників, які дадуть можливість достовірно та всебічно оцінити як рівень кожної складової частини економічної безпеки, так і її загальний рівень з урахуванням особливостей діяльності підприємства. Значення вибраних показників мають бути порівнянними між собою під час визначення рівня економічної безпеки підприємства за кожною складовою частиною і під час розрахунку комплексного показника. Для спрощення процесу збирання та оброблення інформації, необхідної для оцінювання рівня економічної безпеки, потрібно визначити джерела й чіткий механізм їх отримання [12, с. 235].

Оцінка рівня економічної безпеки підприємства не є тотожною оцінці рівня економічної безпеки бізнес-процесів підприємства, тому пропонується авторський підхід до такого оцінювання для торговельного підприємства.

Розгляд економічної безпеки підприємства з позиції процесного управління дає змогу визначити об'єкти управління безпекою на підприємстві, а структуризація бізнес-процесів, ресурсів, факторів є основою формування нового методичного підходу до оцінювання рівня економічної безпеки бізнес-процесів.

Таким чином, на основі проведеного аналізу методичних підходів до оцінювання рівня економічної безпеки торговельного підприємства та власних напрацювань пропонується авторський підхід до оцінювання економічної безпеки бізнес-процесів торговельних підприємств, який має базуватись на послідовності таких дій:

- 1) ідентифікація бізнес-процесів, дослідження їх щодо виникнення різних загроз, ризиків і небезпек;
- 2) аналіз використання ресурсів підприємства в розрізі окремих бізнес-процесів;
- 3) вибір переліку показників-індикаторів економічної безпеки бізнес-процесів торговельного підприємства;
- 4) вибір оптимальних значень індикаторів для забезпечення досягнення пріоритетних економічних цілей підприємства;
- 5) визначення порогових (граничних) значень, вибір та обґрунтування критеріїв і методів групування, інтегрування для показників-індикаторів;
- 6) відповідність результатів реалізації запропонованого методичного підходу галузевому спрямуванню, універсальність їх використання для підприємства.

Оцінювання рівня економічної безпеки бізнес-процесів торговельних підприємств, на наш погляд, має проводитися за певними етапами, яким притаманні комплексність, системність, використання інструментарію для здійснення розрахунків, врахування впливу факторів внутрішнього й зовнішнього середовища, а також має бути орієнтованим на збереження функціонування й розвиток підприємства.

Етап 1. На цьому етапі визначаються основні фактори впливу зовнішнього середовища на функціонування підприємства торгівлі та його економічну безпеку бізнес-процесів. Метою проведення аналізу на початковому етапі є виявлення основних загроз, ризиків та небезпек зовнішнього середовища для стійкого функціонування підприємств роздрібною торгівлі.

Етап 2. На цьому етапі здійснюється загальне оцінювання економічних результатів за бізнес-процесами підприємства в контексті досягнення ним стійкості та безпеки функціонування. Таке оцінювання потребує ґрунтовного аналізу показників за такими бізнес-процесами торговельного підприємства, як основні, допоміжні, процеси управління та розвитку (табл. 1). Аналіз показників за бізнес-процесами дасть змогу оцінити стан економічної безпеки підприємства та потенціал його розвитку в майбутньому.

Усі зазначені показники (табл. 1) впливають або як стимулятори, збільшення яких сприяє посиленню рівня безпеки торговельного підприємства, або як дестимулятори, зростання яких зумовлює зниження її рівня.

Звичайно, окремі групи бізнес-процесів торговельного підприємства впливають на загальний стан його

економічної безпеки з різною силою. Для детермінації ваги кожної групи бізнес-процесів необхідно скористатися думкою експертів-фахівців у сфері роздрібною торгівлі (провести анкетування). Результати експертного опитування дадуть змогу встановити, які бізнес-процеси справляють найбільший вплив на стан економічної безпеки торговельного підприємства (основні бізнес-процеси, допоміжні, бізнес-процеси управління або розвитку), а також визначити ваговий коефіцієнт.

На основі результатів експертного опитування пропонується використання побудованої моделі оцінювання рівня економічної безпеки бізнес-процесів підприємств торгівлі:

$$Y_{EB} = k_1 \cdot Y_{осн} + k_2 \cdot Y_{доп} + k_3 \cdot Y_{роз} + k_4 \cdot Y_{упр}, \quad (1)$$

де $Y_{осн}$ – інтегральна оцінка основних бізнес-процесів, $Y_{доп}$ – інтегральна оцінка допоміжних бізнес-процесів, $Y_{роз}$ – інтегральна оцінка бізнес-процесів розвитку, $Y_{упр}$ – інтегральна оцінка бізнес-процесів управління підприємства; $k_i (i = 1, \dots, n)$ – вагові коефіцієнти (складові економічної безпеки).

Етап 3. На цьому етапі здійснюється моделювання впливів небезпек, ризиків і загроз на забезпечення

Таблиця 1

Показники оцінювання бізнес-процесів з позиції забезпечення економічної безпеки торговельного підприємства

Види бізнес-процесів	Показники для оцінювання	Норматив / рекомендований напрям змін
Основні бізнес-процеси	Товарообіг на 1 м ² торговельної площі, тис. грн.	Зростання в динаміці
	Середня заробітна плата на підприємстві, тис. грн. на працівника	Не нижче середньогалузевої
	Відносна частка ринку, %	Зростання в динаміці або утримання досягнутого рівня
	Коефіцієнт загальної оборотності капіталу або ресурсовіддача	Зростання в динаміці
	Коефіцієнт оборотності запасів	Зростання в динаміці
	Коефіцієнт зміни товарообігу	Більше 1
	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	Зростання в динаміці
Допоміжні (обслуговуючі) бізнес-процеси	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	Зростання в динаміці
	Коефіцієнт забезпеченості товарних запасів власними оборотними активами	Зростання в динаміці
	Тривалість обігу товарних запасів, днів	Зменшення в динаміці
	Забезпеченість працівників підприємства службою безпеки	Забезпеченість
	Наявність на підприємстві інформаційно-аналітичного підрозділу	Наявність
Бізнес-процеси управління	Коефіцієнт зносу основних засобів	≤0,5*
	Результативність МТЗ	Зростання в динаміці
	Рентабельність діяльності, активів або власного капіталу	Зростання в динаміці
	Коефіцієнт маневреності власного обігового капіталу	Зростання в динаміці
	Питома вага договорів підприємства, за якими відкриті судові справи, у загальній кількості господарських договорів підприємства	Зниження в динаміці
	Рівень операційних витрат, %	Темпи зростання не мають перевищувати темпи зростання доходу
Бізнес-процеси розвитку	Коефіцієнт зміни прибутку	Більше 1
	Коефіцієнт фінансової стійкості	Зростання в динаміці
	Прибуток на одного працівника, тис. грн.	Зростання в динаміці
Бізнес-процеси розвитку	Показник плинності кадрів	Зниження в динаміці
	Коефіцієнт впровадження нових інноваційних послуг	Зростання в динаміці

Джерело: складено та доповнено автором на основі опрацювання джерел [10, с. 237; 11, с. 68; 8, с. 106]

* коефіцієнт може мати інше значення з урахуванням ситуації, коли торговельне обладнання / площі можуть використовуватися, наприклад, на умовах оренди або лізингу і не відображатися в балансі підприємства

економічної безпеки бізнес-процесів підприємств торгівлі. У межах етапу на основі проведення багатофакторного кореляційно-регресійного аналізу будують рівняння регресії залежності основних факторів економічної безпеки підприємства.

Етап 4. Це етап передбачає узагальнення отриманих результатів, на основі яких формуються та коригуються стратегії зміцнення економічної безпеки бізнес-процесів підприємств торгівлі.

Висновки. Отже, запропонований методичний підхід до оцінювання рівня економічної безпеки бізнес-процесів підприємств торгівлі, на відміну від наявних, враховує галузеву специфіку торговель-

ної галузі та охоплює всю сукупність внутрішніх та зовнішніх процесів функціонування підприємства. Практичне застосування наведеного методичного підходу дасть змогу торговельним підприємствам комплексно, об'єктивно, тобто на підставі проведення розрахунків й отримання достовірних результатів, впливати на його складові частини задля забезпечення економічної безпеки підприємства. Перспективою подальших досліджень у цьому напрямі є оцінювання рівня економічної безпеки бізнес-процесів, що буде сприяти прийняттю управлінських рішень щодо забезпечення економічної безпеки торговельного підприємства.

Список використаних джерел:

1. Алькема В.Г., Литвін Н.М., Кириченко О.С. Економічна безпека інноваційного підприємства : навчальний посібник. Київ : Університет економіки та права «КРОК», 2015. 320 с.
2. Шлемко В.Т., Бінко І.Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : монографія. Київ : НІСД. 1997. 143 с.
3. Козаченко А.В., Пономар'єв В.П., Ляшенко А.Н. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения : монография. Киев : Либра, 2003. 280 с.
4. Підхомний О.М., Яструбецька Л.С. Індикатори оцінки рівня фінансової безпеки суб'єктів господарювання. *Економічні науки. Облік і фінанси*. 2007. Вип. 23. С. 234–237.
5. Фролова Л.В., Роженко О.В. Методичні підходи до оцінювання економічної безпеки підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2006. № 3(177). С. 199–209.
6. Ковальов Д.В., Плетникова І.М. Кількісна оцінка рівня економічної безпеки підприємства. *Економіка України*. 2001. № 4. С. 35–40.
7. Мойсєєнко І.П., Демчишин М.Я. Економетричний аналіз стану економічної безпеки суб'єктів господарювання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ* : збірник наукових праць / за ред. Р.І. Тринько. Серія : Економічна. Вип. 3. 2010. С. 251–263.
8. Ткаченко А.М., Резников О.Л. Оцінка рівня економічної безпеки підприємства. *Вісник економічної науки*. 2010. № 1. С. 101–106. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/45475/21-Tkachenko.pdf> (дата звернення: 20.03.2020).
9. Гордієнко Н.І., Гордієнко Т.В., Азарова Т.В. Вартісно-орієнтований підхід до діагностики рівня економічної безпеки підприємства на основі моделі EVA. *Вісник Мукачівського державного університету. Економіка та суспільство*. 2019. Вип. 20. С. 168–172. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2019-20-24>
10. Смоквіна Г.А. Сучасні підходи до оцінки економічної безпеки промислового підприємства: теоретичний досвід і практичне використання. *Бізнес-Інформ*. 2015. № 11. С. 231–238.
11. Нусінова О.В. Методичні підходи до інтегральної оцінки економічної безпеки підприємств. *Бізнес-Інформ*. 2011. № 10. С. 62–65.
12. Якубович З.В. Недоліки методик оцінювання рівня економічної безпеки підприємства та шляхи їх усунення. *Видавництво Львівської політехніки*. 2011. № 704. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/12384/1/1%D1%96ki%.pdf> (дата звернення: 20.03.2020).
13. Економіка підприємства : навчальний посібник / за заг. ред. С.Ф. Покропівного. Київ : КНЕУ, 2001. 528 с.
14. Реверчук Н.Й. Управління економічною безпекою підприємницьких структур : монографія. Львів : ЛБІ НБУ, 2004. 195 с.
15. Ильяшенко С.Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке. *Актуальні проблеми економіки*. 2003. № 3. С. 12–19.
16. Євдокимов Ф.І., Мізіна О.В., Бородіна О.О. Узагальнююча оцінка фінансової складової рівня економічної безпеки підприємства. *Наукові праці Донецького національного технічного університету*. 2002. Вип. 46. С. 6–12.

References:

1. Alkema V. H., Litvin N. M., Kyrychenko O. S. (2015) *Ekonomichna bezpeka innovatsiinoho pidpriemstva* : navchalnyi posibnyk [Economic security of an innovative enterprise]. Kyiv: Universytet ekonomiky ta prava "KROK", 320 s. (in Ukrainian)
2. Shlemko V. T., Binko I. F. (1997) *Ekonomichna bezpeka Ukrainy: sutnist i napriamky zabezpechennia: monohrafiia* [Economic security of Ukraine: the essence and directions of ensuring]. Kyiv: NISD, 143 s. (in Ukrainian)
3. Kozachenko A. V., Ponomar'ov V. P., Lyashenko A. N. (2003) *Ekonomicheskaya bezopasnost' predpriatiya: sushchnost' i mekhanizm obespecheniya* [Economic security of the enterprise: the essence and mechanism of ensuring]: monografiya. Kyiv: Libra, 280 p. (in Russian)
4. Pidkhomnyi O. M., Yastrubetska L. S. (2007) Indykatory otsinky rivnia finansovoi bezpeky subiektiv hospodariuvannia [Indicators for assessing the level of financial security of business entities]. *Ekonomichni nauky. Oblik i finansy*, vol. 23. pp. 234–237.
5. Frolova L. V., Rozhenko O. V. (2006) *Metodychni pidkhody do otsiniuvannia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva* [Methodological approaches to assessing the economic security of an enterprise]. *Aktualni problemy ekonomiky*, 3(177), pp. 199–209.
6. Kovalev D. V. and Pletnykova I. M. (2001) Kilkisna otsinka rivnia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [Quantitative evaluation of the enterprise's economic security level]. *Ekonomika Ukraini*, vol. 4, pp. 35–40.
7. Moysenko I. M. and Demchishin M. J. (2010) Ekonometrychnyi analiz stanu ekonomichnoi bezpeky subiektiv hospodariuvannia [Econometric analysis of the economic agents' economic security state]. *Nauchnyi visnik Lvivskogo nacionalnogo universitetu vnutrishnih sprav. Zbirnik naukovih prats. Economica*, vol. 3, pp. 251–263.

8. Tkachenko A. M., Rieznykov O. L. (2010) Otsinka rivnia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [Assessment of the level of economic security of the enterprise]. *Visnyk ekonomichnoi nauky*, 1, pp. 101–106. Available at: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/45475/21-Tkachenko.pdf> (accessed: 20 March 2020).
9. Hordiienko N. I., Hordiienko T. V., Azarova T. V. (2019) Vartisno-orientovanyi pidkhid do diahnostryky rivnia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva na osnovi modeli EVA [Value-based approach to the diagnosis of the enterprise's economic security level based on the eva model]. *Mukachivskiy derzhavnyi universytet. Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 20, pp. 168–172.
10. Smokvina H. A. (2015) Suchasni pidkhody do otsinky ekonomichnoi bezpeky promyslovoho pidpriemstva: teoretychnyi dosvid i praktychne vykorystannia [Contemporary approaches to assessment of economic security of industrial enterprises: theoretical experience and practical use]. *Biznes-Inform*, 11, pp. 231–238.
11. Nusinova O. V. (2011) Metodychni pidkhody do intehralnoi otsinky ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv [Methodological approaches to integrated assessment of economic security of enterprises]. *Biznes-Inform*, 10, pp. 62–65.
12. Yakubovych Z. V. (2011) *Nedoliky metodyk otsiniuvannia rivnia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva ta shliakhy ikh usunennia* [Disadvantages methods of evaluation of economic security and ways to address them]. *Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki*, 704. Available at: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/12384/1/1%D1%96ki%.pdf> (accessed: 20 March 2020).
13. Pokropyvnyi S. F. (2001) *Ekonomika pidpriemstva* [Economics of enterprise]: navchalnyi posibnyk / za zah. red. S.F. Pokropyvnoho. Kyiv: KNEU, 528 s. (in Ukrainian)
14. Reverchuk N. J. (2004) *Upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemnyts'kykh struktur* [Management of Economic Security business structures]. L'viv: LBI NBU. (in Ukrainian)
15. Iliashenko S. N. (2003) *Sostavlyayushchie ekonomicheskoy bezopasnosti predpriyatiya i podkhody k yikh otsenke* [Components of economic security and approaches to assessment]. *Aktualni problemy ekonomiky*, 3, pp. 12–19.
16. Yevdokimov F. I., Mizina E. V., Borodina O. A. (2002) Uzahalniuiucha otsinka finansovoi skladovoi rivnia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [Resumptive estimation of the financial component of the company's economic safety level]. *Naukovi pratsi Donetskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu*, 46, pp. 6–12.

УДК 631.152

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/153-13>**Коробка С. В.**

кандидат економічних наук, доцент,
Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького
ORCID: [https:// orsid.org/0000-0001-9305-3010](https://orcid.org/0000-0001-9305-3010)

Korobka Svitlana

Lviv National University of Veterinary Medicine
and Biotechnology named after S.Z. Gzhysky

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОПЕРАЦІЙНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ

Постійне та якісне управління сучасними підприємствами є одним із важливих аспектів конкурентоспроможності. Розглядаючи операційний менеджмент як один із напрямів загального управління діяльністю малого підприємства, маємо визнати, що його теоретико-методологічна основа базується на сукупності спеціальних економічних особливостей. У статті проведено аналіз теоретичних аспектів операційного менеджменту на малих підприємствах. Відзначено, що під операційним менеджментом малого підприємства слід розуміти цілісний комплекс управлінських операцій, які пов'язані між собою. Визначено основні завдання операційного менеджменту, виділено підсистеми з подальшою характеристикою та пристосуванням до діяльності малих підприємств. Перспективами подальшого дослідження є формування ефективної системи управління окремими процесами операційної діяльності на малих підприємствах, обґрунтування напрямів удосконалення операційної діяльності малих підприємств.

Ключові слова: мале підприємництво, виробництво, операція, операційний менеджмент, операційна система.

THEORETICAL ASPECTS OF OPERATIONAL MANAGEMENT SMALL ENTERPRISES

Continuous and quality management of modern enterprises is one of the important aspects of competitiveness. The term "operational management" is relatively new, but it is now gaining new dimensions of interpretation and use. In today's economy, small, medium and large businesses coexist and complement each other organically. However, a small business is a dynamic and most numerous sector of the economy and has its differences due to the different level of social division of labor, the nature of specialization and socialization of production, as well as the choice of technological type of production process, and therefore the peculiarities of operational management. It is noted that there are two types of business activity, and operating activity is the main one for the enterprise. Considering operational management as one of the directions of general management of small business activity, it is necessary to recognize that its theoretical and methodological basis is based on a set of special economic features. Therefore, definitions of "operational management", "operation" and "production" are provided for the analysis of the operating system. It is noted that operating activities will depend on the industry and the stage of the life cycle of the small business development. Because, on the one hand, improving operational management means strategic prospects for the development of systems and processes, and on the other hand, it means being part of the real work, coordinating all aspects of the project, from development to implementation. The description of three existing operating subsystems of small business activity is presented. It is also noted that having familiarized with the peculiarities of the enterprise functioning, it is possible to define and optimize its operating structure. Because, operational management is central to the enterprise management system, along with marketing, investment, finance and staff. Therefore, the operational management of a small business should be understood as a comprehensive set of management operations that are interconnected, regularly executed and allow the implementation of long-term strategies of the company with maximum profit at the expense of ensuring the competitiveness of products and the enterprise as a whole. It is a purposeful activity to manage operations to acquire the necessary resources, transform them into a finished product (service) with the supply of the last (last) consumer (to the market).

Keywords: production, operation, operating management, operational management small business, operating system.

JEL classification: M2, M11, M12

Постановка проблеми. Постійне, своєчасне та якісне управління операційною системою є одним з важливих аспектів конкурентоспроможності сучасного підприємства, оскільки відомо, що від діяльності операційної системи, вчасності поставок матеріальних ресурсів відповідної якості у необхідному асортименті та кількості на виробництво значною мірою залежить рівномірний і ритмічний випуск готової продукції, її якість, отже, рівень прибутку та рентабельності підприємства. Нині недостатньо бути на ринку й пропонувати свої послуги, адже необхідно бути конкурентоздатним, пристосовуватися до змін і потреб споживачів. В умовах суворої конкуренції опера-

ційний менеджмент зазнав змін і є одним із важливих складових частин розвитку конкурентоздатності підприємства.

Донедавна терміном «операційний менеджмент» цікавилися фахівці вузького кола, проте нині він набуває все більшої популярності. Організаціям необхідно повсякчасно зміцнювати свою конкурентну позицію на ринку, зберігати стійкість і рівновагу.

Актуальність статті полягає у значимості функціонування операційної системи малих підприємств та визначенні її взаємозв'язків з конкурентоспроможністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями теоретичних та практичних аспектів опера-

раційного менеджменту на підприємствах займаються багато науковців, зокрема В.М. Білявський [2], В.Г. Воронкова [6], О.В. Михайлівська [4], Я.С. Некрасов [5]. Водночас проблеми формування та вдосконалення операційного менеджменту малих підприємств досліджені недостатньо глибоко.

Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад управління операційною системою малих підприємств та визначенні шляхів їх удосконалення.

Для досягнення поставленої мети сформульовані такі завдання, як обґрунтування теоретичних аспектів та сутності побудови й функціонування операційної системи малого підприємства; визначення складових частин операційної системи малих підприємств та їхнього впливу на її діяльність.

Виклад основного матеріалу. Змішаність структури сучасної економіки дає можливість розвиватися та взаємно доповнюватися. Найбільш динамічним та численним сектором економіки є мале підприємство. Різниця між великим, середнім та малим підприємством визначена особливостями та рівнями суспільного поділу праці, технологією виробництва, спеціалізацією та усупільненням діяльності, що впливає на особливості операційного менеджменту.

Операційний менеджмент як наукова система організації виробництва є однією з найважливіших умов ефективної та прибуткової діяльності малих підприємств. Сучасна теорія й практика управління малими підприємствами набуває особливого значення. Перехід до ринкових умов господарювання вимагає вивчення та вдосконалення методів управління на рівні малих підприємств як рушія економіки й джерела створення додаткових робочих місць.

Згідно з чинним законодавством малими підприємствами є підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний фінансовий рік не перевищує п'ятдесяти осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує сімдесяти мільйонів гривень [3].

Діяльність малих підприємств поділяють на звичайну та незвичайну. До звичайної діяльності належать операційна та інша (фінансова й інвестиційна). Отже, можна вважати, що операційна діяльність малого підприємства – це основна його діяльність, а також інші види господарської діяльності, що не є інвестиційними або фінансовими.

Операції, пов'язані з виробництвом або реалізацією продукції (товарів), наданням послуг, відносять до операційної діяльності малих підприємства, вони є місією створення підприємства й забезпечують основну частку його

доходу. Реалізація виробничих запасів, оперативна оренда активів тощо включають іншу операційну діяльність.

Розглядаючи операційний менеджмент як один із напрямів загального управління діяльністю малого підприємства, маємо визнати, що його теоретико-методологічна основа базується на сукупності спеціальних економічних особливостей.

Ключовим терміном в операційному менеджменті є поняття «операції» як продукування товарів і послуг, тобто матеріальних та нематеріальних цінностей. Окремі науковці ототожнюють це поняття з терміном «виробництво», але виробництво стосується лише виготовлення певних матеріальних цінностей, які мають форму, а, як відомо, під поняттям «виробництво» розуміють процес створення матеріальних і суспільних благ, необхідних для існування й розвитку, за якого люди вступають у виробничі відносини, тому виробництво є завжди суспільним.

Поняття «операція» має різні тлумачення (рис. 1). Операція (лат. “operatio” – «дія», «вплив») – це дії, заходи, що виконуються за певним планом і спрямовані на вирішення якогось завдання, досягнення якоїсь мети або належать до кола функцій цього підприємства, установи, відділу, окремого працівника, певного обладнання тощо [8].

Незалежно від того, чим це підприємство займається (виробляє продукти, продає товари чи надає послуги), кожен власник має брати участь у розробленні операційної діяльності та управлінні нею.

Зміст операційної діяльності малого підприємства залежить від галузі та етапу життєвого циклу розвитку підприємства. З одного боку, вдосконалення операційного менеджменту означає стратегічні перспективи розвитку систем та процесів, а з іншого боку, це означає бути частиною реальної роботи, координувати всі аспекти проекту: від розроблення до реалізації.

Отже, операційний менеджмент – це цілеспрямована діяльність з керування операціями придбання потрібних ресурсів, їхньої трансформації в готовий продукт (послугу) з поставкою останнього (останніх) споживачу (на ринок). Цілеспрямована діяльність щодо керування операціями з купівлі потрібних ресурсів, їхньої трансформації в готовий товар (послугу) з поставкою останнього (останньої) на ринок задля задоволення потреб покупців називається операційним менеджментом.

Операційний менеджмент має на меті створення «керованих» виробничих систем шляхом виконання специфічних дій і процедур задля отримання ринкового результату діяльності малого підприємства. Про-

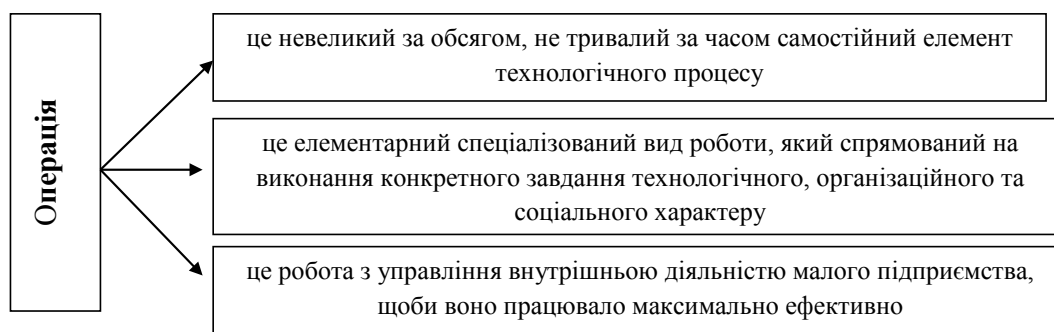

Рис. 1. Визначення поняття «операція»

Джерело: узагальнено автором на основі джерел [4; 5]

цес формування ефективної системи управління здійснювався на базі раціонального управління операціями та поєднання в одному цілому основних факторів та аспектів діяльності малого підприємства (фінансових, організаційних, ринкових, технологічних тощо).

Виробнича сфера одного малого підприємства може відрізнятися від виробничої сфери іншого підприємства видом діяльності та способом здійснення господарської діяльності, що визначає в операційну функцію. Дії, в результаті яких надаються послуги й виробляються товари, що призначені для споживання у зовнішньому середовищі, називаються операційною функцією, метою якої є створення будь-якого продукту (товару, послуги).

Основні завдання операційного менеджменту подані на рис. 2.

Структура операційної системи визначається складом і взаємозв'язками її елементів та підсистем, а також зв'язками із зовнішнім середовищем.

Узагальнюючі наявні операційні системи діяльності малого підприємства, можемо об'єднати їх у три підсистеми [1].

Першою є основна підсистема (підсистема трансформації, переробки, конверсії тощо), в рамках якої відбувається процес безпосереднього створення корисності.

Наступною є підсистема забезпечення (допоміжна підсистема, підсистема підтримки, обслуговування тощо), яка прямо не пов'язана з виробництвом кінцевої продукції або наданням послуг, але виконує необхідні функції забезпечення ефективної роботи підсистеми перетворення; основні результати її діяльності споживаються підсистемою трансформації, а побічні надходять у зовнішнє середовище.

Третьою є підсистема управління операційною системою (підсистема планування й контролю), яка отримує інформацію від підсистем перетворення та забезпечення про наявний стан речей і характер поточного функціонування. Ця підсистема збирає інформацію про внутрішнє та зовнішнє середовище підприємства, обробляє весь цей великий обсяг даних та ухвалює рішення про те, яким чином мають функціонувати підсистеми перетворень та забезпечення.

Операційна діяльність є ключовим елементом розвитку будь-якого підприємства, зокрема малого підприємства. Ознайомившись із особливостями функціонування підприємства, можемо визначити та оптимізувати його операційну структуру. Операційний менеджмент посідає центральне місце в системі менеджменту підприємства разом з маркетингом, інвестиціями, фінансами та персоналом. Варто наголосити на тому, що будь-яка успішна організація ефективного оперативного управління є важливою складовою частиною для зростання малого підприємства. Однак для малого підприємства процес оцінювання, впровадження та активації управлінського рішення може бути вирішальним і складним. Щоби забезпечити малі підприємства правильними процедурами оперативного управління, важливо зрозуміти ключові компоненти, необхідні для успіху, в яких системи підприємств можуть надати відчутні переваги.

Трактуювання терміна «операційний менеджмент» пов'язане зі здійсненням управління підприємницькою діяльністю на рівні керування певними функціями та процесами, які побудовані з послідовно та взаємопов'язаних операцій. Виходячи з вищесказаного, можемо виділити основні риси операційного менеджменту. Отже, операційний менеджмент притаманний конкретній організації та впливає на її визначення; здійснюється на рівні операцій; управління пов'язане з операційною діяльністю підприємства.

Вирішення повсякденних завдань операційної діяльності визначає функціональне навантаження операційного менеджменту (наприклад, закупівля товарів, управління товарними запасами, формування товарного асортименту, проведення рекламних кампаній, укладання договорів, транспортування, експедирування, профілактичний ремонт, що допомагає досягти стратегічних цілей організації та сформувати її потреби) [7].

Основну мету операційного менеджменту реалізують через маркетингову, інвестиційну, кадрову, операційну функції.

Операційна система малого підприємства дає можливість та формує обмеження операційного менеджменту, виступаючи функціональним полем. Відкрити

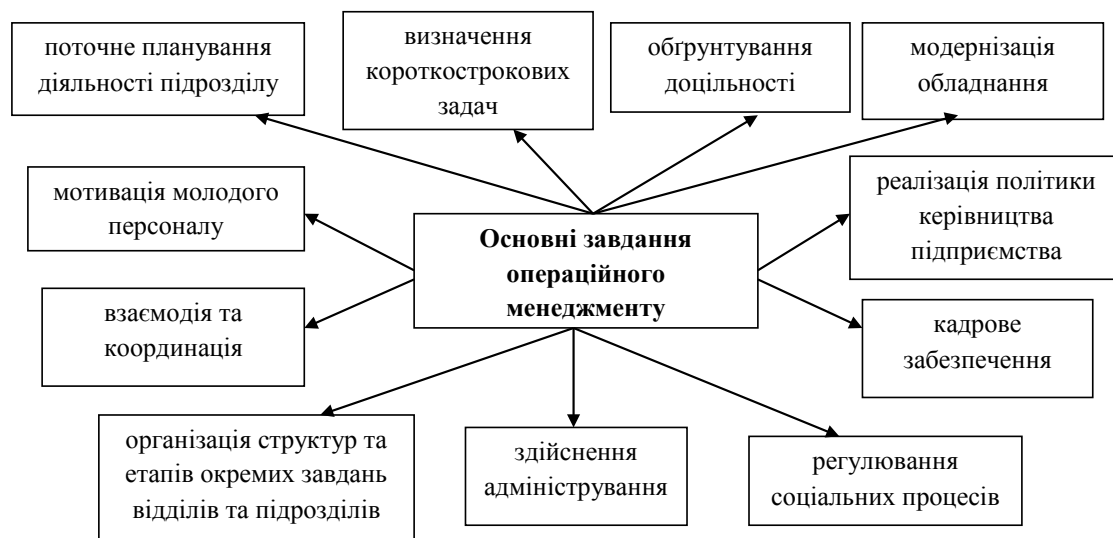

Рис. 2. Основні завдання операційного менеджменту

Джерело: узагальнено автором на основі джерел [4; 6; 7]

самостійну систему організації, яка в поєднанні елементів та зв'язків забезпечує задоволення кінцевого споживача, його потреб у належному сервісі та матеріальних благах, називають операційною системою.

Створенням операційних систем малих підприємств та управління ними займаються керівники низової ланки, які здійснюють виробничий контроль матеріальних запасів, контроль за якістю сировини та матеріалів, технологічного обладнання, вибором місця розташування підприємства.

За допомогою операційної стратегії та операційної програми здійснюється управлінський вплив на операційну діяльність підприємства. Система заходів, що забезпечує реалізацію операційної стратегії, називається операційною програмою. Операційна стратегія виділяється із загальної стратегії підприємства, має менший радіус та стосується власне операційної діяльності підприємства.

Операційна система функціонує згідно з операційною стратегією та забезпечується операційними менеджерами й ефективністю операційного управління, яке здійснюється за принципом системності та комплексності.

Відповідно до розроблених стратегічних рішень відбувається створення операційної системи, а саме раціональне розміщення обладнання; визначення типу системи постачання; управління запасами; забезпечення якості товарів та сервісу для споживачів; вибір оптимального місця розташування підприємства; контроль операційного процесу.

Процес, який складається зі взаємопов'язаних у часі та просторі операцій щодо трансформації вхідних ресурсів у вихідні результати, називається операційним процесом. Він є об'єктом управління в операційному менеджменті.

Скориставшись моделлю "5P", можемо отримати загальне уявлення про зміст системи операційного менеджменту. Ця модель включає різні організації, що виробляють продукцію або надають послуги ("Plants"); 2) проєктування бізнес-процесів ("Processes"); 3) продукти й послуги ("Parts"); 4) підбір персоналу для виконання окремих операцій і бізнес-процесів ("People"); 5) виконання таких функцій управління, як планування, організація, аналіз, контроль і регулювання ("Planning and Control Systems") [1].

Формування операційного менеджменту обумовлює використання управлінських інструментів задля ефективного здійснення операційної діяльності та створення споживчої вартості. Функціонування полягає в організації руху та взаємодії певних ресурсів, які має мале підприємство, як наслідок створення продукту, який після реалізації принесе дохід, прибуток. Операційна система підприємства перебуває у постійній взаємодії із зовнішнім середовищем і реагує на його зміни.

Висновки. Отже, у статі проведено аналіз теоретичних аспектів операційного менеджменту на малих підприємствах. Відзначено, що під операційним менеджментом малого підприємства слід розуміти цілісний комплекс управлінських операцій, які пов'язані між собою. Визначено основні завдання операційного менеджменту, виділено підсистеми з подальшою характеристикою та пристосуванням до діяльності малих підприємств.

Перспективами подальшого дослідження є формування ефективної системи управління окремими процесами операційної діяльності на малих підприємствах, обґрунтування напрямів удосконалення операційної діяльності малих підприємств.

Список використаних джерел:

1. Stevenson W.S. Operation management. New York : McGraw-Hill/Irwin, 2008. 944 p.
2. Білявський В.М. Характеристика сутності управління операційною системою підприємства. *Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського. Серія «Економічні науки»*. 2013. Вип. 36. С. 43–51.
3. Господарський кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 17.03.2020).
4. Михайловська О.В. Операційний менеджмент : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2008. 550 с.
5. Некрасов Я.С. Історія економіки операційного менеджменту. *Ефективна економіка*. URL: <http://economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=393> (дата звернення: 17.03.2020).
6. Воронкова В.Г., Беліченко А.Г., Желябін В.О. та ін. Операційний менеджмент : навчальний посібник. Львів : Магнолія 2006, 2009. 438 с.
7. Операційний менеджмент. URL: <http://www.bestreferat.ru/referat-197065> (дата звернення: 17.03.2020).
8. Філософський енциклопедичний словник / В.І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України ; Абрис, 2002. 742 с.
9. Сумець О.В. Ключові аспекти сучасної парадигми операційного менеджменту. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2018. Vol. 4. No. 3. P. 129–147.

References:

1. Stevenson W. S. Operation management. New York: McGraw-Hill/Irwin, 2008. 944 p.
2. Biljavskij V. M. Kharakterystyka sutnosti upravlinnja operacijnoju systemoju pidpryjemstva [Characterization of the entity operating system management]. *Donckijj nacionalnij univresytet ekonomiky i torghivli imeni Mykhajla Tughan-Baranovskogho. Serija: Ekonomichni nauky*. 2013. Vyp. 36. S. 43–51. URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/31858>
3. Ghospodarskijj kodeks Ukrainy [Business Code of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (accessed: 13 March 2020).
4. Mykhajlovsjka O. V. Operacijnyj menedzhment [Operating management]. Navchalnyj posibnyk. K.: Kondor, 2008. 550 s.
5. Nekrasov Ja. S. Istorija ekonomiky operacijnogho menedzhmentu [Histry of economics of operational management]. *Efektynna ekonomika*. URL: <http://economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=393> (accessed: 17 March 2020).
6. Operacijnyj menedzhment [Operating management] : navchalnyj posibnyk / [V. Gh. Voronkova, A. Gh. Belichenko, V. O. Zheljabin ta in.]. Ljviv: Maghnolija 2006, 2009. 438 s.
7. Operacijnyj menedzhment [Operating management]. URL: <http://www.bestreferat.ru/referat-197065> (accessed: 17 March 2020).
8. Filosofskijj encyklopedychnyj slovnyk / V. I. Shynkaruk (ghol. redkol.) ta in. Kyjiv: Instytut filosofiji imeni Ghryghorija Skovorody NAN Ukrainy ; Abrys, 2002. 742 s.
9. Sumecj O. V. Ključovi aspekty suchasnoji paradyghmy operacijnogho menedzhmentu [Key aspects of the modern paradigm of operational management]. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2018. Vol. 4. No. 3. P. 129–147.

УДК 330.101:330.341:330.356

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/153-14>**Смолич Д. В.**кандидат економічних наук, доцент,
Луцький національний технічний університет**Тимошук І. В.**магістрант,
Луцький національний технічний університет**Smolych Dariia, Timoshuk Irina**
Lutsk National Technical University

РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВА: СУТНІСТЬ, СКЛАДОВІ ТА МОДЕЛЬ УПРАВЛІННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У статті досліджено теоретичні аспекти ресурсного потенціалу підприємства та його значення. З огляду на бачення низки вчених-економістів виокремлено два підходи до тлумачення досліджуваного поняття, а саме ресурсний та результативний. Досліджено залежність складових елементів ресурсного потенціалу промислового підприємства щодо умов турбулентного зовнішнього середовища, обґрунтовано аспект зміни та доповнення елементів ресурсного потенціалу зі зміною факторів та умов макросередовища організації. На основі розгляду ресурсного потенціалу як змінної категорії наведено визначення досліджуваного поняття. В ході дослідження виокремлено основні складові частини ресурсного потенціалу підприємства в сучасних умовах господарювання, розглянуто їх сутнісну характеристику, а також окреслено основні напрями управління за відповідними складовими частинами. Представлено модель управління ресурсним потенціалом, яка забезпечує якісне управління всіма видами ресурсів підприємства, можливість цих ресурсів ефективно мобілізуватися у потрібний момент, а також дає змогу залишатися конкурентоспроможним суб'єктом господарювання. Розглянуто управління ресурсним потенціалом крізь призму загальних функцій менеджменту, таких як планування потреби в ресурсах, організація ресурсного забезпечення підприємства, мотивація та контроль. В ході дослідження встановлено, що неефективне управління та використання ресурсів призводить до зниження якості та конкурентоспроможності продукції підприємства, зменшення обсягу власних обігових коштів, падіння продуктивності праці, внаслідок чого унеможливується забезпечення стійкої конкурентоспроможності підприємства загалом. Власне, правильно побудована схема управління ресурсами забезпечує стабільно високу якість продукції підприємства, що випускається, або послуг, що надаються, сприяє додатковій оптимізації фінансових витрат, ефективного використанню наявних та потенційних ресурсів організації, гарантуючи високі результати господарської діяльності.

Ключові слова: ресурси, ресурсний потенціал, підприємство, управління ресурсами, складові частини ресурсного потенціалу, ресурсний підхід.

ENTERPRISE RESOURCES POTENTIAL: THE ESSENCE OF THE COMPONENTS AND THE MODEL OF MANAGEMENT IN MODERN ECONOMIC CONDITIONS

The article explores the theoretical aspects of an enterprise's resource potential and its importance. Taking into account the view of a number of economists, two approaches to interpreting the concept under study are distinguished, namely resource and result. The article investigates the dependence of components of the industrial enterprise resource potential on the conditions of turbulent external environment and accordingly substantiates the aspect of changing and supplementing the elements of the resource potential with changing factors and conditions of the macro-environment of the organization. Based on the consideration of the resource potential as a variable category, the definition of the concept under study is given. In the course of the research the main components of the enterprise resource potential in modern economic conditions were singled out, their essential characteristics were considered, as well as the basic directions of management by the corresponding components were outlined. The article also presents a model of resource potential management that provides quality management of all types of enterprise resources, the ability to effectively mobilize these resources at the right time and to remain a competitive business entity. In addition, the article deals with the management of resource potential through the prism of general management functions: planning the need for resources, the organization of resource provision of the enterprise, motivation and control. The study found that inefficient management and use of resources leads to a decrease in the quality and competitiveness of the company's products, a decrease in the amount of working capital, and a fall in labor productivity, which makes it impossible to ensure sustainable competitiveness of the enterprise as a whole. In fact, properly constructed resource management scheme ensures consistently high quality of products of the enterprise or services provided, contributes to additional optimization of financial costs, efficient use of existing and potential resources of the organization, guaranteeing high results of economic activity.

Keywords: resources, resource potential, enterprise, resource management, components of resource potential, resource approach.

JEL classification: L81, M11

Постановка проблеми. Забезпечення стійкості та підвищення ефективності ринкової діяльності підприємства вимагає правильного вибору стратегії формування та використання його ресурсного потенціалу у сферах виробництва й реалізації готової продукції.

Ефективність діяльності підприємства значною мірою визначається тим, на скільки результативно воно може використовувати наявні ресурси та здатне мобілізувати їх у майбутньому для забезпечення безперебійної роботи, тому проблема вивчення ресурсного потенці-

алу та побудови ефективної системи управління ним сьогодні є досить важливою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «ресурсний потенціал» та особливості управління ним досліджували у своїх працях такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як Л.Ф. Берднікова, Г.М. Александрова, О.Є. Кузьмін, О.А. Материнська, А.О. Ярова, Е.В. Лапін, Н.Г. Міценко, М.В. Гладій О.І. Кумечко, С.Ю. Стексов, А.А. Томпсон, А.Дж. Стрікленд, Л.Г. Окоркова, С.Е. Сердак, В.П. Славов, О.В. Коваленко, Н.П. Гончарова, О.В. Кендюхов, О.В. Трифонова, О.С. Федонін. Автори розкривають основну сутність поняття «ресурсний потенціал», складові частини та основні аспекти управління ними. Водночас сьогодні недостатньо вивченим залишається питання побудови ефективного механізму управління ресурсним потенціалом підприємства, з урахуванням аспекту здатності ресурсів підприємства швидко мобілізуватися у потрібний момент.

Мета статті полягає у дослідженні теоретичних аспектів ресурсного потенціалу підприємства, визначенні основних його складових частин та побудові моделі управління ресурсним потенціалом підприємства в сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу. Результативність діяльності будь-якого підприємства значною мірою залежить від того, наскільки ефективно використовуються наявні в його розпорядженні ресурси, сукупність яких утворює ресурсний потенціал. Неefективне управління та використання ресурсів призводить до зниження конкурентоспроможності підприємства загалом. Саме тому сьогодні гостро постає питання дослідження особливостей управління ресурсним

потенціалом підприємства та пошуку всіх можливих шляхів підвищення ефективності цього управління задля забезпечення сталого розвитку.

Для визначення ресурсного потенціалу підприємства зупинимось на трактуваннях цього терміна в дослідженнях учених-економістів, для чого розглянемо табл. 1.

Виходячи з трактувань ресурсного потенціалу, що наведені в таблиці, можемо згрупувати їх у такі два підходи, як ресурсний і результативний. Так, ресурсного підходу дотримуються С.Ю. Стексов, М.В. Гладій, В.П. Славов, О.В. Коваленко, Л.Г. Окорков, адже вони розглядають ресурсний потенціал як сукупність ресурсів господарської ланки, оцінювання ресурсного потенціалу зводять до визначення вартості доступних ресурсів, а рівень використання ресурсного потенціалу визначають відношенням отриманого результату до обсягу застосованих ресурсів.

Л.Ф. Берднікова, О.А. Материнська, А.О. Ярова, Б.В. Мочалов, А.А. Томпсон та А.Дж. Стрікленд розглядають ресурсний потенціал як здатність підприємства освоювати, переробляти та мобілізувати ресурси для задоволення суспільних потреб. Оцінювання величини ресурсного потенціалу вони зводять до оцінювання максимального обігу продукції, який підприємство здатне виробити за певної кількості та структури ресурсів [9].

У роботах більшості авторів ресурсний потенціал представлений усіма ресурсами, використовуваними в суспільному виробництві на тій чи іншій стадії розвитку продуктивних сил. Це є однією з основних особливостей категорії «ресурсний потенціал».

Так, аналізуючи ці підходи, можемо спостерігати, що погляди на поняття «ресурс» і «ресурсний потенціал» та

Таблиця 1

Трактування поняття «ресурсний потенціал підприємства»

Автор	Трактування поняття «ресурсний потенціал»	Ресурси
Л.Ф. Берднікова	Характеристика наявності фінансових, виробничих та інноваційних ресурсів, які в подальшому можуть бути активовані для ефективного функціонування, а також резервів та можливостей мобілізації цих ресурсів, які можна буде використати для забезпечення безперебійної роботи в майбутньому [1].	Фінансові, виробничі, інноваційні.
О.А. Материнська та А.О. Ярова	Сукупність матеріальних, нематеріальних, трудових, фінансових ресурсів, включаючи здатність робітників підприємства ефективно використовувати названі ресурси для досягнення поточних стратегічних цілей та виконання місії підприємства [2].	Матеріальні, нематеріальні, трудові, фінансові.
С.Ю. Стексов	Сукупність накопичених ресурсів господарюючого суб'єкта, що характеризують систему його можливостей у реалізації цілеспрямованої діяльності з урахуванням впливу постійно змінних факторів внутрішнього та зовнішнього середовищ [3].	Матеріальні, нематеріальні.
Б.В. Мочалов	Сукупність можливостей факторів (ресурсів), що реалізуються в процесі виробництва матеріальних благ, а також невикористаних можливостей, задля ефективного використання виробничих, природних і науково-технічних ресурсів, необхідних для забезпечення економічного зростання підприємства та більш повного задоволення суспільних потреб [4].	Виробничі, природні, науково-технічні.
М.В. Гладій	Сукупна інтегральна продуктивність промислових і природних засобів виробництва, а також трудових ресурсів, які відображаються показниками виходу валової та товарної продукції на одиницю земельної площі [5].	Промислові, природні, трудові.
В.П. Славов та О.В. Коваленко	Комплексна категорія, що є основою матеріального відтворення в гармонійному поєднанні з продуктивними силами й виробничими відносинами, що збалансовує кількісні та якісні співвідношення ресурсів [6].	Виробничі, природні, науково-технічні.
А.А. Томпсон та А.Дж. Стрікленд	Складна система, яка включає досвід та знання підприємства, інтелектуальний капітал, конкурентні можливості, унікальні навички працівників, стратегічні активи, ринкові досягнення, необхідні для успішної конкурентної боротьби на ринку [7].	Капітальні, інтелектуальні, науково-технічні.
Л.Г. Окоркова	Сукупність ресурсів, якими володіє підприємство, що забезпечують можливість отримання максимального економічного ефекту в заданий момент часу [8].	Матеріальні, нематеріальні.

його складові частини змінювалися з часом, основною причиною чого стала постійна зміна турбулентного зовнішнього середовища. Якщо спочатку ресурсний потенціал розглядався лише як сукупність ресурсів, то за результативного підходу він розглядається крізь призму можливості цих ресурсів ефективно мобілізуватись у майбутньому. Розглядаючи ресурсний потенціал як змінну категорію, маємо відзначити, що з часом, зокрема з розвитком науково-технічного прогресу, разом з фінансовими, трудовими, матеріальними та нематеріальними ресурсами стали виділяти нові, такі як інноваційні та підприємницьтво. Водночас спостерігається розвиток інформаційних ресурсів. Власне, з розвитком інформаційних технологій доступ до тих чи інших даних став набагато легшим та зручнішим, а отримати потрібну інформацію зараз можна набагато швидше.

Таким чином, враховуючи наведені підходи та думки науковців, під ресурсним потенціалом підприємства ми розуміємо систему наявних ресурсів підприємства, а також тих, які можна залучити, з урахуванням вимог зовнішнього середовища в майбутньому та спроможності підприємства мобілізувати їх у потрібний момент для забезпечення його економічного зростання, зокрема у складних економічних умовах.

Варто відзначити, що принциповою відмінністю між термінами «ресурси» та «ресурсний потенціал» є те, що ресурси існують незалежно від суб'єктів економічної діяльності, а потенціал є невіддільним від суб'єктів. Ресурсний потенціал, крім матеріальних і нематеріальних засобів, включає здібності працівника, колективу, підприємства загалом до ефективного використання наявних ресурсів [10].

Розглядаючи ресурсний потенціал як складну систему, можемо виділити такі його взаємопов'язані складові частини (рис. 1).

Розглянемо детальніше складові частини ресурсного потенціалу.

Фінансові ресурси підприємства – це грошові кошти, що перебувають у розпорядженні підприємства й призначені для здійснення поточних витрат, виконання фінансових зобов'язань та економічного стимулювання працюючих, тобто сукупність грошових коштів цільового призначення. Фінансові ресурси спрямовуються також на утримання та розвиток об'єктів невиробничої сфери, споживання, накопичення, спеціальні резервні фонди тощо [14].

Власні кошти підприємства постійно перебувають в обігу, кінцевий строк використання яких не встановлений. Такі кошти формуються за рахунок власного капіталу, тобто тієї частини активів підприємства, що залишається після виконання його зобов'язань. Позиченими коштами є ті, що підприємство одержує на визначений термін, за певну плату й на умовах повернення. Переважно вони формуються за рахунок коротко- й довгострокових кредитів банків. Залучені кошти – це кошти, які не належать підприємству, проте постійно перебувають у їх обігу внаслідок діючої системи розрахунків. Формуються вони за рахунок усіх видів кредиторської заборгованості підприємства [15].

Під інноваційними ресурсами розуміються ресурси, здатні забезпечити можливість інноваційної діяльності. В широкому розумінні до цих ресурсів можна включити матеріально-технічні, трудові, фінансові, інтелектуальні, інформаційні ресурси [16].

У вузькому розумінні до інноваційних ресурсів належать [17]:

- новий технологічний та організаційний рівень основних продуктових ліній підприємства;
- відповідність організаційних структур і систем керування завданням розвитку інноваційного процесу;
- кодифіковане знання, яким володіє підприємство, щодо нематеріальних активів, представлене патентами, ноу-хау, прототипами, комп'ютерними програмами тощо;
- науково-технічні напрацювання у вигляді незавершених інноваційних проєктів;
- фінансове забезпечення інноваційної діяльності;
- персонал організації, що займається інноваційною діяльністю.

Виробничі ресурси підприємства – це всі природні, людські та вироблені людиною ресурси, які використовуються для виробництва товарів і послуг. Сюди належать [12]:

- матеріальні ресурси, що є базою ресурсного забезпечення та включають різні види сировини, матеріалів, палива, енергії, комплектуючих і напівфабрикатів, які господарюючий суб'єкт закуповує для використання в господарській діяльності задля випуску продукції, надання послуг і виконання робіт [18];
- основні засоби, що є сукупністю виробничих, матеріально-речових цінностей, які багато разів беруть участь у виробничих циклах, зберігаючи свою натуральну форму, та поступово переносять свою вартість на створені продукти або послуги за ступенем зношування у вигляді амортизаційних відрахувань [12];
- трудові ресурси, що є головною продуктивною силою суспільства, що включає працездатну частину населення, яка володіє фізичними та інтелектуальними можливостями для виробництва благ і послуг [17].

Інформаційні ресурси мають певні особливості. Так, на відміну від інших (матеріальних) ресурсів, вони є практично невичерпними. Зі зростанням обсягу використаних знань обсяг інформації не зменшується, а зростає. Застосування нових інформаційних ресурсів замість застарілих потенційно може спровокувати дії радикального характеру, значно підвищити продуктивність праці, а також покращити використання інших ресурсів підприємства тощо [19].

Інформація – це особливий ресурс, який ґрунтується на ідеях і знаннях, отриманих та нагромаджених у результаті науково-технічної діяльності, а також представлений у формі, придатній для збирання, реалізації та відтворення [20]. До інформаційних ресурсів належать файли, бази даних, ідеї та знання.

Підприємництво як економічний ресурс стає все більш важливим у сучасній економіці, проте лише у XX ст. воно стало розглядатися як фактор (ресурс) виробництва. Підприємницький ресурс (підприємницький потенціал, підприємницькі здібності, підприємництво) – це особливий механізм організації підприємницьких здібностей людей, спроможних до ефективної організації взаємодії основних економічних ресурсів для здійснення господарської діяльності. Цей ресурс реалізується у сфері менеджменту, тобто під час управління діяльністю підприємств та організацій. Унікальність значення підприємницького потенціалу полягає в тому, що саме завдяки йому спроможні до взаємодії інші ресурси підприємства, а саме фінансові, інформаційні, виробничі, інноваційні. До складу

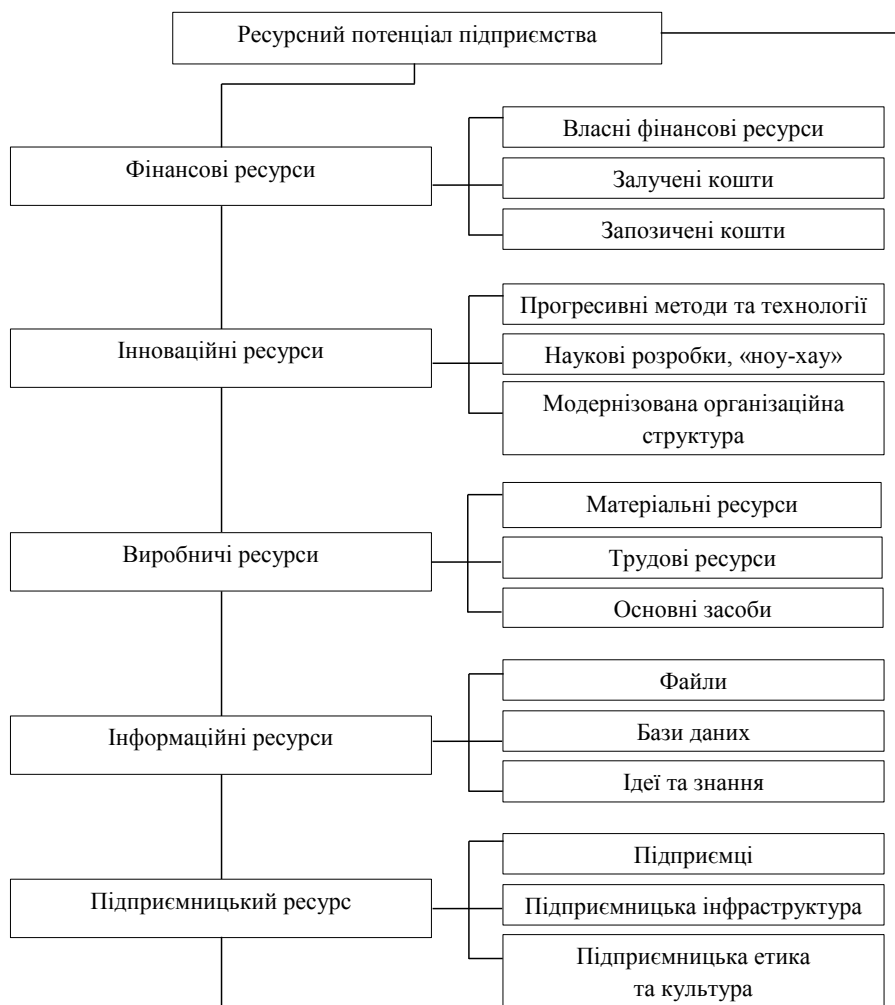

Рис. 1. Структура ресурсного потенціалу підприємства

Джерело: розроблено авторами на основі джерел [11; 12; 13]

підприємницького ресурсу входять його носії, а саме підприємці, підприємницька інфраструктура (ринкові інститути) та підприємницька етика й культура [21].

До підприємців належать власники компаній та їхні менеджери, а також індивідуальні підприємці, їх кваліфікація й рівень освіти, здатність брати на себе відповідальність та ініціативу, вміння орієнтуватися у висококонкурентному середовищі, їх почуття соціальної відповідальності [22].

Підприємницька інфраструктура охоплює різні інститути ринкового господарства. Це не стільки банки й біржі, страхові та аудиторські компанії, консультаційні та юридичні компанії, господарське законодавство загалом, скільки такі базові інститути ринку, як захист приватної власності, свобода підприємництва та конкуренція [23].

Підсумовуючи вищесказане, маємо зазначити, що під поняттям ресурсного потенціалу підприємства як множинної характеристики розуміють наявність фінансових, виробничих, інноваційних ресурсів, інформації та підприємницької здатності, які можуть бути активізовані для ефективного функціонування в поточному періоді, а також резервів і можливостей з мобілізації цих ресурсів, якими можна скористатися для забезпечення стійкого зростання підприємства в майбутньому [24].

Будь-який ресурс не може розкритись повністю окремо від інших ресурсів, тому потрібне ефективне управління ними.

Управління ресурсним потенціалом підприємства – це складний, динамічний процес, який передбачає систему прийняття й реалізації управлінських рішень, спрямованих на раціональне використання, нарощення та оптимізацію ресурсного потенціалу підприємства задля досягнення визначених цілей, забезпечення стійкого функціонування та розвитку підприємства [25].

Завданнями менеджменту підприємств у сучасних умовах господарювання є щоденний аналіз та вдосконалення методів оцінювання наявних ресурсів та їх ефективного перерозподілу згідно зі стратегією розвитку підприємства.

В табл. 2 розглянемо основні напрями управління ресурсним потенціалом за складовими частинами.

Механізм управління ресурсним потенціалом підприємства передбачає такі елементи [27]:

- суб'єкти та об'єкти управління;
- основні етапи реалізації системи управління;
- загальні функції управління ресурсним потенціалом;
- принципи та методи управління ресурсним потенціалом.

Таблиця 2

Складові частини та напрями управління ресурсним потенціалом підприємства

Складові частини	Напрями управління
Фінансові ресурси	– Ефективний фінансовий контроль ресурсного забезпечення та фінансове планування ресурсного потенціалу; – оптимізація структури фінансування; – координація фінансових підрозділів підприємства.
Інформаційні ресурси	– Створення системи збирання, оброблення та аналізування інформації щодо ресурсного забезпечення; – автоматизація системи збирання інформації; – моніторинг інформаційних ризиків.
Виробничі ресурси	<i>Матеріальні:</i> – забезпечення ефективної безперебійної системи поставок матеріальних ресурсів; – забезпечення системи якісного постачання різних видів сировини, матеріалів, палива, енергії, комплектуючих і напівфабрикатів. <i>Трудові:</i> – забезпеченість трудовими ресурсами відповідно до потреб виробництва; – аналіз кадрової політики та її постійне вдосконалення; – ефективна система стимулювання праці. <i>Основні засоби:</i> – забезпечення своєчасного відновлення та підвищення ефективності використання основних засобів; – зменшення простоїв основних засобів; – підвищення якості ремонтів та обслуговування обладнання.
Інноваційні ресурси	– Забезпечення збалансованості ресурсів, необхідних для реалізації інноваційних проєктів; – створення сприятливого інноваційного клімату, а також умов для адаптації підприємства до нововведень; – прийняття рішень, спрямованих на стимулювання інноваційної активності організації; – навчання й самоосвіта персоналу підприємства задля отримання нового рівня професійної підготовки.
Підприємницька здатність	– Ефективна організація взаємодії основних економічних ресурсів для здійснення господарської діяльності; – реалізація на свій страх і ризик нових винаходів, ідей шляхом здійснення самим нововведення (інновації).

Джерело: розроблено на основі джерел [13; 27; 28]

Суб'єктом управління є керівництво підприємства, яке визначає стратегію управління ресурсним потенціалом та формує основні цілі й завдання.

Об'єктами управління загалом є всі ресурси підприємства та їх потенціал. Проте об'єктом може бути також окремий ресурс. Об'єкт управління кожне підприємство вибирає самостійно, і це залежить від установлених цілей у сфері управління ресурсним потенціалом [27].

Управління ресурсним потенціалом підприємства – це складний процес, який передбачає сукупність впорядкованих дій (рис. 2).

Управління ресурсним потенціалом здійснюється через функції управління, які забезпечують формування способів управлінського впливу й відображають сутність та зміст управлінської діяльності на всіх рівнях управління (табл. 3).

Таблиця 3

Управління ресурсним потенціалом крізь призму загальних функцій менеджменту

Функція управління	Характеристика функції
Планування	Управління через встановлення цілей і розроблення стратегії, необхідної для досягнення зазначених цілей, а також збирання й аналізування необхідної інформації щодо ресурсного потенціалу підприємства. Ця функція має посідати центральне місце в управлінні, адже регламентує поведінку об'єкта управління в процесі реалізації поставлених перед ним цілей, вимагає врахування всіх наявних ресурсів підприємства, вартості їх придбання, постачання, розподілу та раціонального використання.
Організація	Включає визначення необхідних дій та ресурсів, які знадобляться для реалізації розробленого плану, а також прийняття рішень щодо розподілу повноважень, обов'язків та відповідальності на різних рівнях управління. Сюди входить сукупність прийомів та методів найраціональнішого поєднання елементів і ланок керуючої системи у її взаємозв'язку з керованим об'єктом та іншими керуючими системами.
Мотивація	Впровадження прогресивних форм організації праці та ефективної системи її мотивації (моральної та матеріальної), тобто встановлення чіткого переліку форм матеріального та морального стимулювання; доступної для всіх працюючих сукупності умов отримання того чи іншого заохочення.
Реалізація	Здійснюється задля забезпечення погодженої, безперебійної роботи в процесі виконання поставлених завдань виробничих і функціональних підрозділів підприємства.
Контроль	Реалізується на основі зібраної інформації про хід виконання поставлених завдань (оперативних, статистичних, бухгалтерських даних) та характеризується виявленням відхилень від встановлених показників роботи, аналізом причин цих відхилень, а також їх усуненням.

Джерело: сформовано на основі джерел [29; 32]

Рис. 2. Модель управління ресурсним потенціалом підприємства

Джерело: розроблено авторами на основі джерел [29; 30; 31]

Досягнення найвищого рівня організації управління ресурсним потенціалом підприємства є можливим лише за умови, що кожна функція управління буде виконуватись безперебійно та якісно. Тільки тоді, коли існують взаємодія та органічна єдність усіх управлінських функцій, можна досягти цілеспрямованого та ефективного впливу на об'єкти управління в системі управління ресурсним потенціалом підприємства [32].

Підсумовуючи вищесказане, вважаємо, що сьогодні суб'єктам господарювання дуже важливо сформувати належну систему та якість управління підприємствами через взаємодію різних факторів, таких як технічна оснащеність, використання технологій, рівень кваліфікації трудових ресурсів, загальний фінансовий стан, рівень матеріального забезпечення, що визначають умови формування

ресурсного потенціалу та його розвиток і забезпечують досягнення поставлених цілей підприємства [33].

Висновки. Ресурсний потенціал є основою економічного потенціалу господарюючого суб'єкта й відображає його потенційні можливості підприємства. Водночас економічний потенціал передбачає реалізацію виявлених потенційних можливостей, виражену в досягненні економічного ефекту. Стан ресурсного потенціалу підприємства є передумовою досягнення високого рівня конкурентоздатності підприємства. Власне, правильно вибудована схема управління ресурсами забезпечує стабільно високу якість продукції, що випускається, або послуг, що надаються, сприяє додатковій оптимізації фінансових витрат без шкодування якості продукції.

Список використаних джерел:

- Бердникова Л.Ф. Ресурсный потенциал организации: понятие и структура. *Вектор науки ТГУ*. 2011. № 1. С. 201–203.
- Материнська О.А., Ярова А.О. Ресурсний потенціал підприємства: проблеми та шляхи його вирішення. URL: <https://nauka.kushnir.mk.ua> (дата звернення: 02.10.2019).
- Стексова С.Ю. Методология определения ресурсного потенциала строительного предприятия. URL: <https://dis.ru/library/557/25951> (дата звернення: 02.10.2019).
- Краснокутська Н.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка : навчальний посібник. Київ : Вид-во ЦНЛ, 2005. 352 с.
- Гладій М.В. Використання виробничо-ресурсного потенціалу аграрного сектора економіки України : монографія. Львів : ІРД НАН України, 1998. 294 с.
- Славов В.П. Ресурсозбереження як важливий чинник розвитку виробничих систем. *Агроінком*. 2007. № 7–8. С. 52–57.
- Томпсон А.А., Стрикленд-III А.Дж. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа / пер. с англ. 12-е изд. Москва : Вильямс, 2009. 928 с.
- Окорочкова Л.Г. Ресурсный потенциал предприятий. Санкт-Петербург : СПГТУ, 2001. 293 с.
- Теоретические аспекты понятия «ресурсный потенциал». *Культура народов Причерноморья*. 2009. № 161. С. 139–144.
- Методические положения оценки ресурсного потенциала газораспределительного предприятия. URL: <https://creativeconomy.ru/lib/7599> (дата звернення: 02.10.2019).

11. Оценка ресурсного потенциала предприятий. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/otsenka-resursnogo-potentsiala-predpriyatiy> (дата звернення: 02.10.2019).
12. Ресурсный потенциал предприятия. URL: <https://novainfo.ru/article/6392> (дата звернення: 02.10.2019).
13. Лагишева О.В. Ресурсный потенциал предприятия: сущность, составов та особливості управління елементами забезпечення сталого розвитку. *Економічний вісник*. 2018. № 3(53). С. 126–130.
14. Финансы и финансовые ресурсы предприятия. URL: <http://www.grandars.ru/college/ekonomika-firmy/finansy-predpriyatiya.html> (дата звернення: 02.10.2019).
15. Фінансові ресурси підприємств, їх склад і характеристика. URL: https://pidruchniki.com/18111210/finansy/finansovi_resursi_pidpriyemstv_sklad_harakteristika (дата звернення: 02.10.2019).
16. Инновационные ресурсы. URL: <https://studopedia.org/4-166217.html> (дата звернення: 02.10.2019).
17. Инновационные ресурсы предприятий СКСТ. URL: https://studopedia.su/9_95553_VIII-innovatsionnie-resursi-predpriyatiy-skst.html (дата звернення: 02.10.2019).
18. Производственные ресурсы предприятия. URL: <https://economuch.com/mikroekonomika-kniga/proizvodstvennyie-resursyi-predpriyatiya-51475.html> (дата звернення: 02.10.2019).
19. Собственные внутримашинные информационные ресурсы предприятия. URL: https://studopedia.ru/7_30008_sobstvennie-vnutrimashinnie-informatsionnie-resursi-predpriyatiya.html (дата звернення: 02.10.2019).
20. Інформаційні ресурси організації. URL: https://pidruchniki.com/10020805/informatika/informatsiyi_resursi_organizatsiyi (дата звернення: 02.10.2019).
21. Предпринимательство как экономический ресурс. URL: <https://economuch.com/osnovyi-ekonomiki/predprinimatelstvo-kak-ekonomicheskij-25983.html> (дата звернення: 02.10.2019).
22. Предпринимательский ресурс. URL: https://studme.org/1264122619579/ekonomika/predprinimatelskiy_resurs (дата звернення: 02.10.2019).
23. Предпринимательство как экономический ресурс. URL: <https://psyera.ru/3862/predprinimatelstvo-kak-ekonomicheskij-resurs> (дата звернення: 02.10.2019).
24. Драчева О.А. Роль и значение ресурсного потенциала предприятия. *Символ науки*. 2016. № 8. С. 96–98.
25. Шаманська О.І. Система ефективного управління ресурсним потенціалом підприємства. *Ефективна економіка*. 2013. № 9. С. 81–88.
26. Управление ресурсами предприятия: проблемы и системы. URL: <https://sprintinvest.ru/upravlenie-resursami-predpriyatiya-problemy-i-sistemy> (дата звернення: 02.10.2019).
27. Фесенко І.А. Організаційно-економічний механізм управління ресурсним потенціалом вугледобувних підприємств. *Вісник економічної науки України*. 2010. № 1. С. 138–142.
28. Управление ресурсами предприятия. URL: <https://center-yf.ru/data/Menedzheru/upravlenie-resursami-predpriyatiya.php> (дата звернення: 02.10.2019).
29. Стратегічне управління ресурсним потенціалом підприємства. URL: <https://en.ppt-online.org/119884> (дата звернення: 02.10.2019).
30. Методичний підхід до оцінки інноваційного потенціалу промислових підприємств. *Економіка та управління підприємствами*. 2016. № 12-1. С. 167–174.
31. Кузьменко О.В. Організаційно-економічний механізм стратегічного управління ресурсним потенціалом підприємства. *Академічний огляд*. 2014. № 1(40). С. 110–115.
32. Управління ресурсним потенціалом підприємств. URL: http://sophus.at.ua/publ/2015_10_30_kampodilsk/sekcija_section_3_2015_10_30/upravlinnja_resursnim_potencialom_pidpriemstv/104-1-0-1574 (дата звернення: 02.10.2019).
33. Управління ресурсним потенціалом підприємства. URL: http://www.rusnauka.com/30_NIEK_2011/Economics/6_96453.doc.htm (дата звернення: 02.10.2019).

References:

1. Berdnikova L. F. (2011) The resource potential of the organization: concept and structure [The resource potential of the organization: concept and structure]. *Vektor nauki TGU – TSU science vector*, 1, 201–203. (in Russian)
2. Materynska O. A., Yarova A. O. Resursnyy potentsial pidpriyemstva: problemy ta shlyakhy yoho vyrishennya [Resource potential of the enterprise: problems and ways to solve it]. Retrieved from: <https://nauka.kushnir.mk.ua> (in Russian)
3. Steksova S. Y. Metodologiya opredeleniya resursnogo potentsiala stroitel'nogo predpriyatiya [Methodology for determining the resource potential of a construction enterprise] <https://dis.ru>. Retrieved from: <https://dis.ru/library/557/25951> (in Russian)
4. Krasnokuts'ka N. S. (2005) *Potentsial pidpriyemstva: formuvannya ta otsinka [Potential of the enterprise: formation and estimation]*. Kyiv: CNL. (in Ukrainian)
5. Hladiy M. V. (1998) *Vykorystannya vyrobnycho-resursnoho potentsialu ahrarynoho sektora ekonomiky Ukrainy (pytannya teorii, metodolohiyi i praktyky) [Utilization of production and resource potential of the agrarian sector of the Ukrainian economy (issues of theory, methodology and practice)]*. Lviv: IRD NAS of Ukraine. (in Ukrainian)
6. Slavov V. P. (2007) Resursozberezhennya yak vazhlyvyi chynnnyk rozvytku vyrobnychkh system [Resource saving as an important factor in the development of production systems]. *Ahroinkom – Agroinkom*, 7–8, 52–57. (in Ukrainian)
7. Tompson-m. A. A. & Striklend-III A. Jr (2009) *Strategicheskyy menedzhment: kontseptsii i situatsii dlya analiza [Strategic management: concepts and situations for analysis]*. Moscow: Williams. (in Russian)
8. Okorokova L. G. (2001) *Resursnyy potentsial predpriyatiy [Resource potential of enterprises]*. St. Petersburg: SPSTU. (in Ukrainian)
9. (2009) Teoreticheskiye aspekty ponyatiya “resursnyy potentsial” [Theoretical aspects of the concept of “resource potential”]. *Kul'tura narodov Prichernomor'ya – Culture of the peoples of the Black*, 161, 139–144. (in Russian)
10. Metodicheskiye polozheniya otsenki resursnogo potentsiala gazoraspredelitel'nogo predpriyatiya [Methodological provisions for assessing the resource potential of a gas distribution company] <https://creativeconomy.ru>. Retrieved from: <https://creativeconomy.ru/lib/7599> (in Russian)
11. Otsenka resursnogo potentsiala predpriyatiy [Assessment of the resource potential of enterprises] <https://cyberleninka.ru>. Retrieved from: <https://cyberleninka.ru/article/v/otsenka-resursnogo-potentsiala-predpriyatiy> (in Russian)

12. Resursnyy potentsial predpriyatiya [Resource potential of the enterprise] <https://novainfo.ru/article/6392> (in Russian)
13. Latysheva O. V. (2018) Resursnyy potentsial pidpryyemstva: sutnist', skladovi ta osoblyvosti upravlinnya elementamy zabezpechennya staloho rozvytku [Resource potential of the enterprise: essence, components and features of management of elements of providing of sustainable development]. *Ekonomichnyy visnyk – Economic Bulletin*, 3(53), 126–130. (in Ukrainian)
14. Finansy I finansovyye resursy predpriyatiya [Finances and financial resources of the enterprise] <http://www.grandars.ru>. Retrieved from: <http://www.grandars.ru/college/ekonomika-firmy/finansy-predpriyatiya.html> (in Russian)
15. Finansovi resursy pidpryyemstv, yikh sklad i kharakterystyka [Financial resources of enterprises, their composition and characteristics] <https://pidruchniki.com>. Retrieved from: https://pidruchniki.com/18111210/finansy/finansovi_resursy_pidpryyemstv_sklad_harakteristika (in Ukrainian)
16. Innovatsionnyye resursy [Innovative Resources] <https://studopedia.org>. Retrieved from: <https://studopedia.org/4-166217.html> (in Russian)
17. Innovatsionnyye resursy predpriyatiy [Innovative Enterprise Resources]. <https://studopedia.su>. Retrieved from: https://studopedia.su/9_95553_VIII-innovatsionnie-resursi-predpriyatiy-skst.html (in Russian)
18. Proizvodstvennyye resursy predpriyatiya [Production resources of the enterprise] <https://economuch.com>. Retrieved from: <https://economuch.com/mikroekonomika-kniga/proizvodstvennyye-resursyi-predpriyatiya-51475.html> (in Russian)
19. Sobstvennyye vnutrimashinnyye informatsionnyye resursy predpriyatiya [Own internal machine information resources of the enterprise] <https://studopedia.ru>. Retrieved from: https://studopedia.ru/7_30008_sobstvennie-vnutrimashinnie-informatsionnie-resursi-predpriyatiya.html (in Russian)
20. Informatsiyi resursy orhanizatsiyi [Information resources of the organization] <https://pidruchniki.com>. Retrieved from: https://pidruchniki.com/10020805/informatika/informatsiyi_resursi_organizatsiyi (in Ukrainian)
21. Predprinimatel'stvo kak ekonomicheskyy resurs [Entrepreneurship as an economic resource] <https://economuch.com>. Retrieved from: <https://economuch.com/osnovyi-ekonomiki/predprinimatelstvo-kak-ekonomicheskyy-25983.html> (in Russian)
22. Predprinimatel'skiy resurs. [Entrepreneurial resource] <https://studme.org>. Retrieved from: https://studme.org/1264122619579/ekonomika/predprinimatel'skiy_resurs (in Russian)
23. Predprinimatel'stvo kak ekonomicheskyy resurs [Entrepreneurship as an economic resource] <https://psyera.ru>. Retrieved from: <https://psyera.ru/3862/predprinimatelstvo-kak-ekonomicheskyy-resurs> (in Russian)
24. Dracheva O. A. (2016) Rol' i znachenije resursnogo potentsiala predpriyatiya [Role and importance of the resource potential of the enterprise]. *Simvol nauki – Symbol of Science*, 8, 96–98. (in Russian)
25. Shamans'ka O. I. (2013) Systema efektyvnoho upravlinnya resursnym potentsialom pidpryyemstva [System of effective management of enterprise resource potential]. *Efektyvna ekonomika – An efficient economy*, 9, 81–88. (in Ukrainian)
26. Upravlinnye resursami predpriyatiya: problemy i sistemy [Enterprise Resource Management: Problems and Systems] <https://sprintinvest.ru>. Retrieved from: <https://sprintinvest.ru/upravlenie-resursami-predpriyatiya-problemy-i-sistemy> (in Russian)
27. Fesenko I. A. (2010) Orhanizatsiyno-ekonomichnyy mekhanizm upravlinnya resursnym potentsialom vuhledobuvnykh pidpryyemstv [Organizational and Economic Mechanism of Resource Potential Management of Coal Mining Enterprises]. *Visnyk ekonomichnoyi nauky Ukrayiny – Bulletin of economic science of Ukraine*, 1, 138–142. (in Ukrainian)
28. Upravlinnye resursami predpriyatiya [Enterprise Resource Management] <https://center-yf.ru>. Retrieved from: <https://center-yf.ru/data/Menedzheru/upravlenie-resursami-predpriyatiya.php> (in Russian)
29. Stratehichne upravlinnya resursnym potentsialom pidpryyemstva [Strategic management of enterprise resource potential] <https://en.ppt-online.org>. Retrieved from: <https://en.ppt-online.org/119884> (in Ukrainian)
30. (2012) Metodichnyy pidkhid do otsinky innovatsiynoho potentsialu promyslovykh pidpryyemstv [Methodical approach to the evaluation of innovative potential of industrial enterprises]. *Ekonomika ta upravlinnya pidpryyemstvamy – Business Economics and Management*, 12-1, 167–174. (in Ukrainian)
31. Kuz'menko O. V. (2014) Orhanizatsiyno-ekonomichnyy mekhanizm stratehichnoho upravlinnya resursnym potentsialom pidpryyemstva [Organizational and economic mechanism of strategic management of enterprise resource potential]. *Akademichnyy Ohlyad – Academic Review*, 1(40), 110–115. (in Ukrainian)
32. Upravlinnya resursnym potentsialom pidpryyemstva [Enterprise resource management] <http://sophus.at.ua>. Retrieved from: http://sophus.at.ua/publ/2015_10_30_kampodilsk/sekcija_section_3_2015_10_30/upravlinnja_resursnim_potencialom_pidpriemstv/104-1-0-1574 (in Ukrainian)
33. Upravlinnya resursnym potentsialom pidpryyemstva [Enterprise resource management] <http://www.rusnauka.com>. Retrieved from: http://www.rusnauka.com/30_NIEK_2011/Economics/6_96453.doc.htm (in Ukrainian)

УДК 621.73.06

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/153-15>**Харченко М. В.**

кандидат економічних наук,
Кременчуцький льотний коледж
Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7435-0642>

Kharchenko Maryna

Kremenchuk Flight College of Kharkiv National University of Internal Affairs

ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНА ІНФРАСТРУКТУРА ТА ЇЇ МІСЦЕ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

У статті розглянуто актуальні питання сутності транспортно-логістичної інфраструктури, визначено складові частини та елементи транспортно-логістичної інфраструктури. Досліджено, що транспортно-логістична інфраструктура є однією з важливих складових розвитку економіки країни загалом та домінують соціально-економічної системи сучасних підприємств зокрема. Визначено та деталізовано перелік чинників та деструктивних явищ, що стримують розвиток транспортно-логістичної інфраструктури в Україні. Встановлено, що структурна диверсифікація національної економіки на основі інноваційного розвитку стримується низьким технічним, технологічним, інформаційним рівнем розвитку транспортно-логістичної інфраструктури та незадовільним станом її базових елементів. Висвітлено місце транспортно-логістичної інфраструктури в соціально-економічній системі підприємств України.

Ключові слова: транспорт, логістика, інфраструктура, транспортно-логістична інфраструктура, логістичні центри, склади, розподільні центри, транспортні вузли.

TRANSPORT AND LOGISTICS INFRASTRUCTURE AND ITS PLACE IN THE SOCIO-ECONOMIC SYSTEM OF ENTERPRISES IN UKRAINE

The article deals with topical issues of the essence of transport and logistics infrastructure, defines components and elements of transport and logistics infrastructure. The structural elements and architecture of the formation of transport and logistics infrastructure are defined at the macroeconomic and micro levels. It is determined that transport and logistics infrastructure is one of the important components of the economic development of the country as a whole and the dominant element of the socio-economic system of modern enterprises in the conditions of the dynamic external environment. The actual state of development of transport and logistics infrastructure in Ukraine is analyzed and its place in the global transport network is determined based on the Logistics Performance Index. The list of factors and destructive phenomena hindering the development of transport and logistics infrastructure in Ukraine has been identified and detailed. It is established that structural diversification of the national economy based on the innovative development is constrained by the low technical, technological, and informational level of development of transport and logistics infrastructure and the unsatisfactory condition of its essential elements. It is established that the expansion and strengthening of Ukraine's international positions, consolidation, and expansion of its global competitive advantages require a significant increase in the competitiveness of the national transport and logistics infrastructure in the international market. The place of transport and logistics infrastructure in the socio-economic system of Ukrainian enterprises is highlighted. The architecture of the internal transport and logistics infrastructure of enterprises, including production and economic, information, transport, warehouse, counterparty, financial, credit, economic, legal and environmental components are defined. It is proved that integration and coordination of interaction of individual components of the transport and logistics infrastructure of the enterprise allow organizing stable, efficient and socially oriented development of the enterprise as an economic system. Proposals for the formation of efficient transport and logistics infrastructure at the macro and microeconomic levels have been developed.

Keywords: transport, logistics, infrastructure, transport and logistics infrastructure, logistics centers, warehouses, distribution centers, transport nodes.

JEL classification: C12, C14, C18

Постановка проблеми. Процеси глобалізації міжнародної економіки та інтернаціоналізації національних економік сприяли зростанню ролі концепції логістики як ефективного інструментарію підвищення результативності та конкурентоспроможності підприємств на ринках товарів і послуг, а також привели до формування міжнародних транспортних коридорів, транспортно-логістичних центрів, глобальних і регіональних ланцюгів постачання, потужних логістичних кластерів та альянсів.

Посилення інтенсивності міжнародних транспортно-економічних зв'язків, географічне розширення транспортно-логістичної діяльності характери-

зують геопросторовий процес транспортно-логістичної інтеграції, що зумовлює ускладнення структури транспортно-логістичної інфраструктури та збільшення обсягів, інтенсивності й концентрації потоків. Актуалізується проблематика розроблення механізму формування транспортно-логістичної інфраструктури на макроекономічному та мікроекономічному рівнях.

Зазначені тенденції актуалізують проблематику формування ефективної транспортно-логістичної інфраструктури та запровадження концепції інтегрованої логістики в практику господарювання підприємств України. Створення сучасних інноваційних транспортно-логістичних центрів і кластерів є одним зі

стратегічних шляхів зростання ефективності та конкурентоспроможності національних бізнесових структур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд джерел свідчить про те, що науково-методичні та практичні аспекти формування та функціонування транспортно-логістичних систем та транспортної логістики досліджувались багатьма науковцями. Особливої уваги заслуговують роботи таких науковців, як В.В. Брагінський [1], О.А. Іщенко [2], А.А. Кизим [3], Т.Г. Логутова [4], А.М. Пасічник [6], В.І. Перебийніс [7], О.М. Полякова [8], О.В. Ткач [10], Я.І. Шрамко [8], Л.Л. Ярошенко [12]. Проте за сучасних умов пріоритетність розвитку транспортно-логістичного забезпечення в Україні обумовлює необхідність вивчення й визначення основних закономірностей, тенденцій, проблем та перспектив транспортно-логістичної інфраструктури в системі соціально-економічного розвитку підприємств України.

В макроекономічному контексті науковцями сформовано різноманітні підходи до визначення сутності транспортно-логістичної інфраструктури (ТЛІ). Зокрема, А.А. Кизим визначає ТЛІ як певну сукупність матеріально-технічних складових частин, що забезпечують виконання основних функцій у різних сферах і галузях діяльності [3, с. 6]. О.В. Ткач під транспортно-логістичною інфраструктурою розуміє сукупність транспортних вузлів, магістральних і місцевих шляхів сполучення, терміналів, мультимодальних транспортно-логістичних центрів [10, с. 224].

В.В. Брагінський розглядає поняття ТЛІ разом із транспортно-логістичною системою та зазначає, що це є інтегрованою сукупністю суб'єктів транспортно-логістичної діяльності та об'єктів транспортно-логістичної інфраструктури, що взаємодіють задля оптимізації руху вантажопотоків «від дверей до дверей» за мінімальних витрат на максимально вигідних умовах [1].

Л.Л. Ярошенко вивчає розвиток транспортно-логістичної інфраструктури через призму формування транспортно-логістичних центрів (ТЛЦ) (англ. "Freight village"), пов'язаних з транспортуванням, логістикою та дистрибуцією товарів як для національного, так і для міжнародного транзиту, що здійснюються різними операторами [12, с. 216–217]. В рамках цього визначення науковець виокремлює три такі основні елементи ТЛЦ:

- територіальне планування та прогнозування разом з оптимізацією всієї інфраструктури;
- якість транспорту як важливий елемент конкурентоспроможності;
- інтермодальний розвиток, тобто пошук зручного транспортного та синергічного рішення, що часто передбачає використання декількох видів транспорту [12, с. 216–217].

Цікавим є підхід А.С. Полянської, яка поділяє об'єкти транспортно-логістичної інфраструктури на два блоки, що підтримують один одного, такі як технічна складова частина (автомобільні дороги, залізничні колії та вокзали, аеропорти, контейнерні термінали, логістичні центри) та організаційно-економічна складова частина, що охоплює підприємства різних організаційно-правових форм, які створюють організаційно-економічні умови проходження матеріальних потоків задля їх просторово-часової оптимізації (логістичні оператори, транспортно-експедиційні організації, інформаційно-телекомунікаційні мережі, фінансово-кредитні організації, митниця) [9, с. 128–129].

З огляду на представлений декомпозиційний аналіз основних авторських підходів доходимо висновку, що транспортно-логістична інфраструктура – це сукупність суб'єктів та об'єктів транспортно-логістичної діяльності, що включає транспортні, комунікаційні, складські та інші елементи, що забезпечують організаційно-економічну взаємодію господарюючих суб'єктів в рамках логістичного процесу.

Мета статті полягає у комплексному аналізі транспортно-логістичної інфраструктури в соціально-економічній системі підприємств України, виявленні основних проблемних ланок та окресленні напрямів її розвитку в умовах динамічного розвитку економіки.

Виклад основного матеріалу. Транспортно-логістична інфраструктура – це сукупність об'єктів та суб'єктів транспортної та логістичної інфраструктури, включаючи матеріальні, фінансові та інформаційні потоки, що виконує функції транспортування, зберігання, розподілу товарів, а також інформаційного та правового супроводу товарних потоків.

До складу інфраструктури транспортної логістики на макроекономічному рівні входять:

- транспортні шляхи в розрізі видів транспорту, зокрема трубопровідного, а також транспортні вузли, а саме морські, річкові та авіаційні порти, контейнерні термінали, залізничні перевантажувальні та сортувальні станції, термінали комбінованого транспорту;
  - будівлі й споруди, що дають змогу здійснювати складування, технічне обладнання, що дає можливість здійснювати маніпуляції з вантажами й реалізовувати основні функції, наприклад комплектацію, докомплектацію та упакування, вантажно-розвантажувальні роботи, а також залізничні та автомобільні рампи;
  - елементи вузлової інфраструктури логістики, а саме центри логістичних послуг, спеціалізовані розподільні центри, транспортно-складські об'єкти, логістичні хаби;
  - пристрої та засоби переробки й передачі інформації разом з відповідним програмним забезпеченням.
- Отже, транспортно-логістична інфраструктура включає транспортні, комунікаційні, складські та обслуговуючі елементи. Склад транспортно-логістичної інфраструктури представлено на рис. 1.
- Погоджуємося з думкою Т.Г. Логутової та М.М. Полторацького, які зазначають, що зовнішня логістична інфраструктура представлена перш за все державною стратегічною інфраструктурою, яка формує базу її частину та є характерною складовою частиною кожного виду транспорту, зокрема [4, с. 290]:
- залізничного транспорту (магістральні залізничні лінії загального користування та розміщені на них технологічні споруди, передавальні пристрої);
  - морського транспорту (гідротехнічні споруди, об'єкти портової інфраструктури загального користування);
  - автомобільного транспорту (автомобільні дороги загального користування);
  - авіаційного транспорту (аеродроми та аеродромні об'єкти).

Фактичний стан розвитку транспортно-логістичної інфраструктури України та її місце в глобальній транспортній мережі об'єктивно визначає Індекс ефективності логістики (LPI) (табл. 1, рис. 2) [5].

Аналізуючи зміну показників LPI по Україні з 2010 р. по 2018 р., маємо зазначити, що найбільший

Рис. 1. Складові частини та елементи транспортно-логістичної інфраструктури

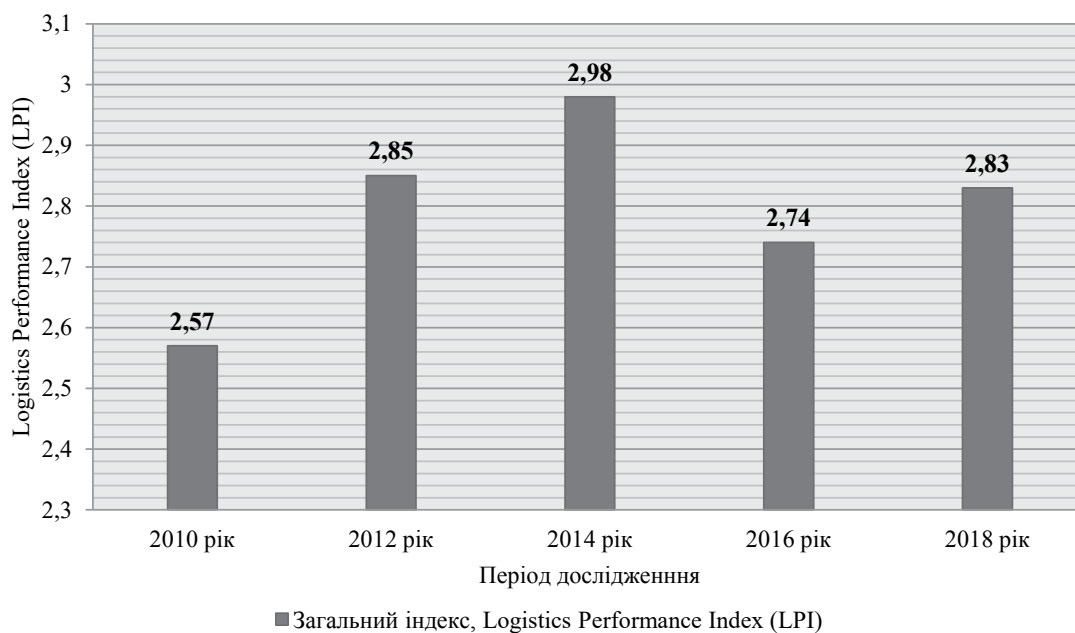

Рис. 2. Динаміка загального Logistics Performance Index (LPI) за 2012–2018 рр. [5]

Таблиця 1

Стан транспортно-логістичної інфраструктури України за субіндексами Logistics Performance Index (LPI) у 2012–2018 рр.*

Субіндекс LPI (місце країни)	Період дослідження				
	2010 р.	2012 р.	2014 р.	2016 р.	2018 р.
Митниця	2,02 (135)	2,41 (88)	2,69 (69)	2,3 (116)	2,46 (95)
Інфраструктура	2,44 (79)	2,69 (70)	2,65 (71)	2,49 (84)	2,38 (105)
Міжнародні перевезення	2,79 (84)	2,72 (83)	2,95 (67)	2,59 (95)	2,77 (81)
Якість і компетентність	2,59 (77)	2,85 (61)	2,84 (72)	2,55 (95)	2,76 (70)
Відстеження походження вантажів	2,49 (112)	3,15 (50)	3,2 (45)	2,96 (61)	3,08 (54)
Своєчасність поставок	3,06 (114)	3,31 (68)	3,51 (52)	3,51 (54)	3,45 (55)
Загальний індекс	2,57 (102)	2,85 (66)	2,98 (61)	2,74 (80)	2,83 (69)

* LPI публікує Світовий банк раз на два роки [5]

показник країна продемонструвала у 2014 р. (61 місце і 2,98 бали), найменший – у 2010 р. (102 місце й 2,57 бали). У 2018 р. країна посіла 69 місце і 2,83 бали. Отже, результати Logistics Performance Index вказують на досить низький рівень розвитку транспортно-логістичної інфраструктури України [5].

В результаті проведених досліджень встановлено, що структурна диверсифікація економіки на основі

інноваційного розвитку стримується низьким технічним, технологічним, інформаційним рівнем транспортно-логістичної інфраструктури та незадовільним станом багатьох її елементів. Отже, розвиток транспортно-логістичної інфраструктури в Україні стримує низка чинників (рис. 3).

Створення, функціонування та розвиток національної транспортно-логістичної інфраструктури мають

Рис. 3. Стримуючі чинники розвитку транспортно-логістичної інфраструктури

фокусуватися на розбудові пріоритетних магістральних шляхів сполучення, міжнародних транспортних коридорів, прискореному оновленню наявного рухомого складу, запровадженні прогресивних та інноваційних транспортних технологій на основі транспортної логістики. Важливою є концентрація на побудові загальнодержавних і міжнародних транспортно-логістичних систем, які дають змогу скоординувати рух матеріальних, інформаційних, фінансових потоків за принципами «від дверей до дверей» та «точно в термін».

Отже, визначені чинники стримують ефективний розвиток національної транспортно-логістичної інфраструктури в умовах інтеграції України у світову логістичну систему.

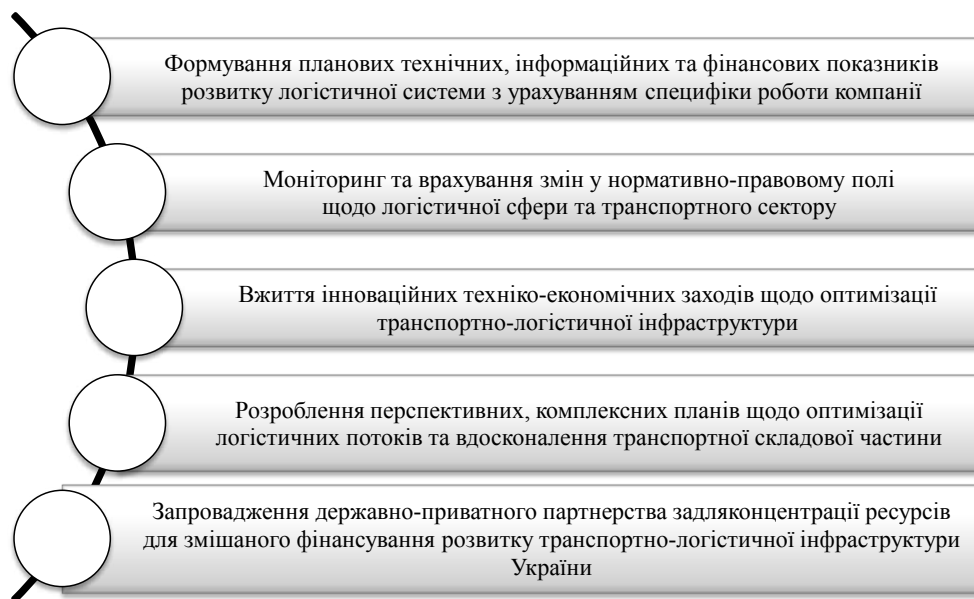
Посилення конкурентних позицій України на міжнародному транспортно-логістичному ринку, прискорення інтеграційних процесів мають ґрунтуватись на розбудові та покращенні внутрішнього ринку транспортно-логістичних послуг. Основними заходами в цьому контексті є формування та оптимізація розміщення логістичних центрів та транспортних комплексів, підвищення ефективності матеріально-технічної складової частини, розвиток мультимодальних (інтегрованих) перевезень за стимулюючої державної та регіональної транспортної політики. Необхідні оновлення матеріально-технічної бази транспорту з посиленням інформатизації, розбудова транспортно-логістичної та митної інфраструктури, вдосконалення митно-тарифної та інвестиційної політики задля підвищення конкурентоспроможності маршрутів транзитних перевезень, створення сприятливого інвестицій-

ного клімату, а також розширення діяльності компаній, що надають комплексні логістичні послуги.

Транспортно-логістична інфраструктура на рівні суб'єктів господарювання – це комплексний та системний процес організації ланцюга поставок та управління цим ланцюгом. Зазначений ланцюг охоплює постачання сировини, необхідної для виробництва, управління матеріальними ресурсами на підприємстві, постачання готової продукції на склади та розподільчі центри, сортування, переоброблення, пакування, розподіл продукції у містах споживання на основі використання різних видів транспорту та раціональних маршрутів доставки тощо [5].

На нашу думку, транспортно-логістична інфраструктура на рівні окремих підприємств включає такі елементи:

- виробнича складова частина логістичної інфраструктури (внутрішньовиробнича логістика) підприємства (забезпечення взаємоузгодженості виробничих процесів в системі управління конкретного підприємства («постачання – виробництво – складування – транспортування – збут»));
- інформаційна складова частина логістичної інфраструктури (інформаційна інфраструктура логістики включає інформаційні засоби для відстеження руху потоків, засоби збирання, зберігання та передачі інформації стосовно місця розташування вантажу, сучасні засоби зв'язку та комунікацій, глобальні електронні мережі тощо);
- транспортна складова частина логістичної інфраструктури підприємств (сукупність суб'єктів транспортної логістики, що функціонують задля оптимізації вантажопотоків у логістичних ланцюгах «постачання – виробництво – збут» за критерієм мінімуму логістичних витрат; встановлено, що транспортно-логістична система включає такі підсистеми, як транспортно-постачальницька, транспортно-технологічна та транспортно-збутова);
- складська логістична інфраструктура, яка представлена складами, вантажно-розвантажувальними терміналами, логістичними центрами;
- контрагентська інфраструктура, що забезпечує доведення виробничих запасів до підприємства або товарів до його споживачів;
- фінансово-кредитна складова частина логістичної інфраструктури, що забезпечує раціональне управління фінансовими потоками підприємства;
- економіко-правова складова частина, що за допомогою внутрішньої (внутрішньо-нормативне регулювання логістичної діяльності) та зовнішньої (інституційне та законодавче забезпечення) формує правову основу функціонування транспортно-логістичної інфраструктури підприємства;

Рис. 4. Складові частини формування ефективної транспортно-логістичної інфраструктури підприємства

– екологічна складова частина транспортно-логістичної інфраструктури, що визначає механізми та технології, котрі спрямовані на захист довкілля, формування екологічної культури підприємств, вжиття заходів щодо мінімізації забруднення довкілля, реалізації на рівні підприємства програм та проектів енерго-ресурсозбереження.

Мультиплікаційність роботи сучасного підприємства має бути орієнтована на забезпечення ефективної взаємодії всіх елементів транспортно-логістичної інфраструктури. Інтеграція та координація взаємодії окремих складових частин транспортно-логістичної інфраструктури підприємства дає змогу організувати стабільний, ефективний та соціально орієнтований розвиток підприємства як економічної системи.

В процесі формування ефективної транспортно-логістичної інфраструктури в рамках конкретного підприємства потрібно враховувати такі важливі складники розвитку та покращення цього напрямку (рис. 4).

Отже, правильно та раціонально сформована транспортно-логістична інфраструктура, забезпе-

чення ефективної взаємодії всіх видів транспорту та ефективне управління цим процесом сприяють отриманню соціально-економічних переваг усіма учасниками логістичного ланцюга, що загалом дає змогу покращити кількісні та якісні параметри роботи підприємства.

Висновки. В результаті проведеного дослідження встановлено, що транспортно-логістична інфраструктура є одним з найбільш значущих елементів розвитку територій, виробничих комплексів та бізнес-структур.

Створення транспортно-логістичної інфраструктури на макро- та мікроекономічному рівнях забезпечує високу якість транспортно-логістичних послуг та запровадження сучасних технологій для управління виробничими, інформаційними, фінансовими та транспортними потоками.

Подальшого дослідження потребує дослідження прикладних аспектів формування прикладних аспектів управління транспортно-логістичною інфраструктурою підприємств України в умовах невизначеності та ризику.

Список використаних джерел:

1. Брагінський В.В. Розвиток транспортно-логістичної системи як форма реалізації транзитного потенціалу України. *Державне управління: теорія і практика*. 2011. № 2. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Braginskiy.pdf> (дата звернення: 16.03.2020).
2. Іщенко О.А. Методичні підходи до оцінювання інфраструктурного забезпечення транспортно-логістичних систем. *Економічний аналіз*. 2018. Т. 28. № 4. С. 313–320.
3. Кизим А.А. Особенности и тенденции организации инвестиционных процессов в сфере развития транспортно-логистической инфраструктуры промышленности. *Национальные интересы: приоритеты и безопасность*. 2014. Вып. 31. С. 2–16.
4. Логутова Т.Г. Логістична інфраструктура як складова частина об'єднання промислових підприємств. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2017. Вип. 15. С. 288–292.
5. Офіційний сайт Світового банку (The World Bank). LPI Report. URL: <https://lpi.worldbank.org/> (дата звернення: 14.03.2020).
6. Пасічник А.М. Транспортно-логістична інфраструктура України: проблеми та перспективи розвитку. *Управління проектами, системний аналіз і логістика. Технічна серія*. 2012. Вип. 10. С. 192–198. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Upsal_2012_10_36 (дата звернення: 14.03.2020).
7. Перебийніс В.І. Транспортно-логістичні системні підприємства: формування та функціонування : монографія. Полтава : РВЦ ПУСК, 2006. 207 с.

8. Полякова О.М., Шраменко О.В. Сучасні тенденції розвитку транспортно-логістичної інфраструктури в Україні і світі. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2017. № 58. С. 126–134.
9. Полянська А.С. Формування логістичної інфраструктури регіону. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2014. Вип. 10. С. 126–136.
10. Ткач О.В. Транспортно-логістичні системи: теоретичні основи формування та напрямків розвитку. *Наука й економіка*. 2013. № 3(31). С. 223–226.
11. Шрамко Я.И. Перспективы создания транспортно-логистической инфраструктуры в Украине с использованием мирового опыта. *Современные проблемы транспортного комплекса России*. 2013. Вып. 3. С. 132–140.
12. Ярошенко Л.Л. Міжнародний досвід розбудови транспортно-логістичних центрів як спосіб розвитку транспортно-логістичної інфраструктури. *Світове господарство і міжнародні економічні відносини*. 2016. Вип. 8. С. 215–218.

References:

1. Brahinskyi V. V. (2011) Rozvytok transportno-lohistychnoi systemy yak forma realizatsii tranzynnoho potentsialu Ukrainy. [Development of transport and logistics system as a form of realization of Ukraine's transit potential]. *Derzhavne upravlinnia: teoriia i praktyka: elektronne naukovo-fakhove vydannia. Natsionalna akademiia derzhavnoho upravlinnia pry prezidentovi Ukrainy*. № 2. Available at: <http://academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Braginskyi.pdf> (accessed: 16 March 2020).
2. Ishchenko O. A. (2018) Metodichni pidkhody do otsiniuvannia infrastruktornoho zabezpechennia transportno-lohistychnykh system [Methodical approaches to the evaluation of the infrastructure support of transport and logistics systems]. *Ekonomichniy analiz*. 2018. T. 28. № 4, pp. 313–320. (in Ukrainian)
3. Kyzym A. A. (2014) Osobennosti y tendentsyy orhanyzatsyy ynvestytsyonnykh protsessov v sfere razvytyia transportno-lohistycheskoi ynfrastruktury promyshlennosti [Features and trends of the organization of investment processes in the development of transport and logistics infrastructure of industry]. *Natsionalnye ynteresy: pryorytety y bezopasnost*. Vip. 31, pp. 2–16. (in Russian)
4. Lohutova T. H., Poltoratskyi M. M. (2017) Lohistychna infrastruktura yak skladova chastyna obiednannia promyslovykh pidpriemstv. [Logistic infrastructure as a warehouse part of the industrial industry]. *Theoretical and Practical Aspects of Economics and Intellectual Property*, pp. 288–292.
5. Ofitsiinyi sait Cvitovoho banku (The World Bank). LPI Report. Available at: <https://lpi.worldbank.org> (accessed: 14 March 2020).
6. Pasichnyk A. M. (2012) Transportno-lohistychna infrastruktura Ukrainy: problemy ta perspektyvy rozvytku [Transport and Logistic Infrastructure of Ukraine: Problems and Prospects for Development]. *Upravlinnia proektamy, systemnyi analiz i lohistyka. Tekhnichna seriia*. Vyp. 10, pp. 192–198. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Upsal_2012_10_36.pdf (accessed: 14 March 2020).
7. Perebyinis V. I. (2006) Transportno-lohistychni systemnyi pidpriemstv: formuvannia ta funktsionuvannia. [Transport-logistic system enterprises: formation and operation]. Monohrafiia. Poltava: RVTs PUSK, 207 p. (in Ukrainian)
8. Poliakova O. M., Shramenko O. V. (2017) Suchasni tendentsii rozvytku transportno-lohistychnoi infrastruktury v Ukraini i sviti [Current trends in the development of transport and logistics infrastructure in Ukraine and in the world]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, № 58, pp. 126–134.
9. Polianska A. S. (2014) Formuvannia lohistychnoi infrastruktury rehionu [Formation of logistics infrastructure of the region]. *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu*. Vyp. 10, pp. 126–136.
10. Tkach O. V. (2013) Transportno-lohistychni systemy: teoretychni osnovy formuvannia ta napriamkiv rozvytku [Transport-logistic systems: theoretical bases of formation and directions of development]. *Nauka y ekonomika*. № 3(31), pp. 223–226.
11. Shramko Ya. Y. (2013) Perspektivy sozdaniia transportno-lohistycheskoi ynfrastruktury v Ukrainy s yspolzovanyem myrovoho opyta [Prospects for creation of transport and logistics infrastructure in Ukraine using world experience]. *Sovremennye problemy transportnoho kompleksa Rossyy*. Vyp 3, pp. 132–140.
12. Iaroshenko L. L. (2016) Mizhnarodnyi dosvid rozbudovy transportno-lohistychnykh tsestriv yak sposib rozvytku transportno-lohistychnoi infrastruktury [International experience in the construction of transport and logistics centers as a way of developing transport and logistics infrastructure]. *Svitove hospodarstvo i mizhnarodni ekonomichni vidnosyny*. Vyp. 8, pp. 215–218.

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 004:657(477)

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/153-16>**Євсєєва О. О.**доктор економічних наук, професор,
Український державний університет залізничного транспорту
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2042-8277>**Підопригора І. В.**кандидат економічних наук, доцент,
Український державний університет залізничного транспорту
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9614-7530>**Ievsieieva Olga, Pidoprygora Iryna**

Ukrainian State University of Railway Transport (USURT)

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ (НА ПРИКЛАДІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 071 «ОБЛІК І ОПОДАТКУВАННЯ»)

Розкрито сучасний стан освітньої реформи, що відбувається в Україні, за напрямом надання якісної освіти закладами вищої освіти (ЗВО). У цьому контексті проаналізовано законодавчі зміни у системі освіти, за якими має відбуватися вступна кампанія 2020 р. Зроблено висновок про стрімкі економічні зміни в українському суспільстві та національній економіці в умовах глобалізації та цифровізації світової економіки, що потребує змін у підготовці фахівців із вищою освітою для потреб економіки. Як наслідок, актуалізовано проблему наявного дисбалансу між реальними потребами ринку праці у фахівцях і пропозицією ЗВО у вигляді випускників. Наголошено, що нині період стрімкого ринкового зростання підприємств різного профілю та напрямів уже помітно знизив свої темпи і настає період, коли економічний успіх багато в чому залежить від грамотного управління ним. І тепер на перше місце скрізь виходять як особисті якості людини, так і професійні навички фахівців, професія яких носить назву «топ-менеджер». На думку авторів, до цієї категорії фахівців слід відносити і керівників бухгалтерських служб компанії. Зауважено, що до якої б категорії не відносився керівник (управлінець), найактуальнішим залишається вимога до освіти та досвіду роботи. За таких умов постає завдання перед майбутнім фахівцем – отримати вищу освіту, і, як правило, не одну. Тому майбутній топ-менеджер із питань обліку перш за все зверне увагу на таку спеціальність або освітню програму, яка буде симбіозом диджитал-обліку та адміністрування. У рамках статті визначено необхідність у фахівцях саме такого рівня, враховуючи нагальні потреби сучасної економіки, основним завданням яких стане не автоматичне складання та подання звітності, а глибоке мислення у поєднанні набутих знань стосовно розвитку та економічно безпечному успіху підприємства та прийняття на підставі цього відповідних рішень. Проведене дослідження стану спеціальності 071 «Облік і оподаткування» за наявними освітньо-професійними програмами в освітніх процесах ЗВО України дало змогу сформулювати авторське концептуальне бачення осучаснення процесів взаємодії освіти та національної економіки, а також визначити місце та значення фахівців з обліку та оподаткування в ній.

Ключові слова: вища освіта, освітньо-професійна програма, облік і оподаткування, топ-менеджмент, адміністрування, цифровізація економіки.

CONCEPTUAL APPROACHES TO THE FORMATION OF THE PROFESSIONAL TRAINING PROGRAM (EXAMPLE OF SPECIALTY 071 ACCOUNTING AND TAXATION)

The state of the educational reform that is currently carries out in Ukraine aimed at providing quality education by higher education institutions (universities) is revealed. In this context, the legislative changes in the education system have been analyzed which should regulate the 2020 university admission campaign. At the same time, conclusions on that rapid economic changes in the Ukrainian society and national economy in the context of globalization and digitalization of the world economy have been made; those require changes in the training of specialists with higher education degrees for the needs of the economy. As a result, the problem of the existing imbalance between the actual needs of the labor market in specialists and the proposal of university graduates was actualized. It was stressed that currently, the rapid market growth of enterprises of various industries and specialization has already significantly slowed down, and a period is coming when economic success depends to a large extent on its rational management. Now, both the personal qualities of an individual and the professional skills of specialists whose profession is called top managers are beginning to play the most important role everywhere. According to the authors, managers of accounting departments of companies should also be included in this category of specialists. It should be noted that whatever category to the manager (administrator) belongs, the education and work experience requirements are still the most relevant ones. In such circumstances, the task for the future specialist is receiving a higher education degree, and usually more than one. Therefore the future top accounting manager will first of all be interested in a specialty or educational program

that will be a symbiosis of digital accounting and administration. The article outlines the need for specialists of this level, taking into account the current needs of the modern economy. Their main task will be not just automatic generation and submission of reports, but deep thinking in combination of acquired knowledge about the development and economically safe success of the enterprise and making appropriate decisions on this basis. On the basis of the conducted study of specialty 071 "Accounting and Taxation" according to the existing professional training programs in the educational processes of the Ukrainian universities, the author's conceptual vision of the modernization of the processes of interaction between education and the national economy was formulated, and the place and importance of accounting and taxation specialists in it were determined.

Keyword: higher education, professional training program, accounting and taxation, top management, administration, digitization of the economy.

JEL classification: I25, M15, M21, M41, M49

Постановка проблеми. Реформа освітньої галузі є надзвичайно важливою. Очевидно, що сьогодні українська освіта не відповідає ні сучасним запитам із боку особистості та суспільства, ні потребам економіки, ні світовим тенденціям. Саме тому розпочато системну трансформацію сфери, головна мета якої – нова висока якість освіти на всіх її рівнях.

У контексті цього у 2020 р. набувають чинності чимало змін у системі освіти, які стосуватимуться щорічних випускників і не лише їх. Так, наприклад, оновлені правила вступу до закладів вищої освіти (далі – ЗВО) висувають такі вимоги [1]:

– для здобуття бюджетного місця у ЗВО абітурієнту потрібно набрати щонайменше 125 балів;

– можливість подання п'ять заяв, не обмежуючись у спеціальностях (усі п'ять заяв на одну спеціальність у різні ЗВО або ж подати п'ять заяв на п'ять різних спеціальностей);

– вступ на одержання рівня «бакалавр» уперше дозволений за сертифікатами ЗНО чотирьох років: 2017-го (окрім іноземних мов), 2018-го, 2019-го та 2020-го з усіх предметів (причому сертифікати можна подавати у будь-якій комбінації по роках);

– подання заяви on-line через електронний кабінет тепер доступне не лише випускникам шкіл, а й вступникам у магістратуру після отримання ними диплому бакалавра;

– можливість подачі документів через е-кабінети у вступників-пільговиків;

– для держзамовлення на підготовку молодших бакалаврів уперше не діятиме обмеження щодо порогу в 125 балів для вступу на бюджет та ін.

Одночасно з освітньою реформою відбуваються стрімкі економічні зміни, та у зв'язку з розвитком ринкових відносин у сучасному українському суспільстві відбуваються зміни щодо підготовки фахівців із вищою освітою для потреб економіки. Водночас одним із найважливіших механізмів перетворення освіти на галузь стратегічного розвитку країни є формування у підростаючого покоління освітніх потреб. Вирішення проблеми формування освітніх потреб є актуальним із двох позицій [2]: по-перше, з позиції самої системи освіти, для якої освітня потреба є рушійною силою процесу пізнання та забезпечує успішність та усвідомлення майбутньої професійної діяльності; по-друге, проблема формування освітніх потреб має соціально значущий сенс, оскільки освітня галузь є найважливішим механізмом розвитку різноманітних галузей і сфер суспільного життя та стратегічного розвитку України у цілому.

У зв'язку з розвитком ринкових відносин у сучасному українському суспільстві відбуваються зміни щодо підготовки фахівців із вищою освітою для потреб націо-

нальної економіки, актуальною проблемою якої є наявність дисбалансу між реальними потребами ринку праці у фахівцях і пропозицією ЗВО у вигляді випускників.

Очевидно, що потреба у фахівцях із вищою освітою виступає основною оперативною інформацією для формування планів підготовки фахівців, і залежно від виду її можна поділити на соціальну потребу та потребу національної економіки. У цьому реалізується глобальна ідея взаємодії освіти та економіки [2].

Водночас взаємодія освіти та економіки реалізується й у процесі безпосереднього переходу випускника (може відбуватися ще під час навчання) у стан практикуючого фахівця, коли випускник уже застосовує отримані теоретичні знання та опановані практичні навички, виникає питання їх відповідності сучасним викликам та вимогам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам потреби національної економіки у фахівцях із вищою освітою в контексті необхідності перебування системи управління вищою освітою присвячено роботи вчених: В.П. Андрущенко [3], І.В. Аксьонова [4], М.С. Голубенко [4], М.Ф. Гончаренко [5], І.С. Кочарян [3], Л.М. Лавриненко [6], О.В. Чумак [7] та ін. Водночас залишається нерозкритою проблема формування сучасних та таких, що відповідають потребам та викликам реальної економіки, освітніх професійних програм за спеціалізаціями в розрізі встановлених Міністерством освіти спеціальностей за Переліком галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти [8], зокрема за економічною галуззю знань у розрізі означених у ній спеціальностей.

Мета статті полягає у розробленні єдиних методологічних підходів до формування освітніх професійних програм за всіма існуючими спеціальностями; реалізації означеного завдання в осучасненні освітньо-професійних програм економічних спеціальностей, зокрема на прикладі спеціальності 071 «Облік і оподаткування» як рушійної інформаційної сили у просуненні економіки на якісний стан розвитку.

Виклад основного матеріалу. Освітньо-професійні програми (далі – ОПП) підготовки поруч з освітньо-кваліфікаційними характеристиками випускників закладів вищої освіти (далі – ЗВО) та засобами діагностики якості вищої освіти є складовими елементами галузевих стандартів вищої освіти. Своєю чергою, галузеві стандарти вищої освіти разом із державним стандартом вищої освіти та стандартами вищої освіти ЗВО, створюють систему стандартів вищої освіти. Стандарти вищої освіти є основою оцінки якості вищої освіти та професійної підготовки, а також якості освітньої діяльності ЗВО незалежно від їх типів, рівнів акредитації та форм навчання.

Стандарти вищої освіти ЗВО містять складники [9]: перелік спеціалізацій за спеціальностями; варіативні частини освітньо-кваліфікаційних характеристик випускників ЗВО; варіативні частини освітньо-професійних програм підготовки; варіативні частини засобів діагностики якості вищої освіти; навчальні плани; програми навчальних дисциплін.

Державний стандарт вищої освіти містить складники [9]: перелік кваліфікацій за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями; перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у ЗВО за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями; вимоги до освітніх рівнів вищої освіти; вимоги до освітньо-кваліфікаційних рівнів вищої освіти.

Тоді як порядок розроблення стандартів вищої освіти та внесення змін до них, а також здійснення контролю над їх дотриманням визначається Кабінетом Міністрів України, а самі стандарти вищої освіти затверджуються Міністерством освіти і науки України, право розроблення та затвердження ОПП як складових елементів галузевих стандартів вищої освіти надано безпосередньо ЗВО.

Підставою щодо таких повноважень ЗВО у розробленні та затвердженні ОПП є Закон України «Про вищу освіту» [10], а також Лист Міністерства освіти і науки України № 1/9-239 від 28.04.2017 [11].

Так, відповідно до Листа [11], ЗВО під час розроблення освітніх програм самостійно визначає перелік та зміст компонент освітніх програм, керуючись підпунктом 17 частини першої статті 1 Закону України «Про вищу освіту» [10]. Згідно з пунктом 8 статті 36 Закону України «Про вищу освіту» [10], вчена рада ЗВО затверджує освітні програми та навчальні плани для кожного рівня вищої освіти та спеціальності. Причому можливе затвердження освітніх програм ученою радою факультету ЗВО за наявності офіційного документу щодо передачі відповідних повноважень ученою радою ЗВО вченим радам факультетів.

Досягнення ефективного стану взаємодії освіти та економіки передбачає впровадження в освітянський процес виконання науково-практичного завдання розроблення єдиних методологічних підходів до формування освітніх професійних програм за всіма існуючими спеціальностями. Дійсно, Кабінетом Міністрів України встановлено Перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти [8], який установлює шифри і назви галузей знань та шифри і назви спеціальностей. При цьому цей Перелік [8] не дає жодного посилання на створення спеціалізацій (у сучасному освітянському середовищі – освітньо-професійних програм), а тим більше не надає методичних рекомендацій щодо їх створення.

Сама ж економіка для свого ефективного розвитку потребує сучасного інноваційно-економічного мислення, тому постає нагальна потреба в постійному перегляді існуючих освітніх програм, їх оновленні та взагалі розробленні нових.

Аналізуючи Перелік [8] із погляду всеосяжності спеціальностями за економічним напрямом, виникає доволі дивна й дещо парадоксальна ситуація. Так, низка економічних спеціальностей, таких як 071 «Облік і оподаткування», 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», 073 «Менеджмент», 075 «Маркетинг», 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»,

включено до галузі знань 07 «Управління та адміністрування», тоді як фундаментальна для економіки спеціальність 051 «Економіка» включена до галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Так чи інакше, перед випускниками всіх зазначених економічних спеціальностей постає завдання ефективною реалізації внесення вагомої користі у розвиток економіки шляхом застосування отриманих у ЗВО якісних знань для поліпшення власного та загальнонаціонального добробуту.

Нині період стрімкого ринкового зростання підприємств як суб'єктів національної економіки різного профілю та напрямів уже помітно знизив свої темпи, і настає період, коли економічний успіх будь-якого підприємства багато в чому залежить від грамотного управління ним. І вже тепер на перше місце повсюдно виходять як особисті якості людини, так і професійні навички фахівців, професія яких носить назву «топ-менеджер». Зазвичай це перші особи компанії, тобто директори, президенти або голови правління. Іноді це можуть бути безпосередньо власники або співвласники бізнесу. Також до цієї професії можуть відноситися й інші фахівці: комерційний або фінансовий директор, директор із виробництва або розвитку, керівник відділу маркетингу, директор із безпеки, працівник інформаційного відділу. Ми впевнені, що до цієї категорії слід віднести й головного бухгалтера підприємства [12].

Надавати «здатність розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми під час професійної діяльності у сфері обліку, аудиту та оподаткування або в процесі навчання, що передбачає застосування теорій та методів економічної науки і характеризується комплексністю й невизначеністю умов» [13] та «здатність розв'язувати складні завдання і проблеми у сфері професійної діяльності з обліку, аналізу, контролю, аудиту, оподаткування або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог» покликано навчання за спеціальністю 071 «Облік і оподаткування»

Аналіз вступної кампанії 2018 та 2019 рр., за даними Єдиної державної електронної бази з питань освіти [1], показав такі результати конкурсних пропозицій (табл. 1).

Із числа поданих у 2019 р. заяв за спеціальністю 071 «Облік і оподаткування» були виявлені різні назви ОПП (табл. 2).

Розмаїття назв ОПП у межах тільки однієї спеціальності дає змогу зробити багато обґрунтувань-висновків за різними ознаками спрямованості (глобальна, стратегічна, тактична, конкурентоспроможна, господарська, законодавча, кон'юнктурна тощо), що у сукупності впливає на прийняття рішення щодо відповідної назви та визначення місця і призначення ОПП як утілення сутності спеціалізації в межах спеціальності для потреб національної економіки.

Аналізуючи сукупність наявних ОПП за спеціальністю 071 «Облік і оподаткування» в українському освітянському просторі, їх можна розподілити на три умовні групи (авторське концептуальне бачення):

– стандартні ОПП. За назвою ОПП повністю співпадають із назвою спеціальності або в назві простежується класично споріднені вирази спеціальності. Це простий і свого роду універсальний підхід до вибору назви, внаслідок чого вирішується завдання ЗВО у

Таблиця 1

Показники вступної кампанії 2018 та 2019 рр. за спеціальністю 071 «Облік і оподаткування»

Показник	2018 р.	2019 р.	Темп росту (падіння), %
Подано заяв за адресним розміщенням державного замовлення, всього	13583	13384	98,5
в тому числі за формами навчання:			
– денна	12470	12287	98,5
– заочна	1113	1097	98,6
Кількість закладів	д.в.*	399	-
Кількість пропозицій	д.в.	4090	-

*д.в. – дані відсутні

Джерело: авторська розробка, систематизована на основі [1]

Таблиця 2

Назви ОПП спеціальності 071 «Облік і оподаткування» та кількість поданих заяв на неї за результати вступної кампанії 2019 р.

Назва ОПП спеціальності 071 «Облік і оподаткування»	Кількість
Кількість пропозицій ЗВО за спеціальністю 071 «Облік і оподаткування», всього	4090
в тому числі за назвами ОПП*:	
Облік і оподаткування	3161
Облік і аудит	379
Бухгалтерський облік	213
Облік, аудит і оподаткування	77
Облік і податковий консалтинг	75
Бухгалтер	36
Міжнародний облік та аудит-консалтинг	23
Облік, оподаткування та аудит	20
Облік і оподаткування бізнесу	14
Облік і аудит, оподаткування та митний брокераж	12
Облік, податковий аудит та бізнес-аналітика, податкове консультування	12
Оціночна діяльність	10
Економіка та підприємництво	9
Облік і аудит на підприємствах і в організаціях	9
Облік і оподаткування, бухгалтерський облік	9
Податкове консультування, облік, податковий аудит та бізнес-аналітика	9
Бухгалтерський облік, фінанси і кредит	8
Економічна експертиза, облік і аудит	6
Облік і оподаткування (бухгалтерський облік)	5
Управління та адміністрування	3

*приблизний підрахунок за пошуковими параметрами джерела [1]

Джерело: авторська розробка, систематизована на основі [1]

його намаганні всебічного розмаїття можливостей працевлаштування випусника та візуалізації універсальності освіти. Водночас це найпростіший спосіб щодо внутрішнього нормативного забезпечення ОПП у ЗВО. Також у теперішніх умовах розвитку економіки на рівні застосування класичних знань щодо сучасного розвитку економіки можуть проявлятися й елементи застарілого мислення (так, наприклад, сучасні назви професій за назвою не завжди вписуються у стандартний шаблон назви ОПП). Прикладами назв стандартних ОПП є безпосередньо «Облік і оподаткування», а також ОПП із назвами «Облік і аудит», «Облік, контроль і ревізія», «Бухгалтерський облік», «Бухгалтерський облік, фінанси і кредит» тощо;

– розширені ОПП. Назви ОПП формуються за назвами споріднених професій, їх деталізація відбувається за певними групами професій (наприклад, аудитор, ревізор, бухгалтер, аналітик тощо). Цікаво і на перший погляд здається нелогічним, але у розширених

ОПП уже спостерігається конкретизація ОПП за спеціалізацією в межах спеціальності. Водночас споріднені групи професій не завжди вписуються в логічну послідовність надання професійних знань, іноді навіть протилежних за професійним спрямуванням (наприклад, бухгалтер на підприємстві та податковий інспектор контролюючих органів), або обмежуються певними сферами економічної діяльності (наприклад, банки, агробізнес, державний сектор тощо). Прикладами назв розширених ОПП є «Облік і звітність в оподаткуванні», «Облік, аналіз і аудит», «Облік, аналіз і аудит туристичного і готельного бізнесу», «Облік, аналіз і аудит у комерційних банках і страхових компаніях», «Облік, аналіз і експертиза», «Облік, аудит та оподаткування комерційної діяльності», «Облік, аудит і оподаткування банків та фінансових установ», «Податковий менеджмент», «Облік, аудит та оподаткування агробізнесу», «Облік і аудит в державному секторі», «Безпека бізнесу», «Облік і бізнес» тощо;

– унікальні ОПП. Назви ОПП є новими за формулюванням і за змістовним наповненням у межах спеціальності. Виникнення унікальних ОПП пояснюється сучасними вимогами й викликами необхідності управління знаннями в умовах цифрової економіки та впровадження інновацій у бізнес-освіті. Усе це передбачає виокремлення фактично нових видів професійної діяльності в межах галузевого стандарту. Безперечно, впровадження в освітній процес ЗВО унікальних ОПП показує сучасний стан і готовність учасників освітнього процесу до оновленого мислення в професії. Водночас із впровадженням нових ОПП є загрози їх реалізації як на стадії проведення вступної кампанії (неготовність сприйняття абітурієнтами та їхніми батьками нових назв ОПП), так і на стадії працевлаштування випускників (застаріле мислення традиційного роботодавця, несприйняття і нерозуміння нових назв спеціалізації в межах класичної професії). Прикладами назв унікальних ОПП станом на момент проведення вступної кампанії 2020 р. є: «Диджитал-облік» (Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана [15]), «Облік у глобальному цифровому суспільстві» (Інститут банківських технологій та бізнесу ДВНЗ «Університет банківської справи» [16]), «ТОП-менеджмент в обліку та адмініструванні» (Український державний університет залізничного транспорту [17]).

Виникнення нових ОПП є не випадковим, адже на сучасному етапі розвитку світової економіки все більше уваги приділяється цифровим технологіям та електронному бізнесу. Саме сюди спрямовуються інвестиційні потоки та тут накопичуються людські та фінансові ресурси світу. На тлі глобалізації всіх соціально-економічних і суспільно-політичних процесів, трансформації ціннісних систем і поглядів із кожним днем збільшуються швидкість і обсяг отримання інформації, спостерігається перенасиченість інформаційного простору та комунікаційних систем. Усе частіше «цифрова економіка» переплітається з традиційною економікою, роблячи складнішим чітко розмежування між ними.

Як наслідок, сучасний світ кардинально змінює підхід до ведення бізнесу та вимог до використання інформаційних технологій документообігу, обліку, аналізу, контролю, ділової комунікації, менеджменту, маркетингу, управління персоналом і безлічі інших корпоративних атрибутів, що аргументує необхідність адекватних трансформацій економіки України в напрямі повної її цифровізації.

Цифрова економіка характеризується активним впровадженням і використанням цифрових технологій зберігання, обробки й передачі інформації в усіх сферах суспільної діяльності з використанням новітніх цифрових послуг і продуктів (BlockChain, RetailTech, FinTech, LegalTech, Digital-marketing, Grid-технології, GovTech, BioTech, NanoTech, e-ID, TeleHealth, ePrescription та ін.), що вимагає підготовки відповідного кадрового забезпечення [18].

Ураховуючи нагальні потреби у фахівцях топ-рівня з найвищою кваліфікацією, у межах спеціальності 071 «Облік і оподаткування» поряд із класичною освітньою програмою з аналогічною назвою кафедрою обліку і аудиту Українського державного університету залізничного транспорту заявлено нову ОПП «Топ-менеджмент в обліку та адмініструванні» [17].

Ідея впровадження нової ОПП в освітню діяльність кафедри обліку і аудиту Українського державного університету залізничного транспорту полягає у безмежному прагненні викладацького колективу кафедри випускати найкваліфікованіших та затребуваних працівників обліку, які не просто володіють технічно специфічними навичками обліку та вміють прорахувати податкові зобов'язання суб'єкта господарювання або здійснювати інші необхідні процедури, передбачені законодавством (наприклад, заповнити документацію чи подати вчасно звітність), а й уміти користуватися інформацією, аналізувати її, подавати в читабельному вигляді керівництву, надавати пропозиції щодо реалізації управлінських рішень, давати оцінку наслідкам здійснених управлінських рішень та адмініструвати можливі майбутні рішення ще на стадії їх вироблення. Такі компетентності дають змогу бухгалтеру не просто зараховувати себе до ланки управлінського персоналу за певними класичними економічними судженнями, а й реалізовувати на практиці в умовах сучасних викликів та економічних загроз свій професійний потенціал на зростання економічного розвитку і безпеки підприємства, а отже, й економіки країни [12].

Справа в тому, що рівень топ-менеджменту на підприємстві стикається з принциповими недоліками самої функціональної структури, які мають причинно-наслідкові ознаки. Так, наприклад, розподіл функцій управління компанії на складові частини доводить топ-менеджерів в їх роботі до монополізму, що базується на власних інтересах; сам розподіл функцій управління несе умовний або нечіткий характер; виникають перехресні функції, що покладаються на різних осіб топ-ланки, та, як наслідок, перехрестя у рівнях відповідальності між структурними підрозділами; внаслідок цього страждають оперативність і якість управлінських рішень за рахунок недостатньої поінформованості між топ-менеджерами [12].

Уважаємо, саме нова освітня програма «Топ-менеджмент в обліку та адмініструванні» дасть змогу сформуванню і формалізованню знання у бухгалтера по принципах та підходах побудови облікової політики підприємства і водночас сформувати систему знань про сучасні виклики щодо стратегічного ведення успішного бізнесу.

Власники і топ-менеджмент бізнесу, передаючи питання розроблення та впровадження облікової політики одноосібно бухгалтеру, по суті, перекривають цьому документу ключову роль – бути джерелом даних, аналітичної (зведеної) та поточної фінансової інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень в умовах конкретного бізнесу та його стратегічних і тактичних завдань. Погляд на облікову політику тільки через призму формалізму та необхідності забезпечення обов'язків перед державними органами по звітності є найчастішою причиною збоїв під час прийняття управлінських рішень щодо зниження собівартості послуг, скорочення витрат за рахунок обігу неефективних проєктів або отримання додаткового доходу за рахунок інвестування в перспективні проєкти, необхідність капіталізувати та залучати кредитне фінансування з погашенням за рахунок майбутніх доходів, перерозподілу внутрішніх ресурсів усередині компанії, рішення будь-яких інших управлінських питань. Таким чином, ефективність бізнесу прямо

залежить від вибраних принципів, які покладені в основу облікової політики та її впровадження. Однак, як показує практика, здебільшого облікова політика розглядається управлінським менеджментом компанії не як невід'ємний складник механізму управління бізнесом, а виключно як декларативний документ, який є необхідним за вимогами законодавства [12].

Облікова політика як елемент стратегічного планування має розроблятися спільно з ключовими топ-менеджерами компанії та мати на меті охопити стратегічні ідеї та бачення розвитку бізнесу, перетворивши це у цифрове обґрунтування, що дає змогу в будь-який час здійснити оцінку капіталовкладень, активів і зобов'язань, поточного стану діяльності, його ліквідності та платоспроможності. Розробляючи облікову політику, топ-менеджментом мають бути враховані такі рівні [12]: (1) міждержавний рівень – зобов'язує бізнес застосовувати міжнародні стандарти; (2) державний рівень – зобов'язує враховувати загальні правила і національні вимоги до ведення обліку та складання звітності, враховувати відносини з податковою системою, наявність пільг та умов їх отримання тощо; (3) рівень бізнесу – зобов'язує керуватися стратегічними цілями, сукупністю способів і прийомів ведення обліку, які продиктовані як загальними умовами ведення бізнесу, так і галузевими особливостями, кваліфікацією персоналу і т. д.

Обґрунтовано вважаємо, що реалізувати всі поставлені завдання зможе випускник за освітньою програмою «Топ-менеджмент в обліку та адмініструванні», під яким ми вбачаємо не просто бухгалтера-рахівника, а фінансового керівника, який уміло використовує законодавство, адмініструє та консультує бізнес, робить його безумовно успішним. Усе це також досягається й за рахунок знань про сучасний стан розвитку цифрових та електронних технологій у бізнесі та обліку [12].

Дослідження стану деталізації спеціальності 071 «Облік і оподаткування» за наявними ОПП в освітніх процесах ЗВО дало змогу зробити висновки про розмаїття назв ОПП у межах спеціальності, а також сформувати умовні групи ОПП шляхом їх систематизації за назвами та змістом, що й стало основою авторського концептуального бачення на шляху взаємодії освіти і національної економіки. Вибір впровадження ОПП в освітню діяльність залишається за ЗВО. Досвід даного дослідження може бути розповсюджений і на спеціальності за галузевими напрямками освітньої діяльності.

Висновки. Дане дослідження дає змогу стверджувати таке.

В умовах реальної ситуації конкурентоспроможності ЗВО та нагальних потреб національної економіки України в сучасних умовах глобалізації та цифровізації виникає необхідність у формуванні всебічно розвиненої особистості з гнучким і оригінальним мисленням, здатної самостійно й творчо вирішувати суспільні завдання. Усе це потребує постійного пошуку нових методів, організаційних форм, технологій навчання.

Нині на сучасному етапі соціально-економічного розвитку нашої країни надзвичайно зростає роль вищої освіти у становленні економіки знань. Подальший розвиток вищої освіти в Україні має бути спрямований на отримання висококваліфікованих, конкурентоспроможних кадрів як у цілому для національної

економіки, так і аналітиків, спроможних ефективно управляти нею.

Актуалізація взаємодії освіти та економіки спонукає до встановлення науково-практичного завдання розроблення єдиних методологічних підходів до формування освітніх професійних програм за всіма існуючими спеціальностями. Так, розмаїття ОПП усієї сукупності ЗВО України в межах спеціальності 071 «Облік і оподаткування» економічної галузі знань 07 «Управління та адміністрування» дало змогу сформувати умовні групи ОПП шляхом їх систематизації за назвами та змістом, що стало підґрунтям формування авторського концептуального бачення осучаснення процесів взаємодії освіти та національної економіки, а також визначення місця та значення фахівців з обліку та оподаткування в ній.

Дослідження також стало результатом впровадження в освітню діяльність Українського університету залізничного транспорту нової сучасної освітньої програми «Топ-менеджмент в обліку та адмініструванні». Істотні відмінності програми полягають у тому, що поряд із набутими поглибленими традиційними професійними компетентностями бухгалтера й аудитора студенти набувають додаткові можливості реалізувати новітні теоретичні знання та практичні навички в умовах електронно-цифрової економіки: розуміння електронного бізнесу та інформаційного права; вміння здійснювати облік та аудит на основі електронних технологій (Digital) та хмарних інфраструктур; уміння виконувати інтелектуальний бізнес-аналіз великих даних (Big Data) та програмування в обліково-контрольному середовищі; володіння знаннями основ кібербезпеки в обліково-аналітичній діяльності.

Рішення щодо впровадження будь-яких ОПП у межах спеціальності в освітню діяльність будь-якого ЗВО залишається за ним.

Досвід даного дослідження може бути розповсюджений не тільки на інші спеціальності за галузевим напрямом 07 «Управління та адміністрування», а й на інші спеціальності за Переліком [8], що встановлює галузі знань і спеціальності, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти.

Стверджується теза про унікальність спеціальності з обліку і оподаткування, оскільки вона пов'язана зі створенням та управлінням інформацією про всі без винятку процеси в діяльності сучасного підприємства та держави у цілому. Підкреслюється затребуваність професії бухгалтера на ринку праці та необхідність отримання сучасних знань в умовах глобалізації та цифровізації економіки України.

Перспективним напрямом інноваційності впровадження ідеї престижності професії бухгалтера в сучасну національну економіку є запровадження в освітню діяльність змістовних ОПП (наприклад, «Топ-менеджмент в обліку та адмініструванні», «Digital («діджитал»)-облік і Так («такс»)-адміністрування», «Електронні технології в обліку» та ін.), що відповідають конкурентоспроможним вимогам освіти та викликам сучасного суспільства й допомагають затвердити професію облікового працівника на рівні топ-менеджменту як ланки вищого керівництва у розробленні концептуальних, стратегічних і тактичних напрямів розвитку суб'єкта господарської діяльності, підтримці його ділового іміджу в бізнес-середовищі.

Список використаних джерел:

1. Єдина державна електронна база з питань освіти : сайт. URL: <https://vstup2019.edbo.gov.ua/offers/>
2. Кочарян І.С. Формування потреби економіки у фахівців із вищою освітою з метою вдосконалення макроекономічного планування. *Проблеми економіки*. 2015. № 4. С. 120–126. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2015_4_16
3. Андрущенко В.П. Державно-громадський характер управління освітою. *Вища освіта України*. 2011. № 3. С. 5–8. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/17589/1/Andrushchenko.pdf>
4. Аксьонова І.В., Голубенко М.С. Моніторинг потреб ринку праці у випускниках ВНЗ: регіональний аспект. *Бізнес Інформ*. 2011. № 12. С. 55–58. URL: https://www.business-inform.net/annotated-catalogue/?year=2011&abstract=2011_12_0&lang=ru&stqa=12
5. Гончаренко М.Ф. Методи та моделі оцінки та прогнозування потреб економіки у випускниках ВНЗ. *Проблеми економіки*. 2013. № 1. С. 368–375. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2013_1_55
6. Лавриненко Л.М. Взаємодія та взаємозв'язок ринку праці та ринку освітніх послуг. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 9. С. 592–596. URL: <http://global-national.in.ua/archive/9-2016/121.pdf>
7. Чумак О.В. Механізм регулювання взаємодії вищої освіти з ринком праці. *Народна освіта*. 2017. № 3(33). URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5081
8. Перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/266-2015-%D0%BF>
9. Міністерство освіти і науки України : сайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua>
10. Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII, у редакції від 18.12.2019 № 392-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
11. Лист Міністерства освіти і науки України № 1/9-239 від 28.04.2017. *Міністерство освіти і науки України* : сайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua>
12. Євсєєва О.О., Підпригора І.В. Формування знань нової генерації фахівців з топ-менеджменту в обліку та адмініструванні в умовах викликів цифрової економіки. *Цифровізація економіки: процеси, стратегії, технології* : матеріали Міжнародної наукової конференції, м. Кельце (Республіка Польща), 24 січня 2020 р. Одеса : Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій, 2020.
13. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 071 «Облік і оподаткування» галузі знань 07 «Управління та адміністрування» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 19.11.2018 № 1260. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/05/06/071-oblik-i-opodatkovannya-bakalavr.pdf>
14. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 071 «Облік і оподаткування» галузі знань 07 «Управління та адміністрування» для другого (магістерського) рівня вищої освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 10.07.2019 № 958. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/07/12/071-oblik-i-opodatkovannya-magistr.pdf>
15. Спеціалізація «Диджитал-облік». *Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана* : вебсайт. URL: https://oef.kneu.edu.ua/ua/speciality_oef/oblikaud/Men/
16. Облік у глобальному цифровому суспільстві. *Інститут банківських технологій та бізнесу ДВНЗ «Університет банківської справи»* : вебсайт. URL: <http://www.ubs.edu.ua/ua/ibtb/kafedra-obliku>
17. Нова освітня програма кафедри обліку і аудиту «ТОП-менеджмент в обліку та адмініструванні». *Український державний університет залізничного транспорту* : вебсайт. URL: http://kart.edu.ua/novunu-ua/4147-osvit_program_ua
18. Краус Н.М., Голобородько О.П., Краус К.М. Цифрова економіка: тренди та перспективи авангардного характеру розвитку. *Ефективна економіка*. 2018. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6047>

References:

1. Single State Educational E-Database: [website]. URL: <https://vstup2019.edbo.gov.ua/offers/>
2. Kocharian I. S. (2015) Formuvannya potreby ekonomiky u fakhivtsiakh z vyshchoiu osvitoiu z metoiu vdoskonalennia makroekonomichnoho planuvannia [Forming the economy's need for professionals with higher education degrees to improve macroeconomic planning]. *Problems of Economy*, no. 4, pp. 120–126. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2015_4_16
3. Andrushchenko V. P. (2011) Derzhavno-hromadskyi kharakter upravlinnia osvitoiu [Governmental and public nature of education management]. *Higher Education of Ukraine*, no. 3, pp. 5–8. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/17589/1/Andrushchenko.pdf>
4. Aksonova I. V., Holubenko M. S. (2011) Monitorynh potreb rynku pratsi u vypusknnykh VNZ: rehionalnyi aspekt [Monitoring the labor market needs for university graduates: a regional aspect]. *Business Inform*, no. 12, pp. 55–58. URL: https://www.business-inform.net/annotated-catalogue/?year=2011&abstract=2011_12_0&lang=ru&stqa=12
5. Honcharenko M. F. (2013) Metody ta modeli otsinky ta prohnozuvannia potreb ekonomiky u vypusknnykh VNZ [Methods and models for assessing and forecasting the needs of economics in university graduates]. *Problems of Economy*, no. 1, pp. 368–375. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2013_1_55
6. Lavrynenko L. M. (2016) Vzaemodiia ta vzaemozv'iazok rynku pratsi ta rynku osvitnikh posluh. [Interaction and relationship between the labor market and the education services market]. *Global and National Problems of Economy*, vol. 9, pp. 592–596. URL: <http://global-national.in.ua/archive/9-2016/121.pdf>
7. Chumak O. V. (2017) Mekhanizm rehuliuвання vzaiedodii vyshchoi osvity z rynkom pratsi [Mechanism for regulating the interaction of higher education with the labor market]. *Narodna osvita* [Public education] (electronic journal). Vol. 3(33). URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5081
8. List of fields of knowledge and specialties taught to higher education students: resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dd. 29 April 2015 No. 266. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/266-2015-%D0%BF>
9. Ministry of Education and Science of Ukraine: Home page: [website]. URL: <https://mon.gov.ua/ua>
10. Higher Education: Law of Ukraine dd. 1 July 2014 No. 1556-VII, as amended by 18 December 2019 No. 392-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
11. Letter of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 1/9-239 dd. 28 April 2017. Ministry of Education and Science of Ukraine: Home page: [website]. URL: <https://mon.gov.ua/ua>
12. Ievsieieva O. O., Pidprygora I. V. (2020) Formuvannia znan novoi heneratsii fakhivtsiv z TOP-menedzhmentu v obliku ta administruvanni v umovakh vyklykiv tsyfrovoy ekonomiky. Tsyfrovizatsiia ekonomiky: protsesy, stratehii, tekhnolohi [Formation of

knowledge of the new generation of top management accounting and administration specialists facing the challenges of digital economy. Digitalization of economics: processes, strategies, technologies] Proceedings of the International Scientific Conference (Kielce (Republic of Poland), 24 January 2020): State Jan Kochanowski university. Odessa: Prychornomorsky Research Institute of Economy and Innovationi, 2020.

13. Higher educational standard in specialty 071 „Accounting and taxation“ Field of knowledge 07 “Management and administration” for the first (bachelor) cycle of higher education: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dd. 19 November 2018 No. 1260. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/05/06/071-oblik-i-opodatkovannya-bakalavr.pdf>

14. Higher educational standard in specialty 071 „Accounting and taxation“ Field of knowledge 07 “Management and administration” for the second (master) cycle of higher education: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dd. 10 July 2019 No. 958. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/07/12/071-oblik-i-opodatkovannya-magistr.pdf>

15. Specialization “Digital accounting”. Kyiv National Vadym Hetman Faculty of Economics: website. URL: https://oef.kneu.edu.ua/ua/speciality_oef/oblikaud/Men/

16. Accounting in the global digital society. institute of banking technology and business. State institution of higher education „University of Banking” website: <http://www.ubs.edu.ua/ua/ibtb/kafedra-obliku>

17. New training program of the department of accounting and audit “Top management in accounting and administration”. Ukrainian State University of railway Transport: website. URL: http://kart.edu.ua/novunu-ua/4147-osvit_program_ua

18. Kraus N. M., Holoborodko O. P., Kraus K. M. (2018) Tsyfrova ekonomika: trendy ta perspektyvy avanhardnoho kharakteru rozvytku. [Digital economy: trends and perspectives of the advanced development]. *Efektivna ekonomika: elektronne naukove fakhove vydannja* [Effective economy: electronic scientific professional edition], no. 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6047>

УДК 657.631:657.62

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/153-17>**Кочин Т. М.**здобувач кафедри обліку і аудиту,
Державний університет «Житомирська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9388-7971>**Kochyn Tetiana**

Zhytomyr Polytechnic State University

СУЧАСНИЙ СТАН АУДИТУ В УКРАЇНІ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ АУДИТУ ЯКОСТІ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ

У процесі написання статті було опрацьовано Звіт про стан аудиторської діяльності в Україні. Для підвищення ефективності процесу організації, здійснення аудиту якості фінансової звітності у частині вдосконалення даного процесу, розроблення методики та формування відповідного інструментарію необхідно здійснити аналіз стану якості надання аудиторських послуг аудиторами та суб'єктами аудиторської діяльності в Україні у цілому. Використовуючи інформацію, що консолідується у звіті Аудиторської палати України, здійснено спробу оцінити якість аудиторської діяльності як основи для оцінки та можливостей удосконалення системи аудиту якості фінансової звітності. Проаналізовано аудиторський ринок щодо динаміки кількості суб'єктів аудиторської діяльності та загального обсягу наданих послуг. Проведений аналіз свідчить про концентрацію надання послуг окремими суб'єктами аудиторської діяльності, невідповідність деяких суб'єктів аудиторської діяльності та зупинення їх функціонування, зважаючи на дані щодо динаміки кількості суб'єктів аудиторської діяльності за досліджуваній період. Здійснено аналіз аудиторських послуг в Україні за кількістю суб'єктів аудиторської діяльності з позицій діапазону наданих послуг. Використовуючи дані Звіту аудиторської палати України, здійснено аналіз динаміки наданих послуг суб'єктами підприємницької діяльності, який показав укрупнення суб'єктів аудиторської діяльності, що, можливо, спричинене збільшенням попиту на аудиторські послуги та, відповідно, диференціацією їх надання вітчизняними суб'єктами аудиторської діяльності. Досліджено показники структури суб'єктів аудиторської діяльності (за обсягом наданих послуг), збільшення кількості та частки на вітчизняному ринку аудиторських послуг за період 2014–2018 рр. великих суб'єктів аудиту, обсяг наданих послуг за рік якими становить понад 500,1 тис грн. Така ситуація свідчить про певний монополізм на ринку аудиторських послуг, обмеженість доступу до ринку малих суб'єктів аудиту, відсутність реальної конкуренції тощо. Зазначене матиме негативний вплив у контексті зниження якості аудиту та наданих аудиторських послуг, що, своєю чергою, зумовлюватиме зниження рівня якості проведення такого виду аудиту, як аудит якості фінансової звітності.

Ключові слова: аудиторська діяльність, якість, фінансова звітність, аудит якості, аудиторські послуги.

CURRENT STATUS OF AUDIT IN UKRAINE AND FIELD OF FINANCIAL REPORTING QUALITY AUDIT DEVELOPMENT

In the course of writing this article, a report on the state of audit activity in Ukraine was elaborated. In order to improve the efficiency of the organization process, to carry out the audit of the quality of financial statements in terms of improving the process, to develop the methodology and the formation of appropriate tools, it is necessary to analyze the quality of the provision of audit services to auditors and entities in Ukraine as a whole. Using the information consolidated in the report Audit Chamber of Ukraine, made an attempt to evaluate the quality of audit activity as a basis for evaluation and opportunities for improving the audit system and quality of financial reporting. The audit market was analyzed for the dynamics of the number of entities and the total volume of services provided. The analysis shows that the concentration of services rendered by individual entities, the discrepancy of some entities and the discontinuation of their operation, given the data on the dynamics of the number of entities in the audited period. The analysis of audit services in Ukraine by the number of audit entities from the range of services provided. Using the data of the Audit Chamber of Ukraine, an analysis of the dynamics of services provided by business entities was performed, which showed an increase in the number of audit entities, which may have been caused by the increased demand for audit services and, accordingly, the differentiation of their provision by domestic entities. In turn, the indicators of the structure of the audited entities (by volume of services provided) were examined. Increase in the number and share in the domestic market of audit services for the period 2014–2018 for large audit entities, the volume of services rendered for the year amounting to more than UAH 500.1 thousand. This situation testifies to a certain monopoly in the market of audit services, limited access to the market of small entities, the absence of real competition and so on. This will have a negative impact in the context of poor audit quality and the audit services provided, which in turn will lead to a decrease in the quality of conducting such an audit as the audit of the quality of the financial statements.

Keywords: auditing, quality, financial reporting, quality audit, audit services.

JEL classification: M41, M42

Постановка проблеми. Аудит як суспільний інститут розвивається динамічними темпами, адже має враховувати економічну реальність та тенденції розвитку господарської діяльності. Аудит завжди знаходився на перетині інтересів різних учасників соціально-економічних відносин. Саме на аудит покладається основна функція врегулювання інформаційного конфлікту та

забезпечення подолання інформаційної асиметрії між заінтересованими сторонами в господарській діяльності підприємства. Для формування нового напрямку розвитку аудиту, а саме аудиту якості, є потреба в оцінці сучасного стану. Це дасть змогу повною мірою виявити основоположні тенденції в його організації та методиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання аудиту фінансової звітності глибоко досліджують вітчизняні та зарубіжні вчені та дослідники, зокрема О.Р. Антонюк [1], В.А. Дерій [3], І.М. Дмитренко, Н.І. Дорош [4], М.Д. Корінько [6], В.П. Пантелєєв [7], О.А. Петрик [8], О.Ю. Редько [9], В.В. Рядська [10], Т. Tarasova [11], У. Andrusiv [12] та ін. Зважаючи на значний внесок науковців, деякі питання є малодослідженими, зокрема сучасний стан аудиту в Україні та напрями розвитку аудиту якості фінансової звітності.

Мета статті полягає у розробленні методики та формуванні відповідного інструментарію для здійснення аналізу стану якості надання аудиторських послуг аудиторями та суб'єктами аудиторської діяльності в Україні у цілому.

Викладення основного матеріалу. Щороку суб'єкти аудиторської діяльності зобов'язані подавати звіт за результатами своєї діяльності за відповідний звітний період. Зокрема, згідно з інформацією, наведеною на офіційному вебсайті Аудиторської палати України [5], «відповідно до Положення про порядок подання суб'єктами аудиторської діяльності до Аудиторської палати України Звіту про надані послуги та Інформаційної довідки про надані послуги за 2018 рік, затвердженого Рішенням Ради АПУ від 13.12.2018 № 5/1, суб'єкти аудиторської діяльності подають Звіт та Інформаційну довідку не пізніше 25 лютого року, наступного за звітним». Своєю чергою, Аудиторська палата України на основі даних, поданих суб'єктами аудиторської діяльності, формує Звіт про стан аудиторської діяльності в Україні за відповідний період.

Характеристику аудиторського ринку в контексті кількості суб'єктів аудиторської діяльності та загального обсягу наданих послуг за період 2014–2018 рр. наведено в табл. 1.

Дані, зазначені у табл. 1, що дають змогу оцінити аудиторський ринок за період 2014–2018 рр. із позицій динаміки кількості суб'єктів аудиторської діяльності та загального обсягу наданих послуг, свідчать про тенденцію зменшення суб'єктів аудиторської діяльності та позитивну тенденцію зростання загального обсягу послуг, наданих даними суб'єктами аудиторської діяльності за досліджуваний період. Зокрема, з позицій загальної кількості суб'єктів аудиторської діяльності за період 2014–2018 рр. кількість суб'єктів аудиторської діяльності зменшилася на 30,11%. Найбільше скорочення зафіксовано у 2015 р. порівняно з 2014 р., а саме на 15,8%, наступні зменшення кількості суб'єктів аудиторської діяльності прослідковувалися на рівні 6,44% (у 2016 р. порівняно з 2015 р.), 5,79% (у 2017 р. порівняно з 2016 р.) та на 5,83% (у 2018 р. порівняно з 2017 р.). Використовуючи дані Звіту аудиторської палати України за 2018 р., здійснено аналіз динаміки наданих послуг суб'єктами підприємницької діяльності за період 2014–2018 рр., результати якого наведено в табл. 2 та 3.

Щодо результатів аналізу динаміки наданих послуг суб'єктами підприємницької діяльності за період 2014–2018 рр., проведеного на основі даних Звіту аудиторської палати України за 2018 р. [5], можна зробити такі висновки:

– насамперед доцільно відзначити, що Аудиторська палата України за критерієм обсягу наданих послуг суб'єктами підприємницької діяльності поділяє останніх на десять груп, а саме: обсяг наданих послуг (тис грн) не вказано; обсяг наданих послуг (тис грн) становить від 0,1 до 10,0 тис грн; від 10,1 до 100,0 тис грн; від 100,1 до 200,0 тис грн.; від 200,1 до 300,0 тис грн; від 300,1 до 400,0 тис грн; від 400,1 до 500,0 тис грн; від 500,1 до 1000,0 тис грн; від 1000,1 до 10000,0 тис грн та групу суб'єктів підприємницької

Таблиця 1

Аудиторський ринок за період 2014–2018 рр.: динаміка кількості суб'єктів аудиторської діяльності та загального обсягу наданих послуг

Рік	Суб'єкти аудиторської діяльності в Україні				
	Загальна кількість	Динаміка у показниках			
		абсолютних		Відносних	
		ПП	БП	ПП	БП
1	2	3	4	5	6
2014	1272	X	X	X	X
2015	1071	-201	-201	-15,80	15,80
2016	1002	-69	-270	-6,44	21,23
2017	944	-58	-328	-5,79	25,79
2018	889	-55	-383	-5,83	30,11
Рік	Надані послуги в Україні				
	Загальний обсяг (тис грн)	Динаміка у показниках			
		абсолютних		Відносних	
		ПП	БП	ПП	БП
2014	1291811,80	X	X	X	X
2015	1761202,60	469390,80	469390,80	36,34	36,34
2016	1973102,30	211899,70	681290,50	12,03	52,74
2017	2126868,70	153766,40	835056,90	7,79	64,64
2018	2438100,10	311231,40	1146288,30	14,63	88,73

Примітка: ПП – у розрахунку до показників попереднього періоду (року);

БП – у розрахунку до показників базового періоду (року).

Джерело: складено та розраховано на основі [5]

Таблиця 2

Вихідні дані для аналізу показників динаміки наданих послуг суб'єктами підприємницької діяльності за період 2014–2018 рр.

Обсяг наданих послуг (тис грн)	Кількість суб'єктів аудиторської діяльності, одиниць				
	2014	2015	2016	2017	2018
Обсяг не вказаний	160	127	92	76	70
Від 0,1 до 10,0	46	29	27	15	12
Від 10,1 до 100,0	291	199	154	134	106
Від 100,1 до 200,0	183	136	126	115	93
Від 200,1 до 300,0	121	106	98	81	70
Від 300,1 до 400,0	94	92	81	57	57
Від 400,1 до 500,0	67	43	69	66	37
Від 500,1 до 1000,0	154	151	152	174	191
Від 1000,1 до 10000,0	146	175	188	208	233
Більш як 10 000,0	10	13	15	18	20

Примітка: АВ – показник абсолютного відхилення; ВВ – показник відносного відхилення

Джерело: складено та розраховано на основі [5]

діяльності, обсяг наданих послуг яких за рік становить понад 10 000,0 тис грн.;

– найчисельнішою групою суб'єктів підприємницької діяльності у розрізі обсягу наданих послуг (тис грн) становить: у 2014 р. та 2015 р. – це 291 одиниця та 199 одиниць суб'єктів підприємницької діяльності відповідно, обсяг наданих послуг якими за 2014 та 2015 рр. становить від 10,1 до 100,0 тис грн. Однак у 2016–2018 рр. ситуація змістилася, а саме найбільша кількість суб'єктів підприємницької діяльності – це суб'єкти, обсяг наданих послуг якими становить від 1000,1 до 10000,0 тис грн, та у 2016, 2017 та 2018 рр. їх налічувалося 188, 208 та 233 одиниці відповідно.

Зазначене свідчить про укрупнення суб'єктів аудиторської діяльності, що, можливо, спричинене збільшенням попиту на аудиторські послуги та, відповідно, диференціацією їх надання вітчизняними суб'єктами аудиторської діяльності, адже в 2018 р. кількість суб'єктів аудиторської діяльності, обсяг наданих послуг яких становив від 1000,1 до 10000,0 тис грн, збільшилася на 87 суб'єктів, або на 59,6%, порівняно з аналогічним показником 2014 р.

У 2014 р. кількість суб'єктів аудиторської діяльності, обсяг наданих послуг якими за рік становить від 10,1 до 100,0 тис грн, налічувалося 291 одиниця, а в 2015 р. кількість зменшилася на 92 одиниці, або на 31,6%, та становить 199 суб'єктів аудиторської діяльності. Своєю чергою, кількість суб'єктів аудиторської діяльності, обсяг наданих послуг якими за рік становить від 10,1 до 100,0 тис грн, у 2018 р. зменшилася на: 63,6% (або ж на 185 одиниць) порівняно з 2014 р.; на 46,7% (або на 93 одиниці) порівняно з 2015 р.; на 31,2% (або на 48 одиниць) порівняно з 2016 р. та на 20,9% (або на 28 одиниць) порівняно з 2017 р. відповідно.

Позитивна динаміка також спостерігається й за іншою групою суб'єктів аудиторської діяльності, обсяг наданих послуг яких становить за рік від 500,1 до 1000,0 тис грн, а саме у 2014, 2015 та 2016 рр. таких суб'єктів підприємницької діяльності налічувалося 154, 151 та 152 одиниці, а в 2017 та 2018 рр. показник збільшився до рівня 174 та 191 одиниці відповідно. Динаміка зміни кількості суб'єктів аудиторської діяльності, обсяг наданих послуг яких становить за рік від 500,1 до 1000,0 тис грн, свідчить про збільшення даних

суб'єктів на 37 одиниць, або на 24%, у 2018 р. порівняно з аналогічним показником 2014 р.

Найменш чисельною у 2018 р. є група суб'єктів аудиторської діяльності, обсяг наданих послуг за рік яких становить від 0,1 до 10,0 тис грн, – 12 одиниць. Доцільно зауважити, що за період 2014–2018 рр. дана група за чисельністю суб'єктів має тенденцію до зменшення, зокрема у 2014, 2015 та 2016 рр. таких суб'єктів аудиторської діяльності налічувалося 46, 29 та 27 одиниць відповідно.

Таким чином, у 2016 р. порівняно з 2015 та в 2015 р. порівняно з 2014 р. кількість суб'єктів аудиторської діяльності, обсяг наданих послуг за рік яких становить від 0,1 до 10,0 тис грн, зменшилася на 6,9% та 37% відповідно. Аналогічна ситуація за даною групою спостерігається й у 2018 р., а саме кількість суб'єктів аудиторської діяльності, обсяг наданих послуг за рік яких становить від 0,1 до 10,0 тис грн, зменшилася у 2018 р.: на 20% порівняно з 2017 р.; на 55,6% порівняно з 2016 р.; на 58,6% та на 73,9% порівняно з 2015 та 2014 рр. відповідно, що свідчить про скорочення малих суб'єктів аудиторської діяльності (за обсягом наданих послуг).

Динаміка зменшення кількості малих та середніх суб'єктів аудиторської діяльності прослідковується за групою суб'єктів, обсяг наданих послуг яких за рік становить від 100,1 до 200,0 тис грн. Зокрема, у 2014 р. таких суб'єктів налічувалося 183 одиниці, однак у 2015, 2016 та 2017 рр. даний показник зменшився до рівня 136, 126 та 115 одиниць відповідно. У 2018 р. кількість суб'єктів, обсяг наданих послуг яких за рік становить від 100,1 до 200,0 тис грн, налічується 93 одиниці, тобто цей показник зменшився: на 22 одиниці (19,1%) порівняно з 2017 р.; на 33 одиниці (26,2%) порівняно з 2016 р.; на 43 одиниці (31,6%) порівняно з 2015 р. та на 90 одиниць (49,2%) у порівняно з 2014 р.

Натомість кількість великих суб'єктів аудиторської діяльності, обсяг наданих послуг яких за рік становить від 1000,1 до 10000,0 тис грн, збільшується, зокрема у 2014 р. їх налічувалося 146 одиниць, у 2015 та 2016 рр. даний показник збільшився до 175 та 188 одиниць відповідно. У 2017 та 2018 рр. кількість великих суб'єктів аудиторської діяльності, обсяг наданих послуг яких за рік становить від 1000,1 до 10000,0 тис грн, досяг рівня 208 та 233 одиниці відповідно.

Таблиця 3

Аналіз динаміки наданих послуг суб'єктами підприємницької діяльності за період 2014–2018 рр.

Обсяг наданих послуг (тис грн)	Відхилення													
	2018/2017		2018/2016		2018/2015		2018/2014		2016/2015		2016/2014			
	АВ, од	ВВ, %	АВ, од	ВВ, %	АВ, од	ВВ, %	АВ, од	ВВ, %	АВ, од	ВВ, %	АВ, од	ВВ, %		
Обсяг не вказаний	-6	-7,9	-22	-23,9	-57	-44,9	-90	-56,3	-16	-17,4	-35	-27,6	-33	-20,6
Від 0,1 до 10,0	-3	-20	-15	-55,6	-17	-58,6	-34	-73,9	-12	-44,4	-2	-6,9	-17	-37
Від 10,1 до 100,0	-28	-20,9	-48	-31,2	-93	-46,7	-185	-63,6	-20	-13	-45	-22,6	-92	-31,6
Від 100,1 до 200,0	-22	-19,1	-33	-26,2	-43	-31,6	-90	-49,2	-11	-8,7	-10	-7,4	-47	-25,7
Від 200,1 до 300,0	-11	-13,6	-28	-28,6	-36	-34	-51	-42,2	-17	-17,4	-8	-7,6	-15	-12,4
Від 300,1 до 400,0	0	0	-24	-29,6	-35	-38	-37	-39,4	-24	-29,6	-11	-12	-2	-2,1
Від 400,1 до 500,0	-29	-43,9	-32	-46,4	-6	-13,9	-30	-44,8	-3	-4,4	26	60,5	-24	-35,8
Від 500,1 до 1000,0	17	9,8	39	25,7	40	26,5	37	24	22	14,5	1	0,7	-3	-1,9
Від 1000,1 до 10000,0	25	12	45	23,9	58	33,1	87	59,6	20	10,6	13	7,4	29	19,9
Більш як 10 000,0	2	11,1	5	33,3	7	53,9	10	100	3	20	2	15,4	3	30

Джерело: складено та розраховано на основі [5]

За досліджуваний період кількість суб'єктів, обсяг наданих послуг яких становить від 1000,1 до 10000,0 тис грн, збільшився на 87 одиниць (або на 59,6%) у 2018 р. порівняно з 2014 р.

Аналогічна тенденція прослідковується й у контексті збільшення кількості суб'єктів, обсяг наданих послуг яких становить понад 10000,0 тис грн. Зокрема, кількість суб'єктів аудиторської діяльності, обсяг наданих послуг яких становить понад 10000,0 тис грн, у 2014 р. становила 10 одиниць, однак у 2015 та 2016 рр. даний показник збільшився до рівня 13 та 15 одиниць відповідно. У 2017 та 2018 рр. кількість суб'єктів аудиторської діяльності, обсяг наданих послуг яких становить понад 10000,0 тис грн, становить 18 та 20 одиниць відповідно. Таким чином, динаміка кількості суб'єктів аудиторської діяльності, обсяг наданих послуг яких становить понад 10000,0 тис грн, за досліджуваний період 2018 р. становить порівняно з показниками: 2017 р. – збільшення кількості суб'єктів відбулося на 11,1%, або ж на 2 одиниці в абсолютному вимірі; 2016 р. – збільшення на 33,3%, або в абсолютному вираженні на 5 одиниць; 2015 р. – збільшення на 53,9%, або на 7 суб'єктів аудиторської діяльності; 2014 р. – збільшення кількості суб'єктів аудиторської діяльності відбулося на 100%, або на 10 одиниць в абсолютному вираженні. Таким чином, за досліджуваний період 2014–2018 рр., кількість найбільших суб'єктів аудиторської діяльності подвоїлася з 10 одиниць до 20 суб'єктів аудиторської діяльності.

Окреслена динаміка кількості суб'єктів аудиторської діяльності свідчить насамперед про тенденції обмеження доступу до ринку аудиторських послуг таких невеликих суб'єктів аудиторської діяльності та можливу монополізацію даного ринку. З одного боку, така ситуація сприятиме якості проведеного аудиту, адже великі суб'єкти аудиторської діяльності, як і інші суб'єкти підприємницької діяльності, дбають про імідж компанії. З іншого боку, це зумовлює необхідність пошуку механізмів удосконалення контролю якості роботи аудиторів та розширення можливостей доступу до останнього малих та середніх суб'єктів аудиторської діяльності. Зниження якості аудиторських послуг взаємопов'язане з тенденціями монополізації ринку окремими одиницями.

Доцільним є аналіз структури суб'єктів аудиторської діяльності у контексті діапазону наданих ними послуг за досліджуваний період. Структуру суб'єктів аудиторської діяльності (%) за діапазоном наданих послуг (тис грн) за період 2014–2018 рр. подано на рис. 2.

Із позицій результатів аналізу структури суб'єктів аудиторської діяльності (%) за діапазоном наданих послуг (тис грн) за досліджуваний період 2014–2018 рр., що подано на рис. 1, можна зробити такі висновки.

Найбільшу частку серед суб'єктів аудиторської діяльності у 2014 р. становили суб'єкти, обсяг наданих послуг якими за рік знаходиться у діапазоні від 10,1 до 100,0 тис грн, а саме їхня частка у загальній структурі всіх суб'єктів аудиторської діяльності становить 22,9%. Слід відзначити, що в 2015 р. аналогічно дана група суб'єктів становила найбільшу частку в загальній структурі суб'єктів аудиторської діяльності, однак цей показник знизився до рівня 18,6%, що свідчить про зменшення кількості суб'єктів, обсяг наданих послуг якими становить від 10,1 до 100,0 тис грн.

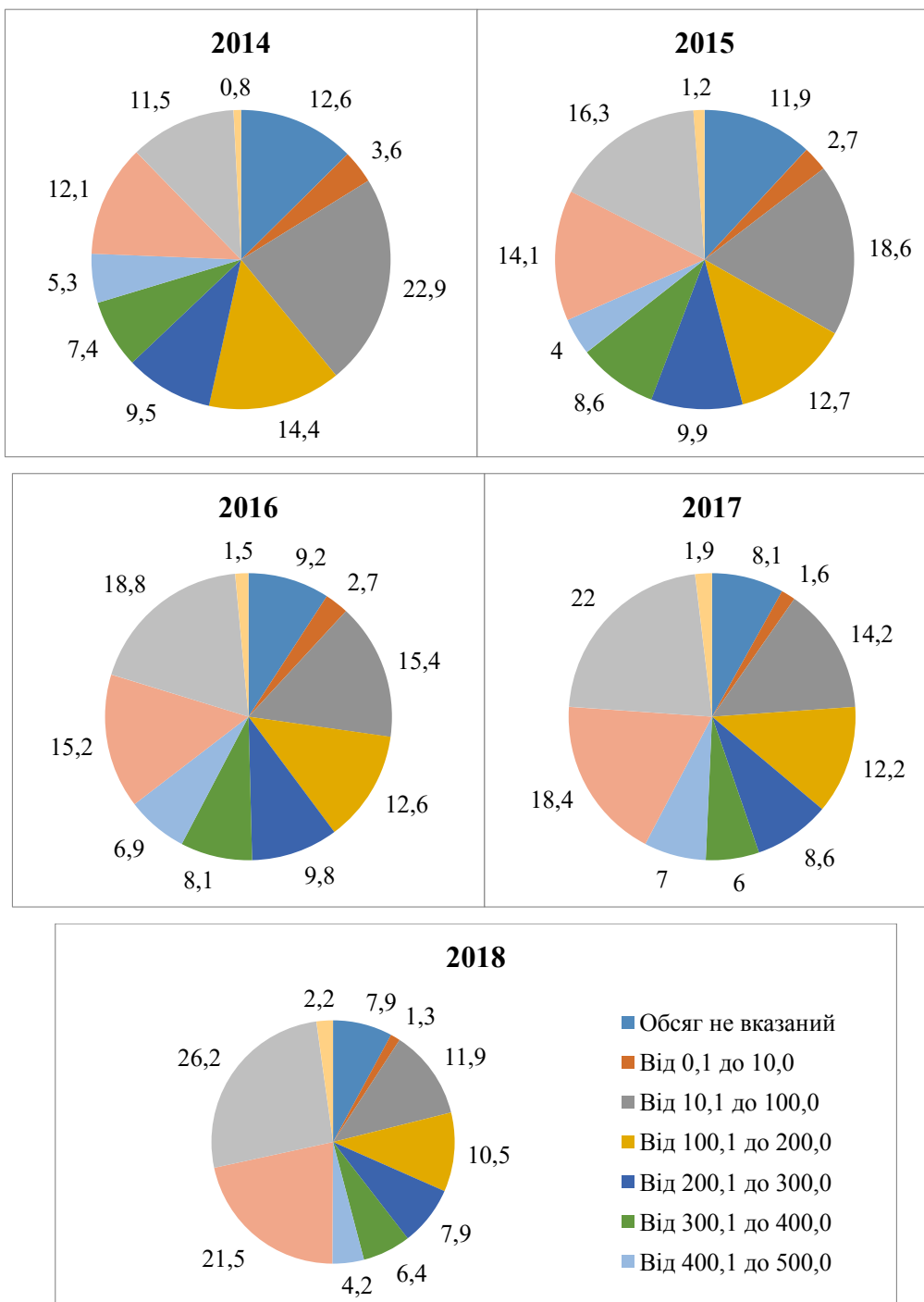

Рис. 1. Структура суб'єктів аудиторської діяльності (%) за діапазоном наданих послуг (тис грн) за період 2014–2018 рр.

Джерело: складено та розраховано на основі [5]

У 2016 р. найбільшу частку серед суб'єктів аудиторської діяльності займали суб'єкти, обсяг наданих послуг якими за рік знаходиться у діапазоні від 1000,1 до 10000,0 тис грн, а саме 18,8% у загальній структурі суб'єктів аудиторської діяльності. Натомість частка суб'єктів, обсяг наданих послуг якими становить від 10,1 до 100,0 тис грн, у 2016 р. становила 15,4%. Також слід відзначити, що значну частку у загальній структурі суб'єктів аудиту в 2014, 2015 та 2016 рр. займають суб'єкти, обсяг наданих послуг якими становить від

500,1 до 1000,0 тис грн, а саме 12,1% (2014 р.), 14,1% (2015 р.) та 15,2% (2016 р.).

Що стосується 2017 та 2018 рр., найбільша частка припадає на суб'єктів аудиторської діяльності, обсяг наданих послуг якими становить від 500,0 до 1000,0 тис грн та від 1000,1 до 10000,0 тис грн. Зокрема, частка суб'єктів аудиторської діяльності, обсяг наданих послуг якими становить від 500,0 до 1000,0 тис грн у загальній структурі суб'єктів аудиторської діяльності, у 2017 та 2018 рр. становить 18,4% та 21,5% відповідно.

Таблиця 4

Показники структури суб'єктів аудиторської діяльності (за обсягом наданих послуг) за період 2014–2018 рр.

Обсяг наданих послуг за діапазонами (тис грн)	Частка суб'єктів аудиторської діяльності в загальній кількості, %								Відхилення, пунктів структури							
	2014	2015	2016	2017	2018	2018/2017	2018/2016	2018/2015	2018/2014	2017/2016	2016/2015	2015/2014	2016/2015	2015/2014		
Обсяг не вказаний	12,6	11,9	9,2	8,1	7,9	-0,2	-1,3	-4	-4,7	-1,1	-2,7	-0,7	-2,7	-0,7		
Від 0,1 до 10,0	3,6	2,7	2,7	1,6	1,3	-0,3	-1,4	-1,4	-2,3	-1,1	0	-0,9	0	-0,9		
Від 10,1 до 100,0	22,9	18,6	15,4	14,2	11,9	-2,3	-3,5	-6,7	-11	-1,2	-3,2	-4,3	-3,2	-4,3		
Від 100,1 до 200,0	14,4	12,7	12,6	12,2	10,5	-1,7	-2,1	-2,2	-3,9	-0,4	-0,1	-1,7	-0,1	-1,7		
Від 200,1 до 300,0	9,5	9,9	9,8	8,6	7,9	-0,7	-1,9	-2	-1,6	-1,2	-0,1	0,4	-0,1	0,4		
Від 300,1 до 400,0	7,4	8,6	8,1	6	6,4	0,4	-1,7	-2,2	-1	-2,1	-0,5	1,2	-0,5	1,2		
Від 400,1 до 500,0	5,3	4	6,9	7	4,2	-2,8	-2,7	0,2	-1,1	0,1	2,9	-1,3	2,9	-1,3		
Від 500,1 до 1000,0	12,1	14,1	15,2	18,4	21,5	3,1	6,3	7,4	9,4	3,2	1,1	2	1,1	2		
Від 1000,1 до 10000,0	11,5	16,3	18,8	22	26,2	4,2	7,4	9,9	14,7	3,2	2,5	4,8	2,5	4,8		
Більш як 10 000,0	0,8	1,2	1,5	1,9	2,2	0,3	0,7	1	1,4	0,4	0,3	0,4	0,3	0,4		

Джерело: складено та розраховано на основі [5]

Частка суб'єктів аудиторської діяльності, обсяг наданих послуг якими становить від 1000,1 до 10000,0 тис грн. у загальній структурі суб'єктів аудиторської діяльності, у 2017 та 2018 рр. становить 22,0% та 26,2% відповідно. Тобто відбувається збільшення частки на ринку великих суб'єктів аудиторської діяльності, обсяг наданих послуг якими за рік становить понад 500,1 тис грн.

Щодо суб'єктів аудиторської діяльності, частка яких у загальній структурі суб'єктів аудиторської діяльності за досліджуваний період є найменшою, слід відзначити таке. Насамперед, у 2014 р. найменша частка у структурі суб'єктів аудиторської діяльності припадала на суб'єктів, обсяг наданих послуг яких за рік становить: від 100,1 до 200,0 тис грн – 0,8%; від 0,1 до 10,0 тис грн – 3,6%. У 2015 та 2016 рр. найменшу частку займали суб'єкти, обсяг наданих послуг яких становив від 100,1 до 200,0 тис грн, – 1,2% у 2015 р. та 1,5% у 2016 р.; від 0,1 до 10,0 тис грн – 2,7% у 2015 та 2016 рр.

У 2017 р. найменша частка суб'єктів аудиторської діяльності у загальній структурі припадала на суб'єктів, обсяг наданих послуг за рік якими становив: від 0,1 до 10,0 тис грн – 1,6%; від 100,1 до 200,0 тис грн. – 1,9%. Також у даний період незначну частку займали суб'єкти, обсяг наданих послуг за рік якими становив: від 300,1 до 400,0 тис грн – 6% та від 400,1 до 500,0 тис грн – 7%.

Щодо показників 2018 р., то найменша частка суб'єктів аудиторської діяльності у загальній структурі припадала на суб'єктів, обсяг наданих послуг за рік якими становив: від 0,1 до 10,0 тис грн – 1,3%; від 100,1 до 200,0 тис грн – 2,2%. Що стосується суб'єктів, обсяг наданих послуг за рік якими становив від 300,1 до 400,0 тис грн та від 400,1 до 500,0 тис грн, то частки у загальній структурі суб'єктів аудиту в 2018 р. порівняно з попереднім 2017 р. змінилися. Зокрема, частка суб'єктів, обсяг наданих послуг за рік якими становив від 300,1 до 400,0 тис грн, у 2018 р. порівняно з попереднім роком збільшилася до рівня 6,4%, а частка суб'єктів, обсяг наданих послуг

за рік якими становив від 400,1 до 500,0 тис грн, порівняно з 2017 р. у 2018 р. зменшилася та становила 4,2%. Аналіз структури наданих послуг суб'єктами підприємницької діяльності за період 2014–2018 рр. подано в табл. 4.

Результати аналізу показників структури суб'єктів аудиторської діяльності за групами суб'єктів, що визначені з огляду на обсяг наданих ними послуг, за період 2014–2018 рр. свідчить про такі тенденції. У загальній структурі суб'єктів аудиторської діяльності за досліджуваний період 2014–2018 рр. суттєвих змін зазнали такі групи суб'єктів, обсяг наданих послуг якими становить від 1000,1 до 10000,0 тис грн; від 10,1 до 100,0 тис грн та від 500,1 до 1000,0 тис грн.

Частка суб'єктів аудиторської діяльності, обсяг наданих послуг якими становить від 1000,1 до 10000,0 тис грн у загальній структурі суб'єктів аудиторської діяльності, у 2018 р. збільшилася на: 4,2 п. структури порівняно з 2017 р.; 7,4 п. структури порівняно з 2016 р.; 9,9 п. структури порівняно з 2015 р. та 14,7 п. структури порівняно з 2014 р.

Своєю чергою, частка суб'єктів аудиторської діяльності, обсяг наданих послуг якими становить від 10,1 до 100,0 тис грн у загальній структурі суб'єктів

аудиторської діяльності, за досліджуваний період 2014–2018 рр. має тенденцію до значного скорочення, а саме у 2018 р. частка даної групи суб'єктів у загальній структурі суб'єктів аудиту зменшилася на: 2,3 п. структури порівняно з 2017 р.; 3,5 п. структури порівняно з 2016 р.; 6,7 п. структури порівняно з 2015 р. та 11 п. структури порівняно з 2014 р.

Що стосується тенденції зміни частки суб'єктів аудиторської діяльності, обсяг наданих послуг за рік якими становить 500,1 до 1000,0 тис грн, то за досліджуваний період частка даних суб'єктів у загальній структурі суб'єктів аудиторської діяльності збільшується, а саме у 2018 р. порівняно з показниками: 2017 р. – на 3,1 п. структури; 2016 р. – на 6,3 п. структури; 2015 р. – на 7,4 п. структури; 2014 р. – на 9,4 п. структури.

Найменш суттєво змінилася за досліджуваний період частка суб'єктів аудиторської діяльності, обсяг наданих послуг за рік якими становив у загальній структурі суб'єктів аудиту від 300,1 до 400,0 тис грн та від 400,1 до 500,0 тис грн. Зокрема, частка суб'єктів аудиторської діяльності, обсяг наданих послуг якими становить від 300,1 до 400,0 тис грн у загальній структурі суб'єктів аудиторської діяльності у 2018 р.: збільшилася на 0,4 п. структури порівняно з 2017 р.; зменшилася на 1,7 п. структури порівняно з 2016 р.; зменшилася на 2,2 п. структури порівняно з 2015 р. та на 1 п. структури порівняно з 2014 р.

Частка суб'єктів аудиторської діяльності, обсяг

наданих послуг за рік якими становить від 400,1 до 500,0 тис грн у загальній структурі суб'єктів аудиторської діяльності у 2018 р.: зменшилася на 2,8 п. структури порівняно з 2017 р.; зменшилася на 2,7 п. структури порівняно з 2016 р.; збільшилася на 0,2 п. структури порівняно з 2015 р. та зменшилася на 1,1 п. структури порівняно з 2014 р.

Висновки. Таким чином, результати аналізу вітчизняного ринку аудиторських послуг за період 2014–2018 рр. із позицій забезпечення розвитку аудиту, підвищення якості його результатів і, як наслідок, розвитку аудиту якості свідчать про такі тенденції. На основі інформації зі звітів Аудиторської палати України за період 2014–2018 рр. проаналізовано ринок аудиторських послуг із позицій визначення динаміки кількості суб'єктів аудиторської діяльності та загального обсягу наданих послуг; оцінки суб'єктів аудиторської діяльності (од.) із позицій наданих ними послуг, а саме визначення показників структури та динаміки суб'єктів аудиторської діяльності у взаємозв'язку з обсягом наданих за період 2014–2018 рр. Зазначене дало змогу встановити тенденції до укрупнення суб'єктів аудиторської діяльності на вітчизняному ринку аудиту, зменшення кількості та частки малих суб'єктів аудиторської діяльності (що надають послуги за рік обсягом від 0,1 до 500,0 тис грн) за досліджуваний період у загальній структурі суб'єктів аудиту.

Список використаних джерел:

1. Антонюк О.Р. Внутрішньофірмовий контроль якості надання аудиторських послуг (Internal quality control of audit services). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2017. № 7(35). С. 78–83.
2. Антонюк О.Р., Антонюк Е.Р. Критерії та фактори формування якості надання аудиторських послуг, відмінних від аудиту. *Modern Economics*. 2018. № 7. URL: <http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3293/1/antoniuk.pdf> (дата звернення: 20.12.2019).
3. Дерій В., Саченко С., Бабій Л. Соціальний аудит у контексті посилення вимог до корпоративної соціальної відповідальності. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2016. № 5. С. 17–26.
4. Дорош Н.І., Шаповал А.С. Функції внутрішнього аудиту з оцінки управління ризиками на підприємстві. *Торгівля, комерція, підприємництво*. 2014. Вип. 16. С. 164–167.
5. Звітність. *Офіційний вебресурс Аудиторської палати України*. 2018. URL: <https://www.apu.com.ua/2018/09/29/%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C/> (дата звернення: 20.12.2019).
6. Корінько М.Д. Процедура аудиту на підготовчому етапі планування. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2011. Вип. 18. С. 151–158.
7. Пантелєв В.П. Роль внутрішньої культури фірми в забезпеченні якості аудиту. *Аудитор України*. 2015. № 7–8. С. 26–30.
8. Петрик О.А., Шкіренко В.В. Особливості внутрішнього аудиту інвестиційних проєктів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2014. № 797. С. 292–299.
9. Редько О.Ю. Проблеми інституту аудиту в Україні. *Бухгалтерський облік, аналіз та аудит: проблеми теорії, методології, організації*. 2014. № 2. С. 200–209.
10. Рядська В.В. Аналіз формування взаємозв'язку між інформаційними інтересами користувачів та завданнями аудиторської перевірки. *Вісник Одеського національного університету*. 2014. Т. 19. Вип. 2(6). С. 108–113.
11. Accounting and features of mathematical modeling of the system to forecast cryptocurrency exchange rate / T. Tarasova et al. *Accounting*. 2020. № 6(3). P. 357–364.
12. Experience and prospects of innovation development venture capital financing / U. Andrusiv et al. *Management Science Letters*. 2020. № 10(4). P. 781–788. doi: 10.5267/j.msl.2019.10.019

References:

1. Antonjuk O. R. (2017) Vnutrishn'ofirmoviy kontrol' yakosti nadannja audytor'skyh poslug [Internal quality control of audit services]. *Naukovi zapysky Nacional'nogo universytetu «Ostroz'ka akademija»*, no. 7(35), pp. 78–83.
2. Antonjuk O. R., Antonjuk E. R. (2018) Kryterii' ta faktory formuvannja yakosti nadannja audytor'skyh poslug, vidminnyh vid audytu [Criteria and factors for determining the quality of audit services other than audit]. *Elektronne naukove fahove vydannja z ekonomichnyh nauk «Modern Economics»*, no. 7. Available at: <http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3293/1/antoniuk.pdf> (accessed 20 December 2019).
3. Derij V., Sachenko S. (2016) Social'nyj audyt u konteksti posylennja vymog do korporatyvnoi' social'noi' vidpovidal'nosti [Social audit in the context of strengthening the requirements for corporate social responsibility]. *Buhgalters'kyj oblik i audyt*, no. 5, pp. 17–26.

4. Dorosh N. I., Shapoval A. S. (2014) Funkcii' vnutrishn'ogo audytu z ocinky upravlinnja ryzykamy na pidpryjemstvi [Internal Audit Functions for Risk Management at an Enterprise]. *Torgivlja, komercija, pidpryjemnyctvo*, no. 16, pp. 164–167.
5. Zvitnist' (2019) Oficijnyj veb-resurs Audytors'koi' palaty Ukrainy [Reporting. The official web resource of the Audit Chamber of Ukraine]. Available at: <https://www.apu.com.ua/2018/09/29/%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C/> (accessed 20 December 2019)
6. Korin'ko M. D. (2011) Procedury audytu na pidgotovchomu etapi planuvannja [Audit procedures at the preparatory planning stage]. *Naukovi zapysky Nacional'nogo universytetu "Ostroz'ka akademiya"*, no. 18, pp. 151–158.
7. Pantelejev V. P. (2015) Rolj vnutrishnjoji kuljturny firmy v zabezpechenni jakosti audytu [The role of the internal culture of the firm in ensuring the quality of the audit]. *Audytory Ukrainy*, no. 7-8, pp. 26–30.
8. Petryk O. A., Shkirenko V. V. (2014) Osoblyvosti vnutrishn'ogo audytu investytsijnyh proektiv [Features of internal audit of investment projects]. *Visnyk Nacional'nogo universytetu "Lvivs'ka politehnika"*, no. 797, pp. 292–299. (in Ukrainian)
9. Red'ko O. Ju. (2014) Problemy instytutu audytu v Ukraini [Problems of the Audit Institute in Ukraine]. *Buhgalters'kyj oblik, analiz ta audyt: problemy teorii, metodologii, organizacii*, no. 2, pp. 200–209.
10. Rjads'ka V. V. (2014) Analiz formuvannja vzajemozv'jazku mizh informacijnymy interesamy korystuvachiv ta zavdannjamy audytors'koi' perevirky [Analysis of the formation of the relationship between the information interests of users and audit tasks]. *Visnyk Odes'kogo nacional'nogo universytetu*, no. 2(6), pp. 108–113.
11. Tarasova T., Usatenko O., Makurin A., Ivanenko V. & Cherchata A. (2020) Accounting and features of mathematical modeling of the system to forecast cryptocurrency exchange rate. *Accounting*, 6(3), 357–364.
12. Andrusiv U., Kinash I., Cherchata A., Polyanska A., Dzoba O., Tarasova T. & Lysak H. (2020) Experience and prospects of innovation development venture capital financing. *Management Science Letters*, 10(4), 781–788. doi: 10.5267/j.msl.2019.10.019

УДК 657:339:004

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/153-18>**Мацьків Г. В.**кандидат економічних наук, доцент,
Львівський національний аграрний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1329-7355>**Ціцька Н. Є.**кандидат економічних наук, доцент,
Львівський національний аграрний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4413-074X>**Мирончук З. П.**кандидат економічних наук, доцент,
Львівський національний аграрний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7044-6695>**Matskiv Galyna, Tsitska Nadiya, Myronchuk Zoryana**
Lviv National Agrarian University

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ В АГРАРНОМУ БІЗНЕСІ

Стаття присвячена проблемам обліково-аналітичного забезпечення електронної комерції в аграрному бізнесі. Описано галузі електронної комерції, визначено найбільш популярні торговельні сайти та структуру товарів, що продаються онлайн. Розглянуто можливості проведення торговельних операцій у мережі Інтернет за допомогою електронних торговельних майданчиків, дошок оголошень та інтернет-магазинів. Проаналізовано порядок відображення в системі рахунків бухгалтерського обліку створення та використання веб-сайту підприємства. Описано методику облікового відображення доходів, витрат та фінансових результатів агропідприємств в розрізі традиційної та електронної торгівлі. Запропоновано систему рахунків для обліку доходів, витрат та фінансових результатів з урахуванням сфери діяльності підприємства.

Ключові слова: агробізнес, електронна комерція, інтернет-магазини, інтернет-майданчики, веб-сайт, доходи, витрати, фінансові результати.

ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT OF E-COMMERCE IN AGRARIAN BUSINESS

The article is devoted to the problems of accounting and analytical support of e-commerce in agrarian business. The main ways of developing e-commerce at the agricultural enterprise level are considered as one of the ways to increase the efficiency of its operation: providing competitive advantages by reducing the costs of interaction, expanding markets and business areas and identifying new channels of sales, attracting new and improving old customer service, greater mobility and responsiveness in managerial decision-making. Dynamics of modern internet audience from the point of view of the client component of internet users of web resources is analyzed. The e-commerce industry is described; the most popular shopping sites and the structure of online products are identified. Possibilities of conducting transactions on the internet with the help of electronic trading platforms, message boards and online shops are considered. The order of accounting in the system of accounts the creation and use of the website of the enterprise is analyzed taking into account the way of creation of the site – by its own forces or by a specialized institution. In reflecting the business activities of the enterprise, in terms of accounting and analytical support of doing business, the costs and income they receive under traditional and e-commerce were separated, as most farms conduct mixed activities using traditional sales channels and the sale of products via the internet. The methodology accounting of incomes, expenses and financial results of agricultural enterprises in the section of traditional and electronic commerce is described. The system for accounting the income, expenses and financial results is considered taking into account the sphere of activity of the enterprise. The digital data that will be accumulated on the recommended accounts will form additional information about the composition and amount of such income and expenses, their impact on the financial results of the enterprise. The use of the proposed proposals will increase the efficiency of information support of the needs of internal and external users and will facilitate the process of planning, analysis, control and decision-making of optimal management decisions.

Keywords: agribusiness, e-commerce, internet stores, internet sites, website, incomes, expenses, financial results.

JEL classification: M41

Постановка проблеми. Ефективність аграрного виробництва значною мірою залежить від ступеня впровадження інноваційних технологій у всі стадії виробничого процесу. У зв'язку з цим освоєння електронної комерції, глобальної мережі Інтернет в АПК відіграє велике значення у підвищенні ефективності функціонування агроформувань України. Отже, електронна комерція є важливою складовою частиною

сучасного бізнесу, особливо аграрного, сутність якого зводиться до проведення торговельних операцій за допомогою віртуальної мережі Інтернет [2].

Формування інформації про обсяги продажу суб'єкта господарювання в мережі Інтернет має забезпечити система обліку. Таким чином, актуальність вибраної теми зумовлює необхідність дослідження організації та методики ведення обліку операцій у сфері

інтернет-торгівлі, а саме дослідження обліку витрат на створення й функціонування інтернет-магазинів (розроблення веб-сайтів), розроблення рекомендацій щодо вдосконалення обліку доходів, витрат та фінансових результатів діяльності суб'єктів господарювання, що займаються комерційною діяльністю через мережу Інтернет. Отже, в сучасних умовах формування належної системи обліково-аналітичного забезпечення електронної комерції в агропідприємствах набуває великого значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Використання елементів електронної комерції під час торгівлі товарами є предметом дослідження багатьох науковців. Однак при цьому варто зауважити, що такі дослідження переважно спрямовані на з'ясування проблем розвитку та функціонування електронної комерції з позиції менеджменту, права, інформаційних систем і технологій. З облікової точки зору більшість досліджень вітчизняних і зарубіжних учених, таких як Н. Бузак, М. Гончарук, М. Корольова, С. Легенчук, І. Солодченко, В. Туржанський, присвячена питанням створення інтернет-магазинів, здійснення торговельних операцій та проведення розрахунків між суб'єктами електронної комерції. Втім, проблеми обліково-аналітичного забезпечення електронної комерції підприємств різних сфер та галузей з урахуванням їх специфіки здебільшого залишаються поза увагою науковців, що зумовило необхідність проведення дослідження.

Мета статті полягає у розробленні рекомендацій облікового характеру для забезпечення електронної комерції на рівні суб'єкта господарювання для підвищення аналітичності інформації та прийняття ефективних управлінських рішень менеджментом підприємства.

Виклад основного матеріалу. Глобалізація економічних процесів та розвиток електронної економіки докорінно змінили уявлення про сучасні технології ведення бізнесу. Для багатьох виробників створення власного віртуального збутового каналу стає необхідною умовою успішного функціонування на ринку та досягнення максимальної ефективності у задоволенні потреб споживачів.

Електронний бізнес включає нові методи роботи компаній, що дає можливість забезпечити конкурентні

переваги за рахунок зменшення витрат на взаємодію, розширення ринків і сфери діяльності та виявлення нових каналів збуту, залучення нових та поліпшення обслуговування старих клієнтів, більшої мобільності та оперативності під час прийняття управлінських рішень [8].

У процесі дослідження виділено дев'ять форм взаємодії в електронному бізнесі між виробниками, споживачами та урядовими структурами (табл. 1).

Як свідчать результати спостережень, сьогодні найпопулярнішими вітчизняними торговельними сайтами є Rozetka.com.ua, Olx.ua, Prom.ua, а іноземними – Aliexpress.com, Amazon.com, Ebay.com. В структурі товарів, що продаються онлайн, найбільшу частку мають одяг і взуття, техніка та електроніка, косметика, товари для дому тощо. Продукти харчування та напої також купують через Інтернет, але частка їх продажів у структурі електронної комерції є порівняно меншою [3].

Згідно з даними міжнародного центру "All.biz" ринок агропродукції є другим за кількістю розміщених торговельних пропозицій. Серед найпопулярніших видів сільськогосподарської продукції, яку купляють онлайн, слід назвати домашніх курей, приладдя бджільництва (зокрема, вулики), інкубаційне обладнання для птахів, саджанці кушів і дерев, свійських тварин, домашніх птахів, ґрунти та посівні матеріали. Важливу роль електронні торговельні майданчики відіграють в експортних та імпорتنих операціях з купівлі та продажу сільськогосподарської продукції. Так, за допомогою інтернет-технологій надходять запити на українські товари, укладаються зовнішньоекономічні контракти, налагоджуються міжнародні зв'язки [1].

Таким чином, керівники великих сільськогосподарських підприємств уже давно на практиці господарювання використовують веб-сторінки власних компаній. До позитивних тенденцій останніх років варто також віднести зростання кількості сайтів середніх і малих підприємств аграрного сектору.

Діяльність крупних аграрних підприємств, як правило, відбувається в секторі B2B (бізнес до бізнесу), отже, основні зусилля мають бути спрямовані на розміщення інформації про сільськогосподарську продукцію на великих віртуальних торговельних майданчи-

Таблиця 1

Форми взаємодії в електронному бізнесі між виробниками, споживачами та урядом

		Постачальник контенту		
		Споживач	Виробник	Уряд
Споживач контенту	Споживач	C2C (соціальні мережі, інтернет-аукціони, eBay, Aliexpress, Skype, дошки оголошень, блоги)	B2C (медіа ресурси, транзакційні, агрегатори)	G2C (інформаційні сайти та портали уряду)
	Виробник	C2B (зворотній зв'язок, crowd funding)	B2B (медіа ресурси для бізнесу, соціальні мережі (Linked-in))	G2B (сервісні сайти уряду, транзакційні (тендери))
	Уряд	C2G (зворотній зв'язок, електронні петиції)	B2G (зворотній зв'язок між виробниками та недержавними організаціями)	G2G (електронний обмін даними всередині урядових сервісів)

Джерело: власне узагальнення

Таблиця 2

Основні віртуальні аграрні інтернет-майданчики України

Назва	Інтернет-адреса	Тип ресурсу
Аграрна українська інтернет-біржа	agub.com.ua	каталог + дошка оголошень
Агропортал «Агробізнес»	agrobiznes.com.ua	каталог + дошка оголошень
Дошка оголошень «AGRO Ukraine»	agro-ukraine.com	дошка оголошень
Дошка оголошень «APKUA»	apkua.com	дошка оголошень
Портал «АПК України»	ukrapk.com	каталог + дошка оголошень
Торговий портал «Агроторг»	agrotorg.net	каталог + дошка оголошень

Джерело: власне узагальнення

ках та організацію біржової торгівлі. Основна мета цих платформ полягає у спрощенні взаємодії між підприємствами незалежно від галузі, розмірів або географічного положення [8].

Віртуальні аграрні інтернет-майданчики України представлені в табл. 2.

Дрібні та середні сільськогосподарські товаровиробники мають можливість застосовувати потужний інструмент електронної комерції, а саме торгівлю через інтернет-магазини. Основна відмінність інтернет-магазинів від вищеназваних торговельних майданчиків полягає в тому, що вони працюють у корпоративному секторі В2С (бізнес до споживача) та більш орієнтовані на персональний підхід до клієнта [8].

З позицій бухгалтерського обліку для того, щоби розпочати віртуальний бізнес, необхідно перш за все створити сайт підприємства. Веб-сайт суб'єкта господарювання доцільно розглядати як нематеріальний актив, а витрати на його створення – як капітальні витрати. Оскільки веб-сайт – це результат творчої діяльності, то він є об'єктом авторського права, а таке авторське право належить підприємству. Таким чином, сума витрат підприємства, понесених на створення веб-сайту, обліковується на субрахунку 154 «Придбання (створення) нематеріальних активів», а під час введення сайту в експлуатацію списується на субрахунок 125 «Авторське право і суміжні з ним права». Схема обліку витрат на створення веб-сайту спеціалізованим підприємством та власними силами суб'єкта господарювання відображена на рис. 1.

За аналогічною схемою можна відобразити витрати на створення власного інтернет-магазину для забезпечення віртуальної торгівлі. Організація електронної торгівлі агровиробниками веде також до низки витрат, які пов'язані з оплатою послуг хостингу (орендою дис-

кового простору); коллокейшину (орендою сервера у провайдера); платою за домен; оплатою за використання окремих віртуальних торгових майданчиків; витратами на утримання веб-сайту підприємства, інтернет-магазину та іншими супутніми витратами, які відображаються на рахунку 93 «Витрати на збут».

Отже, щодо обліково-аналітичного забезпечення ведення бізнесу суб'єктами господарювання, то тут дуже важливо виокремити витрати й доходи, які вони отримують за умови традиційної та електронної торгівлі, оскільки більшість господарств веде змішану діяльність, використовуючи традиційні канали збуту продукції та продаж продукції через мережу Інтернет.

Для забезпечення реалізації цього завдання необхідно виділити окремі аналітичні рахунки в робочому плані рахунків суб'єкта бізнесу для деталізації інформації про доходи, витрати й фінансові результати. Доцільним вважаємо виділення таких складових частин діяльності суб'єкта господарювання, як традиційна торгівля й електронна торгівля, в розрізі яких буде вестися облік.

Так, в процесі операційної діяльності підприємства щодо рахунків класу 9 «Витрати діяльності», а саме 90 «Собівартість реалізації» (в розрізі субрахунків 901 «Собівартість реалізованої готової продукції», 902 «Собівартість реалізованих товарів», 903 «Собівартість реалізованих робіт і послуг»), 92 «Адміністративні витрати», 93 «Витрати на збут» та 94 «Інші операційні витрати» (в розрізі 10 субрахунків, а саме субрахунків 940–949), та рахунків класу 7 «Доходи і результати діяльності», а саме 70 «Доходи від реалізації» (в розрізі субрахунків 701 «Дохід від реалізації готової продукції», 702 «Дохід від реалізації товарів», 703 «Дохід від реалізації робіт і послуг»), 71 «Інший операційний дохід» (в розрізі 10 субрахунків, а саме субрахунків 710–719),

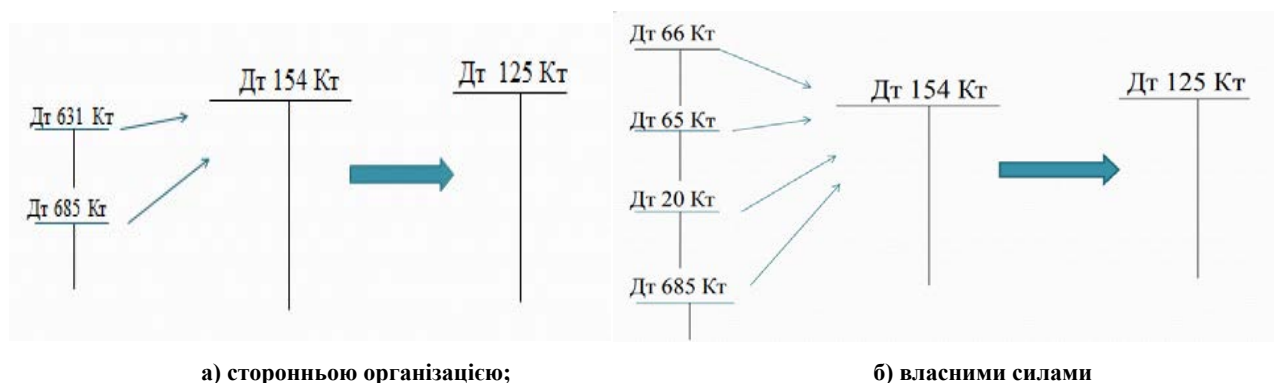

Рис. 1. Схема обліку витрат на створення веб-сайту підприємства

Джерело: власне узагальнення на підставі джерел [5; 6]

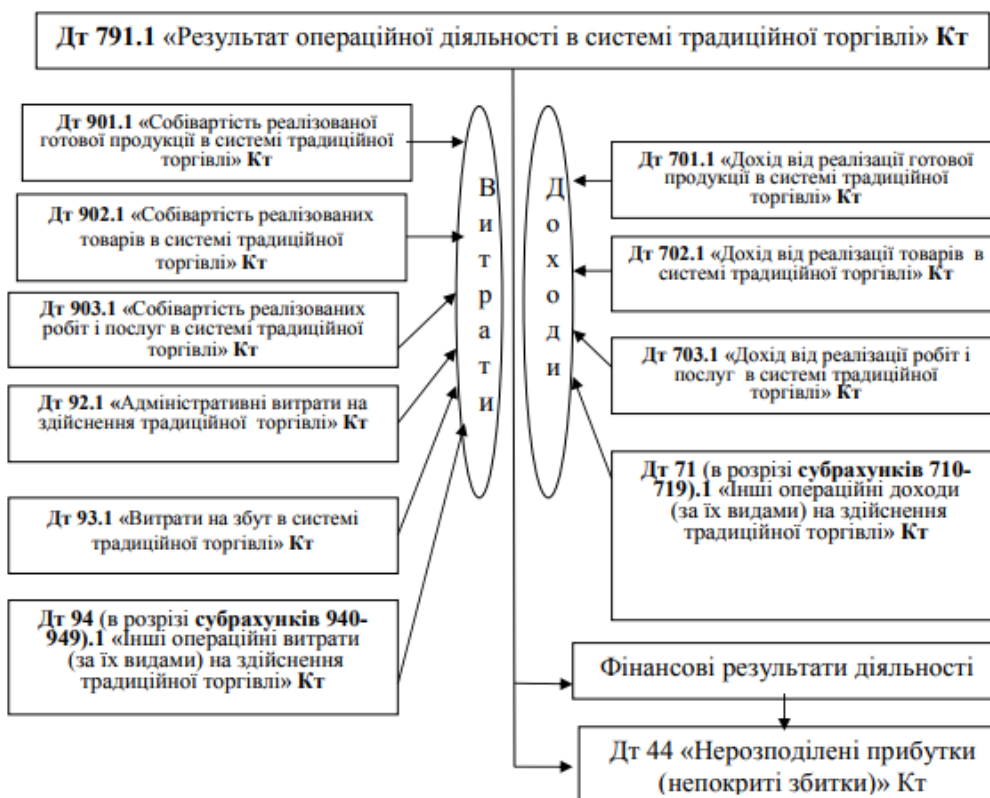

Рис. 2. Порядок формування фінансових результатів від операційної діяльності в системі традиційної торгівлі шляхом зіставлення доходів та витрат підприємства

Джерело: власне узагальнення на підставі джерела [4]

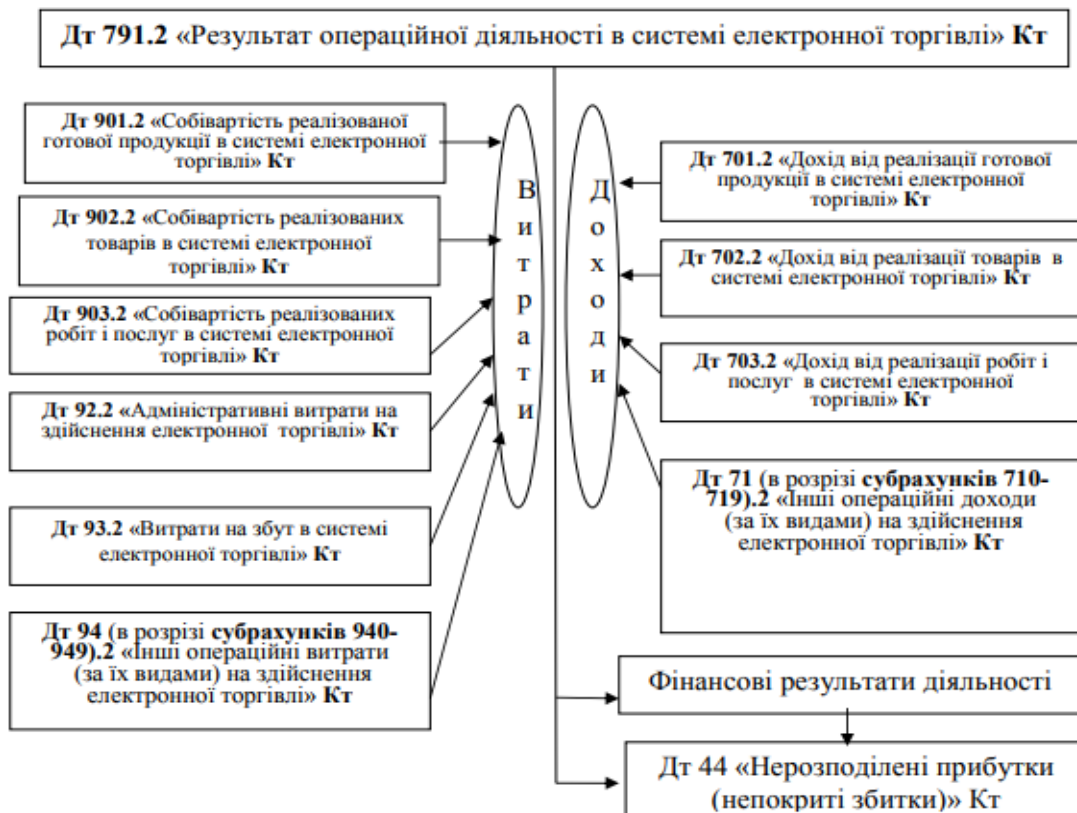

Рис. 3. Порядок формування фінансових результатів від операційної діяльності в системі електронної торгівлі шляхом співставлення доходів та витрат підприємства

Джерело: власне узагальнення на підставі джерела [4]

доцільно виділяти два аналітичні рахунки для фіксування витрат і доходів операційної діяльності в розрізі традиційної та електронної торгівлі.

З урахуванням вищесказаного порядок формування фінансових результатів від операційної діяльності в системі традиційної та електронної торгівлі відображено на рис. 2, 3.

За допомогою даних, які будуть узагальнюватися на рекомендованих аналітичних рахунках (рис. 2, 3), можна не лише надавати додаткову інформацію про доходи й витрати суб'єкта господарювання для прийняття відповідних рішень, але й стежити за тим, як саме вони впливають на фінансовий результат діяльності підприємства.

Висновки. Глобалізація господарських взаємовідносин вимагає від агропідприємств усіх форм власності, видів та розмірів (від агрохолдингів до дрібних фермерських господарств) нових підходів до організації бізнесу, особливо щодо його віртуалізації. При цьому кожному з агровиробників необхідно чітко розуміти, які вони витрати понесуть на організацію електронної торгівлі і, які вигоди отримають від такого

напряму діяльності. В такій ситуації необхідно суттєву увагу приділяти системі бухгалтерського обліку на підприємстві, яка покликана забезпечувати всіх користувачів необхідними даними для прийняття ефективних управлінських рішень. Для вирішення поставлених завдань суттєвої уваги заслуговує рекомендована система аналітичних рахунків для відокремленого обліку доходів і витрат операційної діяльності, одержаних (понесених) у системі традиційної та електронної торгівлі. Запропонована методика облікового відображення операцій з формування фінансових результатів операційної діяльності підприємств в системі традиційної та електронної торгівлі сприятиме зростанню ефективності інформаційного забезпечення потреб користувачів. Таким чином, сучасні облікові проблеми під впливом вимог інформаційного суспільства постійно зростають, потребують подальших наукових досліджень та нових підходів до вирішення. Саме в цьому напрямі має розвиватися діюча система обліку на рівні суб'єкта господарювання для забезпечення інформаційних потреб користувачів різного рівня та прийняття ефективних управлінських рішень.

Список використаних джерел:

1. Бізнес-портал України. URL: <https://ua.all.biz> (дата звернення: 19.03.2020).
2. Возний М. Міжнародна електронна торгівля. *Проблеми та перспективи розвитку в Україні. Економічні науки*. 2011. Вип. 7. С. 243–252.
3. Кислюк Л. Аналіз стану електронної торгівлі в Україні. *Молодий вчений*. 2016. № 11(38). С. 606–610.
4. Корягін М., Плотніченко І. Удосконалення обліку доходів, витрат та фінансових результатів підприємств сфери електронної комерції. *Облік і фінанси*. 2014. № 2(64). С. 24–31
5. Крутова А. Облік в системі електронної комерції : монографія. Харків : ХДУХТ, 2010. 396 с.
6. Лисенко В., Руденко А., Тузова А. Інтернет-торгівля: організація та облік. Харків : Фактор, 2013. 464 с.
7. Серських Н. Організація електронної комерції на ринку сільськогосподарської продукції. *Економіка та підприємництво*. 2017. Вип. 38. С. 115–125.
8. Філіппова Л. Електронна комерція: за і проти. *Вісник Національного технічного університету ХПІ*. 2013. № 44 (1017). С. 58–65.

References:

1. Biznes-portal Ukrainy [Business portal of Ukraine]. URL: <https://ua.all.biz> (data zvernennia: 19.03.2020).
2. Voznyi M. (2011) Mizhnarodna elektronna torhivlia [International e-commerce]. Problemy ta perspektyvy rozvytku v Ukraini. Ekonomichni nauky, vyp. 7, pp. 243–252.
3. Kysliuk L. (2016) Analiz stanu elektronnoi torhivli v Ukraini [Analysis of the state of e-commerce in Ukraine]. Molodyi vchenyi. № 11(38), pp. 606–610.
4. Koriahin M., Plotnichenko I. (2014) Udoshkonalennia obliku dokhodiv, vytrat ta finansovykh rezultativ pidpriemstv sfery elektronnoi komertsii [Improvement of accounting of incomes, expenses and financial results of the enterprises of the sphere of electronic commerce]. Oblik i finansy, № 2(64), pp. 24–31.
5. Krutova A. (2010) Oblik v systemi elektronnoi komertsii: monohrafiia [Accounting in e-commerce system : monograph]. Kharkiv: KhDUKhT, 396 p.
6. Lysenko V., Rudenko A., Tuzova A. (2013) Internet-torhivlia: orhanizatsiia ta oblik [Internet commerce: organization and accounting]. Kh.: Faktor, 464 p.
7. Serskykh N. (2017) Orhanizatsiia elektronnoi komertsii na rynku silskohospodarskoi produktsii [Organization of e-commerce in the market of agricultural products]. Ekonomika ta pidpriemnytstvo, vyp. 38, pp. 115–125.
8. Filippova L. (2013) Elektronna komertsii: za i proty [E-Commerce: Pros and Cons]. Visnyk Nats. tekhn. un-tu KhPI, № 44 (1017), pp. 58–65.

УДК 657:338.432

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/153-19>**Мельник І. М.**здобувач кафедри обліку і аудиту,
Державний університет «Житомирська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4825-6350>**Melnyk Iryna**

Zhytomyr Polytechnic State University

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ

У процесі дослідження визначено, що основним завданням діяльності підприємств лісового господарства є налагодження ефективної системи управління лісовими ресурсами певної території. У зв'язку із цим виникла необхідність у розробленні механізму аналітичної оцінки ефективності лісозаготівлі. Встановлено, що основними напрямками економічного аналізу ефективності використання лісових ресурсів державними підприємствами лісового господарства є економічна ефективність та екологічна ефективність. Основними об'єктами, що характеризують економічну результативність діяльності підприємств лісового господарства, є отримані доходи та фінансові результати. Відповідно до зазначених об'єктів, необхідним є використання аналітичних процедур, що характеризують порядок їх отримання та залученні для цього ресурси. Апробовано запропоновано методіку економічного аналізу економічної ефективності діяльності підприємств лісового господарства. Здійснено дослідження характеристики аналітичних показників щодо оцінки фінансового стану діяльності лісогосподарського підприємства, у даному контексті запропоновано здійснювати порівняння як у динаміці, так і планові та фактичні дані аналітичних показників фінансового стану. Розглянуто характеристику аналітичних показників щодо оцінки капітальних інвестицій. Установлено, що зазначене інформаційне забезпечення дає змогу оцінити як показники динаміки, так і показники структури щодо операцій із розподілу прибутку лісогосподарського підприємства. Визначено, що з позиції ефективності більш доцільним є використання показників рентабельності, зокрема рентабельності використання лісових ресурсів із позиції держави як власника. Запропоновано структуру аналітичної довідки про екологічну результативність лісокористування в частині показників фінансового стану підприємств лісового господарства: доходів, фінансових результатів, повної собівартості; обсягів лісозаготівлі в натуральних вимірниках; результатів коефіцієнтного аналізу екологічної ефективності лісогосподарського підприємства.

Ключові слова: екологічна ефективність, лісове господарство, економічний аналіз, фінансові результати, екосистемні послуги.

ECONOMIC ANALYSIS OF EFFICIENCY VICORISTAN LISOVICH RESOURCES

In the course of the research it was determined that the main task of the activity of forestry enterprises is to establish an effective system of forest resources management in a certain territory. In this regard, there was a need to develop a mechanism for analytical evaluation of logging efficiency. The purpose of the article is to consider the economic analysis of the efficiency of use of forest resources. It is established that the main areas of economic analysis of forest resource efficiency by state forestry enterprises are: economic efficiency and environmental efficiency. The main objects that characterize the economic performance of forestry businesses are revenue and financial results. According to these objects, it is necessary to use analytical procedures that characterize the order of their receipt and attract resources for this purpose. The method of economic analysis of economic efficiency of activity of forestry enterprises was tested in the study. The study of the characteristics of analytical indicators for the assessment of the financial condition of the forestry enterprise was carried out. The characteristic of analytical indicators on the estimation of capital investments is considered. In the course of the research it was found that the mentioned information support allows to evaluate both the dynamics indicators and the structure indicators regarding the operations of profit sharing of the forestry enterprise. It is determined that from the point of view of efficiency it is more expedient to use the indicators of profitability, in particular the profitability of using forest resources from the position of the state as the owner. The structure of the analytical report on the environmental performance of forest management was proposed, in terms of indicators of the financial condition of forestry enterprises: revenues, financial results, total cost; volume of logging in natural meters; the results of the coefficient analysis of environmental performance of the forestry enterprise.

Keywords: eco-efficiency, forestry, economic analysis, financial results, ecosystem services.

JEL classification: C41, M40, Q23

Постановка проблеми. Основним завданням діяльності підприємств лісового господарства є налагодження ефективної системи управління лісовими ресурсами певної території. У зв'язку із цим виникає необхідність у розробленні механізму аналітичної оцінки ефективності лісозаготівлі. Причому є потреба як в оцінці економічної ефективності, так і екологічної ефективності здійснення лісогосподарської діяльності. Зазначене актуалізує питання наукового пошуку комплексного підходу до методіки еконо-

мічного аналізу ефективності діяльності підприємств лісового господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній економічній науці питання економічної ефективності використання лісових ресурсів розглядалося лише в кандидатських дисертаціях О.М. Дзюбенка (розроблено методологічні положення економічного аналізу фінансового потенціалу лісогосподарських підприємств) та А.М. Лисичко (удосконалено аналітичні процедури щодо аналітичної оцінки ефектив-

ності використання лісових ресурсів у частинні рентних платежів). У цілому розвитку економічного аналізу як функціональної економічної науки з позиції формування інноваційних аналітичних процедур присвячено праці Д.О. Грицишена, О.В. Олійник, В.В. Євдокимова, О.А. Лаговської, Т.М. Ковальчук, В.К. Савчук, І.В. Саух, Т.О. Тарасової. Так, праці вчених присвячено як розвитку теоретичних, так і формуванню прикладних напрямів розвитку економічного аналізу. Проте питання оцінки ефективності діяльності підприємств лісового господарства залишається відкритим.

Мета статті полягає у дослідженні економічного аналізу ефективності використання лісових ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Основними напрямками економічного аналізу ефективності використання лісових ресурсів державними підприємствами лісового господарства, що належать до управління Державного агентства лісового господарства, є:

– економічна ефективність. Економічну ефективність пропонуємо визначати в контексті економічної вигоди, отриманої лісогосподарським підприємством та державою. У контексті власне лісогосподарського підприємства варто проводити економічний аналіз фінансових результатів. Своєю чергою, фінансовий стан підприємства безпосередньо впливає на соціальну захищеність працівників лісогосподарського підприємства;

– екологічна ефективність, яка визначатиметься через аналіз витрат, що були понесені лісогосподарським підприємством на заходи екологічного характеру. «Сфера діяльності в лісовій галузі включає в себе не тільки заготівлю деревини, збір лікарських рослин, грибів, ягід, горіхів, виробництво паливних брикетів та ін., а й отримання доходу у сфері екосистемних послуг, що надаються лісовою екосистемою, наприклад використання лісів у рекреаційних цілях та ін. Крім того, використовуючи асиміляційну здатність лісової екосистеми, яка виявляється у тому числі як лісовідновлювальний потенціал лісового середовища, можна ефективно вирішувати завдання збереження лісів для нинішніх і майбутніх поколінь» [4, с. 437]. Сьогоднішні питання екологічної результативності діяльності лісогосподарських підприємств залишається відкритим. Це зумовлено тим, що відсутні методичні рекомендації щодо використання конкретних аналітичних процедур, які б дали змогу виявити всі екологічні аспекти лісогосподарської діяльності [5, с. 143].

Розглянемо більш детально кожен аспект ефективності діяльності лісогосподарських підприємств.

Основним ресурсом, що характеризує діяльності підприємств досліджуваної галузі, є лісові ресурси. Вітчизняна дослідниця проблем економічного аналізу лісогосподарської діяльності А.М. Лисичко зазначає, що «лісова рента є особливим об'єктом управління лісогосподарським комплексом України у цілому та лісогосподарськими підприємствами зокрема. Щодо заінтересованості держави в лісовій ренті, то варто зазначити, що сплата рентних платежів за спеціалізоване використання лісових ресурсів має вагомe значення у формуванні державного та місцевих бюджетів» [2, с. 147]. «Ренту слід розглядати як універсальну категорію, яка здатна виразити особливості та специфіку використання різних факторів виробництва, у тому числі пов'язану з умовами їх залучення під час

здійснення діяльності в умовах недосконалої конкуренції. З огляду на вищевикладене, дослідження спрямоване на розроблення концептуального підходу до бухгалтерського обліку ренти як наддоходу підприємства, який побудовано на доведенні визнання ренти об'єктом управління, що потребує адекватного запиту користувачів інформаційного забезпечення з боку облікової системи на основі системного розвитку теоретико-методологічних та організаційно-практичних положень бухгалтерського обліку та аналізу ренти» [3, с. 53–54]. Відповідно до державного бюджету України на 2019 р., передбачалися такі надходження від рентних платежів (табл. 1).

У цілому від використання природних ресурсів до державного бюджету України в 2019 р. було заплановано отримання рентної плати у розмірі 58 302 020,0 тис грн. Із них за використання лісових ресурсів заплановане отримання 697 900,00 тис грн, що становить 1,2% від рентних платежів у цілому. Отримання зазначеної суми було заплановане як до загального фонду (409 900,00 тис грн, що становить 0,7%), так і до спеціального фонду (288 000,00 тис грн, що становить 60,79%). Рентна плата за спеціальне використання води становила 1 021 900,00 тис грн, або 1,7%, із них до загального фонду 836 100,00 тис грн, або 1,45%, та до спеціального фонду 185 800,00 тис грн, або 39,21%. Рентна плата за користування надрами становить 5 253 898,10 тис грн, або 90,12%. Рентна плата за користування радіочастотним ресурсом України становить 2 595 700,00 тис грн, або 4,45%. Рентна плата за транспортування становить 1 447 539,90 тис грн, або 2,48%.

Відповідно до цього, пропонуємо визначати такі аналітичні показники:

1. Прибуток на одиницю лісозаготівлі – показник прибутку, що припадає на одиницю лісогосподарської продукції.

2. Дохід на одиницю лісозаготівлі – показник доходу, що припадає на одиницю лісогосподарської продукції.

3. Рентовіддача (Рв) – показує, яка сума доходу припадає на 1 грн сплачених рентних платежів.

4. Рентабельність ренти (РР) – показує, яка сума прибутку припадає на 1 грн сплачених рентних платежів.

Уперше питання розрахунку аналітичних показників щодо рентних платежів за використання лісовими ресурсами були запропоновані в дисертації А.М. Лисичко: «Щодо економічного аналізу ренти за спеціальне використання лісових ресурсів, удосконалено його методикю через формування мети та завдань, розроблення етапів та пропозицій щодо запровадження нових аналітичних показників, зокрема рентомісткості, рентовіддачі та рентабельності ренти» [2, с. 218]. Нами розширено спектр показників ефективності використання лісових ресурсів, що дасть змогу в комплексі оцінити економічну результативність діяльності лісогосподарських підприємств.

Для розрахунку зазначених показників є потреба у формуванні інформаційного забезпечення:

– у частині доходів та фінансових результатів (прибутку): звіт про фінансові результати, дані субрахунків 70 «Доходи від реалізації» та 79 «Фінансові результати»;

– у частині рентних платежів: зведена калькуляція собівартості лісозаготівлі, дані рахунків 23 «Виробництво», 64 «Розрахунки за податками й платежами»;

Таблиця 1

Надходження до державного бюджету від використання природних ресурсів (рентні платежі)

Код	Найменування згідно з класифікацією доходів бюджету	Всього	Питома вага	Загальний фонд	Питома вага	Спеціальний фонд	Питома вага
13010000	Рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів	697900,00	1,20	409900,00	0,71	288000,00	60,79
13020000	Рентна плата за спеціальне використання води	1021900,00	1,75	836100,00	1,45	185800,00	39,21
13030000	Рентна плата за користування надрами	52538980,10	90,12	52538980,10	90,85		0,00
13060000	Рентна плата за користування радіочастотним ресурсом України	2595700,00	4,45	2595700,00	4,49		0,00
13080000	Рентна плата за транспортування	1447539,90	2,48	1447539,90	2,50		0,00
13000000	Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	58302020,0	100	57828220,0	100	473800,0	100

Джерело: власна розробка

– у частинні обсягів лісозаготівлі: спеціальні галузеві форми звітності «Звіт про використання виробничого плану по лісовому господарству» (Форма № 10-ЛГ), затверджений Державним комітетом лісового господарства України; «Лісогосподарська діяльність» (Форма № 3-ЛГ), затверджена Державною службою статистики України «Державне статистичне спостереження».

Розрахунок зазначених показників на досліджуваних лісогосподарських підприємствах Житомирської області представлено в табл. 2.

Аналізуючи представлені дані, ми дійшли таких висновків щодо економічної ефективності використання лісових ресурсів лісогосподарськими підприємствами Житомирської області:

– **ДП «Смільчинське лісове господарство».** Розрахунок співвідношення прибутку до обсягів лісозаготівлі показує, що у 2019 р. 1 тис Кбм лісу приніс прибутку 11,03 тис грн. Зазначений показник є меншим порівняно з попереднім 2018 р. на 4,63 тис грн. Це можна пов'язати з ефектом масштабу, адже обсяги лісозаготівлі впали й, відповідно, знизилася доходи лісогосподарського підприємства, проте показник співвідношення доходів лісогосподарського підприємства з обсягами лісозаготівлі у 2019 р. значно вищий та становить 1 350,60 тис грн, тоді як у 2018 р. зазначений показник становив 1 268,53 тис грн. Отже, зазначена тенденція пов'язана з неефективним управлінням постійними витратами підприємства. Показник рен-

товіддачі показує, яку суму доходів приносить 1 грн рентної плати за використання лісових ресурсів. Зазначений показник указує на зменшення ефективності використання лісових ресурсів, адже він становив у 2019 р. 16,91, а в 2018 р. – 28,12. Таке зниження є високим як в абсолютних вимірниках, так і у відносних. Рентовіддача, будучи одним із показників економічної ефективності використання лісових ресурсів, указує, що на досліджуваному підприємстві ефективність знизилася більше ніж удвічі. Так, у 2018 р. зазначений показник становив 0,35, а в 2019 р. – лише 0,14.

– **ДП «Словечанське лісове господарство»** характеризується позитивною динамікою щодо збільшення прибутків у 2019 р. – 9 680,9 тис грн (2018 р. – 2 019,4 тис грн) за умови зменшення обсягів лісозаготівлі. Відповідно розрахункові показники економічного аналізу мають такі значення: по-перше, співвідношення прибутку та обсягів лісозаготівлі підвищилися майже у п'ять разів та становили у 2018 р. 9,34 тис грн на 1 тис Кбм лісу, а в 2019 р. – 48,82 тис грн; по-друге, співвідношення доходів та обсягів лісозаготівлі не показує такого розриву, що може вказувати на ефективність управління витратами, адже в 2018 р. зазначений показник становив 793,54 тис грн на 1 тис. Кбм лісу, а в 2019 р. – 816,25 тис грн; по-третє, показник рентовіддачі значно знизився у 2019 р. – 6,67 порівняно з 2018 р. – 11,07, тоді як показник рентабельності ренти збільшився майже втричі та становив у 2018 р. – 0,13, а в 2019 р. – 0,4.

Таблиця 2

Результати застосування показників економічної ефективності лісогосподарської діяльності

Рік	Прибуток (тис грн)	Дохід (тис грн)	Обсяг (тис. КбМ)	Рента (тис грн)	П/О	Д/О	Рв	РР
ДП «Смільчинське лісове господарство»								
2018	2351,1	190026	149,8	6758,4	15,69	1268,53	28,12	0,35
2019	1367,3	167474	124	9904,5	11,03	1350,60	16,91	0,14
ДП «Словечанське лісове господарство»								
2018	2019,4	171484	216,1	15491,6	9,34	793,54	11,07	0,13
2019	9680,9	161863	198,3	24266,5	48,82	816,25	6,67	0,40
ДП «Радомишльське лісомисливське господарство»								
2018	338,9	148649	200,4	7247,0	1,69	741,76	20,51	0,05
2019	2018,8	128590	180,5	12301,0	11,18	712,41	10,45	0,16
ДП «Новоград-Волинське дослідне лісомисливське господарство»								
2018	6561,3	197474	155,7	9972,7	42,14	1268,30	19,80	0,66
2019	6838,9	180815	156,4	11138,0	43,73	1156,11	16,23	0,61

Джерело: власна розробка

– ДП «Радомишльське лісомисливське господарство». Зазначене підприємство лісового господарства показує позитивну динаміку за досліджуваний період як у контексті абсолютних показників, так і в контексті відносних. Зокрема, варто зазначити про значне збільшення прибутку підприємства з 338,9 тис грн у 2018 р. до 2018,8 тис грн у 2019 р. Зазначений показник більшою мірою залежав не від отриманих доходів, які в 2019 р. (148 649 тис грн) були меншими, ніж у 2018 р. (128 590 тис грн). Так, щодо відносних показників, то позитивною динамікою характеризується співвідношення прибутку та обсягів лісозаготівлі, зокрема на 1 тис Кбм лісозаготівлі у 2019 р. припадало 11,18 тис грн, тоді як у 2018 р. – лише 1,69 тис грн. Інша ситуація з показником співвідношення доходів та обсягів лісозаготівлі: 2018 р. – 741,76 тис грн на 1 тис Кбм; 2019 р. – 712,41 тис грн на 1 тис Кбм. Відповідно, впав показник рентовіддачі з 20,51 у 2018 р. до 10,45 у 2019 р., що не відобразилося на показнику рентабельності ренти, який зріс з 0,05 до 0,16.

– ДП «Новоград-Волинське дослідне лісомисливське господарство». Діяльність підприємства за досліджувані звітні періоди не має знаних коливань як за абсолютними, так і за відносними показниками. Так, отримані в 2018 р. прибутки становили 6561,3 тис грн, а в 2019 р. – 6838,9 тис грн. Доходи зменшилися незначно: з 197 474 тис грн у 2018 р. до 180 815 тис грн у 2019 р. Подібна ситуація з показником обсягів лісозаготівлі: 2018 р. – 155,7 тис Кбм, 2019 р. – 156,4 тис Кбм. Рентна плата за користування лісовими ресурсами у 2018 р. становила 9 972,7 тис грн, у 2019 р. – 11 138,0 тис грн. Відносні показники також не зазнали значних відхилень: по-перше, співвідношення прибутку та обсягів лісозаготівлі становило у 2018 р. 42,14 тис грн на 1 тис Кбм, а в 2019 р. – 43,73 тис грн на 1 тис Кбм; по-друге, співвідношення доходів з обсягами лісозаготівлі становило у 2018 р. 1 268,30 тис грн на 1 тис Кбм, а в 2019 р. – 1 156,11 тис грн на 1 тис Кбм; по-третє, рентовіддача становила у 2018 р. 19,8, а в 2019 р. – 16,23; по-четверте, рентабельність ренти становила у 2018 р. – 0,66, а в 2019 р. – 0,61.

Підводячи підсумок апробації запропонованої методики економічного аналізу економічної ефективності діяльності підприємств лісового господарства, варто вказати на результати порівняльного аналізу. Так, найбільший показник співвідношення прибутку та обсягів виробництва характерний для ДП «Новоград-Волинське дослідне лісомисливське господарство» в 2018 р. – 42,14 тис грн на 1 тис Кбм та ДП «Словечанське лісове господарство», у 2019 р. – 48,82 тис грн на 1 тис Кбм. Найнижче значення вказаного аналітичного показника у 2018 р. характерне для ДП «Радомишльське лісомисливське господарство» – 1,69 тис грн на 1 тис Кбм, а в 2019 р. – для ДП «Смільчинське лісове господарство» – 11,03 тис грн на 1 тис Кбм.

Співвідношення доходів та обсягів лісозаготівлі характеризувалося найменшим значенням у 2018 р. та 2019 р. для ДП «Радомишльське лісомисливське господарство» – 741,76 тис грн на 1 тис Кбм та 712,41 тис грн на 1 тис Кбм. Найбільше значення досліджуваного показника характерне для ДП «Смільчинське лісове господарство» – 1 268,53 тис грн на 1 тис Кбм у 2018 р. та 1 350,60 тис грн на 1 тис Кбм.

Рентовіддача як один із показників економічної ефективності використання лісових ресурсів харак-

теризувалася найбільшим значенням у 2018 р. та 2019 р. для ДП «Смільчинське лісове господарство»: 28,12 та 16,91 відповідно. Найменше значення рентовіддачі характерне для ДП «Словечанське лісове господарство»: 2018 р. – 11,07 та 2019 р. – 6,67.

Рентабельність ренти мала найменше значення у 2018 р. у ДП «Радомишльське лісомисливське господарство» – 0,05, а найбільше – у ДП «Новоград-Волинське дослідне лісомисливське господарство» – 0,66. У 2019 р. найбільше значення характерне для ДП «Новоград-Волинське дослідне лісомисливське господарство» – 0,61, а найменше – для ДП «Смільчинське лісове господарство» – 0,14.

Для оцінки економічної ефективності діяльності підприємств лісового господарства важливим є показник фінансового стану, зокрема відповідно до планових та фактичних даних. У цьому напрямі пропонуємо використовувати аналітичні показники: рентабельності підприємства, фінансової стійкості та ліквідності. Так, зазначені показники характеризують як економічну ефективність діяльності у звітному періоді, так і фінансовий потенціал лісогосподарського підприємства. О.М. Дзюбенко вважає, що «економічний аналіз є інформаційною системою, яка дає можливість оцінити фінансовий потенціал лісогосподарського підприємства у цілому та його окремих складників зокрема. Так, аналітичний інструментарій передбачає сукупність відносних показників, які характеризують фінансову стійкість, ділову активність, ліквідність та рентабельність лісогосподарського підприємства» [1, с. 120]. У даному контексті пропонуємо здійснювати порівняння як у динаміці, так і планові та фактичні дані аналітичних показників фінансового стану в такому розрізі: валова рентабельність, рентабельність ЕВІТДА, рентабельність активів, рентабельність власного капіталу, рентабельність діяльності, коефіцієнт відношення боргу до ЕВІТДА, коефіцієнт фінансової стійкості, коефіцієнт поточної ліквідності (покриття). Характеристику зазначених показників представлено в табл. 3.

Зазначені показники були апробовані на прикладі діяльності ДП «Словечанське лісове господарство» (табл. 4).

За результатами економічного аналізу ДП «Словечанське лісове господарство» за показниками рентабельності, ліквідності та фінансової стійкості можна зробити такі висновки:

– відхилення фактичного показника валової рентабельності від планового показника протягом досліджуваного періоду характеризується негативною тенденцією, оскільки за останні два роки (2018–2019) відзначено зменшення показника на 1,80 тис грн та 5,60 тис грн, тобто у звітному році порівняно з базисним роком темп зменшення валової рентабельності дорівнює 93,26% та 77,51% відповідно;

– відхилення фактичного показника рентабельності ЕВІТДА від планового показника свідчить про негативну тенденцію, адже зафіксовано зменшення показника на 0,20 тис грн (2018 р.) та 0,50 тис грн (2019 р.), або 95,74% та 88,89% відповідно;

– відхилення фактичного показника рентабельності активів від планового демонструє від'ємні значення, що вказує на негативний стан даного показника протягом 2018–2019 рр. та дорівнює -0,40 тис грн та -2,80 тис грн, або 91,84% та 37,78% відповідно у порівнянні звітного року з базисним;

Таблиця 3

Характеристика аналітичних показників щодо оцінки фінансового стану діяльності лісогосподарського підприємства

Найменування показника	Характеристика показника
1	2
<i>Валова рентабельність</i>	Відображає відношення валового прибутку до собівартості продукції та показує, скільки гривень валового прибутку припадає на одну гривню витрат, що сформували собівартість продукції.
<i>Рентабельність EBITDA</i>	Відображає прибуток до моменту вирахування з нього відсотків, податків та амортизації. Є важливим показником для виміру операційної рентабельності компанії, адже враховує ті витрати, які є необхідними для щоденного ведення бізнесу.
<i>Рентабельність активів</i>	Коефіцієнтний показник, що відображає, наскільки ефективно підприємство використовує всі свої активи.
<i>Рентабельність власного капіталу</i>	Коефіцієнтний показник фінансового характеру, що відображає ефективність використання власного капіталу. Він показує рівень віддачі, отриманий відповідно до вкладеного капіталу.
<i>Рентабельність діяльності</i>	Відображає прибутковість діяльності підприємства, який повинен відображати позитивну динаміку.
<i>Коефіцієнт відношення боргу до EBITDA</i>	Показник який відображає рівень боргового навантаження на підприємство та його можливість розрахуватися за наявними боргами.
<i>Коефіцієнт фінансової стійкості</i>	Показник, який відображає платоспроможність підприємства протягом довготривалого терміну.
<i>Коефіцієнт поточної ліквідності (покриття)</i>	Показник, який відображає, яку частину поточних зобов'язань підприємство може погасити за рахунок найбільш ліквідних оборотних коштів їх еквівалентів.

Джерело: власна розробка

– відхилення фактичного показника рентабельності власного капіталу від панового показника протягом 2018–2019 рр. указує на негативну тенденцію до зменшення. Хоча в 2018 р. показник залишився незмінним, у 2019 р. зафіксовано суттєве зменшення показника на 8 тис грн, або ж у звітному році темп зменшення власного капіталу становить 29,82% від рентабельності базисного року;

– відхилення фактичного показника рентабельності діяльності від планового показника протягом 2018–2019 рр. характеризується також негативними показниками: відносне відхилення становить у 2018 р. -0,10 тис грн та -0,60 тис грн у 2019 р., або ж темп зменшення рентабельності діяльності становить 90,91% та 40,00% відповідно;

– показник коефіцієнта відношення боргу до EBITDA у 2018 році демонструє негативну тенденцію до збільшення фактичного показника порівняно з плановим та становить 0,30 тис грн, темп приросту становить 110,71%, а в 2019 р. ситуація протилежна: показник зменшився на 0,40 тис грн, або ж його темп зменшення становить 87,10% у звітному році порівняно з попереднім;

– показник коефіцієнта фінансової стійкості у 2018 р. показує негативну тенденцію до зменшення, адже він зменшився на 0,10 тис грн, темп зменшення становить 85,71%. У 2019 р. ситуація з показником фінансової стійкості значно поліпшилася, адже фактичний показник порівняно з плановим суттєво збільшився – на 0,50 тис грн, або на 183,33%;

– показник коефіцієнта поточної ліквідності (покриття) протягом 2018–2019 рр. зображає позитивну тенденцію до збільшення показника, який у 2018 р. збільшився на 0,20 тис грн, у 2019 р. – на 0,40 тис грн, або ж темп приросту становить 140,00% та 157,14% відповідно у звітному році порівняно з базисним роком.

Особливістю діяльності підприємств лісового господарства є потреба в постійному оновленні матеріаль-

ної бази, адже від цього залежить ефективність використання лісових ресурсів та їх власної переробки, що в результаті дасть змогу підвищити показники доданої вартості [6]. Саме тому діяльність лісогосподарських підприємств оцінюється на предмет капітальних інвестицій. Розрахунку підлягають такі показники: коефіцієнт відношення капітальних інвестицій до амортизації, коефіцієнт відношення капітальних інвестицій до чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), коефіцієнт зносу основних засобів [7]. Характеристику вказаних показників наведено в табл. 5.

Зазначене інформаційне забезпечення дає змогу оцінити як показники динаміки, так і показники структури щодо операцій із розподілу прибутку лісогосподарського підприємства. Проте з позиції ефективності [8] більш доцільним є використання показників рентабельності, зокрема рентабельності використання лісових ресурсів із позиції держави як власника. У даному контексті пропонуємо розраховувати рентабельність використання лісових ресурсів для держави як за обсягами лісозаготівлі, так і за сплаченими рентними платежами.

Екологічна ефективність є специфічним об'єктом економічного аналізу, важливість якого полягає у забезпеченні сталого розвитку діяльності підприємств лісового господарства. Основним інформаційним джерелом для оцінки екологічної ефективності лісогосподарської діяльності є:

- звіт про виробництво та реалізацію продукції лісового господарства, відтворення та захист лісів;
- звіт про виконання виробничого плану по лісовому господарству.

Представлена в даних звітах інформація дає змогу визначити такі напрями використання аналітичних процедур: коефіцієнт відносного приросту деревини; коефіцієнт збереження природно-заповідного фонду; коефіцієнт незаконної вирубки відносно відновлення та лісорозведення; коефіцієнт відновлення та лісорозведення відносно незаконної вирубки; коефіцієнт витратомісткості лісорозведення; коефіцієнт витратовіддачі

Таблиця 4

Результати застосування аналітичних показників щодо оцінки фінансового стану діяльності лісгосподарського підприємства (ДП «Словенчанське лісове господарство»)

Показник	Період													
	2016			2017			2018			2019				
	План	Факт	2	План	Факт	5	План	Факт	7	План	Факт	8	Факт	9
<i>1</i>	2	3	4	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Валова рентабельність	30,3	32,6	28,1	26,2	26,7	24,9	19,3	19,3	19,3	19,3	19,3	19,3	19,3	19,3
<i>Відхилення план/факт</i>	АВ	ВВ	АВ	ВВ	АВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ
2,30	107,59	-1,90	93,24	93,24	-1,80	93,26	77,51	77,51	77,51	77,51	77,51	77,51	77,51	77,51
<i>Відхилення факт поточний / факт минулого</i>	АВ	ВВ	АВ	ВВ	АВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ
5,5	4,3	7,5	4,6	4,7	4,5	4,5	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0
Рентабельність ЕВІТДА	АВ	ВВ	АВ	ВВ	АВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ
<i>Відхилення план/факт</i>	-1,20	78,18	-2,90	61,33	-0,20	95,74	88,89	88,89	88,89	88,89	88,89	88,89	88,89	88,89
<i>Відхилення факт поточний/факт минулого</i>	АВ	ВВ	АВ	ВВ	АВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ
9,2	10,4	7,5	6,1	4,9	4,5	4,5	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7
Рентабельність активів	АВ	ВВ	АВ	ВВ	АВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ
<i>Відхилення план/факт</i>	1,20	113,04	-1,40	81,33	-0,40	91,84	37,78	37,78	37,78	37,78	37,78	37,78	37,78	37,78
<i>Відхилення факт поточний/факт минулого</i>	АВ	ВВ	АВ	ВВ	АВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ
15,7	19,2	14,1	14,0	11,4	11,4	11,4	3,4	3,4	3,4	3,4	3,4	3,4	3,4	3,4
Рентабельність власного капіталу	АВ	ВВ	АВ	ВВ	АВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ
<i>Відхилення план/факт</i>	3,50	122,29	-0,10	99,29	0,00	100,00	29,82	29,82	29,82	29,82	29,82	29,82	29,82	29,82
<i>Відхилення факт поточний/факт минулого</i>	АВ	ВВ	АВ	ВВ	АВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ
1,8	1,9	1,7	1,4	1,1	1,0	1,0	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Рентабельність діяльності	АВ	ВВ	АВ	ВВ	АВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ
<i>Відхилення план/факт</i>	0,10	105,56	-0,30	82,35	-0,10	90,91	40,00	40,00	40,00	40,00	40,00	40,00	40,00	40,00
<i>Відхилення факт поточний/факт минулого</i>	АВ	ВВ	АВ	ВВ	АВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ	ВВ
73,68	71,43	-0,50	73,68	-0,40	71,43	40,00	40,00	40,00	40,00	40,00	40,00	40,00	40,00	40,00

Примітка: АВ – абсолютне відхилення, ВВ – відносне відхилення.

Джерело: власна розробка

Таблиця 5

Характеристика аналітичних показників щодо оцінки капітальних інвестицій

Найменування показника	Характеристика показника
Коефіцієнт відношення капітальних інвестицій до амортизації	Показник, який відображає обсяг коштів, котрі виділяються на відтворення основних засобів та їх реконструкцію.
Коефіцієнт відношення капітальних інвестицій до чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	Показник, який відображає обсяг коштів, вкладених у розвиток підприємства, відповідно до чистого доходу від реалізації продукції.
Коефіцієнт зносу основних засобів	Відображає, на який відсоток відбулося фінансування за рахунок зносу та заміни основних засобів підприємства.

Джерело: власна розробка

лісорозведення; коефіцієнт відновлення лісу; коефіцієнт ефективності витрат на охорону лісу від пожеж.

Порядок застосування зазначених показників був уперше запропонований у дисертації А.М. Лисичко. Так, авторка зазначає, що «інтерпретація значень аналітичних показників у їх взаємозв'язку дає змогу оцінити ефективність вкладених коштів у розведення лісів, їх насадження, боротьбу з пожежами та незаконними рубками. При цьому можна оцінити якість таких заходів у кореляції з обсягами заготовленої ліквідної деревини та іншими видами продукції лісгосподарського підприємства, що є потужною аналітичною базою для оцінки ефективності діяльності лісгосподарського підприємства» [2, с. 143].

Апробація зазначених показників на прикладі діяльності підприємства лісового господарства показала ефективність у частині формування інформаційного простору управління діяльністю підприємств лісового господарства. Вважаємо за доцільне передбачати розрахунок зазначених показників у частинні вищезазначених статичних звітів, а також як обов'язковий розділ звітності сталого розвитку для підприємств лісового господарства. Окрім того, за умови формування концепції сталого розвитку вважаємо за необхідне оприлюднення кожним підприємством лісового господарства аналітичної довідки про екологічну результативність лісокористування [9].

Пропонуємо структуру аналітичної довідки про екологічну результативність лісокористування [10]:

– показники фінансового стану підприємств лісового господарства: доходи, фінансові результати, повна собівартість;

– обсяги лісозаготівлі в натуральних вимірниках;

– результати коефіцієнтного аналізу екологічної ефективності лісгосподарського підприємства.

Висновки. Таким чином, у результаті проведеного дослідження нами розроблено комплексний підхід до методики економічного аналізу ефективності діяльності підприємств лісового господарства. У частинні економічної результативності розроблено комплекс аналітичних процедур, що дають змогу оцінити ефективність використання лісових ресурсів за обсягами лісозаготівлі та рентними платежами, фінансовий стан лісгосподарського підприємства та економічний ефект, що отримує держава від використання лісових ресурсів у вигляді розподіленого прибутку державного підприємства. Удосконалено механізм формування інформації про екологічну ефективність діяльності підприємств лісового господарства, що передбачає оприлюднення щорічної інформації у вигляді аналітичної довідки про екологічну результативність лісокористування. Дієвість зазначених процедур підтверджена їх апробацією на прикладі лісгосподарських підприємств Житомирської області, відповідно до чого отримано довідки про впровадження.

Список використаних джерел:

1. Дзюбенко О.М. Економічний аналіз фінансового потенціалу лісгосподарських підприємств : дис. ... канд. екон. наук. : спец. 08.00.09. Житомир, 2018. 240 с.
2. Лисичко А.М. Економічний аналіз лісгосподарської діяльності : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.09. Житомир, 2018. 246 с.
3. Осадча Т.С. Бухгалтерський облік та аналіз ренти: теорія і методологія : дис. ... докт. екон. наук : 08.00.09. Житомир, 2016. 406 с.
4. Пунцукова С.Д. Формирование лесной ренты региона в условиях экологических ограничений. *Экономика и экология*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-lesnoy-renty-regiona-v-usloviyah-ekologicheskikh-ogranicheniy/viewer> (дата звернення: 19.12.2019).
5. Тарасова Т.О., Черчата А.О., Ставерська Т.О. Обліково-аналітичне забезпечення ризик-менеджменту в умовах сталого розвитку підприємства. *Науковий вісник ІФНТУНГ. Серія «Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості»*. 2019. № 2(20). С. 142–153.
6. Analysis of economic development of Ukraine regions based on taxonomy method / U. Andrusiv et al. *Management Science Letters*. 2020. № 10(3). P. 515–522. doi: 10.5267/j.msl.2019.9.029
7. Attracting Foreign Direct Investment as an Economic Challenge for Ukraine in the Context of Globalization / L. Bezuhla et al. *In 7th International Conference on Modeling, Development and Strategic Management of Economic System*. Ivano-Frankivsk and Polyanytsia village (TC Bukovel), 2019. *Advances in Economics, Business and Management Research*. Vol. 99. P. 195–200.
8. A methodology for analysis and assessment of business processes of Ukrainian enterprises / A. Cherchata et al. *Management Science Letters*. 2020. № 10(3). P. 631–640. doi: 10.5267/j.msl.2019.9.016
9. Cherchata A.O., Andrusiv U.Y. Reengineering of business-processes of enterprise as an instrument of their improvement and development. *Problems of modern science : collection of scientific articles*. 2018. P. 59–63.
10. Application of taxonomic analysis in assessing the level of enterprise development in emergency situations / L. Sergiienko et al. *Management Science Letters*. 2020. № 10(6). P. 1329–1340.

References:

1. Dzubenko, O. M. (2018) *Ekonomichnyj analiz finansovogo potencialu lisogospodars'kyh pidpryemstv* [Economic analysis of financial potential of forestry enterprises], (PhD Thesis). Zhytomyr.
2. Lysychko, A. M. (2018) *Ekonomichnyj analiz lisogospodars'koi' dijal'nosti* [Economic analysis of forestry activities], (PhD Thesis). Zhytomyr.
3. Osadcha, T. S. (2016) *Buhgalters'kyj oblik ta analiz renty: teorija i metodologija* [Accounting and rent analysis: theory and methodology]. (PhD Thesis). Zhytomyr.
4. Puntsukova, S. D. Formirovanie lesnoy renty regiona v usloviyakh ekologicheskikh ogranicheniy [The formation of forest rent in the region under environmental restrictions]. *Ekonomika i ekologiya*. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-lesnoyrenty-regiona-v-usloviyah-ekologicheskikh-ogranicheniy> (accessed: 19 December 2019).
5. Tarasova, T. O., Cherchata, A. O., Staverska, T. O. (2019) Oblikovo-analitychne zabezpechennia ryzyk-menedzhmentu v umovakh staloho rozvytku pidpryemstva [Accounting and analytical support of risk management in the conditions of sustainable development of the enterprise], *Naukovyi visnyk IFNTUNH. Seriya: Ekonomika ta upravlinnia v naftovii i hazovii promyslovosti*, № 2(20), pp. 142–153.
6. Andrusiv, U., Simkiv, L., Dovgal, O., Demchuk, N., Potryvaieva, N., Cherchata, A., Popadynets, I., Tkachenko, G., Serhieieva, O. & Sydor, H. (2020) Analysis of economic development of Ukraine regions based on taxonomy method. *Management Science Letters*, 10(3), 515-522. doi: 10.5267/j.msl.2019.9.029
7. Bezuhla, L., Kinash, I., Andrusiv, U. & Dovgal, O. (2019) Attracting Foreign Direct Investment as an Economic Challenge for Ukraine in the Context of Globalization. In *7th International Conference on Modeling, Development and Strategic Management of Economic System*, Ivano-Frankivsk and Polyanytsia village (TC Bukovel), 2019. Advances in Economics, Business and Management Research, Vol. 99, pp. 195–200.
8. Cherchata, A., Popovychenko, I., Andrusiv, U., Simkiv, L., Kliukha, O & Horai, O. (2020) A methodology for analysis and assessment of business processes of Ukrainian enterprises. *Management Science Letters*, 10(3), 631–640. doi: 10.5267/j.msl.2019.9.016
9. Cherchata, A. O., Andrusiv, U. Y. (2018). Reengineering of business-processes of enterprise as an instrument of their improvement and development. *Problems of modern science: Collection of scientific articles*, 59–63.
10. Sergiienko, L., Polyak, K., Poverlyak, T., Cherchata, A., Andriushchenko, I. & Zhyliakova, O. (2020) Application of taxonomic analysis in assessing the level of enterprise development in emergency situations. *Management Science Letters*, 10(6), 1329–1340.

УДК 336.226.11

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/153-20>

Савіцька С. І.

кандидат економічних наук,
Подільський державний аграрно-технічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1739-3536>

Savitska Svitlana

State Agrarian and Engineering University in Podilya

ВПЛИВ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ НА ІНВЕСТИЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ

В умовах росту та розвитку економіки нашої держави важливим є пошук сучасних джерел нарощування та формування темпів її висхідної динаміки у зв'язку з певною обмеженістю внутрішніх ресурсів та постійним підвищенням рівня ризиків для зовнішніх та внутрішніх інвесторів. Інвестиції сьогодні відіграють важливу роль в економічному розвитку країни та визначають загальне зростання її економіки. В сучасних умовах розвитку світового господарства інвестиції здатні забезпечувати продукування концептуально нового рівня результатів господарювання та утворювати додану вартість, джерела фінансових ресурсів та додаткові прибутки. З огляду на вищезазначене впровадження податкових методів державного регулювання відіграє надзвичайно важливу роль у процесі побудови інвестиційної моделі економічного зростання економіки країни.

Ключові слова: інвестиції, прямі іноземні інвестиції, інвестиційний клімат, податкова політика.

INFLUENCE OF TAX POLICY ON INVESTMENT PROCESSES IN UKRAINE

The article substantiates that the possibilities of attracting investments to the country depend on the investment climate. The level of use of tax leverage to shape the investment climate of Ukraine is studied. The results of a study by rating companies regarding the quantitative and qualitative aspects of tax payment in countries, and the place of Ukraine in them are analyzed. The main tax factors that inhibit the growth of investment attractiveness, especially for a foreign investor, are highlighted. Attracted investments in fixed assets by sources of financing in Ukraine are analyzed. The main source of financing investments is still the own funds of enterprises and organizations, due to which, on average, over 2014–2018 and 70% of investments were disbursed. The share of bank loans and other loans in the total investment amounted to 7.9%, which indicates a lack of trust in the domestic banking system. Financing of investment activities at the expense of foreign investors was significantly reduced (from 3.0% in 2015 to 0.3% in 2018). In the context of stimulating investment activity, the tendencies of changes in corporate income tax, as well as internal and external investments, are investigated. The direct relationship between the growth rate of income tax and the growth rate of capital investments is determined. Foreign direct investment should be one of the main indicators of increasing the level of economic development of Ukraine. Therefore, the relevance of attracting FDI into the country's economy from the countries of the world is justified. It has been established that the main part of the revenue comes from the Netherlands – 33.2%, the Russian Federation – 17.3% and Cyprus – 16.6%. These are offshore investments (Ukrainian capitals previously withdrawn from the country) that displace the capital of developed countries from the Ukrainian economy and provide only quantitative indicators of the growth of FDI inflows to Ukraine, and not qualitative ones. The prospects for improving the tax system in the context of improving the investment environment are determined. The proposals are formulated for further reform of the tax system in the direction of its simplification and adaptation to EU standards, which will significantly improve the country's investment climate.

Keywords: investments, foreign direct investment, investment climate, tax policy.

JEL classification: E22, E62, Q14

Постановка проблеми. Україна має високий рівень інвестиційного потенціалу, проте не реалізує його навіть наполовину. Наша держава багата на різні ресурси, які сьогодні є вкрай необхідними для іноземних країн, але у неї майже відсутні ефективні стимулюючі важелі для встановлення та зміцнення міжнародної співпраці. Посилюється роль держави у використанні податкових важелів регулювання інвестиційної діяльності. Можливості застосування різних форм і методів оподаткування дають змогу системі податкового стимулювання бути найбільш гнучким способом залучення додаткових ресурсів для інтенсифікації інвестиційної діяльності [1, с. 126].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню впливу податків на обсяги інвестиційної діяльності приділяли увагу О.Ю. Забураєва [11], І.В. Лінтур [14], М.І. Мельник [1], О.С. Федорчук [13], І.В. Шевчук [2; 6], К.П. Штепенко [11] та інші вчені. Віддаючи належне здобутому вагомому науковому доробку вчених, маємо відзначити, що широта та складність роз-

глядуваної теми вимагають продовження досліджень, подальшої конкретизації набутих знань.

Мета статті полягає в дослідженні впливу податкової політики на інвестиційну привабливість та інвестиційну діяльність країни. На основі отриманих результатів слід сформулювати висновки щодо виокремлення ефективних інструментів стимулювання інвестиційної діяльності в аспекті впливу податкової системи на Україну.

Виклад основного матеріалу. Протягом останніх років відбувалася трансформація податкової системи України щодо стимулювання інвестиційної діяльності підприємств на основі реформування системи податкового контролю, зниження податкового навантаження за рахунок зменшення податкових ставок, його рівномірного розподілу між платниками та скорочення кількості податків [2, с. 36]. Також були спрощені процедури податкової звітності. Все це дало змогу помітно поліпшити позиції України в рейтингу «Оподаткування 2018» (Paying Taxes 2018), де вона піднялася з 84 місця на 43 (рис. 1). Дослідження проводилося за участю

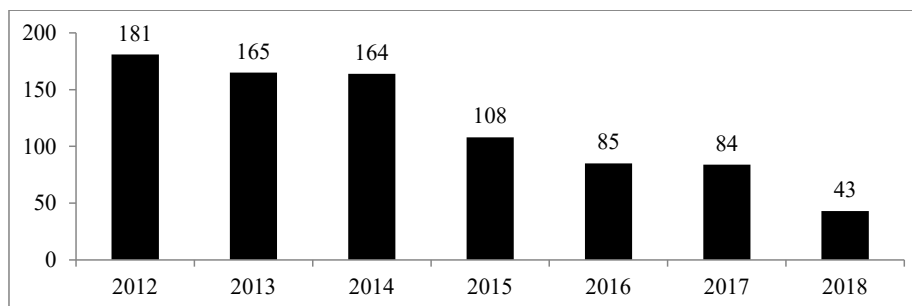

Рис. 1. Динаміка позиції України в рейтингу Paying Taxes

Джерело: складено автором за даними джерел [3; 5]

Світового банку й компанії “PwC”, в його рамках оцінювались кількісні та якісні аспекти сплати податків у 190 країнах [3]. Рейтинг Paying Taxes є зручним інструментом оцінювання інвестиційної привабливості для інвесторів і стане у нагоді країнам-учасникам для поліпшення власних податкових систем.

Рейтинг Paying Taxes є складовою частиною рейтингу Doing Business, який оцінює легкість ведення бізнесу [4]. Рейтинг Doing Business складає Світовий банк за підсумками дослідження стану реформ у кожній країні за 10 ключовими показниками. Це дуже важливий фактор для інвесторів під час ухвалення рішення про інвестування в економіку країни. Ще у 2014 році Україна посідала лише 112 місце, але потім поступово стала підніматися, у 2015 році посівши 96 місце, у 2016 році – 83, у 2017 році – 80, у 2018 році – 76, у 2019 році – 71.

Факторами, за рахунок яких Україна поліпшила свої показники в рейтингу, є такі:

- Україна стала єдиною країною в регіоні Східної Європи і Центральної Азії, яка у 2016 році знижувала ставки податків; запроваджено фіксовану ставку єдиного соціального внеску, що становить 22%, порівняно з диференційованою ставкою, що становила від 36,8% до 49,7% [4]; так, зниження ставки ЄСВ дало змогу знизити податкове навантаження на бізнес;

- можливість подання податкової звітності в електронному вигляді суттєво економить час для платника податків;

- порівняно з іншими країнами Україна має відносно прості правила для бізнесу щодо внесення змін та правок у податкові декларації та декларації з відшкодування ПДВ за експортними операціями;

- бізнес в Україні адаптується й звикає до зближення податкового та бухгалтерського обліку [3].

Проте Україна продовжує поступатися іншим країнам у питанні оформлення та подання звітів і сплати податків. В середньому вітчизняний бізнес витрачає на облік 328 годин на рік, що вдвічі більше, ніж у розвинених країнах. За тривалістю обліку ПДВ Україна посідає 176 місце зі 190 [5]. Зниження часу й трудовитрат для бізнесу на підготовку звітів дасть змогу помітно поліпшити позицію України у світовому рейтингу.

Цьому сприятиме спрощення форм податкової звітності, що дасть можливість знизити час на її заповнення. Простота форм дає змогу автоматизувати заповнення звітів, що знижує час на заповнення й трудовитрати; здійснити повноцінне запровадження електронного кабінету платників податків; перехід на електронний документообіг; поліпшення системи елек-

тронного адміністрування ПДВ; запровадити більш м'які вимоги до форми заповнення накладної з ПДВ. Велика кількість обов'язкових реквізитів накладної забирає у бізнесу багато часу на оформлення, повернення до річної звітності з податку на прибуток підприємств (замість нинішньої квартальної) [3].

Попри зростання обсягів інвестицій останніми роками в Україні, цей фактор економічного росту залишається недостатньо й має значну затримку в часі, оскільки інвестиційна сфера країни за роки ринкових трансформацій зазнала суттєвих негативних змін. Аналізуючи обсяги й загальні тенденції інвестування в основний капітал, можемо зробити висновок про його нерациональну структуру та нестабільну динаміку [6, с. 164].

Дані табл. 1 свідчать про те, що власні ресурси незмінно залишаються основним джерелом інвестиційного розвитку підприємств країни. Зокрема, найбільша питома вага припадає на фінансування інвестиційної діяльності за рахунок власних коштів у 2018 році, складаючи 70,8%. Водночас суттєво скоротилося фінансування інвестиційної діяльності за рахунок коштів іноземних інвесторів (з 3,0% у 2015 році до 0,3% у 2018 році), що свідчить про несприятливе інвестиційне середовище в Україні. Частка позикових коштів у джерелах фінансування є досить нестабільною: від 9,9% у 2014 році до 6,6% у 2017 році. У 2018 році порівняно з попередніми роками частка кредитів комерційних банків зросла до 7,7%. Таке коливання може свідчити про недостатню довіру до вітчизняної банківської системи, незважаючи на стабілізацію відсоткової політики комерційних банків. Щодо частки державного фінансування (коштів державного та місцевих бюджетів), то спостерігається позитивна динаміка.

У контексті стимулювання інвестиційної діяльності варто дослідити тенденції зміни податку на прибуток підприємств, а також внутрішніх та зовнішніх інвестицій (рис. 2).

Зміни податкового законодавства України, зокрема щодо оподаткування підприємств податком на прибуток, вплинули насамперед на динаміку темпів приросту капітальних інвестицій суб'єктів господарювання з 87,8% у 2014 році до 129% у 2018 році. Найвище значення цього показника припало на 2016 рік, коли темп приросту капітальних інвестицій зріс до 143,2%. Аналогічні зміни відбулися в темпах приросту податку на прибуток, а саме їх показники змінилися зі 100,3% у 2014 році до 129,7% у 2018 році. Як бачимо, існує залежність темпу приросту податку на прибуток від темпів приросту капітальних інвестицій, оскільки податок на прибуток сплачується з прибутку підпри-

Таблиця 1

Інвестиції в основний капітал за джерелами фінансування в Україні

Показник	2014 р.		2015 р.		2016 р.		2017 р.		2018 р.	
	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%
Обсяг інвестицій, всього	219,4	100	273,1	100	359,2	100	448,5	100	578,7	100
<i>За рахунок</i>										
коштів Державного бюджету	2,7	1,2	6,9	2,5	9,3	2,6	15,3	3,4	22,8	3,9
коштів місцевих бюджетів	6,0	2,7	14,3	5,2	26,8	7,5	41,6	9,3	50,4	8,7
власних коштів підприємств та організацій	154,6	70,5	184,4	67,5	248,8	69,3	310,1	69,1	409,6	70,8
кредитів банків	21,7	9,9	20,7	7,6	27,1	7,5	29,6	6,6	44,8	7,7
коштів іноземних інвесторів	5,6	2,5	8,2	3,0	9,8	2,7	6,2	1,4	1,8	0,3
коштів населення на будівництво житла	22,1	10,1	32,0	11,7	29,9	8,3	32,8	7,3	34,7	6,0
інших джерел	6,7	3,1	6,7	2,5	7,5	2,1	12,9	2,9	14,7	2,5

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [7]

смств, який є основним джерелом фінансування інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання. Причому, як бачимо, обернена залежність свідчить про негативний вплив збільшення податкового навантаження на приріст зовнішніх інвестицій в Україні.

Прямі інвестиції (акціонерний капітал) в економіці України станом на 1 січня 2019 року становили 32 905,1 млн. дол., що на 1 297,5 млн. дол. більше, ніж рік тому. За рік надійшло акціонерного капіталу нерезидентів на суму 2 869,9 млн. дол. Однак за цей період вибуло капіталу на 968,1 млн. дол., інші зміни вартості капіталу склали 1 216,3 млн. дол. [10].

На основі представлених даних на рис. 3 можна зробити висновок, що 2014 рік був найбільш несприятливим для залучення іноземних інвестицій. Значення на кінець 2017 року скоротилося відносно 2016 року на 1 082 млн. дол. У 2018 році прослідковується позитивна динаміка щодо збільшення обсягу прямих іноземних інвестицій на 668 млн. дол. США. Така тенденція до зниження обсягу іноземних інвестицій є наслідком невіршеної низки причин недовіри інвесторів, серед яких слід назвати високий рівень корупції в країні, недовіру до судової системи, нестабільність національної валюти, монополізацію ринків і, звичайно ж, військовий конфлікт України з Росією. Як видно з рис. 3, за останні 5 років лише у 2016 році прослідковується найбільш позитивна динаміка накопичених іноземних вкладень у національну економіку, проте Україна досі

не досягла значень за обсягом іноземних інвестицій, які були перед початком військової агресії [11].

Проведемо дослідження географічної структури залучення іноземних інвестицій. Згідно з даними Державної служби статистики у 2018 році в економіку України прямими іноземними інвесторами з понад 130 країн світу вкладено 2 870 млн. дол. США прямих інвестицій. Проте основна частина надходжень уже протягом багатьох років припадає на невелику кількість країн. Це свідчить про незначну географічну диверсифікацію країн – експортерів ПІІ до України. До основних країн-інвесторів належать Нідерланди (33,2%), Російська Федерація (17,3%), Кіпр (16,6%), Австрія (7,1%), Франція (3,9%), Велика Британія (3,4%), Польща (3,2%).

ПІІ в Україні утворені двома групами капіталів, а саме тими, що безпосередньо належать іноземним резидентам, та такими, що контролюються іноземними компаніями резидентів України. Огляд країн – експортерів ПІІ в економіку України свідчить про невисоку частку ПІІ з розвинених країн світу, натомість кількість з офшорних зон є досить значною. Зокрема, станом на кінець 2017 року сумарний обсяг накопичених ПІІ з таких територій сягнув 13 045,7 млн. дол. США, що становить більш ніж 33% від загального обсягу ПІІ. У такий спосіб офшорні інвестиції витісняють з української економіки капітал розвинених країн та забезпечують лише кількісні показники приросту надходження ПІІ до України, а не якісні.

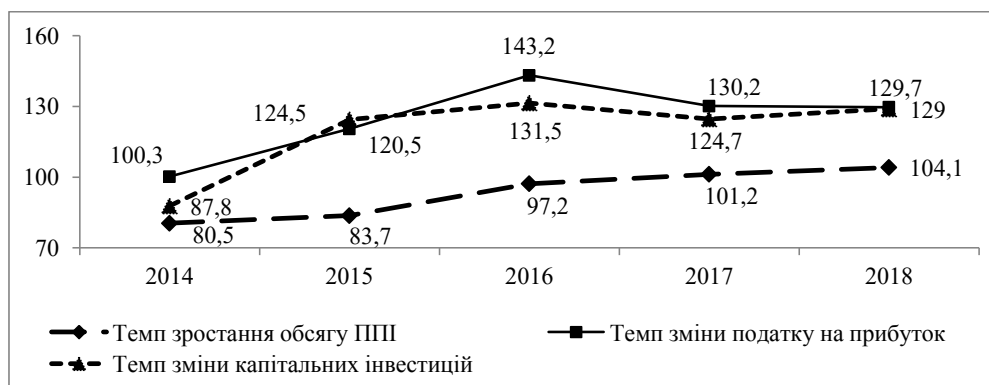

Рис. 2. Співвідношення динаміки прямих іноземних інвестицій (ПІІ), податкових надходжень, інвестицій в основний капітал в Україні за 2014–2018 роки

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [8] та Міністерства фінансів України [9]

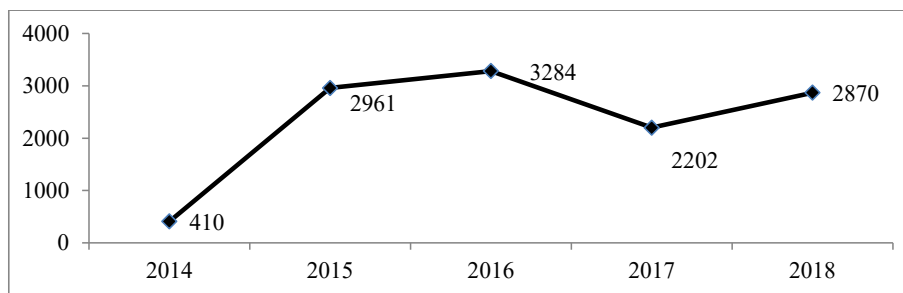

Рис. 3. Динаміка надходження/вкладення ПІІ в економіку України, млн. дол. США

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України [12]

Нинішня географічна структура іноземних інвесторів в Україні не є оптимальною та не відповідає структурі інвесторів, що розміщують свої капітали у більшості розвинених країн. Для української економіки важливі інвестиції саме з країн, які є технологічними лідерами та спеціалізуються на виробництві товарів з високою часткою доданої вартості, а саме зі «старих» країн – членів Європейського Союзу (Франції, Італії, Німеччини), а також США та Японії [10].

Стан речей у сфері іноземного інвестування нині не відповідає необхідному відтворювальному рівню, що є своєрідним маркером інвестиційної політики, яка проводиться країною. Сьогодні необхідно змінити тактику та вживати активних заходів із залучення іноземних капіталів, а не чекати, коли іноземний інвестор сам виявить зацікавленість.

Майже щороку влада країни говорить про необхідність формування привабливого інвестиційного клімату в Україні. Проте практичні кроки у цьому напрямі здійснюються вкрай повільно. Тим більше, що на інвестиційну привабливість досить часто впливають фактори неекономічного характеру. Згідно з інформацією СБА причинами, що негативно впливають на бажання інвесторів вкладати кошти, є корупція та неефективна судова система (неможливість захистити право власності чи справедливо вирішити бізнес-суперечку), питання виділення земельних ділянок і відшкодування ПДВ, а також подолання технічних бар'єрів у торгівлі та проходження митних процедур. Серед інших причин слід назвати нечіткість та непрозорість законодавчих норм, які можна трактувати неоднозначно, а також практику частих змін законодавства; високий рівень бюрократії (необхідність отримання великої кількості дозвільних документів у різних інстанціях); перевищення повноважень органами контролю та перевірки. Крім того, слабкість державних інститутів та ігнорування органами державної влади проблем інвесторів створюють невизначеність і псуєть імідж нашої держави як надійного бізнес-партнера. Все це змушує потенційного інвестора упереджено ставитися до України.

Задля залучення ПІІ багато країн вдаються до запровадження податкових пільг. Досвід України в цьому контексті ще у 1990-х роках виявився негативним, що було пов'язано зі зловживанням пільгами (ухилення від сплати податків, створення підприємств з надзвичайно малими розмірами інвестицій задля одержання гарантованих державою податкових пільг) та появою псевдоінвесторів.

Податкові пільги, якщо й повинні надаватися інвесторам, то виключно з перспектив інноваційного розвитку галузей. Також вони не мають чинити негативний вплив

на державний бюджет. Сьогодні ж Податковим та Митним кодексами України, а також окремими законами передбачена державна підтримка інвестиційних проектів через звільнення від сплати імпортного мита, звільнення та відстрочку ПДВ, а також надання інших податкових пільг [10].

Рівень оподаткування має суттєвий вплив на інвестиційний клімат. Посилаючись на практику Європейського Союзу, маємо зазначити, що одним із головних пріоритетів Європейської Комісії є вжиття заходів для нарощування інвестицій. Нині держави-члени продовжують проводити податкові реформи, спрямовані на стимулювання інвестицій за рахунок звуження податкової бази. Були також зроблені зусилля для спрощення бізнес-середовища у сфері оподаткування. 2014–2016 роки характеризуються тенденцією до зниження законодавчо встановленої ставки на прибуток. Держави-члени звужили свої податкові бази для стимулювання інвестицій та підвищення конкурентоспроможності, тоді як відбувалося розширення податкової бази, щоб обмежити можливість ухилення від сплати податків або скасувати неефективні податкові пільги [13].

Задля посилення позитивного впливу системи оподаткування на розвиток інвестиційної діяльності в Україні варто розробити й запровадити дієвий механізм, який би включав диференційовану систему інструментів податкового стимулювання з обґрунтуванням пріоритетних напрямів її застосування для підвищення конкурентоспроможності національної економіки. У процесі подальшого реформування та вдосконалення податкової системи України, підвищення її стимулюючого потенціалу для інвестиційної діяльності слід переглянути такі податкові елементи, як рівень оподаткування, податкові ставки, простота й спрощення податкового законодавства [1, с. 132].

Висновки. Україна залишається інвестиційно привабливою для інвестора. Однак, попри незначне покращення бізнес-середовища за 2014–2018 роки, політичні проблеми та загрози безпеці запобігають відновленню інвестицій. Значна частина ПІІ надходить до України через офшорні компанії та насправді має українське або російське походження. З огляду на надзвичайне значення інвестування для розвитку економіки країни необхідно створити умови залучення реального іноземного капіталу. Великого значення набуває подальше вдосконалення механізмів фіскального регулювання інвестиційної діяльності в Україні. Податкова політика у сфері інвестиційної діяльності має бути максимально адаптована й спрямована на впровадження законодавчих та організаційних новацій для створення комфортних умов введення бізнесу в Україні.

Список використаних джерел:

1. Мельник М.І., Мєдинська Т.В. Вплив податкових чинників на активізацію інвестиційних процесів в Україні. С. 126–134. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2011/04/126-134_no-2_vol-37_2011_UKR.pdf
2. Шевчук І.В. Вплив податкової політики на інвестиційний клімат країни. 2014. С. 36–40 URL: itstream/123456789/1446/1/Nauk_chut_2014_3_36-40.pdf
3. Савченко С.М. В Україні вдвічі покращився рейтинг податкового клімату. 2017. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/415318/v-ukrayini-vdvichi-pokrashhyvsya-rejtyng-podatkovogo-klimatu> (дата звернення: 10.03.2020).
4. Простота сплати податків: індикатор привабливості. Рейтинг. Бізнес в офіційних цифрах. URL: <https://rating.zone/prostota-splaty-podatktiv-indyikator-pryvablyvosti> (дата звернення: 12.03.2020).
5. Україна опустилася на 11 позицій у рейтингу простоти сплати податків. URL: <https://nv.ua/ukr/biz/finance/rejting-prostoti-splaty-podatktiv-ukrajina-opustilasya-na-11-pozicij-novini-ukrajini-50055760.html> (дата звернення: 10.03.2020).
6. Шевчук І.В. Вплив податкової політики на інвестиційні процеси в Україні. *Вісник ЖНАЕУ. Фінанси, облік та аналіз господарської діяльності*. 2015. № 1(48). Т. 2. С. 160–170.
7. Капітальні інвестиції за джерелами фінансування за 2010–2018 роки / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 17.03.2020).
8. Капітальні інвестиції за видами активів за 2010–2018 роки / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/ibd/ibd_rik/ibd_u/ki_rik_u_bez.htm (дата звернення: 16.03.2020).
9. Доходи зведеного бюджету України за статтями доходів в 2018 р. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/income/2018> (дата звернення: 17.03.2020).
10. Маркевич К.В. Хто і як інвестує в Україну. URL: <http://razumkov.org.ua/statti/khto-i-yak-investuie-v-ukrainu> (дата звернення: 12.03.2020).
11. Штепенко К.П., Забураєва О.Ю. Аналіз прямих іноземних інвестицій в економіку України та передумови необхідності їх залучення. *Ефективна економіка*. 2019. № 5. doi: 10.32702/2307-2105-2019.5.34
12. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) в економіці України за видами економічної діяльності у 2018 році / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
13. Федорчук О.С., Сторожук О.В. Практика використання інструментів стимулювання прямих іноземних інвестицій зарубіжними країнами. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 9. С. 120–126.
14. Лінтур І.В., Петричко М.М. Вплив окремих елементів податкової системи України на стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 6. Ч. 1. С. 238–241.

References:

1. Melnyk M. I., Miedynska T. V. Vplyv podatkovykh chynnykiv na aktyvizatsiiu investytsiinykh protsesiv v Ukraini [The influence of tax factors on the activation of investment processes in Ukraine], p. 126–134. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2011/04/126-134_no-2_vol-37_2011_UKR.pdf
2. Shevchuk I. V. (2014) Vplyv podatkovoi polityky na investytsiinyi klimat krainy [The impact of tax policy on the investment climate of the country], p. 36–40. URL: itstream/123456789/1446/1/Nauk_chut_2014_3_36-40.pdf
3. Savchenko S. M. (2017) V Ukraini vdvichi pokrashchysya reitynh podatkovoho klimatu [In Ukraine, the tax climate rating has doubled]. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/415318/v-ukrayini-vdvichi-pokrashhyvsya-rejtyng-podatkovogo-klimatu> (accessed: 10 March 2020).
4. Prostota splaty podatktiv: indyikator pryvablyvosti [Ease of paying taxes: an indicator of attractiveness]. Reitynh. Biznes v ofitsiinykh tsyfrakh. URL: <https://rating.zone/prostota-splaty-podatktiv-indyikator-pryvablyvosti> (accessed: 12 March 2020).
5. Ukraina opustylasia na 11 pozytsii u reitynhu prostoty splaty podatktiv [Ukraine fell 11 positions in the ranking of ease of tax payments]. URL: <https://nv.ua/ukr/biz/finance/rejting-prostoti-splaty-podatktiv-ukrajina-opustilasya-na-11-pozicij-novini-ukrajini-50055760.html> (accessed: 10 March 2020).
6. Shevchuk I. V. (2015) Vplyv podatkovoi polityky na investytsiinyi protsesy v Ukraini [The impact of tax policy on investment processes in Ukraine]. *Vestnik ZNAEU Finance, accounting and analysis of economic activity*, no. 1(48), t. 2, p. 160–170.
7. Kapitalni investytsii za dzhelamy finansuvannia za 2010–2018 roky (2019) [Capital investments by sources of financing for 2010–2018]. State Statistics Service of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 7 March 2020).
8. Kapitalni investytsii za vydamy aktyviv za 2010–2018 roky (2019) [Capital investments by types of assets for 2010–2018]. State Statistics Service of Ukraine URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/ibd/ibd_rik/ibd_u/ki_rik_u_bez.htm (accessed: 6 March 2020).
9. Dokhody zvedenoho biudzhetu Ukrainy za stattiamy dokhodiv v 2018 r. (2019) [Revenues of the consolidated budget of Ukraine by income items in 2018]. Ministry of Finance of Ukraine. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/income/2018> (accessed: 17 March 2020).
10. Markevych K. V. Khto i yak investuie v Ukrainu [Who and how invests in Ukraine]. URL: <http://razumkov.org.ua/statti/khto-i-yak-investuie-v-ukrainu> (accessed: 12 March 2020).
11. Shtepenko K. P., Zaburaieva O. I. (2019) Analiz priamykh inozemnykh investytsii v ekonomiku Ukrainy ta peredumovy neobkhdnosti yikh zaluchennia [Analysis of foreign direct investment in the Ukrainian economy and the prerequisites for the need to attract them]. *Efficient economy*, no. 5. doi: 10.32702/2307-2105-2019.5.34
12. Priami investytsii (aktsionernyi kapital) v ekonomitsi Ukrainy za vydamy ekonomichnoi diialnosti u 2018 rotsi (2019) [Direct investments (equity) in the Ukrainian economy by type of economic activity in 2018]. State Statistics Service of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed: 17 March 2020).
13. Fedorchuk O. S., Storozhuk O. V. (2017) Praktyka vykorystannia instrumentiv stymuliuvannia priamykh inozemnykh investytsii zarubizhnymy krainamy [The practice of using instruments to stimulate direct foreign investment by foreign countries]. *Economics and society*, vol. 9, p. 120–126.
14. Lintur I. V., Petrychko M. M. (2014) Vplyv okremykh elementiv podatkovoi systemy Ukrainy na stymuliuvannia innovatsiino-investytsiinoi diialnosti [The influence of individual elements of the tax system of Ukraine on the promotion of innovation and investment]. *Scientific Bulletin of Kherson State University*, vol. 6, p. 238–241.

УДК 657:339.9

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/153-21>

Сьомак О. М.

здобувач кафедри обліку і аудиту,
Державний університет «Житомирська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9057-9807>

S'omak Oleksandr

Zhytomyr Polytechnic State University

АНАЛІЗ ЕКСПОРТУ ТА ІМПОРТУ ДОБУВНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Статтю присвячено дослідженню та аналізу експортно-імпортних операцій добувної галузі. Сучасний стан української економіки визначає необхідність оцінки її зовнішньоторговельної діяльності, яка характеризується сировинною спрямованістю експорту і нераціональною структурою імпорту. Представлено результати економічного аналізу впливу ключових зовнішніх чинників на показники зовнішньої торгівлі. Показано динаміку і структуру виробництва, споживання, експорту, імпорту основних видів продукції української добувної галузі. Україна належить до провідних країн світу за запасами вугілля, залізних, марганцевих і титано-цирконієвих руд, а також графіту, каоліну, калійних солей, сірки, вогнетривких глин, облицювального каменю, на її території знаходиться велика кількість добувних підприємств, але, незважаючи на це, корисних копалин недостатньо для того, щоб задовольнити всі потреби країни, що зумовлює необхідність у імпорті. У статті проведено аналіз та надано оцінку сучасного стану добувної промисловості. Встановлено чинники, що впливають на її розвиток. Досліджено особливості та проблеми динаміки експорту й імпорту мінеральних ресурсів України з 2013 по 2018 р. У результаті аналізу встановлено, що однією з найбільших проблем є нестача паливно-енергетичних ресурсів, саме тому в 2018 р. основними товарами, що надходили до України, були нафта та нафтопродукти, газу нафтові, вугілля кам'яне, антрацит. Лідером у добувній галузі з експорту є залізні руди. Також у 2018 р. були експортовані такі види товарів добувної галузі, як каоліни та інші глини, нафтопродукти, титанові руди і концентрати, масла та інші продукти кам'яновугільних смол, галька, гравій та щебінь. Визначено основних імпортерів та експортерів товарів добувної галузі України. У результаті проведеного аналізу сучасного стану добувної галузі України виявлено недоліки та перспективи розвитку, запропоновано шляхи подальшого налагодження зовнішньоторговельних відносин. Визначено, що пріоритетним завданням для розвитку добувної галузі має стати залучення інвестицій, у тому числі іноземних.

Ключові слова: експорт, імпорт, зовнішньоекономічна діяльність, корисні копалини, мінеральні ресурси.

ANALYSIS OF EXPORTS AND IMPORTS OF THE MINING INDUSTRY OF UKRAINE

The article is devoted to the research and analysis of export-import operations of the mining industry. The current state of the Ukrainian economy determines the need to evaluate its foreign trade activity, which is characterized by commodity orientation of exports and irrational structure of imports. The results of the economic analysis of the impact of key external factors on foreign trade indicators are presented in the paper. The dynamics and structure of production, consumption, export, and import of the main products of the Ukrainian mining industry are shown. Ukraine is one of the leading countries in the world in reserves of coal, iron, manganese and titanium-zirconium ores, as well as graphite, kaolin, potassium salts, sulfur, refractory clay, facing stone and there are a large number of mining enterprises in the territory, but despite this useful fossil is not sufficient to meet all the needs of the country, which necessitates importation. The article analyzes and evaluates the current state of the mining industry. Factors affecting its development have been identified. The peculiarities and problems of dynamics of export and import of mineral resources of Ukraine from 2013 to 2018 are investigated. The analysis revealed that one of the biggest problems is the lack of fuel and energy resources, which is why in 2018 the main goods coming to Ukraine were oil and petroleum products, petroleum gases, coal, anthracite. Iron ore is the leader in the export industry. Also in 2018 the following types of mining products were exported: kaolins and other clays, petroleum products, titanium ores and concentrates, oils and other products of coal tar, pebbles, gravel and rubble. The main importers and exporters of commodities in Ukraine's mining industry have been identified. As a result of the analysis of the current state of the extractive industry of Ukraine, the shortcomings and prospects of development were identified, the ways of further adjustment of foreign trade relations were suggested. It is determined that attracting investments, including foreign ones, should be a priority for the development of the mining industry.

Keywords: export, import, foreign economic activity, minerals, mineral resources.

JEL classification: M40, N5, C41

Постановка проблеми. Добувна галузь є важливою для економіки, адже Україна має значний потенціал по запасах природних ресурсів, які здатні забезпечити обсяги споживання й експорту, та займає лідируючі позиції за багатьма видами продукції добувної галузі. Проте деяких видів корисних копалин недостатньо для того, щоб задовольнити потреби країни, що зумовлює необхідність в імпорті, особливо таких товарів, як нафта і газ. Пріоритетним завданням

є пошук шляхів ефективного управління видобутком, використанням, експортом та імпортом корисних копалин.

Однією з найважливіших тенденцій сучасної світової економіки стало швидке економічне зростання в країнах, що розвиваються. Основним двигуном цього зростання є міжнародна торгівля. Саме тому, проводячи аналіз добувної галузі, важливим є дослідження динаміки зовнішньоекономічних показників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам дослідження економічних аспектів видобувної галузі, у тому числі в частині експорту та імпорту, присвячено роботи таких учених, як В.І. Ляшенко, Н.В. Осадча, О.В. Галясовська, В. Волков, Л. Горошкова, Т. Тарасова, А. Черчата, У. Андрусів та ін. Не применшуючи наукового здобутку зазначених учених, вважаємо за доцільне здійснити аналіз зовнішньоекономічної діяльності України та визначити проблеми і перспективи розвитку імпорту та експорту добувної галузі України.

Мета статті полягає в аналізі зовнішньоекономічної діяльності України та встановленні проблем та перспектив розвитку імпорту та експорту добувної галузі України, наданні рекомендацій щодо створення умов для подальшого розвитку добувної галузі та її експортного потенціалу.

Вклад основного матеріалу. Більшість сучасних видобувних підприємств є містоутворюючими і головними постачальниками податків на всі рівні бюджету. Так само видобувні підприємства забезпечують роботою більшість населення.

Держава повинна співпрацювати і всіляко спонсорувати цю галузь промисловості. Видобувна галузь належить до прогресивних, вона прискорює науково-технічний прогрес у всьому народному господарстві. Від розвитку цієї галузі залежить ефективність суспільного виробництва. Однак сучасний стан економіки країни показав, що організації добувної промисловості не готові до негативних тенденцій економічного спаду.

В. Волков та Л. Горошкова зазначають, що «Україна володіє значними мінеральними ресурсами нерудних корисних копалин, які за своїм складом і технологічними властивостями придатні для використання в різних галузях промисловості будівельних матеріалів: цементній, стінових матеріалів із природного камення, нерудних булощебневих і облицювальних матеріалів, пористих заповнювачів, скляній, цегельно-черепичній, будівельної кераміки тощо. Корисні копалини для будівництва використовуються в різних галузях промисловості» [3].

В Україні наявні значні запаси залізних руд і концентратів, ключовими областями видобутку є Дніпро-

петровська, Запорізька та Полтавська. Також Україна є світовим лідером із видобутку вугілля всіх видів, щебню, граніту, пісків будівельних (глинистих, каолінових, полевошпатових).

Із кожним роком обсяги реалізованої промислової продукції та продукції добувної галузі зокрема збільшуються (рис. 1).

Проаналізувавши рис. 1, можна зробити висновок, що обсяг реалізації добувної промислової продукції в 2018 р. становить 391 047,9 млн грн, що на 61,24% більше, ніж у 2013 р. У 2018 р. відсоток реалізованої добувної промисловості у загальній реалізованій промисловості становив 12,97%, що на 1,51% більше, ніж у 2013 р.

За останній рік реалізація добувної продукції збільшилася на 68 341,2 млн грн. Відсоток реалізованої продукції добувної галузі в 2017 р. у підсумку до загального обсягу промисловості становив 12,3%, а в 2018 р. збільшився на 0,66%. Основними чинниками, що спричинили зростання обсягу, стали поліпшення зовнішньоекономічної ситуації та активізація потужностей, які раніше не були задіяні.

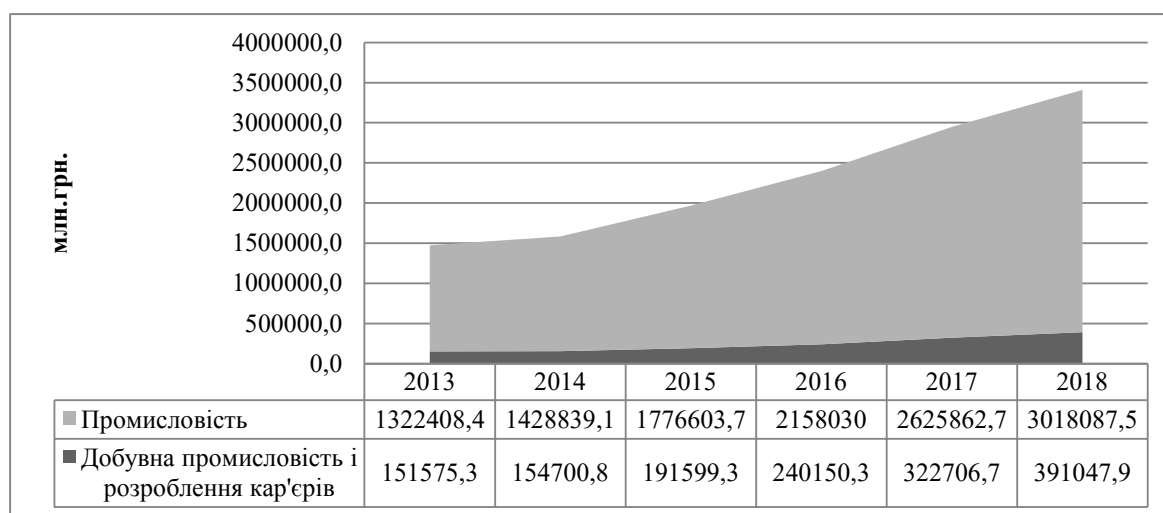
Проводячи аналіз добувної галузі, важливим є дослідження динаміки експорту та імпорту, адже показники зовнішньоекономічної діяльності у промисловому секторі економіки країни відображають потенційні можливості її розвитку.

За даними Державної служби статистики України [4], за останній рік експорт зріс на 4 070 251 тис дол. США. Мінеральні ресурси становлять 9,17% від загального експорту України за 2018 р. (рис. 2). Із наведеного графіку видно, що впродовж останніх п'яти років спостерігалася тенденція до скорочення експорту товарів.

Основними покупцями товарів, що становить 29,79% від загального обсягу експорту, є Російська Федерація – 3 654 066 тис дол. США (7,72%), Польща – 3 257 132 (6,88%), Італія – 2 628 327 (5,55%), Туреччина – 2 352 211 (4,97%), Німеччина – 2 208 672 тис дол. США (4,67%) [4].

Обсяг експорту корисних копалин і металів становить 39,6% загального експорту сировинних товарів.

Лідером у добувній галузі з експорту є залізні руди та концентрати, на них припадає 6,06% усього експорту України за 2018 р. Було експортовано на

Рис. 1. Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг), млн грн

Джерело: складено на основі [4]

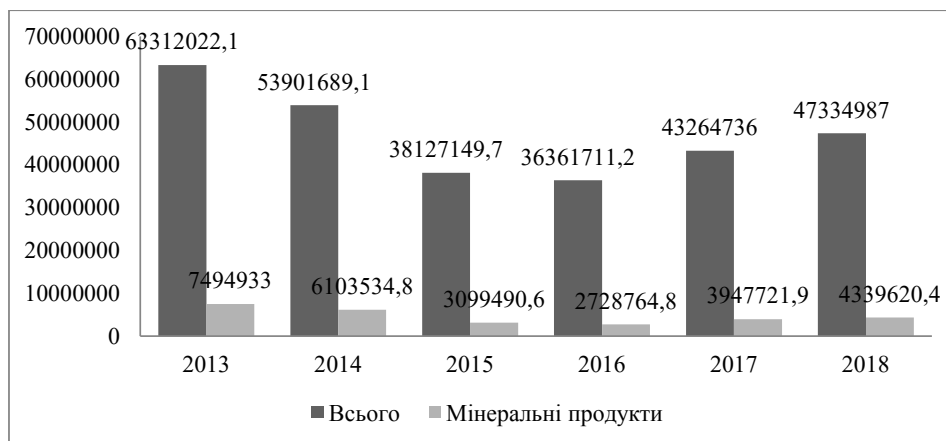

Рис. 2. Експорт з України за 2013–2018 рр., тис. дол. США

Джерело: складено на основі [4]

2 869 256 тис. дол. США [4]. Основні країни, до яких Україна експортує залізну руду та концентрати, – це передусім Китай та європейські країни: Чехія, Польща, Австрія, Німеччина, Словаччина тощо.

За даними MiningWorld Ukraine [7], у 2018 р. було експортовано такі мінеральні продукти:

- залізних руд – 37 млн т на суму 2 900 млн дол. США;
- каолінів та інших глин – 6,5 млн т на суму 300 млн. дол. США;
- нафтопродуктів – 442 тис т на суму 250 млн дол. США;
- титанових руд і концентратів – 600 тис т на суму 126 млн дол. США;
- масл та інших продуктів кам'яновугільних смол – 245 тис т на суму 133 млн дол. США;
- гальки, гравію та щебню – 6,5 млн т на суму 47 млн дол. США.

Загальний експорт корисних копалин у 2018 р. становить 54 млн т на суму понад 4 млрд дол. США.

В Україні наявні значні запаси кварцових пісків (28 родовищ), більшу частину з яких експортують до Росії та Білорусії. Піски є сировиною для виробництва скла, яке щорічно в середньому на 80 млн дол. США імпортують із тієї ж Росії і Білорусії. Також на території нашої країни зосереджено значну частину запасів глини і каоліну, майже 40% світових запасів, з яких виробляють керамічну плитку. Більшу частину експортують в Італію та Іспанію, а вони потім виготовляють керамічну плитку, яку продають нам же [10].

Україна має значний запас ресурсів добувної галузі, проте необхідним є стимулювання експортної активності провідних галузей, таких як вугілля, залізни, марганцеві і титано-цирконієві руди, а також графіт, каолін, калійні солі, сірка, вогнетривкі глини, адже за їх запасами Україна належить до однієї з провідних країн світу.

Зміни у структурі експорту відбуваються повільно, у зв'язку із цим найбільше експортується продукції сировинного характеру. Саме тому економіка України дуже залежить від ситуації на глобальному ринку. Знижується можливість отримання додаткової частини доданої вартості, що свідчить про те, що необхідно стимулювати експортну активність, зокрема у видобувній галузі. Це можливо зробити за рахунок підвищення конкурентоспроможності товарів видобувної галузі на світовому рівні.

З.Я. Шацька та Т.Д. Ганзюк зазначають, що «сьогодні гірничодобувна промисловість є галуззю міжнародної спеціалізації. Із провідних країн світу найбільшими гірничодобувними країнами є США, Росія, Канада, Австралія, Південно-Африканська Республіка і Китай. Із країн, що розвиваються, слід назвати Індію, Індонезію, Конго, Замбію, Бразилію, Мексику, Венесуелу, Чилі. Країни, що розвиваються, є постачальниками мінеральної сировини для промислово розвинутих країн. У цих країнах сировина видобувається в обсязі, який у кілька разів перевищує їхні внутрішні потреби, тому значна кількість видобутої сировини йде на експорт» [6].

Характеризуючи показники імпорту, можна відзначити його зростання у 2018 р. на 13,26% порівняно з 2017 р. Так, у структурі імпорту значно збільшився обсяг імпортованих мінеральних продуктів (на 47,2%), засобів транспорту (на 11,89%).

Це свідчить про значний потенціал імпортозаміщення та необхідність стимулювання локалізації виробництва в Україні тих видів продукції, де Україна має додаткові переваги.

За даними Державної служби статистики України [4], основними постачальниками товарів, що становить 54,61% від загального обсягу імпорту, є Російська Федерація – 8 096 041 тис. дол. США (14,24%), Китай – 7 572 701 (13,32%), Німеччина – 5 028 743 (8,85%), Білорусь – 3 796 605 (6,68%), Польща – 3 620 945 (6,37%), США – 2 929 393 тис. дол. США (5,15%).

Обсяг імпорту в 2018 р. зріс на 13,26%, а обсяг мінеральних ресурсів – на 11,89% (рис. 3).

Видобувна галузь України не здатна задовольнити всі потреби країни, тому постає необхідність в імпорті, передусім таких товарів, як паливо і нафта.

За даними Державної служби статистики України [4], основними товарами не тільки серед мінеральних ресурсів, а й у загальній частці імпорту в 2018 р. були нафта та нафтопродукти – 5 540 930 тис. дол. США, що становить 9,75% усього імпорту України, газу нафтові – 3 913 863 тис. дол. США (6,88%), вугілля кам'яне, антрацит – 3 035 349 тис. дол. США (5,34%).

Головними країнами – експортерами нафти та нафтопродуктів у 2018 р. були Білорусь – 2,113 млрд дол. (38,1%), Росія – 2,069 млрд дол. (37,3%) та Литва – 570,5 млн дол.

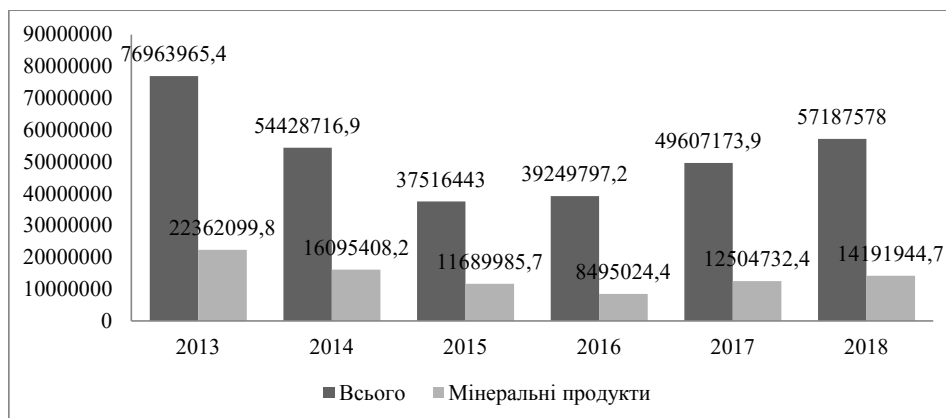

Рис. 3. Імпорт в Україну за 2013–2018 рр., тис дол. США

Джерело: складено на основі [4]

(10,3%). З інших країн за звітний період було імпортовано нафтопродуктів на 787,3 млн дол. США.

Т.М. Артюх, В.В. Федій, І.В. Григоренко зазначають, що негативний стан власного видобутку зумовлюється:

- 1) вичерпаністю достовірних нафтових запасів;
- 2) важкою доступністю до розробки родовищ, адже близько 75% запасів розташовані на глибині понад 2,5 км;
- 3) технічною відсталістю;
- 4) недостатніми обсягами розвідувального буріння;
- 5) зволіканнями з пошуком і освоєнням нових родовищ, зокрема на шлейфі Чорного та Азовського морів [2].

Основним товаром, що імпортує Україна, є природний газ, адже сьогодні обсяг власних запасів не дає країні змоги бути енергетично незалежною державою. У зв'язку із цим має місце транспортування газу через українські кордони для потреб внутрішніх промислових та побутових споживачів. Якщо розглядати динаміку українського імпорту в категорії природного газу з 2006 р., то можна відслідкувати кількісні та структурні зміни.

У 2018 р. поставки імпортованого газу в Україну здійснювалися виключно з європейського газового ринку. Порівняно з 2017 р. імпорт газу скоротився на 24,8% – з 14,1 млрд куб. м до 10,6 млрд куб. м.

Імпорт скоротили обидві ключові категорії імпортерів: «Нафтогаз» – із 8,7 до 7 млрд куб. м (-19,5%) та приватні компанії – з 5,4 до 3,6 млрд куб. м (-33,3%). У 2018 р. газ в Україну імпортували 65 компаній (у 2017 р. – 67 компаній). Кількість європейських постачальників, у яких «Нафтогаз» закуповував природний газ у 2018 р., становив 18 компаній (у 2017 р. – 13 компаній). Жодна із цих компаній не постачала більше ніж 30% обсягу імпортованого «Нафтогазом» газу. «Нафто-

газ» уже четвертий рік не закуповує газ у «Газпрому», який відмовляється виконувати рішення Стокгольмського арбітражу щодо обсягів та умов постачання [1].

Отже, у 2018 р. експорт товарів і послуг зріс на 8,6%. Імпорт зростав швидше – на 14,3%. Про це свідчать дані Державної служби статистики. Експорт товарів і послуг становив 57,1 млрд дол. США, а імпорт – 62,9 млрд дол. США. Тобто дефіцит зовнішньої торгівлі становив 5,8 млрд дол. США. Дефіцит зовнішньої торгівлі зріс більше ніж удвічі порівняно з 2017 р.

Проаналізувавши сучасний стан видобувної галузі України, встановлено, що вона займає провідну роль в економіці, це зумовлено тим, що країна багата на природні ресурси, які забезпечують значну кількість потреб, проте наявна значна кількість проблем, що стримують розвиток галузі, до них належать [8]:

- нестача фінансових коштів;
- зношеність і відсутність обладнання, що зумовлює імпортозалежність;
- недостатній попит на продукцію;
- невизначеність економічної ситуації;
- нестача кваліфікованих робітників;
- транспортні проблеми (недостатня розвиненість залізниць і морських портів, а також великі відстані під час перевезень, що веде до великих логістичних витрат);
- екологічні проблеми та безпека праці в галузі (високий рівень нещасних випадків зі смертельними наслідками).

В.І. Ляшенко, Н.В. Осадча та О.В. Галясовська зазначають, що «як для розвитку гірничодобувної промисловості, так і для забезпечення інтересів народу України як власника надр пропонується запровадити

Таблиця 1

Обсяги імпорту природного газу в Україну 2017–2018 рр., млрд куб. м [1]

Роки	2017	2018	+/-, %
Всього	14,1	10,6	-24,8
для Нафтогазу, всього	8,7	7,0	-19,5
від Газпрому	0,0	0,0	0,0
від інших постачальників (європейський напрям)	8,7	7,0	-19,5
для інших компаній, усього	5,4	3,6	-33,3
від Газпрому	0,0	0,0	
від інших постачальників (європейський напрям)	5,4	3,6	-33,3

Джерело: складено автором

низку заходів з удосконалення механізмів регулювання та розробити фінансово-регуляторні режими стимулювання надрокористування, а саме:

– залучення інвестицій у гірничодобувну та металургійну галузі;

– більш повну й глибоку переробку мінерально-сировинних ресурсів, у тому числі на принципах циркулярної економіки;

– забезпечення необхідного балансу між видобутком корисних копалин та відтворенням мінерально-сировинної бази» [5; 9].

До шляхів вирішення проблем видобувної галузі також слід віднести: підвищення ефективності вітчизняного гірничого машинобудування; встановлення пільгових довгострокових залізничних тарифів на

перевезення сировини; підвищення престижу професії, оплати праці в добувних галузях та рівня підготовки фахівців у вищих навчальних закладах.

Висновки. Таким чином, уся добувна промисловість України відстає від рівня добувної промисловості світових держав. Розвиток видобувної промисловості можливий тільки за наявності належного фінансування, адже в Україні зосереджено значні запаси копалин. Зокрема, за обсягом розвіданих запасів вугілля, залізних, марганцевих і титано-цирконієвих руд, а також графіту, каоліну, калійних солей, сірки, вогнетривких глин, облицювального каменю Україна належить до однієї з провідних країн світу, але видобуток їх ускладнюється у зв'язку із застарілістю обладнання і нестачею коштів для вдосконалення цієї галузі.

Список використаних джерел:

1. Акціонерне товариство «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України». URL: <http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf?Open> (дата звернення: 21.12.2019).
2. Артюх Т.М., Федій В.В., Григоренко І.В. Стан та проблеми розвитку ринку продуктів нафти в Україні. *Товарознавчий вісник*. 2016. Вип. 9. С. 6–14.
3. Волков В., Горошкова Л. Проблеми обліку експортно-імпорتنних операцій добувної галузі України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Геологія*. 2018. № 4(83). С. 57–62.
4. Державна служба статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 21.12.2019).
5. Ляшенко В.І., Осадча Н.В., Галясовська О.В. Порівняльна оцінка експортних можливостей продукції гірничодобувного комплексу України. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2018. Вип. 3. С. 208–218.
6. Шацька З.Я., Ганзюк Т.Д. Шляхи підвищення ефективності діяльності підприємств гірничодобувної промисловості в сучасних умовах. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 10. С. 158–161.
7. MiningWorld Ukraine. URL: <https://miningworld.com.ua/uk-UA/> (дата звернення: 21.12.2019).
8. Тарасова Т.О., Черчата А.О., Ставерська Т.О. Обліково-аналітичне забезпечення ризик-менеджменту в умовах сталого розвитку підприємства. *Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. Серія «Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості»*. 2019. № 2(20). С. 142–153. URL: [https://doi.org/10.31471/2409-0948-2019-2\(20\)-142-153](https://doi.org/10.31471/2409-0948-2019-2(20)-142-153)
9. Social capital measurement based on «The value explorer» method / V. Ievdokymov et al. *Management Science Letters*. 2020. № 10(6). P. 1161–1168. doi: 10.5267/j.msl.2019.12.002
10. Витвицький Я.С., Андрусів У.Я. Механізм управління підприємствами сфери виробництва будівельних матеріалів на інноваційних засадах. *Інноваційна економіка*. 2015. № 4'2015. С. 12–20.

References:

1. Aktsionerne tovarystvo «Natsionalna aktsionerna kompaniia «Naftogaz Ukrainy» [National Joint Stock Company Naftogaz of Ukraine, Joint Stock Company]. Available at: <http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf?Open> (accessed 21 December 2019).
2. Artiukh, T. M., Fedii, V. V., Hryhorenko I. V. (2016) Stan ta problemy rozvytku rynku produktiv nafty v Ukraini [State and Problems of Development of the Oil Products Market in Ukraine]. *Tovarnoznavchyyi visnyk*, no. 9, pp. 6–14.
3. Volkov, V., Horoshkova, L. (2018) Problemy obliku eksportno-impornykh operatsii dobuвної haluzi Ukrainy [Problems of accounting of export-import operations of the mining industry of Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, no. 4(83), pp. 57–62.
4. Derzhavna sluzhba statystyky [State Statistics Service]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 21 December 2019).
5. Liashenko, V. I., Osadcha, N. V., Haliasovska, O. V. (2018) Porivnialna otsinka eksportnykh mozhlyvostei produktsii hirnychodobuvnoho kompleksu Ukrainy [Comparative assessment of export opportunities of production of the mining and mining complex of Ukraine]. *Finansovokredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky*, no. 3, pp. 208–218.
6. Shatska, Z. Ya., Hanzhiuk, T. D. (2016) Shliakhy pidvyshchennia efektyvnosti diialnosti pidpriemstv hirnychodobuvnoi promyslovosti v suchasnykh umovakh [Ways to increase the efficiency of mining enterprises in modern conditions]. *Prychornomors'ki ekonomichni studii*, no. 10, pp. 158–161.
7. MiningWorld Ukraine. Available at: <https://miningworld.com.ua/uk-UA/> (accessed 21 December 2019).
8. Tarasova, T. O., Charchata, A. O., & Stavarska, T. O. (2019) Accounting-analytical providing of rizik-management in the sustainable development of companies. *Scientific Bulletin of Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas (Series: Economics and Management in the Oil and Gas Industry)*, 2(20), 142–153. Available at: [https://doi.org/10.31471/2409-0948-2019-2\(20\)-142-153](https://doi.org/10.31471/2409-0948-2019-2(20)-142-153)
9. Ievdokymov, V., Lehenchuk, S., Zakharov, D., Andrusiv, U., Usatenko, O & Kovalenko, L. (2020) Social capital measurement based on “The value explorer” method. *Management Science Letters*, 10(6), 1161–1168. doi: 10.5267/j.msl.2019.12.002
10. Vytvytskyi Ya. S., Andrusiv U. Ya. (2015) Mekhanizm upravlinnia pidpriemstvamy sfery vyrobnytstva budivelynykh materialiv na innovatsiinykh zasadakh [Mechanism of management of enterprises of the sphere of production of building materials on an innovative basis]. *Innovatsiina ekonomika: nauково-vyrobnychi zhurnal*, 4'2015 [59], TNEU, s. 12–20.

УДК 657:351.863

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/153-22>**Широкопояс О. Ю.**здобувач кафедри обліку і аудиту,
Державний університет «Житомирська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4850-5887>**Shyrokopoiias Oleksandr**
Zhytomyr Polytechnic State University

ВІДОБРАЖЕННЯ ПОСЛУГ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ БІЗНЕСУ НА РАХУНКАХ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА ЗВІТНОСТІ

Управління послугами у сфері безпеки бізнесу набуло особливої актуальності відносно недавно, і, відповідно, відсутні як наукові, так і нормативні підходи до їх облікового відображення. Це підвищило актуальність даного дослідження. Встановлено, що система бухгалтерського обліку послуг у сфері безпеки бізнесу має повною мірою врахувати усі властивості об'єкта, адже від цього залежить якість інформації, яка генерується бухгалтерськими обліком через звітність. Особливо гостро розвиток облікового відображення на рахунках та в звітності стоїть під час формування інформаційного простору управління послугами у сфері безпеки бізнесу. У процесі дослідження розглянуто особливості застосування елементів методу для відображення послуг у сфері безпеки бізнесу через об'єкти управління. Запропоновано порядок відображення на рахунках процесів надання послуг у сфері безпеки за їх видами (фінансово-економічна безпека, кібербезпека, фізична безпека та охорона правопорядку). Визначені методичні положення облікового відображення процесу реалізації послуги в сфері безпеки бізнесу за видами дали змогу сформувати таку особливість: відображення прямих виробничих витрат, відображення непрямих виробничих витрат, розподіл загальновиробничих витрат здійснюються в декілька етапів. Усе зазначене визначає комплексні організаційно-методичні положення бухгалтерського обліку послуг у сфері безпеки бізнесу, що є основою формування бухгалтерської звітності як інформаційного джерела прийняття управлінських рішень внутрішніми та зовнішніми користувачами. Для повного й якісного інформування внутрішніх та зовнішніх користувачів бухгалтерського обліку щодо реалізації послуг у сфері безпеки бізнесу запропоновано на підприємстві такі заходи: щодо бухгалтерської звітності – запровадити сукупність внутрішньої звітності, яка буде спрямована на представлення інформації щодо конкретної послуги та певних етапів декількох послуг; щодо зовнішньої звітності – розширити примітки до річної фінансової звітності шляхом формування окремого додатку про реалізацію послуг у сфері безпеки бізнесу.

Ключові слова: бухгалтерський облік, звітність, безпека бізнесу, кібербезпека, облікове відображення.

REFLECTION OF BUSINESS SECURITY SERVICES ON ACCOUNTING AND REPORTING ACCOUNTS

Business security services management has become particularly relevant relatively recently and, accordingly, lacks both scientific and regulatory approaches to accounting. This increased the relevance of this study. It is established that the accounting system for business security services must fully take into account all the properties of the object. After all, the quality of the information generated by accounting through reporting depends on it. Particularly acute development of accounting reflection in the accounts and reporting is in the formation of information space management of services in the field of business security. The study considered the features of the application of method elements to reflect business security services across management entities. The study proposes a procedure for reflection on the accounts of the processes of providing security services by their types (financial and economic security, cybersecurity and physical security and law enforcement). Determined methodological provisions of accounting reflection of the process of implementation of services in the field of business security by types allowed to form the following features: the reflection of direct production costs, the reflection of indirect production costs, the distribution of overhead costs is carried out in several stages. All of the above defines the complex organizational and methodological provisions of accounting services in the field of business security, which is the basis for the formation of financial statements as an information source of management decisions by internal and external users. In order to provide complete and qualitative information to internal and external users of accounting on the implementation of business security services, the company has proposed the following accounting statements (to introduce a set of internal reporting that will be aimed at presenting information about a specific service and certain stages of several services; reporting – it is proposed to extend the notes to the annual financial statements by forming a separate application on the implementation of services in the field business security).

Keywords: accounting, reporting, business security, cybersecurity, accounting.

JEL classification: M41, M20, J28

Постановка проблеми. Функціонування будь-якого підприємства неможливе без належної інформаційної підтримки управлінських рішень. Це вкрай важливо в умовах глобальної інформатизації усіх бізнес-процесів. «Суб'єкти господарювання, що нині здійснюють свою діяльність в умовах суцільної інформаційної глобалізації, потребують належної інформації, яка формується як усередині підприємства, так і надходить із зовнішнього

середовища. Інформаційний ресурс є невід'ємною ланкою функціонування будь-якого суб'єкта господарювання. Без інформації не може бути прийняте жодне управлінське рішення. Проте будь-які дані не можуть мати інформаційну цінність. Вони повинні відповідати певним вимогам, основними з яких є достатність і своєчасність. Лише така інформація забезпечить прийняття ефективних рішень. Основна інформація про господар-

ську діяльність підприємства формується в системі бухгалтерського обліку. Тому дослідження бухгалтерського обліку як інформаційної системи в сучасних умовах господарювання є актуальним» [2, с. 1154].

Система бухгалтерського обліку послуг у сфері безпеки бізнесу має повною мірою врахувати усі властивості об'єкта, адже від цього залежить якість інформації, яка генерується бухгалтерськими обліком через звітність. Вітчизняна дослідниця А.Ю. Щирська з даного приводу вказує: «Установлено, що першоосновною проблем формування уявлення про якість інформаційних ресурсів, що генеруються в системі бухгалтерського обліку, є питання ідентифікації властивостей об'єкта, які будуть цікаві користувачам і, відповідно, формуватимуть якість інформаційного ресурсу. Сукупність властивостей об'єкта бухгалтерського обліку, які мають бути враховані під час облікового відображення для інформаційного моделювання господарської діяльності як основи генерування якісних інформаційних ресурсів, є фізичні, інформаційно-технологічні, економічні, правові та бухгалтерські» [3, с. 7]. Так, найбільше властивості об'єкта бухгалтерського обліку впливають на такі його елементи методу, як рахунки, подвійний запис та звітність. Саме зазначені елементи методу бухгалтерського обліку мають завжди трансформуватися залежно від розвитку середовища та запитів користувачів бухгалтерського обліку.

Особливо гостро розвиток облікового відображення на рахунках та у звітності стоїть під час формування інформаційного простору управління послугами у сфері безпеки бізнесу [4]. Це зумовлено тим, що дані послуги набули особливої актуальності відносно недавно, і, відповідно, відсутні як наукові, так і нормативні підходи до їх облікового відображення. Зазначене актуалізує науковий пошук, присвячений розвитку методики бухгалтерського обліку послуг у сфері безпеки бізнесу через розвиток рахунків та звітності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку методики бухгалтерського обліку послуг у різних галузях розглядалися у роботах українських науковців В.І. Бачинського, Б.І. Валуєва, І.Р. Гавришків, Ю.А. Вериги, С.Ф. Голова, С.Я. Король, П.О. Куцика, Ю.А. Моначинської, Т.О. Тарасової, Т.І. Ткаченко, М.С. Пушкаря, Л.В. Нападівської, а також зарубіжних учених: Г.Н. Бургоновової, Н.А. Каморджанової, Т.І. Кисилевич, В.Ф. Палія, О.І. Шарипової, Р. Аалдерса, Т. Алілова, В.В. Баранової, В. Бокова, А. Бордо, В. Вайнштейна, А. Добронравова, С.О. Календжяна, А. Коняєвої, А.Н. Киселева, Д. Комісарова, С. Лосєва, О. Мельника, А.Ю. Павлова, Е. Спароу, О. Чернігова, І. Шеян, С.В. Юрьєва, С. Баден-Фуллер, Д.Дж. Брюс, Л.П. Вількокс, Дж. Волстром, К. Кетлер, Ф. Кимура, Дж. Кросс, М.С. Ледгі, Д. Таргет, Д. Фііні, Г. Фітцджеральд, В. Хані, Дж.Б. Хейвуд, Дж. Хандрі, П.Г. Хілмер та ін.

Зважаючи на значні досягнення в даному напрямі, деякі питання залишаються мало дослідженими, зокрема слід детальніше розглянути відображення послуг у сфері безпеки бізнесу на рахунках бухгалтерського обліку та звітності.

Мета статті полягає у дослідженні відображення послуг у сфері безпеки бізнесу на рахунках бухгалтерського обліку та звітності.

Виклад основного матеріалу. «Особливістю обліку є узагальнене відображення всіх наявних на

підприємстві господарських засобів і джерел їх утворення, а також здійснюваних господарських операцій. Відмінною рисою бухгалтерського обліку є строго документальне відображення господарських засобів і господарських процесів, що, своєю чергою, надає обліковим даним юридичної сили. Для аналізу витрат підприємства, а також планування його розвитку у майбутньому необхідно безпосередньо використовувати інформацію бухгалтерського обліку» [1, с. 73].

У системі бухгалтерського обліку основними складниками формування інформації є подвійний запис та звітність. Через рахунки та подвійний запис відбувається систематизація та зберігання інформації про властивості об'єктів, зокрема послуг у сфері безпеки бізнесу за видами (фінансово-економічна безпека, кібербезпека, силова безпека та охорона правопорядку), а за допомогою звітності зазначена інформація оприлюднюється для внутрішніх та зовнішніх користувачів. Залежно від порядку відображення на рахунках бухгалтерського обліку об'єктів бухгалтерського обліку визначається його місце в системі бухгалтерської звітності, яку поділяють на внутрішню та зовнішню. Більш детально розглянемо особливості застосування вказаних елементів методу для відображення послуг у сфері безпеки бізнесу.

Питання облікового відображення послуг у сфері безпеки бізнесу пов'язане з такими об'єктами управління:

– витрати, понесені на реалізації послуг у сфері безпеки бізнесу. У контексті зазначеного об'єкта важливим є відображення виробничих та загальновиробничих витрат, що включаються до складу собівартості реалізованої послуги [5];

– доходи та фінансові результати [6], які отримані від реалізації послуг у сфері безпеки бізнесу. Зокрема, такими доходами визначають розрахунки замовників як за виконання певного етапу послуг, так і загальна сума розрахунку за комплексну послугу у сфері безпеки бізнесу за видами.

Зважаючи на представлені вище результати, пропонуємо такий порядок відображення на рахунках процесів надання послуг у сфері безпеки за їх видами (фінансово-економічна безпека, кібербезпека, фізична безпека та охорона правопорядку) (табл. 1–3).

Визначені методичні положення облікового відображення процесу реалізації послуги у сфері безпеки бізнесу за видами (фінансово-економічної безпеки, кібербезпеки, силової безпеки та охорони правопорядку) передбачають такі особливості:

– по-перше, відображення прямих виробничих витрат. Запропонований порядок передбачає відображення витрат передусім у контексті видів послуг, які реалізуються підприємством у цілому (як у сфері безпеки, так і інших галузях, наприклад аудит, аутсорсинг, консалтинг) [7]. У подальшому відображення відбувається за видами послуг у сфері безпеки та конкретним договором. У межах окремого договору необхідно відображати витрати за етапами реалізації послуг. Усі прямі виробничі витрати відображаються за елементами витрат, зокрема: матеріальні витрати, витрати на оплату праці, витрати на соціальні заходи, амортизація необоротних активів, інші прямі виробничі витрати. Аналітичний облік у розрізі елементів витрат може бути розширений залежно від потреб управління та статей

Таблиця 1

Порядок відображення послуг у сфері фінансово-економічної безпеки бізнесу

№	Зміст господарської операції	Кореспонденція	
		Дебет	Кредит
1	2	3	4
<i>Відображення прямих виробничих витрат відповідного етапу реалізації послуги</i>			
1.	Відображено прямі матеріальні витрати на реалізацію відповідного етапу послуги	231.N.1-6.1	20, 22
2.	Відображено прямі витрати на оплату праці працівників задіяних в реалізації послуги	231.N.1-6.2	66
3.	Відображено прямі витрати на соціальні заходи працівників задіяних в реалізації послуги	231.N.1-6.3	65
4.	Відображено нарахування амортизації	231.N.1-6.4	13
5.	Відображено інші прямі витрати		
5.1	Витрати на відрядження	231.N.1-6.5	37
5.2	Послуги сторонніх осіб	231.N.1-6.5	68
5.3	Витрати комунікації	231.N.1-6.5	68
<i>Відображення загальновиробничих витрат на реалізацію послуг</i>			
6.	Відображено загальновиробничі постійні/змінні матеріальні витрати підприємства	91.1.1/2.1	20, 22
7.	Відображено загальновиробничі постійні/змінні витрати підприємства на оплату праці	91.1.1/2.2	66
8.	Відображено загальновиробничі постійні/змінні витрати підприємства на соціальні заходи	91.1.1/2.3	65
9.	Відображено загальновиробничі постійні/змінні витрати підприємства на амортизацію	91.1.1/2.4	13
10.	Відображено загальновиробничі постійні/змінні інші витрати підприємства	91.1.1/2.5	68
11.	Відображено загальновиробничі постійні/змінні матеріальні витрати за етапами реалізації послуги	91.2.1-6.1-5.1	20, 22
12.	Відображено загальновиробничі постійні/змінні витрати за етапами реалізації послуги на оплату праці	91.2.1-6.1-5.2	66
13.	Відображено загальновиробничі постійні/змінні витрати за етапами реалізації послуги на соціальні заходи	91.2.1-6.1-5.3	65
14.	Відображено загальновиробничі постійні/змінні витрати за етапами реалізації послуги на амортизацію	91.2.1-6.1-5.4	13
15.	Відображено загальновиробничі постійні/змінні інші витрати за етапами реалізації послуги	91.2.1-6.1-5.5	68
<i>Відображення розподілу загальновиробничих витрат підприємства</i>			
16.	Розподіл загальновиробничих постійних/змінних витрат підприємства	91.2.1-6.1-5.6	91.1.1/2.1-5
17.	Відображено нерозподілені постійні витрати підприємства	90	91.1.1.1-5
19.	Відображено розподіл постійних загальновиробничих витрат етапів	231.N.1-6.1-5	91.2.1-6.1-5.1-6
<i>Відображення доходів та фінансових результатів від реалізації послуги</i>			
20.	Відображено собівартість реалізованої послуги	90	231.N
21.	Відображено доходи від реалізації послуги	31	703

Джерело: власна розробка

калькуляції. Такий підхід дасть змогу повною мірою врахувати всі властивості послуги, що реалізується;

– по-друге, відображення непрямих виробничих витрат. Усі непрямі виробничі витрати у системі бухгалтерського обліку відображаються у складі загальновиробничих витрат. Загальновиробничі витрати в першу чергу відображають у розрізі постійних (не залежать від обсягу реалізованих послуг у сфері безпеки бізнесу) та змінних (залежать від обсягів реалізованих послуг у сфері безпеки бізнесу). В окремих випадках, коли підприємство реалізує різноманітні послуги не лише у сфері безпеки бізнесу, запропоновано виокремлювати загальновиробничі витрати підприємства та загальновиробничі витрати за етапами реалізації послуг у сфері безпеки бізнесу [8]. Відповідно, їх розподіл здійснюється відокремлено, що передбачає наявність багаторівневого механізму розподілу загальновиробничих витрат. У межах постійних та змінних загальновиробничих витрат необхідно відображати елементи витрат, які, своєю чергою, у подальшому можуть бути розширені відповідно до інформаційного запиту користувачів;

– по-третє, розподіл загальновиробничих витрат здійснюється в декілька етапів: 1) розподіл постійних

загальновиробничих витрат підприємства; 2) розподіл змінних загальновиробничих витрат підприємства; 3) розподіл постійних загальновиробничих витрат конкретного виду діяльності; 4) розподіл змінних загальновиробничих витрат підприємства. Для розподілу постійних загальновиробничих витрат вибирається база розподілу – нормальна виробнича потужність. Під час розподілу загальновиробничих витрат між конкретними послугами можуть використовуватися такі бази розподілу: прямі матеріальні витрати, прямі витрати на оплату праці та доходи, отримані від реалізації послуги у сфері безпеки бізнесу [9]. В окремих випадках розподіл загальновиробничих витрат може здійснюватися між етапами реалізації послуги;

– по-четверте, відображення доходів, отриманих від реалізації послуги у сфері безпеки бізнесу [10].

Таким чином, розроблений порядок відображення на рахунках бухгалтерського обліку послуг у сфері безпеки бізнесу враховує попередні результати дослідження, а саме: розроблені моделі послуг у сфері безпеки бізнесу за їх видами, що визначає сукупність етапів; пропозиції щодо організації бухгалтерського обліку в частині формування внутрішньої системи регламента-

Таблиця 2

Порядок відображення послуг у сфері кібербезпеки бізнесу

№	Зміст господарської операції	Кореспонденція	
		Дебет	Кредит
1	2	3	4
<i>Відображення прямих виробничих витрат відповідного етапу реалізації послуги</i>			
1.	Відображено прямі матеріальні витрати на реалізацію відповідного етапу послуги	231.N.1-12.1	20, 22
2.	Відображено прямі витрати на оплату праці працівників, задіяних у реалізації послуги	231.N.1-12.2	66
3.	Відображено прямі витрати на соціальні заходи працівників, задіяних у реалізації послуги	231.N.1-12.3	65
4.	Відображено нарахування амортизації	231.N.1-12.4	13
5.	Відображено інші прямі витрати		
5.1	Витрати на відрядження	231.N.1-12.5	37
5.2	Послуги сторонніх осіб	231.N.1-12.5	68
5.3	Витрати комунікації	231.N.1-12.5	68
<i>Відображення загальновиробничих витрат на реалізацію послуг</i>			
6.	Відображено загальновиробничі постійні/змінні матеріальні витрати підприємства	91.1.1/2.1	20, 22
7.	Відображено загальновиробничі постійні/змінні витрати підприємства на оплату праці	91.1.1/2.2	66
8.	Відображено загальновиробничі постійні/змінні витрати підприємства на соціальні заходи	91.1.1/2.3	65
9.	Відображено загальновиробничі постійні/змінні витрати підприємства на амортизацію	91.1.1/2.4	13
10.	Відображено загальновиробничі постійні/змінні інші витрати підприємства	91.1.1/2.5	68
11.	Відображено загальновиробничі постійні/змінні матеріальні витрати за етапами реалізації послуги	91.2.1-6.1-5.1	20, 22
12.	Відображено загальновиробничі постійні/змінні витрати за етапами реалізації послуги на оплату праці	91.2.1-6.1-5.2	66
13.	Відображено загальновиробничі постійні/змінні витрати за етапами реалізації послуги на соціальні заходи	91.2.1-6.1-5.3	65
14.	Відображено загальновиробничі постійні/змінні витрати за етапами реалізації послуги на амортизацію	91.2.1-6.1-5.4	13
15.	Відображено загальновиробничі постійні/змінні інші витрати за етапами реалізації послуги	91.2.1-6.1-5.5	68
<i>Відображення розподілу загальновиробничих витрат підприємства</i>			
16.	Розподіл загальновиробничих постійних/змінних витрат підприємства	91.2.1-6.1-5.6	91.1.1/2.1-5
17.	Відображено нерозподілені постійні витрати підприємства	90	91.1.1-5
19.	Відображено розподіл постійних загальновиробничих витрат етапів	231.N.1-12.1-5	91.2.1-6.1-5.1-6
<i>Відображення доходів та фінансових результатів від реалізації послуги</i>			
20.	Відображено собівартість реалізованої послуги	90	231.N
21.	Відображено доходи від реалізації послуги	31	703

Джерело: власна розробка

ції; розроблений підхід до формування робочого плану рахунків підприємств, що реалізують послуги в сфері безпеки бізнесу; розроблену систему калькулювання собівартості послуг. Усе зазначене визначає комплексні організаційно-методичні положення бухгалтерського обліку послуг у сфері безпеки бізнесу, що є основою формування бухгалтерської звітності як інформаційного джерела прийняття управлінських рішень внутрішніми та зовнішніми користувачами.

Для повного й якісного інформування внутрішніх та зовнішніх користувачів бухгалтерського обліку щодо реалізації послуг у сфері безпеки бізнесу пропонуємо на підприємстві такі заходи щодо бухгалтерської звітності в частині:

– внутрішньої звітності. Запровадити сукупність внутрішньої звітності, яка буде спрямована на представлення інформації щодо конкретної послуги та певних етапів декількох послуг. Так, зокрема, необхідним є формування звіту про витрати, понесені за конкретною послугою, що представлятиме інформацію про: по-перше, етапи реалізації послуги; по-друге, звітні періоди, протягом яких реалізовувалася послуга; по-третє, елементи витрат. Для оцінки ефективності

конкретного етапу реалізації послуг у сфері безпеки пропонуємо складати звітність за конкретним етапом у розрізах: по-перше, послуг у сфері безпеки бізнесу; по-друге, елементів витрат; по-третє, звітних періодів. Для представлення інформації про ефективність певної послуги пропонуємо складати внутрішній звіт про фінансові результати послуги, що міститиме інформацію про витрати в розрізі періодів, етапів та елементів витрат та доходів. В окремому звіті пропонуємо представляти інформацію про загальновиробничі витрати в розрізі постійних та змінних, елементів витрат;

– зовнішньої звітності. Пропонуємо розширити примітку до річної фінансової звітності шляхом формування окремого додатку про реалізацію послуг у сфері безпеки бізнесу, що міститиме такі розрізи: по-перше, витрати в розрізі етапів реалізації послуг за елементами витрат; по-друге, доходи, отримані від реалізації послуг.

У цілому такі пропозиції дадуть змогу підвищити інформативність внутрішніх та зовнішніх користувачів, що сприятиме прийняттю ними більш результативних управлінських рішень, що у цілому підвищить ефективність діяльності підприємства, що реалізує послуги у сфері безпеки бізнесу.

Таблиця 3

Порядок відображення послуг у сфері фізичної безпеки та охорони правопорядку

№	Зміст господарської операції	Кореспонденція	
		Дебет	Кредит
1	2	3	4
<i>Відображення прямих виробничих витрат на реалізацію послуги з оцінки стану безпеки об'єкта</i>			
1.	Відображено прямі матеріальні витрати на реалізацію послуги	231.N.1.1	20, 22
2.	Відображено прямі витрати на оплату праці працівників, задіяних у реалізації послуги	231.N.1.2	66
3.	Відображено прямі витрати на соціальні заходи працівників, задіяних у реалізації послуги	231.N.1.3	65
4.	Відображено нарахування амортизації	231.N.1.4	13
5.	Відображено інші прямі витрати		
5.1	Витрати на відрядження	231.N.1.5	37
5.2	Послуги сторонніх осіб	231.N.1.5	68
5.3	Витрати комунікації	231.N.1.5	68
<i>Відображення прямих виробничих витрат на реалізацію послуги з модернізації об'єкту безпеки</i>			
1.	Відображено прямі матеріальні витрати на реалізацію послуги	231.N.2.1	20, 22
2.	Відображено прямі витрати на оплату праці працівників, задіяних у реалізації послуги	231.N.2.2	66
3.	Відображено прямі витрати на соціальні заходи працівників, задіяних у реалізації послуги	231.N.2.3	65
4.	Відображено нарахування амортизації	231.N.2.4	13
5.	Відображено інші прямі витрати		
5.1	Витрати на відрядження	231.N.2.5	37
5.2	Послуги сторонніх осіб	231.N.2.5	68
5.3	Витрати комунікації	231.N.2.5	68
<i>Відображення прямих виробничих витрат на реалізацію послуги з силової безпеки та охорони правопорядку</i>			
1.	Відображено прямі матеріальні витрати на реалізацію послуги	231.N.3.1	20, 22
2.	Відображено прямі витрати на оплату праці працівників, задіяних у реалізації послуги	231.N.3.2	66
3.	Відображено прямі витрати на соціальні заходи працівників, задіяних у реалізації послуги	231.N.3.3	65
4.	Відображено нарахування амортизації	231.N.3.4	13
5.	Відображено інші прямі витрати		
5.1	Послуги сторонніх осіб	231.N.3.5	68
5.2	Витрати комунікації	231.N.3.5	68
<i>Відображення загальновиробничих витрат на реалізацію послуги силової безпеки та охорони правопорядку</i>			
6.	Відображено загальновиробничі постійні/змінні матеріальні витрати підприємства	91.1.1/2.1	20, 22
7.	Відображено загальновиробничі постійні/змінні витрати підприємства на оплату праці	91.1.1/2.2	66
8.	Відображено загальновиробничі постійні/змінні витрати підприємства на соціальні заходи	91.1.1/2.3	65
9.	Відображено загальновиробничі постійні/змінні витрати підприємства на амортизацію	91.1.1/2.4	13
10.	Відображено загальновиробничі постійні/змінні інші витрати підприємства	91.1.1/2.5	68
11.	Відображено загальновиробничі постійні/змінні матеріальні витрати за етапами реалізації послуги	91.2.1- N.1-5.1	20, 22
12.	Відображено загальновиробничі постійні/змінні витрати за етапами реалізації послуги на оплату праці	91.2.1-N.1-5.2	66
13.	Відображено загальновиробничі постійні/змінні витрати за етапами реалізації послуги на соціальні заходи	91.2.1- N.1-5.3	65
14.	Відображено загальновиробничі постійні/змінні витрати за етапами реалізації послуги на амортизацію	91.2.1- N.1-5.4	13
15.	Відображено загальновиробничі постійні/змінні інші витрати за етапами реалізації послуги	91.2.1- N 6.1-5.5	68
<i>Відображення розподілу загальновиробничих витрат підприємства</i>			
16.	Розподіл загальновиробничих постійних/змінних витрат підприємства	91.2.1-6.1-5.6	91.1.1/2.1-5
17.	Відображено нерозподілені постійні витрати підприємства	90	91.1.1.1-5
19.	Відображено розподіл постійних загальновиробничих витрат етапів	231.N.1- N.1-5	91.2.1-6.1-5.1-6
<i>Відображення доходів та фінансових результатів від реалізації послуги</i>			
20.	Відображено собівартість реалізованої послуги	90	231.N
21.	Відображено доходи від реалізації послуги	31	703

Джерело: власна розробка

Висновки. Таким чином, нами вдосконалено методичні положення бухгалтерського обліку послуг у сфері безпеки бізнесу через розроблення порядку їх відображення на рахунках бухгалтерського обліку в розрізі прямих виробничих витрат, розподілу загаль-

новиробничих витрат, доходів від реалізації послуги. Порядок відображення на рахунках є основою формування бухгалтерської звітності, в рамках якого сформовано пропозиції щодо розроблення внутрішніх звітів та розширення приміток до річної фінансової звітності.

Список використаних джерел:

1. Гураль У., Дмитрієва І. Бухгалтерський облік як інформаційна система підприємства. *Розвиток соціально-економічних систем у геоeкономічному просторі: теорія, методологія, організація обліку та оподаткування* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Тернопіль, 11-12 травня 2017 р. Тернопіль, 2017. С. 73–75.
2. Омецінська І.Я. Бухгалтерський облік як інформаційна система для управління підприємством. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 8. С. 1154–1158.
3. Щирська А.Ю. Розвиток обліку в забезпеченні якості інформації : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09. Житомир, 2019. 23 с.
4. A methodology for analysis and assessment of business processes of Ukrainian enterprises / A. Cherchata et al. *Management Science Letters*. 2020. № 10(3). P. 631–640. doi: 10.5267/j.msl.2019.9.016
5. Accounting and features of mathematical modeling of the system to forecast cryptocurrency exchange rate / T. Tarasova et al. *Accounting*. 2020. № 6(3). P. 357–364.
6. Experience and prospects of innovation development venture capital financing / U. Andrusiv et al. *Management Science Letters*. 2020. № 10(4). P. 781–788. doi: 10.5267/j.msl.2019.10.019
7. Andrusiv U.Y., Cherchata A.O. Reengineering of business-processes of enterprise as an instrument of their improvement and development. *Problems of modern science: Collection of scientific articles*. 2018. P. 59–63.
8. Social capital measurement based on «The value explorer» method / V. Ievdokymov et al. *Management Science Letters*. 2020. № 10(6). P. 1161–1168. doi: 10.5267/j.msl.2019.12.002.
9. Тарасова Т.О. Бухгалтерський облік в інформаційній системі управління сталим розвитком підприємств торгівлі : монографія. Харків : Іванченко І.С., 2016. 360 с.
10. Тарасова Т.О., Черчата А.О., Ставерська Т.О. Обліково-аналітичне забезпечення ризик-менеджменту в умовах сталого розвитку підприємства. *Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. Серія «Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості»*. 2010. № 2(20). С. 142–153. URL: [https://doi.org/10.31471/2409-0948-2019-2\(20\)-142-153](https://doi.org/10.31471/2409-0948-2019-2(20)-142-153)

References:

1. Gural', U. and Dmitrijeva, I. (2017) Buhgalters'kyj oblik jak informacijna systema pidpryjemstva [Accounting as an enterprise information system]. *Rozvytok social'no-ekonomichnyh system v geoekonomichnomu prostori: teorija, metodologija, organizacija obliku ta opodatkuвання: materialy mizhnarodnoi' naukovo-praktychnoi' konferencii'*. Ternopil', pp. 73–75.
2. Omecins'ka, I. Ja. (2015) Buhgalters'kyj oblik jak informacijna systema dlja upravlinnja pidpryjemstvom [Accounting as an information system for enterprise management]. *Global'ni ta nacional'ni problemy ekonomiky*, no. 8, pp. 1154–1158.
3. Shhyrs'ka, A. Ju. (2019) Rozvytok obliku v zabezpechenni jakosti informacii' [Development of accounting in information quality assurance], (*Extended abstract of candidate's thesis*), Zhytomyr.
4. Cherchata, A., Popovychenko, I., Andrusiv, U., Simkiv, L., Kliukha, O & Horai, O. (2020) A methodology for analysis and assessment of business processes of Ukrainian enterprises. *Management Science Letters*, 10(3), 631-640. doi: 10.5267/j.msl.2019.9.016
5. Tarasova, T., Usatenko, O., Makurin, A., Ivanenko, V & Cherchata, A. (2020) Accounting and features of mathematical modeling of the system to forecast cryptocurrency exchange rate. *Accounting*, 6(3), 357–364.
6. Andrusiv, U., Kinash, I., Cherchata, A., Polyanska, A., Dzoba, O., Tarasova, T. & Lysak, H. (2020) Experience and prospects of innovation development venture capital financing. *Management Science Letters*, 10(4), 781–788. doi: 10.5267/j.msl.2019.10.019
7. Andrusiv, U. Y., Cherchata A. O. (2018) Reengineering of business-processes of enterprise as an instrument of their improvement and development. *Problems of modern science: Collection of scientific articles*, 59–63.
8. Ievdokymov, V., Lehenchuk, S., Zakharov, D., Andrusiv, U., Usatenko, O. & Kovalenko, L. (2020) Social capital measurement based on “The value explorer” method. *Management Science Letters*, 10(6), 1161–1168. doi: 10.5267/j.msl.2019.12.002
9. Tarasova, T. O. (2016) Buhgalters'kyi oblik v informatsiini systemi upravlinnia stalym rozvytkom pidpryjemstv torhivli: monohrafiia [Accounting in the information system of management of sustainable development of trade enterprises]. Kharkiv, 360 p.
10. Tarasova, T. O., Cherchata, A. O., & Staverska, T. O. (2019) Accounting-analytical providing of rizik-management in the sustainable development of companies. *Scientific Bulletin of Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas (Series: Economics and Management in the Oil and Gas Industry)*, 2(20), 142–153. URL: [https://doi.org/10.31471/2409-0948-2019-2\(20\)-142-153](https://doi.org/10.31471/2409-0948-2019-2(20)-142-153)

УДК 657:336.1

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/153-23>**Яремчук І. М.**здобувач кафедри обліку і аудиту,
Державний університет «Житомирська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2642-7542>**Yaremchuk Ihor**

Zhytomyr Polytechnic State University

СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК РАХУНКОВОЇ ПАЛАТИ УКРАЇНИ

У процесі дослідження встановлено, що первинні етапи розвитку діяльності Рахункової палати України дали змогу сформувати базові теоретико-методологічні, методичні та організаційні її основи. Утім, вимоги розвитку економіки України у цілому та її системи державних фінансів потребували відповідних вагомих видозмін у вищевказаній контрольній сфері. Проаналізовано низку нормативних документів, які вплинули формування, стан та сучасний розвиток Рахункової палати України. Встановлено, що розбудова положень державного фінансового контролю (аудиту) в контексті процесів глобалізації та економічної інтеграції потребувала максимального наближення останнього до визнаних світових підходів. Результатом сформованих вимог екзогенного та ендогенного характеру став новий Закон України «Про Рахункову палату», який характеризується певним розширенням функціональних повноважень, до яких належать подальші ґрупувальні напрями в межах основних повноважень. Розглянуто структуру Рахункової палати України. Аналіз положень нового Закону України «Про Рахункову палату» на предмет його відповідності Міжнародним стандартам діяльності вищих органів аудиту (ISSAI) – рівень 1–2 дав змогу сформувати певні відмінності. На подолання відповідних прогалів та на виконання рекомендації INTOSAI щодо розбудови стратегії розвитку Рахункової палати України вказаним органом було прийнято Стратегію розвитку Рахункової палати на 2019–2024 рр. Своєю чергою, розглянуто вказаний нормативний документ на предмет його актуальності у світлі зовнішніх та внутрішніх змістовно-інформаційних запитів. Зокрема, надано характеристику змістовного навантаження стратегій розвитку ВОА в різних країнах Євразії та ЄС, розглянуто питому вагу застосування усієї номенклатури структурних кластерів стратегій розвитку ВОА в різних країнах Євразії та ЄС. Опрацювання стратегії на предмет відповідності раніше наведеним завданням зі стратегічного розвитку ВОА виявило прогалину в частині інституційного розвитку, а саме: відсутність політики та стратегії взаємодії із зацікавленими сторонами (у розрізі різних їх видів).

Ключові слова: Рахункова палата, державний фінансовий контроль, структура Рахункової палати, історія розвитку, фінансове управління, бухгалтерський облік.

MODERN DEVELOPMENT OF THE ACCOUNTING CHAMBER OF UKRAINE

In the course of the research it was found that the initial stages of development of activity of the Accounting Chamber of Ukraine allowed to form the basic theoretical and methodological, methodological and organizational bases of it. However, the requirements of the development of the economy of Ukraine as a whole and its system of public finances required corresponding significant changes in the above-mentioned control sphere. The article analyzes a number of normative documents that influenced the formation, state and modern development of the Accounting Chamber of Ukraine. It was found that the development of state financial control (audit) provisions in the context of globalization and economic integration processes required the closest approach of the latter to the recognized world approaches. The resulting requirements of exogenous and endogenous nature have resulted in the new Law of Ukraine “On the Accounting Chamber”, which is characterized by a certain expansion of functional powers, which include the following group directions within the main powers. The study looked at the structure of the Accounting Chamber of Ukraine. The analysis of the provisions of the new Law of Ukraine “On the Accounting Chamber” for its compliance with the International Standards of Auditing (ISSAI) – level 1-2, allowed to form some differences. In order to overcome the relevant gaps and to implement the INTOSAI recommendation to develop a strategy for the development of the Accounting Chamber of Ukraine, the said authority adopted the Strategy for the Development of the Accounting Chamber for 2019-2024. In its turn, the mentioned normative document was considered for its relevance in the world of external and internal content-information requests. In particular, a description of the content load of the Heads of Development Strategies in different countries of Eurasia and the EU is made, the specific weight of the application of the whole nomenclature of structural clusters of the Strategies of Development of the Heads of State in different countries of Eurasia and the EU is considered. The elaboration of the Strategy for compliance with the above strategic development goals of the SAA revealed a gap in the part of institutional development, namely: lack of a policy and strategy of interaction with the stakeholders (in terms of their different types).

Keywords: Accounting Chamber, state financial control, structure of the Accounting Chamber, history of development, financial management, accounting.

JEL classification: H83, M40

Постановка проблеми. Первинні етапи розвитку діяльності Рахункової палати України дали змогу сформувати базові теоретико-методологічні, методичні та організаційні її основи. Утім, вимоги розвитку економіки України у цілому та її системи державних фінансів потребували відповідних вагомих видозмін у вищевказаній контрольній сфері.

Нагадаємо, що «державні фінанси – підсистема фінансових відносин, що базується на процесі створення, розподілу та перерозподілу вартості внутрішнього валового продукту і частини національного багатства з метою формування, розподілу та використання централізованих та децентралізованих фондів і коштів держави в межах різних економічних суб'єктів

на різних рівнях її устрою з метою виконання її конституційних функцій та завдань» [5]. Розбудова оновлених вітчизняних державних фінансів із моменту набуття незалежності України носила структурно-елементний характер у контексті державотворчих процесів. Останні 15 років стали етапом якісно-функціональних змін, основним завданням якого виступає модернізація системи управління державними фінансами України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляд питань контрольних механізмів, реалізація яких відбувається через конкретного вищевказаного суб'єкту, неможливий без опрацювання питань історії виникнення та розвитку останнього. У різні часи питаннями розвитку Рахункової палати переймалися такі вчені: Н. Обрушна, Н. Фукс, В. Уложенко, І. Чугунов, В. Федосов, О. Койчев, Ю. Слободяник, Т. Косова, В. Шевченко, О. Койчев, В. Невідомий, Л. Гуцаленко, Г. Лопушняк, О. Малецька, Х. Рибчанська, В. Пихощький, В. Максимова, І. Басанцов, І. Стефанюк, В. Симоненко, І. Барановський, П. Петренко. Незважаючи на значні наукові здобутки зазначених науковців, питання сучасного розвитку Рахункової палати України залишаються недостатньо дослідженими.

Мета статті полягає у дослідженні сучасного розвитку Рахункової палати України.

Виклад основного матеріалу. У цілому під системою управління державними фінансами розуміють «... сукупність форм і методів цілеспрямованого впливу держави на формування й використання централізованих і децентралізованих фондів фінансових ресурсів, що перебувають у розпорядженні державних органів управління» [2]. Її модернізація в Україні відбувалася поступово, що відображено в сукупності відповідних нормативно-правових актів [14; 15; 20].

Практичні кроки, здійснені у напрямку реалізації встановлених Стратегією та Проектом завдань, сприяли розумінню необхідності розширення кола завдань; це підтвердив Звіт з ефективності управління державними фінансами України, підготовлений у 2011 р. Міжнародним банком реконструкції та розвитку, у коментарях до якого директор відділення Світового банку в Україні, Білорусі та Молдові Чімяо Фан заявив, що «...Україна здійснила важливий прогрес у реформуванні управління державними фінансами впродовж декількох останніх років, включаючи аспекти прозорості, передбачуваності та контролю в процесі виконання бюджету і державних закупівель. Проте ще багато слід зробити, особливо у сферах планування капітальних вкладень, складання бюджету відповідно до цілей політики, надійності бюджету, внутрішнього та зовнішнього аудиту» [16]. Підведення підсумків у формі Звіту із середньострокового огляду проєкту від 2012 р. уможливило формування подальших рекомендацій щодо розвитку шляхів модернізації системи управління державними фінансами України [3].

На їх реалізацію було сформовано Концепцію розвитку системи управління державними фінансами, затверджену Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03.08.12 № 633-р., серед напрямів якої зазначено [13]:

– розширення повноважень Рахункової палати як незалежного державного органу фінансового контролю у частині здійснення контролю в межах виконання як державного, так і місцевих бюджетів;

– запровадження дієвого механізму управління бюджетним процесом: подальшого розвитку програмно-цільового методу в бюджетному процесі; удосконалення системи стратегічного планування на рівні головних розпорядників бюджетних коштів;

– проведення моніторингу імплементації нормативно-правових актів у сфері державного внутрішнього фінансового контролю, прийнятих відповідно до Бюджетного кодексу України;

– створення системи контролю та моніторингу надання державної допомоги суб'єктам господарювання;

– реформування та вдосконалення сфери державних закупівель шляхом: забезпечення належної прозорості та унеможливлення проявів дискримінації під час проведення процедур закупівель; сприяння сталості законодавства; забезпечення оптимального та ефективного використання державних коштів;

– забезпечення своєчасного відшкодування податку на додану вартість;

– посилення контролю над квазіфіскальними операціями;

– спрощення доступу громадськості до інформації з питань бюджету;

– запобігання проявам корупції у сферах використання державного майна та бюджетних коштів.

На деталізацію вказаних положень спрямоване Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.08.2013 № 774-р щодо Стратегії розвитку системи управління державними фінансами, в якому набули чіткості складники системи управління державними фінансами в розрізі об'єктно-суб'єктного підходу, а саме [12]:

– об'єкти: податкова система; середньострокове бюджетне прогнозування, середньострокове бюджетне планування, програмно-цільовий метод, стратегічне планування на рівні міністерств, інших головних розпорядників бюджетних коштів; управління ліквідністю державних фінансів та державним боргом; квазіфіскальні операції; система бухгалтерського обліку в державному секторі; система державних закупівель; державні інвестиції; державний внутрішній фінансовий контроль; незалежний зовнішній фінансовий контроль; протидія корупції; доступ громадськості до інформації з питань бюджету;

– суб'єкти: держава в особі органів державної влади, зокрема Рахункової палати, Кабінету Міністрів України, Міністерства фінансів України, Міністерства доходів і зборів України (нині – Державна фіскальна служба України), Міністерства економічного розвитку України (нині – Міністерство економічного розвитку і торгівлі України), Міністерства юстиції України, суб'єктів господарювання та громадськості.

Таким чином, було визнано виняткову роль Рахункової палати України в межах системи управління державними фінансами України.

З іншого боку, подальша розбудова положень державного фінансового контролю (аудиту) в контексті процесів глобалізації та економічної інтеграції потребувала максимального наближення останнього до визнаних світових підходів; це завдання було закріплено Угодою про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами – з іншого, ратифікована Законом України № 1678-VII від 16.09.2014, яка визначає напрями співробітництва

в галузі управління державними фінансами, спрямованого на забезпечення розвитку бюджетної політики і надійних систем внутрішнього контролю та зовнішнього аудиту, що базуються на міжнародних стандартах, а також відповідають основоположним принципам підзвітності, прозорості, економності, ефективності та результативності (ст. 346), а саме у сфері [1, с. 3; 18]: зовнішнього аудиту – імплементація стандартів і методик Міжнародної організації вищих органів фінансового контролю (INTOSAI), а також обмін найкращими практиками ЄС у сфері зовнішнього контролю та аудиту державних фінансів з особливим акцентом на незалежності відповідних органів Сторін; державного внутрішнього фінансового контролю – подальший розвиток системи державного внутрішнього фінансового контролю шляхом гармонізації з міжнародно визнаними стандартами (Інститут внутрішніх аудиторів, Міжнародна федерація бухгалтерів, INTOSAI) та методологіями, а також найкращою практикою ЄС щодо внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту в державних органах (ст. 347).

Результатом сформованих вимог екзогенного та ендогенного характеру став новий Закон України «Про Рахункову палату», який характеризується певним розширенням функціональних повноважень, до яких належать такі групувальні напрями в межах основних повноважень [11]:

- проведення експертизи поданого до Верховної Ради України проекту закону про державний бюджет України та підготовка відповідних висновків;
- здійснення фінансового аудиту та аудиту ефективності державних фінансів, а також підготовка відповідних висновків та рішень і направлення їх на розгляд;
- аналіз основних планових та звітних документів щодо виконання державного та місцевих бюджетів, а також звітів відповідних органів центральної виконавчої влади в частині, що впливає на виконання державного бюджету, та законодавчої влади щодо функціонування системи публічних закупівель, а також реалізацію наданих Рахунковою палатою рекомендацій, унаслідок чого готує відповідні висновки;
- інформування про виявлені правопорушення відповідні правоохоронні органи, а також звернення до суду в разі порушення об'єктами контролю повноважень членів Рахункової палати та посадових осіб апарату Рахункової палати (у тому числі щодо усунення перешкод у реалізації таких повноважень);

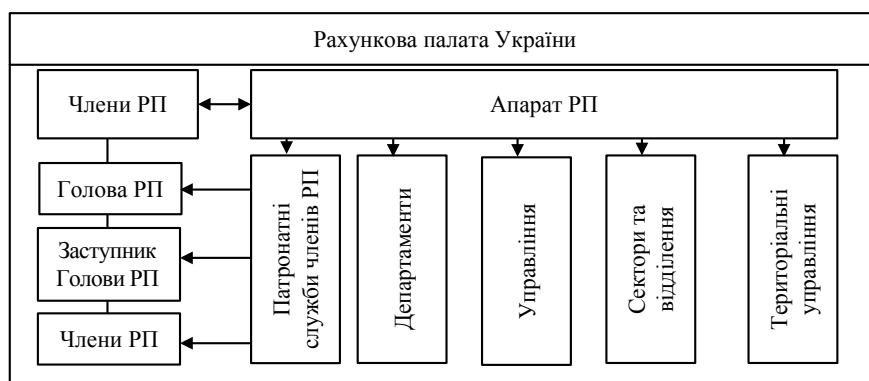

Рис. 1. Структура Рахункової палати України

Джерело: власна розробка

– здійснення: співробітництва з вищими органами фінансового контролю інших держав, міжнародними організаціями; методичної та методологічної роботи з питань державного зовнішнього фінансового контролю (аудиту); забезпечення підвищення кваліфікації посадових осіб апарату Рахункової палати.

Новий Закон визначає структуру Рахункової палати України, яку представлено на рис. 1.

Опрацювання положень нового Закону України «Про Рахункову палату» (далі – базового Закону) на предмет його відповідності Міжнародним стандартам діяльності вищих органів аудиту (ISSAI) – рівень 1–2 [1; 6, с. 66–67] свідчить про такі відмінності:

- термінологічну відмінність як у сфері державних фінансів, так і аудиту;
- Рахункова палата не визначена як вищий орган аудиту в Україні;
- Рахункова палата України визнана організаційно, фінансова та функціонально незалежною, водночас без необхідної деталізації всіх її складників, які, відповідно до ISSAI, варто представити в такій змістовній комплектації: нормативна, посадова, функціональна, інформаційна, результативна, змістовна, супровідна, фінансова та управлінсько-адміністративна.

На подолання відповідних прогалів та на виконання рекомендації INTOSAI щодо розбудови стратегії розвитку Рахункової палати України вказаним органом було прийнято Стратегію розвитку Рахункової палати на 2019–2024 рр. (далі – Стратегія) [9]. Розглянемо вказаний нормативний документ на предмет його актуальності у світлі зовнішніх та внутрішніх змістовно-інформаційних запитів.

Зауважимо, що стратегія розвитку BOA має ґрунтуватися на міжнародних підходах, за якими розбудова подальшого розвитку будь-якого BOA має базуватись на трьох «китах» [5, с. 41; 22; 23]:

- інституційному розвитку (завдання: законодавче закріплення статусу, повноважень, незалежності);
- організаційному розвитку (завдання: створення структури, умов і процесів для реалізації повноважень);
- професійному розвитку.

Вивчення практики розроблення стратегій розвитку BOA у світі свідчить про таке:

- сумарна кількість позицій структурних кластерів стратегій становить 18 позицій;
- питома вага запровадження структурних кластерів у розрізі років прийняття стратегій за країнами

сягає таких показників (табл. 1);

- показники питомої ваги застосування структурних кластерів указаними країнами в розрізі номенклатури такі (табл. 2).

Аналіз представлених позицій свідчить про те, що: переважна більшість країн колишнього соціалістичного табору схильні до деталізації Стратегії розвитку, втім, лідером такого підходу виступає Туреччина; з часом кількість позицій до застосування зменшується; найбільш застосовуваними структурними кластерами є: візія, місія, цінності, стратегічні цілі та опис ситуації, підцілі, завдання та заходи.

Таблиця 1

Характеристика змістовного навантаження Стратегій розвитку ВОА в різних країнах Євразії та ЄС

Рік прийняття Стратегії	Країна /економічний та політичний союз	Кількість позицій	Питома вага від загальної кількості позицій, %
2004	Туреччина	17	94
	Португалія	9	50
2005	Естонія	6	33
	Нідерланди	4	22
2006	Словенія	10	55
2008	ЄС	11	61
2009	Грузія	12	67
	Латвія	11	61
	Румунія	9	50
2010	Сербія	11	61
	Угорщина	7	39
2012	Албанія	12	67
	Болгарія	9	60
	Хорватія	11	61
	Фінляндія	6	33
	Боснія і Герцеговина	9	50
	Росія	7	39
2013	Словаччина	4	22
2015	Молдова	9	50
	Литва	8	44
2017	Норвегія	2	11
	Північна Македонія	8	44
	Чехія	3	17
	Швейцарія	3	17
	Іспанія	6	33
	Данія	7	39
	Азербайджан	7	39
2018	Мальта	5	28
	Кіпр	5	28
	Великобританія	8	44
2019	України	12	67

Джерело: власна розробка

Таблиця 2

Питома вага застосування усієї номенклатури структурних кластерів Стратегій розвитку ВОА в різних країнах Євразії та ЄС

Назва кластера	Питома вага, %	Назва кластера	Питома вага, %	Назва кластера	Питома вага, %
Вступ	45	Звернення Голови	39	Візія	77
Місія	81	Цінності	77	Опис зацікавлених сторін	10
Аналіз стану розвитку ВОА	16	Загальний опис ситуації	45	Виклики, ризики та загрози	39
Результати функціональної оцінки	6	Результати виконання попередньої стратегії	10	Стратегічні цілі, опис ситуації	100
Підділі (їх опис)	87	Завдання та заходи	55	Індикатори виконання	26
Очікувані результати	26	Необхідні ресурси	13	Моніторинг і оцінка виконання стратегії	39

Джерело: власна розробка

Аналіз Стратегії на предмет усунення неузгодженості базового Закону Міжнародним стандартам діяльності вищих органів аудиту (ISSAI) – рівень 1–2 дав змогу зробити такі висновки про ступінь вирішення проблемних позицій (табл. 3).

На підставі вищевказаного пропонується здійснити посилення Стратегії розвитку Рахункової палати України за такими її напрямками та стратегічними цілями: – доповнити її зверненням Голови Рахункової палати (як законно обраного керівника державного

Таблиця 3

Ступінь вирішення проблемних питань базового Закону через Стратегію

№	Неузгодження базового Закону	Ступінь їх вирішення в Стратегії
1	термінологічну відмінність як у сфері державних фінансів, так і аудиту	не вирішено
2	Рахункова палата не визначена як вищий орган аудиту в Україні	Стратегічна ціль I. Пріоритет 1: завдання 4
3	Рахункова палата України визнана організаційно, фінансово та функціонально незалежною, водночас без необхідної деталізації всіх її складників, які, відповідно до ISSAI, варто представити в такій змістовній комплектації: нормативна, посадова, функціональна, інформаційна, результативна, змістовна, супровідна, фінансова та управлінська/ адміністративна	умовно частково вирішено Стратегічна ціль I. Пріоритет 1: завдання 5
4	Не визначено функцію попереднього аудиту	не вирішено
5	Не передбачено право на законодавчу ініціативу	не вирішено
6	Не визначено механізм координації діяльності Рахункової палати та Державної аудиторської служби Не визначено повноваження Рахункової палати щодо проведення перевірок закордонних дипломатичних установ	не вирішено
7	Не визначено право на здійснення аудиту законності (відповідності)	Стратегічна ціль I. Пріоритет 1: завдання 1
8	Конституційно не гарантовано незалежність Рахункової палати в усіх вищеперахованих складниках	не вирішено
9	Не передбачено утворення власної незалежної системи контролю виконання рекомендацій, вироблених за результатами перевірок	частково вирішено Стратегічна ціль I. Пріоритет 4: завдання 2, 3

колегіального органу, що керує процесом формування та реалізації Стратегії);

– доповнити Розділ 1 «Візія, місія та цінності Рахункової палати» сформованою сукупністю принципів її роботи з їх деталізацією (як базової основи її діяльності);

– доповнити Розділ 2 аналізом розвитку Рахункової палати та викласти назву останнього у такій редакції «Аналіз розвитку, сучасний стан та виклики для розвитку Рахункової палати» (для демонстрації реальних поступових кроків із розбудови діяльності Рахункової палати, а отже, підвищення довіри до неї);

– доповнити Стратегію розділами 3 «Результати функціональної оцінки діяльності Рахункової палати» та 4 «Механізм комунікацій із зацікавленими сторонами» (відповідно: як підведення підсумку роботи вказаного органу у теперішньому форматі для презентації вагомості та значущості діяльності останнього; з метою чіткого розуміння запитів всіх зацікавлених сторін та демонстрації їх урахування у стратегії);

– здійснити корективи стратегічних цілей 2 і 3, а також додаток 1 із метою набуття формулювань відповідних завдань із розвитку та розбудови одних і тих же об'єктів логічного змістовного навантаження, а також уточнення

позиції стратегічної цілі 2 в частині пріоритету 5 завданнями: 2. опрацювання досвіду ВОА провідних країн світу щодо визначення та застосування заходів із запобігання корупційним проявам з метою їх застосування при формуванні Антикорупційних програм Рахункової палати на відповідні роки; 3. розбудова Стратегії розвитку забезпечення ефективного функціонування системи запобігання корупційним проявам у Рахунковій палаті;

– доповнити Стратегію розділом 6 «Необхідні фінансові, матеріальні, трудові та інші ресурси» (для визначення всіх необхідних ресурсів у розрізі ідентифікованих видів на виконання вказаної Стратегії);

Висновки. Таким чином, указані доповнення мають бути здійснені на тлі усунення термінологічних та змістовних невідповідностей, що суперечать теорії аудиту та виникли внаслідок некоректного перекладу документів INTOSAI.

Здійснене коригування за запропонованою схемою забезпечить ліквідацію протиріч та вищевказаних проблемних позицій вітчизняного нормативного поля регламентації діяльності Рахункової палати та сприятиме її стрімкому розвитку в конгломераті інших рівноправних ВОА світу.

Список використаних джерел:

1. Александрович О.О. Модернізація системи державного фінансового контролю України в контексті імплементації світового досвіду. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2015-2/doc/6/02.pdf> (дата звернення: 19.12.2019).
2. Василик О.Д. Теорія фінансів : підручник. Київ : НІОС, 2000. 416 с.
3. Звіт із середньострокового огляду проекту. *Міністерство фінансів України*. URL: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?&cat_id=255968&stind=11 (дата звернення: 20.12.2019).
4. Кузьмінський Б.Ю., Свірко С.В. Державні фінанси України: ретроспективний погляд крізь обліковий аспект. *Незалежний аудитор*. 2015. № 12(II). С. 21–32.
5. Невідомий В., Канонішена-Коваленко К. Нова якість Рахункової палати України: стратегія розвитку. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2019. № 3(204). С. 40–50.
6. Обушна Н. Особливості інституціоналізації Рахункової палати в Україні як вищого органу аудиту. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2019. Вип. 2(41). С. 61–69.
7. Про затвердження Державної програми активізації розвитку економіки на 2013–2014 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 лютого 2013 р. № 187. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/187-2013-p> (дата звернення: 20.12.2019).

8. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу : Указ Президента України від 11 червня 1998 р. № 615/98. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/615/98> (дата звернення: 21.12.2019).
9. Про затвердження Стратегії розвитку Рахункової палати на 2019–2024 роки : Рішення Рахункової палати України від 29 липня 2019 р. № 18-1. URL: <https://rp.gov.ua/upload-files/About/Strategy/Strat2019-2024.pdf> (дата звернення: 21.12.2019).
10. Про Програму інтеграції України до Європейського Союзу : Указ Президента України від 14 вересня 2000 р. № 1072/2000. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-00/print1360051017911272> (дата звернення: 22.12.2019).
11. Про Рахункову палату : Закон України від 2 липня 2015 р. № 576-VIII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/576-19> (дата звернення: 19.12.2019).
12. Тарасова Т.О., Черчата А.О., Ставерська Т.О. Обліково-аналітичне забезпечення ризик-менеджменту в умовах сталого розвитку підприємства. *Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. Серія «Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості»*. 2019. № 2(20). С. 142–153. URL: [https://doi.org/10.31471/2409-0948-2019-2\(20\)-142-153](https://doi.org/10.31471/2409-0948-2019-2(20)-142-153)
13. Про схвалення Концепції розвитку системи управління державними фінансами : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03 серпня 2012 р. № 633-р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/633-2012-p/print1360051017911272> (дата звернення: 23.12.2019).
14. Про схвалення Стратегії модернізації системи управління державними фінансами : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2007 р. № 888-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/888-2007-p> (дата звернення: 23.12.2019).
15. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017–2020 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08 лютого 2017 р. № 142-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-p?find=1&text=аудит#w11> (дата звернення: 23.12.2019).
16. Система управління державними фінансами в Україні потребує вдосконалення, повідомляють Світовий банк та Європейський Союз. *The World Bank*. URL: <http://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2012/07/09/ukraine-public-finance-management-systems-needs-further-improvements> (дата звернення: 24.12.2019).
17. Спільна стратегія Європейського Союзу щодо України : Постанова Європейської Ради від 11 грудня 1999 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_492 (дата звернення: 24.12.2019).
18. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами – членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011/print1433925000651301 (дата звернення: 25.12.2019).
19. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами : Закон України від 10 листопада 1994 р. № 237/94-ВР. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_012/print1360051017911272 (дата звернення: 25.12.2019).
20. Угода про позику (Проект модернізації державних фінансів) між Україною та Міжнародним банком реконструкції та розвитку (25.03.2008) : Закон України від 24 вересня 2008 р. № 591-VI. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996_060 (дата звернення: 25.12.2019).
21. Building Capacity in SAI. A Guide. *INTOSAI*. 2007. URL: <https://www.eurosai.org/handle404?exporturi=/export/sites/eurosai/content/documents/Building-capacity-in-Supreme-Audit-Institutions.pdf> (дата звернення: 25.12.2019).
22. Strategic Planning. A Handbook for Supreme Audit Institutions. *IDI*. 2009. URL: <https://www.nku.gov.sk/documents/10272/1273416/IDI+Strategic+planning+handbook.pdf/4363b7d8-4af7-4f03-a9ca-574001c5c817> (дата звернення: 25.12.2019).
23. Transparency International обнародувала мировий рейтинг індексів корупції-2019: Україна – на 126-м місці. URL: <https://112.ua/obshchestvo/transparency-international-obnarodovala-mirovoy-reyting-indeksov-korrupcii-2019-ukraina--na-126-meste-523021.html> (дата звернення: 29.12.2019).

References:

1. Aleksandrovych, O. O. Modernizacija systemy derzhavnogo finansovogo kontrolju ukraïny v konteksti implementacii svitovogo dosvidu [Modernization of the system of state financial control of Ukraine in the context of implementation of world experience]. Available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2015-2/doc/6/02.pdf> (accessed 19 December 2019).
2. Vasylyk, O. D. (2000) *Teorija finansiv* [Theory of finance]. Kyiv: NIOS. (in Ukrainian)
3. Ministerstvo finansiv Ukraïny. *Zvit iz seredn'ostrokovogo ogljadu proektu* [Mid-term project review report]. Available at: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?&cat_id=255968&stind=11 (accessed 20 December 2019).
4. Kuz'mins'kyj, B. Ju., Svirko, S. V. (2015) Public finances of Ukraine: a retrospective look through the accounting aspect [Public finances of Ukraine: a retrospective look through the accounting aspect]. *Independent auditor*, no. 12(II), pp. 21–32.
5. Nevidomyj, V., Kanonishena-Kovalenko, K. (2019) New quality of the Accounting Chamber of Ukraine: a development strategy [New quality of the Accounting Chamber of Ukraine: a development strategy]. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv*, no. 3(204), pp. 40–50.
6. Obushna, N. (2019). Peculiarities of Institutionalization of the Accounting Chamber in Ukraine as the supreme audit body [Peculiarities of Institutionalization of the Accounting Chamber in Ukraine as the supreme audit body]. *Public administration and local self-government*, no. 2(41), pp. 61–69.
7. Kabinet Ministriv Ukraïny. *Pro zatverdzhennja Derzhavnoi' programy aktyvizacii' rozvytku ekonomiky na 2013-2014 roky* [On Approval of the State Program for Activation of Economic Development for 2013-2014]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/187-2013-p> (accessed 20 December 2019).
8. Prezydent Ukraïny. *Pro zatverdzhennja Strategii' integracii' Ukraïny do Jevropejs'kogo Sojuzu* [On Approval of the Strategy of Ukraine's Integration into the European Union]. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/615/98> (accessed 21 December 2019).
9. Rahunkova palata Ukraïny. *Pro zatverdzhennja Strategii' rozvytku Rahunkovoi' palaty na 2019-2024 roky* [On approval of the Accounting Chamber Development Strategy for 2019-2024]. Available at: <https://rp.gov.ua/upload-files/About/Strategy/Strat2019-2024.pdf> (accessed 21 December 2019).
10. Prezydent Ukraïny. *Pro Programu integracii' Ukraïny do Jevropejs'kogo Sojuzu* [On the Program of Integration of Ukraine into the European Union]. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-00/print1360051017911272> (accessed 22 December 2019).
11. Verhovna rada Ukraïny. *Pro Rahunkovu palatu* [Law of Ukraine “On the Accounting Chamber”]. Available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/576-19> (accessed 19 December 2019).

12. Tarasova, T. O., Cherchata, A. O., & Staverska, T. O. (2019) Accounting-analytical providing of rizik-management in the sustainable development of companies. *Scientific Bulletin of Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas (Series: Economics and Management in the Oil and Gas Industry)*, 2(20), 142–153. Available at: [https://doi.org/10.31471/2409-0948-2019-2\(20\)-142-153](https://doi.org/10.31471/2409-0948-2019-2(20)-142-153)
13. Kabinet Ministriv Ukrainy. *Pro shvalennja Konceptii' rozvytku systemy upravlinnja derzhavnymy finansamy* [On Approval of the Concept of Development of the Public Financial Management System]. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/633-2012-r/print1360051017911272> (accessed 23 December 2019).
14. Kabinet Ministriv Ukrainy. *Pro shvalennja Strategii' modernizacii' systemy upravlinnja derzhavnymy finansamy* [On Approval of the Strategy for Modernization of the Public Financial Management System]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/888-2007-r> (accessed 23 December 2019).
15. Kabinet Ministriv Ukrainy. *Pro shvalennja Strategii' reformuvannja systemy upravlinnja derzhavnymy finansamy na 2017-2020 roky*: [On Approving the Strategy for Reforming the Public Financial Management System for 2017-2020]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-r?find=1&text=audyt#w11> (accessed 23 December 2019).
16. Systema upravlinnja derzhavnymy finansamy v Ukraini potrebuje vdoskonalennja, povidomljajut' Svitovyj bank ta Jevropejs'kyj Sojuz. *The World Bank* [The public finance management system in Ukraine needs improvement, the World Bank and the European Union say. The World Bank]. Available at: <http://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2012/07/09/ukraine-public-finance-management-systems-needs-further-improvements> (accessed 24 December 2019).
17. Jevropejs'ka Rada. *Spil'na strategija Jevropejs'kogo Sojuzu shhodo Ukrainy* [EU Common Strategy for Ukraine]. Available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_492/print1360051017911272 (accessed 24 December 2019).
18. Ugoda pro asociaciju mizh Ukraїnoju, z odnijeї storony, ta Jevropejs'kym Sojuzom, Jevropejs'kym spivtovarystvom z atomnoi energii i iħnymi derzhavamy – chlenamy, z inshoi storony [Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community, and their Member States, of the other part]. Available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011/print1433925000651301 (accessed 25 December 2019).
19. Verhovna rada Ukrainy. *Ugoda pro partnerstvo i spivrobitnyctvo mizh Ukrainoju i Jevropejs'kymy Spivtovarystvamy ta iħ derzhavamy-chlenamy* [Partnership and Cooperation Agreement between Ukraine and the European Communities and their Member States]. Available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_012/print1360051017911272 (accessed 25 December 2019).
20. Verhovna rada Ukrainy. *Ugoda pro pozyku (Proekt modernizacii' derzhavnyh finansiv) mizh Ukrainoju ta Mizhnarodnym bankom rekonstrukcii' ta rozvytku* [Loan Agreement (Public Finance Modernization Project) between Ukraine and the International Bank for Reconstruction and Development (25.03.2008)]. Available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996_060 (accessed 25 December 2019).
21. Building Capacity in SAI. A Guide (2007), *INTOSAI*. Available at: <https://www.eurosai.org/handle404?exporturi=/export/sites/euro-sai/.content/documents/Building-capacity-in-Supreme-Audit-Institutions.pdf> (accessed 25 December 2019).
22. Strategic Planning. A Handbook for Supreme Audit Institutions (2009), *IDI*. Available at: <https://www.nku.gov.sk/documents/10272/1273416/IDI+Strategic+planning+handbook.pdf/4363b7d8-4af7-4f03-a9ca-574001c5c817> (accessed 25 December 2019).
23. Transparency International obnarodovala mirovoy reyting indeksov korruptsii-2019: Ukraina – na 126-m meste [Transparency International Announces World Ranking of Corruption Indexes-2019: Ukraine Ranks 126th] (n.d.). 112.ua. Available at: <https://112.ua/obshchestvo/transparency-international-obnarodovala-mirovoy-reyting-indeksiv-korruptsii-2019-ukraina--na-126-meste-523021.html> (accessed 29 December 2019).

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

УДК 330.142:330.146:330.43:338.1

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/153-24>**Шумська С. С.**кандидат економічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник,ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАНУ»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3106-1928>**Shumska Svitlana**State Organization “Institute For Economics And Forecasting,
Ukrainian National Academy of Sciences”

КАПІТАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ТЕОРІЙ КАПІТАЛУ ТА МОДЕЛЕЙ ЕНДОГЕННОГО ЗРОСТАННЯ

У статті для розкриття змісту та напрямів розвитку капіталізації економіки наголошено на ролі різних течій у теорії капіталу, які в процесі еволюції розширювали можливості трансформації та трактування сутності капіталу. Підкреслено значний внесок моделей ендогенного зростання, розвиток яких відкрив нові форми капіталу та сприяв формуванню концепції сукупного капіталу. Наведено причини виникнення й основні напрями розвитку теорії ендогенного зростання. Представлено одну із сучасних класифікацій сукупності теоретичних моделей ендогенного зростання. Для розвитку концепції капіталізації економіки наголошено на важливості взаємозв'язків системи «теорія – емпірика – практика», показано значення розвитку сучасних кількісних методів для підтвердження правильності теоретичних конструкцій та впровадження їх у життя.

Ключові слова: капіталізація, капітал, теорія ендогенного зростання, теоретичні моделі, емпіричні дослідження.

CAPITALIZATION OF ECONOMY THROUGH THE PRISM OF CAPITAL THEORIES AND MODELS OF ENDOGENOUS GROWTH

The article presents the reasons for the need for an expanded interpretation of the concept of capitalization. The directions of development of the theory of capitalization in the scientific sphere of Ukraine are indicated, among which: the development of theoretical and methodological foundations of capitalization of enterprises; capitalization of certain types of capital; analysis of the problems of capitalization of banks and the banking system; stock market capitalization estimates; the role of capitalization in the development of business entities; a systematic approach to the study of capitalization. The author's definition of the concept of capitalization of the economy is presented. To reveal the content and directions of development of capitalization of the economy, the article describes various directions in the theory of capital, which in the process of evolution expanded the interpretation of the essence of capital and the possibility of its transformation. The author emphasizes the importance of metamorphoses within the framework of its attractiveness for determining the role of capitalization as a source of growth, as well as a result of innovation, investment and as an integral part of the mechanism of economic development. The study focuses on the significant contribution of endogenous growth models, the development of which opened up new forms of capital and contributed to the formation of a modern concept of total capital. The reasons and main directions of development of the theory of endogenous growth are given. The main theoretical works that became the basis for the development of the theory of endogenous growth are named. One of the modern classifications of a set of theoretical models of endogenous growth is presented. To develop the concept of capitalization of the economy, the importance of the interconnections of the system “theory – empirics – practice”, the importance of empirical research and the development of modern quantitative methods to confirm the correctness of theoretical concepts and their implementation are shown.

Keywords: capitalization, capital, endogenous growth theory, theoretical model, empirical research.

JEL classification: E22, O11, O47, C12

Постановка проблеми. Після світової кризи, яка вплинула досить сильно на економіку різних за розміром та розвитком країн, всім стало зрозуміло, що з усього клубка старих і нових проблем найбільш гострою є проблема економічного зростання. Варто зазначити, що серед багатьох проблемних питань, що формують предмет економічної науки, економічне зростання завжди було одним із найбільш складних,

оскільки воно визначає рівень життя населення, нерівність між країнами, потенціал розвитку держав. Це знаходило своє відображення у великій кількості теоретичних та прикладних розробок, зорієнтованих на пошук драйверів зростання, ефективних механізмів прийняття рішень, обґрунтування економічної політики, що забезпечували б вихід на довгострокову траєкторію росту [1–3].

Практика та емпіричні дослідження показали, що темпи економічного зростання, конкурентоспроможність національних економік, добробут та якість життя людей значною мірою визначаються процесом капіталізації, його динамічним розвитком у сучасному економічному просторі. Фахівці розуміють сьгодні капіталізацію у тривимірному уявленні як процес, стан та відношення [4] або визначають її як багатогранний та багаторівневий процес, що має своєю сутністю перетворення вартості на джерело створення додаткової вартості та виражається в багатоманітних формах залежно від сфер та рівнів функціонування економіки [5; 6]. Якщо перейти на макрорівень, то можна сказати, що капіталізація країни – це вже не тільки процес нагромадження капіталів у різних його формах та оцінювання ринком їх вартості, але й формування інституційного середовища та активізація механізмів, завдяки чому відбувається перетворення непрацюючих ресурсів, активів, можливостей суб'єктів на капітал у рамках визначених суспільством цілей розвитку [7; 8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українська академічна думка у розробленні теорії капіталізації розвивається переважно у п'яти напрямках. Отже, активні кроки зроблені у розвитку теоретичних та методологічних основ капіталізації підприємств; розгляді капіталізації окремих видів капіталу; аналізі проблем та шляхів капіталізації банків та банківської системи; оцінюванні капіталізації фондового ринку; ролі капіталізації для розвитку суб'єктів господарювання; системного підходу до дослідження капіталізації. Серед учених, які ведуть наукові дослідження проблемних питань капіталізації, варто назвати таких, як Г. Башнянин, Н. Брюховецька, І. Булеев, Б. Буркинський, Р. Варичева, Ю. Волинчук, В. Геєць, В. Горячук, А. Грищенко, М. Козоріз, І. Кривов'язюк, О. Нужна, І. Пушкарчук, С. Пиріг, Ю. Туринський [5–13].

Сучасний підхід до розширення трактування поняття капіталізації тісно пов'язаний із дією низки чинників, а саме з дослідженням теоретичних витоків та етапів розвитку концепції капіталізації, які пов'язані з подальшим розвитком теорій капіталу, економічного зростання та економічного розвитку; проявом нових тенденцій та формуванням закономірностей розвитку; зростаючим обсягом реальних завдань, пов'язаних із необхідністю її підвищення на практиці.

Мета статті полягає в систематизації теоретичних концепцій у рамках розуміння сутності капіталу та моделей ендогенного розвитку для визначення змісту та напрямів розвитку капіталізації економіки.

Виклад основного матеріалу. У контексті розроблення теоретичних засад і джерел становлення концепції капіталізації заслуговує на увагу дослідження, проведене М. Дедковою, яке підтвердило, що в генезі концепції капіталізації велику роль відіграють:

– теорія вартості та її різновиди (трудова чи класична теорія вартості, теорія витрат, теорія корисності, теорія граничної корисності, теорія цінності блага тощо);

– теорія капіталу та його трактування (речове, факторів виробництва або класичної теорії капіталу; грошове чи міжчасове трактування; об'єднане трактування фізичного й людського капіталу; маржиналістський підхід; теорія граничної продуктивності тощо);

– теорії вартісного управління (концепція підвищення вартості бізнесу, теорія цінності фірми, кон-

цепція вартості бізнесу, теорія управління вартістю компанії; концепція маркетингу, орієнтованого на вартість; концепція вартісно орієнтованого управління; концепція ланцюжка факторів створення вартості; концепція «акціонерної вартості» тощо);

– теорії економічного зростання, які перш за все орієнтовані на макроекономічне зростання [14].

Детальний аналіз становлення концепції капіталізації свідчить про те, що кожний етап розвитку економічної думки щодо поглядів на природу капіталу відображає конкретний етап економічного розвитку суспільства, його виробничих сил, розвитку науки, практичних потреб. Кожний зі зроблених кроків у розбудові теорії зростання та розвитку розкривав нові сторони капіталу і, відповідно, проявляв нову сутність капіталізації на різних рівнях.

Якщо представити коротко погляди вчених різних наукових течій на капітал, то яка б форма не розглядалась, його природа залишається незмінною: це інвестована суспільна праця, неперервність руху якої приносить дохід.

1) Меркантилізм розуміє капітал як гроші у вигляді золота та срібла, що приносять дохід.

2) Фізіократи розуміють капітал як багатство, що є результатом прикладення праці до землі, яке створює дохід (дохід – продукти землеробства).

3) Класична політекономія розуміє капітал як багатство, що створюється не тільки у сфері обігу, але й у сфері матеріального виробництва (включаючи землю) в результаті об'єднання праці з факторами виробництва, що дає дохід.

4) Марксизм пов'язував дохід із результатом виробничого споживання об'єданого капіталу з робочою силою, що створювало підприємцю можливість присвоєння неоплаченої праці робітника. Капітал – це не річ, а визначені, суспільні, приналежні певній історичній формі суспільства виробничі відносини, представлені в речі, що надають цій речі специфічного суспільного характеру; вартість, що приносить додану вартість.

5) Маржиналізм розуміє капітал як проміжний продукт, створений працею та природою для підвищення продуктивності виробництва (дохід визначається граничною продуктивністю капіталу).

6) Неокласична школа розуміє капітал як самозростаючу вартість у власності працедавця, джерелом якої є неоплачена праця найманих працівників.

7) Кейнсіанство розуміє капітал як багатство, здатне приносити доходи; грошова форма багатства завжди має альтернативні можливості капітального застосування, що порівнюються щодо доходності з банківським відсотком.

8) Монетаризм розуміє капітал як гроші, універсальний товар ділового світу [13; 14].

Дослідники підкреслюють, що розвиток теорії капіталу привів до появи багатьох різних об'єктивних та суб'єктивних його трактувань. На думку М. Дедкової, це пояснюється тим, що багато економістів будь-який засіб виробництва, будь-яку річ, гроші вважають капіталом, оскільки вони приносять прибуток, як тільки починають використовуватись у господарській діяльності. «В одних випадках прибуток оголошується продуктом праці машин (Дж. Мілль), в інших – витратами нагромадженої праці (Дж. Мак-Куллох), по-третє – це відшкодування підприємцю за те, що він утримувався

від негайного споживання капіталу і авансував його для справи (Н. Сеніор), по-четверте – це відповідна частка продукту, що сприяє продуктивності капіталу (Ф. Візер, Дж. Кларк), по-п'яте – плата підприємцеві за організацію і управління виробництвом і квазі-рента, яка обумовлена негнучкістю пропозиції товарів і послуг в короткостроковому періоді (А. Маршалл), по-шосте – плата за ризик тощо» [14; 15].

Сучасний підхід до структурування сукупності течій у теорії капіталу за його трактуванням є ширшим. Тоді як стара школа, зокрема Дж. Хікс, щодо теорії капіталу розділяла економістів на дві групи, а саме «прихильників теорії фонду» (“fundists”), які визначали капітал як грошову вартість; «матеріалістів», тобто прихильників трактування капіталу як сукупності предметів (що найбільш повно характеризується поняттям «фізичний капітал») [15], то сьогодні, наприклад, на думку Л. Чернікової, трактування може бути представлено як речове, грошове, враховувати часовий, маржиналістський підходи та єдність фізичного й людського капіталу [15].

У ХХ ст. внаслідок критичного переосмислення логіки неокласичних теорій ринку сформувався новий напрям економічної думки, а саме інституціоналізм. Застосування інституціональної методології до пізнання економічного зростання та капіталізації дало можливість розглядати ці явища з якісно нової позиції як такі, що породжуються та обмежуються відповідним розвитком інститутів.

Сучасна економічна наука, взявши від попередніх теорій тезу, що головна основа капіталу – це інвестована суспільна праця, розвиває нові типології капіталу, аналізуючи їх щодо їх відповідності ключовим ознакам капіталу, таким як з'єднання факторів виробництва (живої та матеріалізованої праці), продуктивне споживання, генерування вартості, безперервність відтворення [14; 15].

Метаморфози капіталу в рамках його кругообігу, а також трансформації капіталу в історичній ретроспективі – це результат постійного руху капіталу та його якісної еволюції, що не припиняються нині. Теорія, емпірика та практика сприяли формуванню нових і дуже специфічних його різновидів, зокрема венчурного капіталу, бренд-капіталу, інтелектуального, людського, репутаційного, публіцитного, інформаційного, соціального, організаційного, культурного, структурного [15].

Одночасно з розвитком теорій капіталу суттєвий внесок у розширення розуміння процесу капіталізації здійснив розвиток теорій економічного зростання,

особливо поява теорій ендогенного зростання, розвиток яких відкрив нові форми капіталу. Створення однієї з перших моделей ендогенного економічного зростання належить К.Д. Ероу який розумів економічне зростання як явище, що продукується внутрішніми джерелами, тому центральна ідея концепції полягала у важливості отримання та нагромадження знань, навиків та умінь у процесі навчання та власного досвіду в процесі безпосередньої професійної діяльності. Вперше послідовно та доказово описав значимість людського капіталу як основної умови та джерела економічного зростання американський економіст Г. Беккер, а П. Ромер та Р. Лукас, розглядаючи наявність позитивних зовнішніх ефектів (екстарналій) від навчання, у своїх теоретичних моделях показали важливість нагромадження персоніфікованого людського капіталу для економічного зростання.

Загалом поштовхом для появи теорії ендогенного зростання стала критика моделей екзогенної теорії росту (табл. 1), основним недоліком якої було те, що всі ключові параметри моделей (Харода, Домара, Солоу, Свана) були задані екзогенно: люди зберігали екзогенну частку доходу, технічний прогрес розвивався з екзогенно заданою швидкістю, населення також змінювалося з деякою заданою швидкістю.

У процесі становлення теорії ендогенного зростання експерти часто виділяють п'ять хвиль, упродовж яких пошук ідей, які б нівелювали слабкі місця екзогенних моделей, відбувався у трьох напрямках, таких як розширення переліку факторів росту, «ендогенізація» норми заощаджень, «ендогенізація» технічного прогресу. Поява теоретичних конструкцій зі включенням додаткових чинників і детермінант легко пояснювалась потребою врахування детермінант, які визначаються суб'єктивним фактором, а саме поведінкою людей, суспільства й держави. Щодо «ендогенізації» окремих параметрів моделей росту було зроблено низку спроб, які здійснили важливий внесок у теорію. Зокрема, виклик щодо «ендогенізації» норми заощаджень прийняли моделі, розроблені Д. Кассом і Т. Купмансом, що базувались на ідеях Ф. Рамсея та моделі з поколіннями, що перекриваються, П. Даймонда. Крім того, питання ендогенізації норми заощаджень розглядалися представниками посткейнсіанства, Н. Калдором, Дж. Стігліцем, Дж. Робінсоном, а також Л. Пазінетті.

Однак ці пошуки не дали повноцінну відповідь, звідки береться економічне зростання й чому воно різниться в різних країнах. Після двадцятирічного періоду застою прорив у розвитку теорії зростання відбувся у напрямі, в якому досліджувались способи «ендогеніза-

Таблиця 1

Теоретичні розробки, які стали підґрунтям для розвитку теорії ендогенного зростання

Автори	Результати
Рой Харрод [16; 17], Овсій Домар [18]	Показано можливість існування експоненціального зростання на основі нагромадження капіталу та змін продуктивності.
Роберт Солоу [18], Тревор Сван [20]	Обґрунтовано значення нагромадження капіталу та взаємозв'язок двох основних факторів виробництва, а саме праці й капіталу, їх взаємовідносин з екзогенними змінами продуктивності, а саме технічним прогресом, відповідно, можливість розвитку загальних тенденцій зростання основних реальних змінних економіки на цій основі та досягнення стійкого збалансованого зростання.
Девід Касс [21], Тьялінг Купманс [22], Пітер Даймонд [23]	Неокласична теорія доповнена динамічними оптимізаційними моделями, що вбудовують у моделі зростання поведінку споживача та ендогенізовану норму заощаджень на основі включення в довгостроковий аналіз так званої проблеми Ф. Рамсея [24]. Від цієї моделі до теперішнього часу відштовхується вся теорія зростання, зокрема моделі «нової хвилі».

Джерело: [3, с. 27]

ції» технічного прогресу, зокрема через припущення про зростаючу віддачу від масштабу, моделювання стимулів фірм покращувати технології.

На сучасному етапі сукупність моделей ендегенного економічного зростання часто об'єднують у 7 груп. Зокрема, Ю. Шараєв запропонував таку класифікацію [2]:

1) моделі, в яких представлено виробництво інновацій як продукту, виробленого особливим сектором економіки, тобто безпосередньо процесом наукових досліджень і розробок (НДДКР);

2) моделі, в яких людський капітал є найважливішим джерелом економічного зростання (оскільки діяльність, спрямована на розвиток самої людини, збільшує людський капітал) (моделі Роберта Лукаса, Менк'ю – Д. Ромера – Вейла);

3) моделі навчання на практиці (“learning-by-doing”) (моделі Пола Ромера, Сержіо Ребело, Роберта Барро);

4) моделі міжнародної торгівлі та поширення технологій (моделі Гроссмана і Хелпмана, Барро і Сала-і-Мартіна, Базу та Вейла, Лукаса, Джауме Вентури, Зейрі);

5) моделі технічного прогресу й населення (моделі Майкла Кремера, Хансена і Прескотта, Галор і Вейла, Джонса);

6) моделі нерівності розподілу та економічного зростання (моделі Ролана Бенабуо, Алесіні і Родрік, Агіона і Болтона);

7) моделі державної політики та економічного зростання (залежність темпів економічного зростання від параметрів державної фінансової політики) (неокласичні моделі зі включенням параметрів фінансової політики; модель продуктивних послуг державного сектору, тобто дослідження Барро і Сала-і-Мартіна).

Слід зауважити, що значною мірою більшість моделей, які розвивають сьогодні навіть досить вузький

аспект у теорії економічного зростання, відштовхується від вищезгаданих ендегенних моделей. Серед причин успіху теорії ендегенного зростання можна назвати не тільки те, що теоретичні розробки використовували дослідження суміжних розділів економічної теорії, в теорію зростання увійшли теорія прав власності, структура ринків та інші положення, але й те, що її розвиток базувався на значному масиві емпіричних досліджень.

Підтвердження теоретичних моделей подальшими дослідженнями на базі емпіричних моделей та кількісним тестуванням результатів є важливим елементом взаємозв'язків системи «теорія – емпірика – практика», що забезпечує достовірність наукових концепцій та можливості застосування економічного знання на практиці.

Одним зі вдаливих прикладів підтвердження важливої ролі емпіричного тестування для перевірки теоретичних гіпотез щодо наявності взаємозв'язку економічного зростання, науки та інновацій можна назвати дослідження М. Каневої та Г. Унтури [25; 26]. Табл. 2 дає змогу уявити хронологію розвитку теорій та емпіричних підтверджень взаємозв'язків економічного зростання на макро- й регіональному рівнях та інноваційної діяльності. В ній чітко видно наявність часового розриву між створенням теорій та працями щодо їх емпіричної перевірки. Наведений приклад демонструє більш ніж 30-річний розрив між теорією та практикою, який пояснюється авторами тим, що для реалізації емпіричних досліджень були необхідні розвинуті кількісні методи, перш за все економетричні. Активний розвиток економетрики у 80–90-х роках дав поштовх до розвитку емпіричних робіт, які підтвердили коректність багатьох теоретичних конструкцій [26].

Серед сучасних методів, які активно використовуються сьогодні для моделювання взаємозв'язку еконо-

Таблиця 2

Хронологія створених теорій та емпіричних підтверджень

Період	Теорія	Емпірика
1940-і роки	1945 рік – лінійна модель взаємозв'язку економічного зростання та інновацій Буша.	Емпіричних перевірок теорій взаємозв'язку економічного зростання та інновацій в цей період не було.
1950-і роки	Моделі екзогенного зростання (1957 рік – модель екзогенного зростання Солоу).	
1960-і роки	1962 рік – теорія дифузії інновацій; 1965 рік – модель Узави; 1969 рік – теорія перетоку знань.	
1970-і роки	1979 рік – концепція виробничої функції знань (ВФЗ).	
1980-і роки	1985 рік – системний підхід (національні та регіональні інноваційні системи); моделі ендегенного зростання: 1986 рік – модель Ромера; 1988 рік – модель Узави – Лукаса; 1988 рік – просторова економетрика інновацій, моделі SAR і SEM.	1986 рік – модель перетоку знань Джаффе; 1986 рік – модель Аудреша і Фелдман.
1990-і роки	1991 рік – модель Гроссмана і Хелпмана; 1992 рік – модель Агіона і Хоувітта.	1995 рік – модель Барро та Сала-і-Мартіна; 1997 рік – економетричні моделі ВФЗ.
2000-і роки		2008 рік – емпірична перевірка системного підходу (національна інноваційна система).
2010-і роки	2012 рік – динамічна просторова модель; 2013 рік – модифікована просторово-авторегресійна модель.	2011 рік – інші емпіричні підходи (синергетичний підхід); 2013 рік – емпірична перевірка системного підходу (національна інноваційна система); 2013 рік – економетричні моделі ВФЗ; 2014 рік – інші емпіричні підходи (модель виробничого потенціалу); 2015 рік – нові економетричні моделі ВФЗ; 2017 рік – інші емпіричні моделі (модель Сала-і-Мартіна з додаванням перетоку знань).

Примітка: в таблиці в частині теорій авторами вказані тільки вихідні роботи в рамках кожного з напрямів, щоби визначити хронологію їх розвитку
Джерело: [26, с. 11]

мічного зростання та інновацій, слід назвати факторний аналіз, регресійний аналіз, функціональний аналіз, байесівський підхід, кластерний аналіз, просторову економетрику, методи економічної географії та матрицю Морана, виробничу функцію знань, модель виробничого потенціалу, нелінійне моделювання на основі синергетичного підходу [25]. Дослідження М. Каневої та Г. Унтури показало, що наявні напрями теоретичних досліджень не тільки еволюціонують та проникають один в одного, але й уже створюють симбіоз теоретичних та емпіричних моделей, який забезпечується використанням підходу, що лежить на стику теорії та практики, а саме просторової економетрики [26].

Варто підкреслити, що позитивний ефект взаємозв'язку теорії та емпірики буде тільки тоді тривалим і значущим, коли буде врахований подальшою практикою. Так, О. Замулін і К. Сонін, підкреслюючи значення теорії ендегенного зростання для сучасного розвитку країн, що розвиваються, наголошують на важливих тезах теорії, які мають бути впроваджені в реальне життя, а саме на необхідності вільної конкуренції, мобільності робочої сили, вільного входу/виходу фірм на ринок; потребі відкритості економіки (оскільки імітація передових технологій неможлива без прямих іноземних інвестицій, найму іноземної робочої сили, інтеграції у світовий освітнянський та науковий простір); відповідності системи освіти потребам ринку (навчання передовим технологіям є обов'язковою умовою підвищення продуктивності); шанобливому ставленні до навколишнього середовища, забруднення якого стає тягарем для економіки, погіршує благополуччя населення, стримує економічну динаміку; побу-

дові правильних політичних інститутів, оскільки для швидкого економічного зростання необхідні масштабні інвестиції, які неможливі без ефективної бюрократії та надійного захисту прав власності (такі інститути потребують конкурентної політичної системи зі вбудованою системою стримувань та противаг, які гарантуватимуть дотримання законів) [27].

В контексті аналізу капіталізації економіки це означає, що залежно від факторів досягнення капіталізація може бути як ендегенною (що обумовлена факторами внутрішнього походження), так і екзогенною (тобто відбуватись під впливом зовнішніх сил). На практиці складно розділити в часі ефекти впливу зовнішніх та внутрішніх факторів, бо вони можуть діяти з різною силою, тривалістю, у різних сферах, однак разом підтримують динамічний характер процесу капіталізації.

Висновки. Аналіз теоретичних та емпіричних підходів до дослідження сутності й трансформації капіталу, його ролі у забезпеченні економічного зростання дає розуміння того, що на сучасному етапі розвитку, нагромадження й трансформації форм сукупного капіталу в результаті інновацій, інвестицій, використання матеріальних та нематеріальних, фінансових та інформаційних активів (із зовнішніх та внутрішніх джерел) генерує імпульс, що впливає на сферу суспільного виробництва й може забезпечувати подальше розширене відтворення матеріальних та нематеріальних благ і послуг задля задоволення більшої кількості приватних та суспільних потреб на більш високому якісному рівні, тобто капіталізація є не тільки джерелом зростання, але й складовою частиною механізму забезпечення стійкого економічного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Скрипниченко М., Приходько Т., Сіденко В. та ін. Потенціал ендегенного зростання економіки України. Київ : НАН України ; Інститут економіки та прогнозування, 2010. 436 с.
2. Шараев Ю. Теория экономического роста. Москва : Изд. дом ГУ ВШЭ, 2006. 254 с.
3. Мишулин Г., Стягун А. Экономический рост: факторы, источники, механизмы : монография. Москва : Современная экономика и право ; Краснодар : изд. ФГБОУ ВПО «КубГТУ», 2012. 212 с.
4. Буркинський Б., Горячук В. Концептуальні засади капіталізації економіки: системний підхід. *Економічна теорія*. 2014. № 4. С. 48–59.
5. Капіталізація економіки України / за ред. В. Гейця, А. Гриценка. Київ : Інститут економіки та прогнозування, 2007. 220 с.
6. Гриценко А. та ін. Капіталізація економіки: проблеми та перспективи (матеріали семінару). *Економічна теорія*. 2006. № 2. С. 91–110.
7. Шумська С. Капіталізація економіки: системний підхід та методологічні напрями дослідження. *Економічна теорія*. 2012. № 1. С. 35–49.
8. Шумська С. Капіталізація економіки України: оцінка і резерви зростання. *Економічна теорія*. 2004. № 3. С. 60–79.
9. Башнянин Г., Туринський Ю. Ефективність капіталізації і лібералізації економічних систем в умовах ринкової трансформації: методологічні проблеми метрологічного аналізу. Львів : видавництво Львівської комерційної академії, 2008. 480 с.
10. Кривов'язук І., Пушкарчук І., Волинчук Ю. Капіталізації як основа динамічного розвитку підприємств. *Економічний форум*. 2017. № 1. С. 135–143.
11. Капитализация предприятий: теория и практика : монография / под ред. И. Булеева, Н. Брюховецкой. Донецк : ДонУЭП, 2011. 328 с.
12. Нужна О., Пиріг С. Еволюція функцій капіталізації в умовах економічних перетворень. *Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. Сільськогосподарські науки*. 2014. № 22. Т. 2. С. 156–160.
13. Варичева Р. Поняття власного капіталу. *Вісник ЖДТУ*. 2010. № 2(52). С. 81–85.
14. Дедкова М. Онтологическое исследование теории капитализации. *Вестник Самарского государственного экономического университета*. 2007. № 7(33).
15. Черникова Л. Теоретические и прикладные аспекты трансформации современного капитала. *СЕРВИС PLUS*. 2009. № 3. С. 49–56.
16. Harrod R. An Essay in Dynamic Theory. *Economic Journal*. 1939. Vol. 49. P. 14–33.
17. Harrod R. Towards a Dynamic Economics: Some Recent Developments of Economics Theory and Their Application to Policy. L. : Macmillan, 1948.
18. Domar E. Capital Expansion, Rate of Growth, and Employment. *Econometrica*. 1946. Vol. 14. P. 137–147.
19. Solow R. A Contribution to the Theory of Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics*. 1956. Vol. 70. P. 65–94.
20. Swan T. Economic Growth and Capital Accumulation. *Economic Record*. 1956. Vol. 32. № 2. P. 334–361.

21. Cass D. Optimum Growth in an Aggregative Model of Capital Accumulation. *Review of Economic Studies*. 1965. Vol. 32. P. 233–240.
22. Koopmans T. On the Concept of Optimal Economic Growth. *Pontificae Academiae Scientiarum Scripta Varia*. 1965. Vol. 28. P. 225–300.
23. Diamond P. National Debt in a Neoclassical Growth Model. *American Economic Review*. 1965. Vol. 55. P. 1126–1150.
24. Ramsey F. Mathematical Theory of Saving. *Economic Journal*. 1928. Vol. 38. P. 543–559.
25. Канева М., Унтура Г. Эволюция теорий и эмпирических моделей взаимосвязи экономического роста, науки и инноваций (часть 1). *Мир экономики и управления*. 2017. Т. 17. № 4. С. 5–21.
26. Канева М., Унтура Г. Эволюция теорий и эмпирических моделей взаимосвязи экономического роста, науки и инноваций (часть 2). *Мир экономики и управления*. 2018. Т. 18. № 1. С. 5–17.
27. Замулин О., Сонин К. Экономический рост: Нобелевская премия 2018 года и уроки для России. *Вопросы экономики*. 2019. № 1. С. 11–36.

References:

1. Skrypnychenko, M. (Ed.), Prykhodko, T., & Sidenko, V. (et al.). (2010) *The potential for endogenous growth of the Ukrainian economy*. Kyiv : NASU IEF [In-t ekon. ta prohnozuv]. (in Ukrainian)
2. Sharaev, Ju. (2006) *Theory of Economic Growth*. Moscow : Izd. dom GU VShE. (in Russian)
3. Mishulin, G., & Stjagun, A. (2012) *Economic growth: factors, sources, mechanisms*. Moscow : ZAO ["Izdatel'stvo sovremen-naja jekonomika i parvo", Krasnodar : Izd. FGBOU VPO "KubGTU"]. (in Russian)
4. Burkynsky, B., & Horiachuk, V. (2014) Conceptual principles of capitalization of the economy: a systematic approach. *Economic Theory*, 3, 48–59. (in Ukrainian)
5. Heyets, V., & Hrytsenko, A. (Eds.). (2007) *Capitalization of the Ukrainian economy*. Kyiv : NASU IEF [In-t ekon. ta prohnozuv]. (in Ukrainian)
6. Hrytsenko, A. (Ed.). (2006) Capitalization of the economy: problems and perspectives (seminar materials). *Economic Theory*, 2, 91–110. (in Ukrainian)
7. Shumska, S. (2012) Capitalization of the economy: a systematic approach and methodological guidelines of research. *Economic Theory*, 1, 5–49. (in Ukrainian)
8. Shumska, S. (2004) Capitalization of Ukraine's economy: assessment and growth reserves. *Economic Theory*, 3, 60–79. (in Ukrainian)
9. Bashnianyn, H., Turynskiy, Yu. (2008) *Efficiency of capitalization and liberalization of economic systems in conditions of market transition: methodological problems of metrological analysis*. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi komertsii noi akademii. (in Ukrainian)
10. Kryvov`iazuk, I., Pushkarchuk, I., & Volynchuk, Yu. (2017) Capitalization as a basis for dynamic enterprise development. *Economic Forum*, 1, 135–143. (in Ukrainian)
11. Buleev, I., & Brijuhoveckaja, N. (Eds.). (2011) *Capitalization of enterprises: theory and practice*. Donetsk: NASU [In-t jekonomiki prom-sti ; DonUJeP]. (in Russian)
12. Nuzhna, O., & Pyrih, S. (2014) Evolution of functions of capitalization in the conditions of economic transformations. *Zbirnyk naukovykh prats Podil'skoho derzhavnogo ahrarno-tekhnichnoho universytetu. Silskohospodarski nauky*, 22, vol. 2, 156–160. (in Ukrainian)
13. Varycheva, R. (2010) The concept of equity. *Visnyk ZhDTU*, 2(52), 81–85. (in Ukrainian)
14. Dedkova, M. (2007) Ontological study of capitalization theory. *Vestnik Samarskogo gosudarstvennogo jekonomicheskogo universiteta*, 7(33). (in Russian)
15. Chernikova, L. (2009) Theoretical and applied aspects of the transformation of modern capital. *SERVIS PLUS*, 3, 49–56. (in Russian)
16. Harrod, R. (1939) An Essay in Dynamic Theory. *Economic Journal*, 49, 14–33.
17. Harrod, R. (1948) *Towards a Dynamic Economics: Some Recent Developments of Economics Theory and Their Application to Policy*. L.: Macmillan.
18. Domar, E. (1946) Capital Expansion, Rate of Growth, and Employment. *Econometrica*, 14, 137–147.
19. Solow, R.A. (1956) Contribution to the Theory of Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics*, 70, 65–94.
20. Swan, T. (1956) Economic Growth and Capital Accumulation. *Economic Record*, 32, 2, 334–361.
21. Cass, D. (1965) Optimum Growth in an Aggregative Model of Capital Accumulation. *Review of Economic Studies*, 32, 233–240.
22. Koopmans, T. (1965) On the Concept of Optimal Economic Growth. *Pontificae Academiae Scientiarum Scripta Varia*, 28, 225–300.
23. Diamond, P. (1965) National Debt in a Neoclassical Growth Model. *American Economic Review*, 55, 1126–1150.
24. Ramsey, F. (1928) Mathematical Theory of Saving. *Economic Journal*, 38, 543–559.
25. Kaneva, M., & Untura, G. (2017) The evolution of theories and empirical models of the relationship of economic growth, science and innovation (part 1). *The World of Economics and Management*, vol. 17, 4, 5–21. (in Russian)
26. Kaneva, M., & Untura, G. (2018) The evolution of theories and empirical models of the relationship of economic growth, science and innovation (part 2). *The World of Economics and Management*, vol. 18, 1, 5–17. (in Russian)
27. Zamulin, O., & Sonin, K. (2019) Economic Growth: 2018 Nobel Prize and Lessons for Russia. *Economic Issues*, 1, 11–36. (in Russian)

УДК 338.7.1

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/153-25>**Баженков Є. В.**здобувач,
Міжнародний науково-технічний університет
імені академіка Юрія Бугая, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0117-294X>**Bazhenkov Ievhen**International Scientific and Technical University
of Academician Yuri Bugay, Kyiv

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ФАКТОРИ КОНТРОЛІНГУ В СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

У статті розглянуто концептуальні фактори контролінгу в системі управління освітньої галузі. Дано визначення поняттю «Стратегічне управління в освітній галузі». Визначено шляхи ефективного стратегічного управління в освітній галузі. Дано визначення поняттю «Контролінг». Перелічено фактори, на яких повинен формуватись контролінг. Проаналізовано важливість використання контролінгу в освітній галузі. Дано визначення поняттю «Система». Проілюстровано структуру системи контролінгу у освітній галузі. Також проілюстровано інструментальне забезпечення контролінгу в системі стратегічного управління освітньої галузі. Перелічено інструменти, які потрібно використовувати в стратегічного планування у системі стратегічного управління. Виокремлено переваги SWOT-аналізу. Проаналізовано GAP-аналіз. Представлено формулу оцінки ефективності контролінгу у освітній галузі. Виокремлено фактори, від яких залежить ефективність застосування контролінгу. Зроблено висновки щодо контролінгу у системі стратегічного управління освітньої галузі.

Ключові слова: стратегічне управління, контролінг, освітня галузь, система, фактори.

CONCEPTUAL FACTORS OF CONTROL IN THE SYSTEM OF STRATEGIC MANAGEMENT OF THE EDUCATION INDUSTRY

The article considered the conceptual factors of controlling in the educational management system. The concept of "Strategic management in the field of education" was defined. One of the ways of effective strategic management in the educational sector was determined. The concept of "Controlling" was defined. The factors on which controlling should be formed were listed. Such factors are diagnostics, analysis, evaluation and control of activities in the intra-industry environment. The importance of using controlling in the educational field was analyzed. Concepts were listed that visualized approaches to the essence of controlling in the educational field. The concept of "System" was defined. The essential features of the controlling system were singled out. The structure of the controlling system in the educational field was illustrated. The goals that the controlling system in the educational field should contribute to were listed. The instrumental provision of controlling in the system of strategic management of the educational sector was illustrated. The tools to be used in strategic planning in the strategic management system were listed. The advantages of SWOT analysis were highlighted. The GAP analysis was analyzed as a strategic tool that explores the gaps between the opportunities and goals of the educational sector. The formula for evaluating the effectiveness of controlling in the educational field was presented. The factors on which the effectiveness of the application of controlling in the system of strategic management of the educational sector depends are singled out. Such a factor is intra-branch management, which is interested in implementing this tool. The competency approach was analyzed as the ability of employees to effectively apply knowledge and skills both in interpersonal relationships and in professional situations. The elements of methodological support of controlling in the system of strategic management of the educational sector were listed. The main needs for the creation and functioning of the controlling system in the educational sector were highlighted. Conclusions were made regarding controlling in the system of strategic management of the educational sector, its importance and role.

Keywords: strategic management, controlling, educational sector, system, factors.

JEL classification: H12, I22,

Постановка проблеми. Глобальні виклики, функціонування та розвиток освітньої галузі потребує застосування більш розвинених управлінських технологій. Однією із таких технологій є контролінг.

Елементами методологічного забезпечення контролінгу у системі стратегічного управління освітньої галузі є: правила здійснення операцій і процедур у внутрішньогалузевому контролінгу; внутрішньогалузеві класифікатори, стандарти, положення або нормативи; вимоги до якості вхідної та вихідної аналітичної інформації щодо діяльності у освітній галузі; методи економіко-математичного моделювання та оцінки інформації; система звіт-

ності та оцінка ефективності внутрішньогалузевої системи контролінгу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням контролінгу у системі стратегічного управління освітньої галузі, його цілями, факторами та пріоритетами займалися багато вітчизняних та зарубіжних авторів.

Метою статті є дослідження концептуальних факторів контролінгу в системі стратегічного управління освітньої галузі.

Виклад основного матеріалу. Стратегічне управління в освітній галузі – це різноплановий, структурно-функціональний і формально-поведінковий

управлінський процес, який забезпечує формування та реалізацію стратегій розвитку освітньої галузі, що сприяють балансуванню відносин на ринку освітніх послуг між стейкхолдерами, а також досягненню візуалізованих цілей та виокремлених завдань.

Зміни, які відбуваються у освітній галузі потребують від дослідників пошуку такої моделі стратегічного управління, яка б відповідала сучасним вимогам. Одним із шляхів ефективного стратегічного управління в освітній галузі є застосування системи контролінгу. Контролінг – це відповідна підсистема внутрішньогалузевого управління, яка надає змогу виявити відхилення від прийнятих і затверджених процедур, положень, правил та визначити оцінку причин відхилень, конкретизувати їх за ступенем участі в них працівників освітньої галузі.

Контролінг у системі стратегічного управління освітньої галузі має формуватися на діагностиці, аналізі, оцінці та контролі діяльності у внутрішньогалузевому середовищі із позицій та ефективності прийнятих стратегічних управлінських рішень та реалізації дій, враховуючи потенціал освітньої галузі. Чіткість постановки цілей, релевантність завдань, оцінка впливу контрольованих і неконтрольованих факторів, застосування ефективних управлінських інструментів підвищує значущість і необхідність контролінгу в системі стратегічного управління освітньої галузі.

Контролінг у внутрішньогалузевому середовищі освітньої галузі має бути сфокусований на використанні синтезованих, гібридних та аналітичних моделей, методів, прийомів та механізмів, які забезпечать розв'язання стратегічних завдань пов'язаних з функціонування та розвитком освітньої галузі на адаптивній якісній основі.

Застосування контролінгу в освітній галузі є дієвим інструментом високої результативності, ефективності та досягнення визначених внутрішньогалузевих завдань з урахуванням європейського вектору розвитку освітнього простору в Україні.

Погодимось, що враховуючи наукові позиції відповідних економічних шкіл, підходи щодо сутності контролінгу у освітній галузі візуалізовані у наступних концепціях:

- концепція внутрішньогалузевих стратегічних орієнтирів;
- концепція інформаційно-аналітичне забезпечення системи управління в освітній галузі;
- концепція внутрішньогалузевого планування та координації;
- концепція реалізації стратегічного потенціалу освітньої галузі.

Відповідно, контрольні заходи, які є сегментом системи контролінгу, спрямовані виявляти, попереджати та зупиняти порушення або негативні явища (дії, процеси)) у внутрішньогалузевому середовищі, що сприятиме збалансованості інтересів суб'єктів освітньої галузі та можливості реалізації стратегічних завдань розвитку національного освітнього простору.

Формування та функціонування контролінгу у освітній галузі як системи, передбачає дотримання принципів узгодженості цілей та завдань з урахування синергетичного ефекту.

Нагадаємо, що система – це сукупність різних, але взаємопов'язаних елементів, які функціонально забезпечують досягнення визначених цілей.

Істотними рисами системи контролінгу є:

- наявність елементів, які є складовими системи контролінгу в освітній галузі;
- наявність взаємозв'язку між елементами системи контролінгу;
- наявність цілей, що є початком системи контролінгу в освітній галузі, поєднує та визначає взаємодію елементів;
- виділення базових критеріїв систематизації та моделювання;
- фокус на стратегічних факторах функціонування та розвитку освітньої галузі.

Система контролінгу в освітній галузі візуалізується, як сукупність елементів і відповідних зв'язків між ними, що надає можливість дослідити функціонування кожного елемента від цілей до очікуваних результатів з урахуванням стратегічних факторів.

Структура системи контролінгу у освітній галузі представлена на рис. 1.

Враховуючи представлену систему, метою контролінгу у освітній галузі є формування інформаційно-комунікаційного аналітичного або синтетичного базису для прийняття рішень у внутрішньогалузевому стратегічному управлінні щодо планування та реалізації проектів, які пов'язані з функціонуванням та розвитком освітньої галузі.

Система контролінгу у освітній галузі повинна сприяти:

- розробці альтернативних стратегій щодо функціонування та розвитку освітньої галузі;
- виявлення, облік та узагальнення внутрішньогалузевих процесів та явищ, які негативно або позитивно впливають на функціонування та розвиток освітньої галузі;
- діагностика та оцінка результативності й ефективності прийнятих управлінських рішень у внутрішньогалузевому середовищі;
- створення інформаційного та комунікаційного базису для прийняття внутрішньогалузевих стратегічних рішень;
- профілактика порушень та усунення впливу негативних факторів на функціонування та розвиток освітньої галузі;
- моніторинг інвестиційного та інноваційного середовища у освітній галузі.

Контролінг у системі внутрішньогалузевого управління освітньої галузі має враховувати мультифункціональні аспекти, які розкриваються через інструментальну підтримку, враховує базові важелі та нові тенденції.

Інструментальне забезпечення контролінгу в системі стратегічного управління освітньої галузі представлено на рис. 2.

На основі проведеного дослідження інструментарію контролінгу в системі стратегічного управління освітньої галузі, з визначенням переваг і недоліків відповідних інструментів у внутрішньогалузевому середовищі доцільно використовувати: SWOT-аналіз, збалансовану систему показників (Balanced Scorecard), GAP-аналіз, стратегічні карти, бенчмаркінг, матрицю McKinsey-GE, моніторинг, діагностика, оцінювання, аналіз, бюджетування, моделювання, цифровізація, форсайт-технології, стратегічне планування, програми

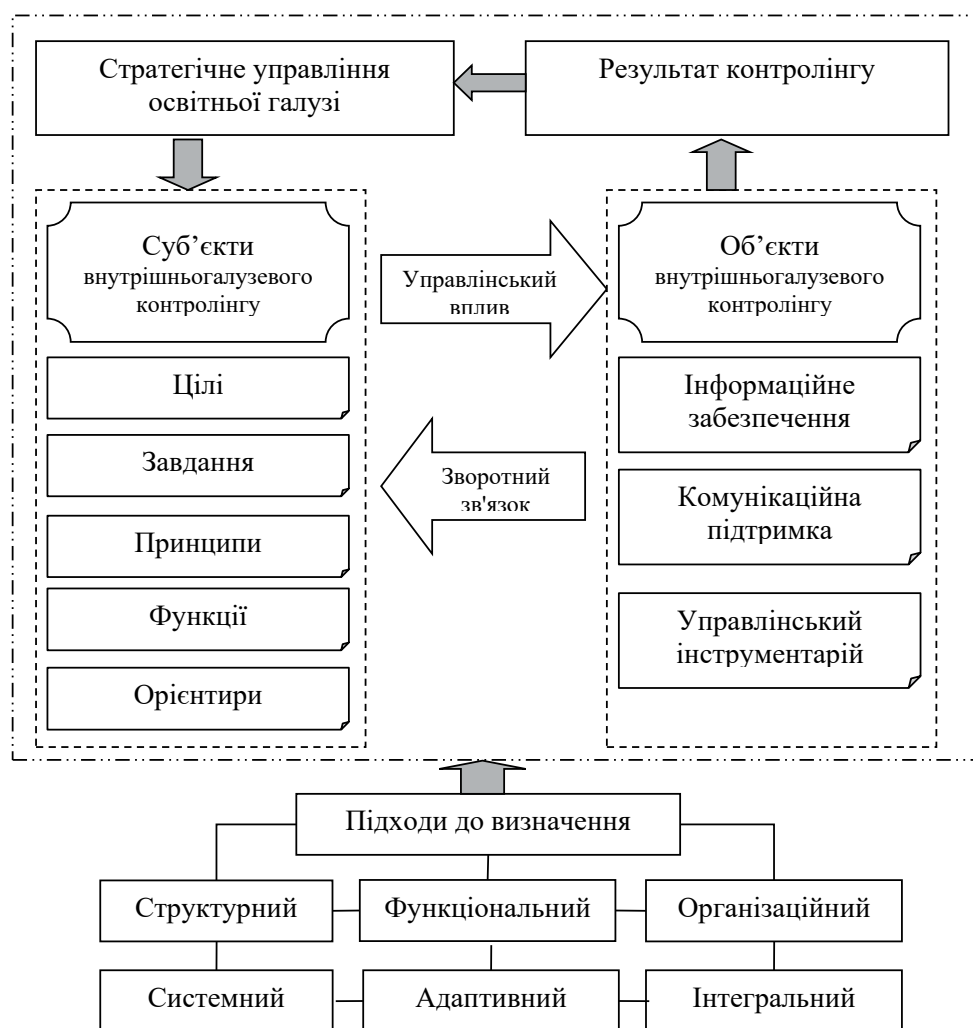

Рис. 1. Система контролінгу у освітній галузі

стратегічних дій, внутрішньогалузеві індикатори. Підкреслимо, що SWOT-аналіз відіграє важливе значення для стратегічного планування у системі стратегічного управління, оскільки він є ефективним і доступним інструментом оцінки рівня управління у освітній галузі.

SWOT-аналіз дозволяє:

- визначати та використовувати нові внутрішньогалузеві потенційні можливості;
- виокремити цільові вектори розвитку освітньої галузі й уникати потенційних внутрішньогалузевих небезпек;
- системно моделювати загальний стан національного освітнього простору;
- систематизувати проблемні процеси, ситуації, алгоритми або дії у освітній галузі;
- фокусуватися на структурі внутрішньогалузевих ресурсів, на які необхідно звернути увагу при удосконаленні функціонального середовища та розвитку освітньої галузі;
- формувати загальну оцінку внутрішнього середовища освітньої галузі, сили та слабкості, а також зовнішні можливості й загрози під впливом глобальних викликів.

При SWOT-аналізі застосовуються взаємопротилежні елементи – «сили-слабкості» і «можливості-загрози» освітньої галузі.

Збалансована система показників (Balanced Scorecard) дозволяє здійснювати стратегічне управління через виокремлення індикаторів, які надають змогу врахувати всі фактори внутрішньогалузевої діяльності у освітній галузі.

GAP-аналіз є стратегічним інструментом, який досліджує розриви між можливостями та цілями освітньої галузі, оцінюючи рівень відповідності та шляхів, за якими наявний розрив може бути усунений, що забезпечить можливість досягнення визначених внутрішньогалузевих цілей.

У системі стратегічного управління освітньої галузі також доцільно застосовувати такі інструменти: аналіз сценаріїв внутрішньогалузевого майбутнього; контроль внутрішньогалузевої стратегії; планування інвестицій та інновацій; планування цінності внутрішньогалузевого людського капіталу; принцип обмеженої раціональності; систему раннього попередження та ін.

Таким чином, процес адаптації інструментів контролінгу має враховувати особливості освітньої галузі та ризики впливу глобальних викликів майбутнього.

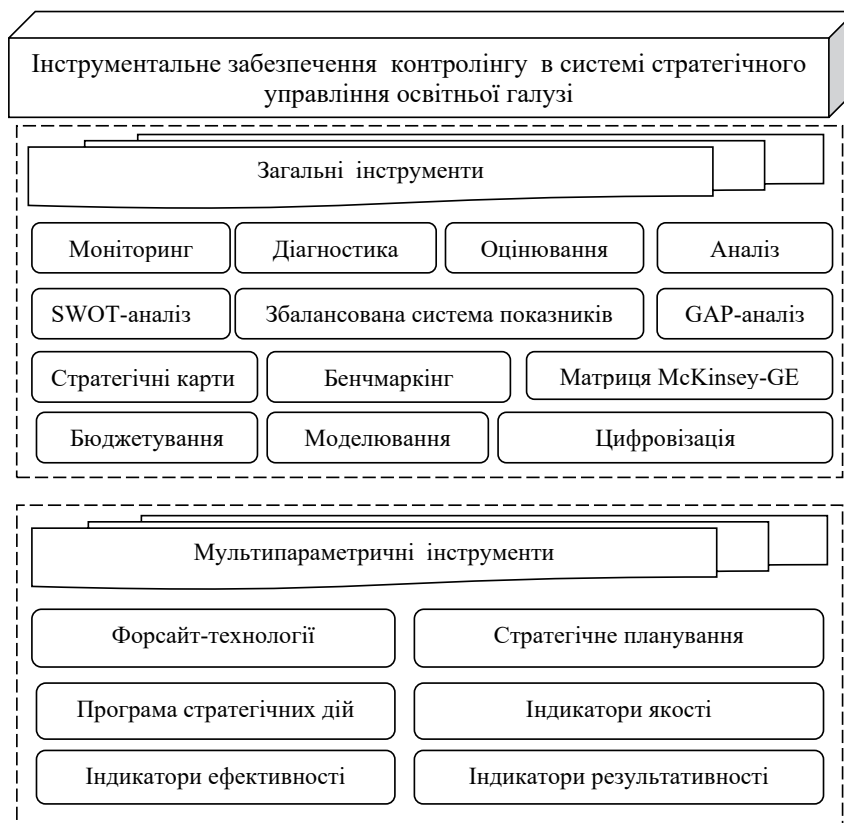

Рис. 2. Інструментальне забезпечення контролінгу в системі стратегічного управління освітньої галузі

З метою інтегральної оцінки ефективності контролінгу в системі стратегічного управління освітньої галузі пропонується застосовувати інструмент, який оцінює ефективність контролінгу у освітній галузі та ґрунтується на методі базового критерію й обчислюється наступним чином:

$$EFk = \frac{EFep + EFsp}{EVep + EVsp} * K \quad (1)$$

$EFep \rightarrow \max; EFsp \rightarrow \max$
 $EVep \rightarrow \min; EVsp \rightarrow \min$

де:

– EFk – індикатор ефективності контролінгу у освітній галузі;

– $EFep$ – результати внутрішньогалузевих економічних процесів, млн. грн.;

– $EFsp$ – результати внутрішньогалузевих соціальних процесів, млн. грн.;

– $EVep$ – внутрішньогалузеві витрати економічних процесів, млн. грн.; $EVsp$ – внутрішньогалузеві витрати соціальних процесів, млн. грн.;

– K – коефіцієнт, який визначається Методом Делфі та враховує вплив глобальних процесів на функціонування та розвиток освітньої галузі.

Загалом ефективність застосування контролінгу в системі стратегічного управління освітньої галузі залежить від внутрішньогалузевого менеджменту, який зацікавлений у впровадженні даного інструменту.

Система контролінгу в освітній галузі має бути багаторівневою структурою, яка забезпечить оперативне, локальне, тактичне або стратегічне коректування функціональної складової освітньої галузі.

Погодимося, що «при формуванні кадрового забезпечення системи контролінгу необхідно керуватися компетентнісним підходом – це здатність працівників ефективно й творчо застосовувати знання й уміння як у міжособистісних стосунках, так і в професійних ситуаціях, які властиві будь якій професійній діяльності» [2].

Створення та функціонування системи контролінгу в освітній галузі потребує:

– створення організаційно-функціональної структури контролінгу у освітній галузі, який враховує внутрішньогалузеві особливості;

– інструментальна підтримка контролінгу, яка враховує внутрішньогалузеві особливості, відповідають цілям, завданням та сучасним тенденціям системи стратегічного управління освітньої галузі;

– дотримання синергетичного ефекту при взаємодії всіх сегментів контролінгу в освітній галузі;

– компетентнісний підхід до створення внутрішньогалузевої системи контролінгу.

Висновки. Таким чином, концептуально-методологічне забезпечення застосування контролінгу в системі стратегічного управління освітньої галузі передбачає аналітичну або синтетичну інформаційно-комунікаційну підтримку внутрішньогалузевого управління на основі цілеспрямованого та системного підходу, який

забезпечує дифузність, композиційність та динамічність контролінгових процедур у внутрішньогалузевому функціональному середовищі із урахуванням конструктивного або деструктивного впливу контрольованих і неконтрольованих факторів, які притаманні освітній галузі. Запропоноване концептуально-методологічне забезпечення контролінгу сфокусовано на аналітичній або синтетичній інформаційній, комунікаційній, структурно-функціональній, моделюючій і методичній підтримці, за допомогою якої підвищується зосередженість на вирішенні внутрішньогалузевих питань із застосуванням загальних і спеціальних інструментів, що надає можливість забезпечити реалізацію стратегічного потенціалу у освітній галузі та підвищити її результативність й ефективність стратегічного управління у внутрішньогалузевому середовищі.

Контролінг у системі стратегічного управління освітньої галузі є інноваційним функціоналом та надає можливість володіти внутрішньогалузевою ситуацією в будь-який момент часу і приймати ефективні стратегічні рішення у системі оперативного, тактичного та

стратегічного управління у освітній галузі, дозволяє попередити або ідентифікувати на початковому етапі можливі ризики у функціонуванні освітньої галузі та своєчасно вжити заходи щодо їх усунення або недопущення з урахуванням впливу глобальних викликів.

Сучасне становище та динаміка трансформації освітньої галузі підтверджують необхідність застосування інноваційного підходу до програми формування стратегічних цілей розвитку освітньої галузі та її структурних сегментів, заснованого на компетентному підході, який забезпечує здатність до оцінки і синтезу, вирішення проблемних питань, здатність передбачити посилення впливу неконтрольованих факторів та пристосування до непередбачених процесів, створювати інноваційні технології та приймати ефективні стратегічні рішення в умовах глобальних викликів.

Внутрішньогалузева система контролінгу є новим поєднанням методів та принципів стратегічного управління у освітній галузі, що дозволяє в іншій площині поглянути на її розвиток під впливом глобальних викликів та реалізації внутрішньогалузевого стратегічного потенціалу.

Список використаних джерел:

1. Масленніков Є.І. Концептуальна модель контролінгу в системі управління фінансовою стійкістю промислового підприємства. *Економіка. Фінанси. Право*. 2014. № 11/1. С. 42–45.
2. Григор'єв Г.С. Державний контролінг як елемент системи управління національною економікою в умовах глобалізації. *Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка*. 2017. Том 22. Вип. 2 (55). С. 32–37.
3. Сафонов Ю.М. Роль держави в регулюванні інноваційних процесів. *Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Менеджмент XXI століття: глобалізаційні виклики» : збірник наукових праць*. Полтава : ПП «Астрая», 2018. С. 149–152.
4. I.A. Markina, Y.N. Safonov, O.I. Zhylynska, T.V. Gaidai (2018). Education Management in Ukraine in the Context of Global Economic Transformations // *European Research Studies Journal*, Volume XXI, Special Issue 3, 317–332. DOI: 10.35808/ersj/1384
5. Інноваційна економіка: теоретичні та практичні аспекти : монографія / Л.О. Волошук, Є.І. Масленніков, Е.А. Кузнецов, Ю.М. Сафонов, С.В. Філіппова та ін.; за ред. д.е.н., доц. Л.О. Волошук, д.е.н., проф. Є.І. Масленнікова. Херсон : ОЛДІ-ПЛІОС, 2019. Випуск 4. 524 с.

References:

1. Maslennikov Ye.I. (2014) Kontseptualna model kontrolinhu v systemi upravlinnia finansovoiu stiikestiu promyslovoho pidpriemstva [Conceptual model of controlling in the financial stability management system of an industrial enterprise]. *Ekonomika. Finansy. Pravo*, no 11/1, pp. 42–45.
2. Hryhor'iev H.S. (2017) Derzhavnyi kontrolinh yak element systemy upravlinnia natsionalnoiu ekonomikoju v umovakh hlobalizatsii [State controlling as an element of the national economy management system in the conditions of globalization]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Serii : Ekonomika*, vol. 22, no 2 (55), pp. 32–37.
3. Safonov Yu.M. (2018) Rol derzhavy v rehuliuванні innovatsiinykh protsesiv [The role of the state in regulating innovation processes]. *Materialy II Mizhnarodnoi naukovykh konferentsii «Menedzhment XXI stolittia: hlobalizatsiini vyklyky» : zbirnyk naukovykh prats*. Poltava: PP «Astraia», pp. 149–152.
4. Markina I.A., Safonov Y.N., Zhylynska O.I., Gaidai T.V. (2018) Education Management in Ukraine in the Context of Global Economic Transformations. *European Research Studies Journal*, Volume XXI, Special Issue 3, pp. 317–332. DOI: 10.35808/ersj/1384
5. Innovatsiina ekonomika: teoretychni ta praktychni aspekty [Innovative economy: theoretical and practical aspects] : monohrafiia [monograph]. / L.O. Voloshchuk, Ye.I. Maslennikov, E.A. Kuznietsov, Yu.M. Safonov, S.V. Filyppova ta in.; za red. d.e.n., dots. L.O. Voloshchuk, d.e.n., prof. Ye.I. Maslennikova (2019). Kherson : OLDI-PLIUS, Vypusk 4. 524 z.

Наукове видання

ЕКОНОМІЧНИЙ ПРОСТІР

Збірник наукових праць

№ 153, 2020

Українською, російською та англійською мовами

Відповідальний редактор: *Вертелецька О.М.*

Технічний редактор: *Удовиченко В.О.*

Підписано до друку 29.01.2020 р.

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 17,67

Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»

73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а

Телефони: +38 (0552) 39 95 80, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6424 від 04.10.2018 р.